

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM

SOPRONI SZEMLÉ

Helytörténeti folyóirat.

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

BOGNÁR DEZSŐ, BOTVAY KÁROLY, DOMONKOS OTTÓ, FALLER JENŐ, FRIEDRICH KÁROLY, GYULAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, MOLLAY KÁROLY, TAKÁTS ENDRE, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZÁMBÓ JÁNOS.

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról

161 Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról /
Bevezetés

Bevezetés

Közleményemben ismertetni kívánom a Sopron város általános rendezési tervének alapjául szolgáló programjavaslatot, amelyet a Sopronban működő Tervező Iroda a Városi Tanács Végrehajtóbizottsága megrendelésére készített el. A város jelenlegi állapotát, adottságait az előírt előkészítő vizsgálatokkal állapítottuk meg, s vizsgálatok eredményeit jórészt kartogramokon ábrázoltuk. A vizsgálatok kiterjedtek a városnak egyéb településekkel való kapcsolatára, forgalmi úthálózatára, a rendezendő terület, valamint a városkörnyék szűkebb területének meghatározására, éghajlati és talajviszonyaira, domborzati viszonyaira, belső tagozódására, beépítettségére, az egyes területek beépítési módjára, laksűrűségi viszonyaira, közműellátottságára, azonkívül műemlékeire, figyelemre méltó utca-, ill. városképeire, táji sajátosságaira stb. Valamennyi vizsgálat hasznos és a rendezés szempontjából nélkülözhetetlen adatokat ad a városrendező kezébe, s a vizsgálatok eredményeit ábrázoló térképek mindegyike fontos részleteket közöl a

város szerkezetére, jellegére vonatkozólag. A vizsgálatok eredményei közül a területfelhasználási terv az, amelynek legtöbb a mondanivalója számunkra, mivel ez a kartogram szemlélteti a legszembetűnőbben a város szerkezetét, egyes – beépítési és be nem építhető – területeinek rendeltetését és összefüggését, a település úthálózatát, vasútvonalait, pályaudvarait, folyóvizeit, közintézményeit, s a jelen állapot hű rögzítése mellett a figyelmes szemlélő előtt feltárja a hibákat, hiányokat, ugyanakkor azonban megmutatja a célszerű módosítás, a továbbfejlesztés lehetőségeit. – Városunk nyilvántartott 115 műemléképülete, 166 műemlékjellegű, 113 városképi jelentőségű épülete ad különös fontosságot a műemlékvizsgálatnak is, amely azok leírását, rövid történetét tartalmazza és több kötetből álló képanyagból áll.

Az előkészítő vizsgálatok eredményei, a városnak országunk gazdasági életében elfoglalt helye, jelentősége, jövőbeni szerepe a tárgya annak a nagyobb terjedelmű tanulmánynak, amelyből a város, a megye, a tervhivatal, a különböző szakminisztériumok megbízottaival folytatott megbeszélések után kikristályosodott az itt ismertetendő programjavaslat.

Ez a programjavaslat természetesen nem az első a város életében. Sopron kialakulása az elmúlt évszázadok során tudatos városalakító elgondolásokra mutat, amelyek nyomai a mai városszerkezetben is világosan felismerhetők. Számos fennmaradt írásbeli intézkedés utal ilyen irányú céltudatos tevékenységre, amelynek eredményei a rendszeres beépítésben, a szép és harmonikus utcaképekben, pompás hatású terekben nyilvánulnak meg. – Az első építésügyi szabályrendelet 1837-ben jelent itt meg, amelynek betartását a városi hatóság teljes szigorral meg is követelte. 1905-ben – az ország számos más 162 városát megelőzve – már városrendezési terve is volt Sopronnak, amelyet Wälder József városi főmérnök szerkesztett, s amelyet az akkori szakértők korszerű és sikerült munkának minősítettek; lényegében évtizedeken át ez a terv szolgált a városfejlesztés alapjául. Az 1937. VI. t. c., az ún. városrendezési törvény Sopront is a várható fejlődés realisabb, új szemléleten alapuló s a törvény szellemének megfelelő városrendezési terv készítésére kötelezte. Az ennek alapjául szolgáló városfejlesztési programot a mérnöki hivatalban Hantó István műszaki főtanácsos vezetésével Boronkai Pál főmérnök szerkesztette, bizottság vizsgálta felül és javasolta kisebb módosításokkal, ill. kiegészítésekkel a közgyűlésnek elfogadásra, amely azt 9070/22. kgy–1939. szám alatt határozattá emelte. – A jóváhagyott program alapján nem készült általános rendezési terv – a mai napig sem – s a város a Wälder-terv alapján épült tovább még ezután is, annak ellenére, hogy az említett program bevezetője határozottan kiemeli a tervnek abban az időben elavult mivoltát.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / Az általános rendezési terv kiépítésének jelentősége

Az általános rendezési terv kiépítésének jelentősége

Az általános városrendezési terv készítésének célja – az emberi tevékenységet élő organizmusként visszatükröző település reális fejlődési ütemének megfelelően – megadni a fejlesztés kereteit, irányát, biztosítani annak tervszerűségét. Feladata ennél fogva mindazoknak az elhatározásoknak az összefoglalása, amelyek megvalósítása bizonyos időtávlaton belül szükséges ahhoz, hogy a város kialakult, ill. a jövőben kijelölt szerepét maradéktalanul betölthesse. Az általános városrendezési terv tehát lényegében keretet jelöl meg, de nem terjed ki az egyes területeknek a konkrét megvalósítás alapjául szolgáló részleteire. Erre a részletes rendezési tervek és a beépítési tervek szolgálnak, amelyek az általános rendezési terv elgondolásaihoz igazodnak és mindenkor arra a területrésze készülnek, amelyek beépítése egy bizonyos időben éppen időszerű. Persze sok helyütt készülnek részletes rendezési tervek és beépítési tervek anélkül,

hogy jóváhagyott általános rendezési tervek állnának rendelkezésre, de ez gyakran azzal a veszéllyel jár, hogy a település egészére vonatkozó elképzelések, tervek híján később a fejlődés akadályává válnak.

Sopron esetében is több ízben volt káros a fejlődésre az általános rendezési terv hiánya, ill. az a körülmény, hogy más hiányában egy irreális fejlődési ütemből kiinduló, részleteiben már elavult rendezési terv elhatározásaihoz ragaszkodott. Nagyon sok – a közelmúltban keletkezett – hiba forrása ebben keresendő, de természetesen nem minden elkövetett hiba írható ennek a rovására. Márpedig sok hiba történt, ha nem is több, mint más hasonló városban, de nem is kevesebb, s ez Sopron történelmi légkörében szembetűnőbb, mint bárhol másutt az országban. Így az első világháború utáni húszas évek építési tevékenységét többek között a vasútvonaltól délre fekvő terület gyorsütemű beépítése jellemezte. A terület feltárása nagyjából észak-déli irányú utcákkal történt, amelyek a többnyire földszintes lakóépületek részére jó tájolást biztosítottak; a kelet-nyugati irányú utcák azonban forgalom szempontjából igen kedvezőtlenül, eltolt tengellyel létesültek, amelyekkel a várostervező erősen vitatható városesztétikai elképzelések mellett, a Sopronban uralkodó északnyugati szél hatását vélte enyhíteni. A harmincas évek folyamán bekövetkező nagyarányú építő tevékenység során számos többszintű lakóépület is létesült, s ez nem okozott nagyobb hibát, amikor csupán házagtelkek beépítésére került sor, de már az új utcák egy része – Kiss János utca, Kisfaludy utca, Pázmány Péter utca stb. – szintén még a Wälder-tervezte, s az akkori időben már nem [164](#)indokolható utcatengelyeltolásokkal valósult meg. – 1945-ben, a házhelyosztás alkalmával, átfogó tervek nélkül a nagyszámú igénylő kielégítése helyenként a városszerkezet nem kívánatos fellazulásával fenyegetett, és nehézséget okozott olyan területekre korlátozni, ahol a folyamatos városfejlesztést szolgálja.

[163](#)A nyugati városrész látképe a várostoronyból; mutatja a lakóterületbe ékelt gyártelepek tarthatatlan helyzetét (Besskó József felvétele)

Hasonló veszélyeket rejtett, ill. rejt magában az 1954-ben megindult „saját ház”-akció, amely csak akkor lehet a városfejlesztés szempontjából eredményes, ha a szórványos és így nem gazdaságos építkezés helyett egyes összefüggő területek beépítését oldja meg. Ennek mindenképpen egységes és esetenként – akár soron kívül – elkészítendő részletes rendezési terv, ill. beépítési terv alapján kell történnie, nem úgy, mint az pl. a Mikovinyi úton történt. Semmiképpen sem válnak Sopron előnyére azok a földszintes lakóházak, amelyek a belső házagtelteken épültek, ahol a meglévő lakóházak párkánymagassága egyemeletes épületeket kívánt volna meg (pl. Csengery utca, Kossuth Lajos utca, Wesselényi utca stb.). Bizonyos tekintetben a rendezési

terv hiánya magyarázza – ha nem is menti – egyes közintézmények (pl. óvodák, mentőállomás) alkalmoszerű helykijelöléseit, amit súlyosbít az egyéb tekintetben igen megfelelő, de a soproni városképbe egyáltalán nem illeszkedő típusépületek alkalmazása is.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / A város kialakulása, a fejlődés tényezői

A város kialakulása, a fejlődés tényezői

Sopron mai helyzetének megismeréséhez ismernünk kell a város történetét, a keletkezését, fejlődését befolyásoló tényezőket; ezeket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a mai Sopron helyén az első letelepedőket a kedvező földrajzi fekvés, dús erdők, művelésre alkalmas, termékeny földek, ivóvíz jelenléte vonzották. – A római birodalom virágzásának korában fontos útvonalak találkozási, ill. elágazási helye az akkori Scarbantia. Az Árpádok alatt fontos megyeszékhely, fontos végvár, amely 1277-ben emelkedik városi rangra. Két fontos főútvonal, a Pozsony–Varasd-i és Győr–Bécs-i találkoznak itt, s mozdítják elő a város kereskedelmének és iparának fejlődését. A város lakóinak egy része mezőgazdasággal és szőlőműveléssel foglalkozik, s a környék borai már ebben az időben is jó hírnévnek örvendenek. A további századok folyamán – háborúk közvetett és közvetlen hatása ellenére – a város fejlődése egyenletesen felfelé ívelőnek mutatkozik. Nem törik meg a lakosság erejét azok a várost pusztító tűzvészek sem, amelyek a középkori és renaissance-kori épületek legnagyobb részét elhamvasztották. A belváros újjáépítése a barokk-korban az épületmaradványokon történik, a középkori utcahálózatnak megfelelően. – A XVIII. század folyamán a rohamos fejlődés a lakosság számának növekedésében is mutatkozik; ez 1720 és 1787 között 5 476-ról 12 380-ra emelkedik, ami alig 70 év leforgása alatt közel 130 százalékos szaporulatnak felel meg (az évi átlag 1,88 százalék), s ez részben nagyobb mérvű bevándorlás következménye. – A XIX. században a céhrendszer megszűnése és az ipar és kereskedelem szabad versenye következtében újabb fellendülés következik be. Az ipari fejlődést a brennbergi szénbánya termelése is kedvezően befolyásolja. A város ipari termékeit 1847-ben országos ipari kiállításon mutatja be. Ebben az évben nyílik meg a Sopron–Bécsújhely-i vasútvonal is, s ez a város életében a fejlődés további rugójaként jelentkezik.

A Bach-korszakban Sopron kerületi központtá válik. – A XIX. század végén a gyárpar nagymértékű kibontakozása idején Sopronban is létesül néhány gyár, de ebben az időben észlelhető már, hogy a külföldre irányuló forgalom legnagyobb részt más vonalakon bonyolódik le, s ennek következményeképpen a város fejlődésében bizonyos megtorpanás következik be. Megmutatkozik [166](#)ez a város lakosai számának alakulásában is, amely az 1900–1930-ig terjedő 30 éves időszakban 33 478-ról mindössze 35 895-re nő fel; ez a 2 417 főnyi szaporodás évi 0,24 százalékos emelkedést jelent, és kisebb a természetes szaporodásnál, ami bizonyos mértékű elvándorlásra is mutat.

165 Városlátkép a Kurucdombról; a kurucdombi iskola épülete kedvezőtlenül bontja meg a várossziluettet (Besskó József felvétele)

Súlyosbodik Sopron helyzete az első világháború után, amikor környékének északnyugati területét Ausztriához csatolták, s ezzel vonzásterületének jelentékeny részét veszítette el. A város ipara ennek ellenére fejlődik ebben az időben is, ami több gyár (a Pamutipar, a Selyemgyár, a Posztó- és Szőnyeggyár, a Fésűsfonalgyár) építése, ill. bővítése is bizonyít. Ezenkívül a város lakói új utakat keresnek a fejlődés bizonyítására, és az idegenforgalom megalapozása érdekében kihasználják azokat a lehetőségeket, amelyek a város gyönyörű fekvésében, műemlékei gazdagságában és ősi kultúrájában rejlenek. Üdülőszállók, kisebb üdülők, vendéglők, kilátótornyok, szabadterei fürdők, téli sportpályák épülnek; kibővül a jól gondozott erdei sétautak hálózata. – A város szépségét, műemlékeit számos kiadvány ismerteti, amelyek legszebbje dr. Heimler Károly „Sopron belvárosa” című könyve, amely minden propagandánál ékebben hirdeti városunk szépségét. – E törekvések eredménye minden várakozást felülmúlt, és Sopron a második világháború előtt nemcsak a belföldi lakosság, hanem külföldi vendégek kedvelt üdülőhelyévé vált. – Nagy jelentőségűnek bizonyult Sopronnak mint iskolavárosnak a továbbfejlesztése, amelynek érdekében igyekeztek az eddigi jó hírű iskolákat korszerűsíteni és kényelmes tanulóotthonok építésével a távolabbi környék tanulói számára is vonzóvá tenni. A város hajlékot adott a volt selmecbányai Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Főiskolának és helyet biztosított a Pécsi Egyetem teológiai fakultásának is, s ezzel egyetemi várossá vált. A fejlődés hatását ebben az időszakban a lakosság számának emelkedése is jelzi. A város lakóinak száma 1941-ben már 42 255, s a lakosságszaporodással jelentkező szükséglet a harmincas években számos lakóház építését eredményezi, éspedig belső fekvésű hézagtelkeken, a vasúton túli részeken, a lövérekben s a város más részein is.

Ezt az újabb fellendülést a második világháború szakítja félbe. Ennek során a várost több légitámadás érte, amely számos épületét, több műemlékét, útburkolatainak, közműveinek nagy részét követelte áldozatul. Rongáltsága csupán Budáéhoz volt hasonlítható. Nagymértékű helyreállítási munkát kellett végrehajtani, ami azonban eléggé gyors ütemben folyt, s a helyreállított gyárakban rövidesen újra elkezdődhetett a munka. 12 esztendő alatt sokat építettek ugyan Sopronban, új lakóházakat és gyárakat is, de a háborús károkat, a rongálások következményeit teljes mértékben még ma sem sikerült kiküszöbölni.

Miután röviden számbavettük Sopron város fejlődését a múltban befolyásoló tényezőket s azokat a

változásokat, amelyek a közelmúlt évtizedekben a város életében, szerepében, fejlődési lehetőségeiben bekövetkeztek, alkossunk ezek alapján képet a mai és jövőbeni Sopronról, hogy a fejlesztés programját megadhassuk.

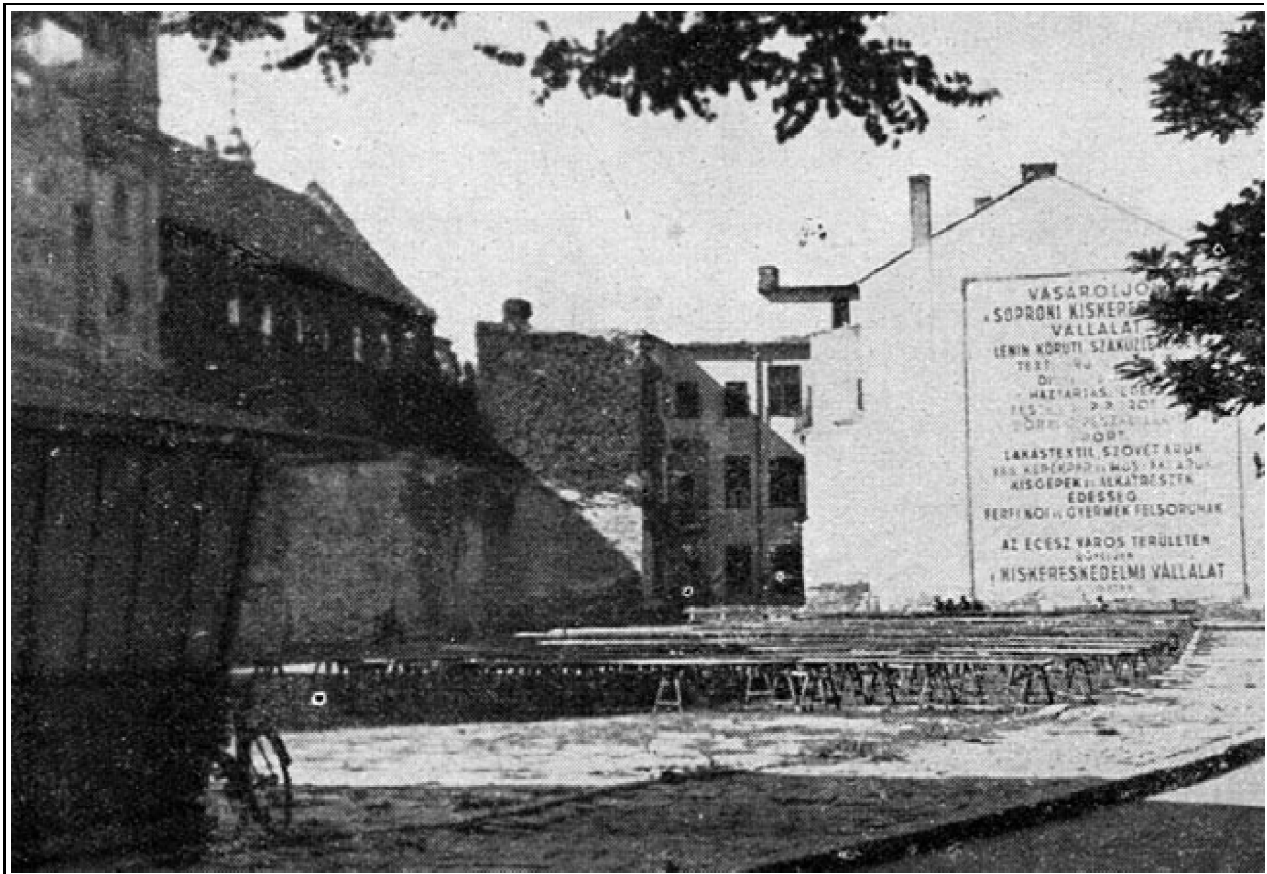
1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / A város szerepe, jelentősége

A város szerepe, jelentősége

Sopron *rendeltetése*, jelentősége tekintetében a közelmúlthoz képest nagyobb változás nem várható. *Közigazgatási* szempontból szerepe jelenleg a járás területére korlátozódik. Kisebb tájegység középpontja, vonzása azonban sok tekintetben a járás, a megye határain túlno, az egész országra kiterjed.

Ipara országos szempontból is jelentős, és nagyobb arányú fejlesztésére is megvan a mód, terület, szállítás, energia, közművekkel való ellátás, általában az ipar fejlesztésének alapvető feltételei tekintetében.

167A *kereskedelem* szempontjából fejlődését a város várható növekedése és vonzásterületének ezirányú szükségletei szabják meg.

Ideiglenesen elárúsító bódék és piaci állványok a mai, tűzfalal lezárt »Bástya téren«

(Strausz József felvétele)

A *mezőgazdaság, kertgazdaság, szőlőművelés* területén, ahol a városnak ma bizonyos központi irányító szerepe van, ugyancsak fejlődőképes.

Sopront szeretik *iskolavárosnak* nevezni, amit jóhírű iskoláinak, középiskoláinak, diákotthonainak köszönhet. Erre a szerepre a város nagyságrendje, egészséges klímája, szép környéke is kiválóan alkalmassá teszi, s az előrehaladást e téren az is bizonyítja, hogy az utóbbi időben középiskoláinak sora több új középfokú műszaki szakiskolával bővült.

Sopron *egyetemi város*; az Erdőmérnöki Főiskola mellett a Műszaki Egyetemi Karok bányamérnök és földmérnök hallgatói az utóbbi időben itt töltötték tanulmányi idejük befejező éveit, de e karok teljes egészének zavartalan működése is biztosítható volna – nagyobb építkezések nélkül – városunk falai között.

Számos kutatóintézet és azok jelentős eredményei tanúskodnak az itt ugyancsak kedvező körülmények között folyó *tudományos kutató* munkáról. Talán felesleges is a város fejlett *kulturális* életét méltatnom; elég többek között a gyakori és színvonalas képzőművészeti kiállításokra, hangversenyekre s pl. a Soproni Szemlére utalnom, hogy fejlettsége, ill. fejlődésének lehetőségei ezen a téren is szembetűnjenek.

A város *közintézményekkel*, a közintézményeket befogadó épületekkel jobban el van látva, mint legtöbb vidéki városunk. Színház, két nagyobb kultúrház, több üzemi kultúrház áll itt rendelkezésre a kulturális élet rendezvényei, eseményei számára. Természetesen hiányok is mutatkoznak, amikről majd később szólnok.

Városunk *közművekkel* már ma is igen jelentős mértékben el van látva. A közművek vezetékhálózatának, létesítményeinek bővítése, korszerű átépítése a tervezés és megvalósítás vonalán egyaránt megindult, ill. folyamatban van.

168 Sopron ma is az ország legkedveltebb *üdülővárosainak* egyike; a pihenni vágyók itt nemcsak gyönyörű vidéket, erdőket, ápolt sétautakat, szabadtéri fürdőket, sportlehetőségeket találnak az üde, zöld környezetben álló kisebb-nagyobb üdülők, üdülőszállók minden kényelme mellett, hanem egy harmonikusan a tájba simuló, pompás várost, amelynek gazdag műemlékei, utcái, terei történeti múlttól tanúskodnak, gazdag kultúráról beszélnek, és egyre új szépségekkel lepik meg a szemlélőt, aki tehát itt nemcsak pihenésben, gyógyulásban, szórakozásban, hanem valósággal szellemi felüdülésben is részesül. Ez a jelentékeny többlet az, amely Sopront, az *üdülővárost* egyéb üdülőhelyekkel szemben magasabb szintre emeli, s ezzel nagyobb szerep betöltésére is alkalmassá, sőt hivatottá teszi.

Sopron idegenforgalmi központtá való kiépítéséhez, ill. fejlesztéséhez az adottságok bőségesen rendelkezésre állnak, s ez megfelelő programmal, kellő szervezéssel és – az elérendő célhoz viszonyítva – nem is olyan nagy költséggel volna megvalósítható.

Ezek tehát rövid összefoglalásban a város jövőbeni fejlődésének alapvető tényezői, s most lássuk, mit kell tennünk annak érdekében, hogy a város a fentvázolt mai és jövőbeni szerepének eleget tehessen, a fennálló hibákat lehetőség szerint kiküszöbölhesse, a hiányokat pótolhassa, egyszóval, lássuk részleteiben a városfejlesztési programra vonatkozó javaslatot.

**1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról /
Forgalmi hálózat**

Forgalmi hálózat

A település érrendszerének forgalmi úthálózatát tekinthetjük, melyen a belső forgalom bonyolódik le, s amely révén a város élete az ország vérkeringésébe kapcsolódik. – A környék és távolabbi településekkel való kapcsolat szempontjából természetesen nagy jelentőségűek emellett a vasútvonalak. – A tájforgalmi vizsgálat mutatja meg azt a kapcsolatot, amely egyrészt Sopron és vonzásterületének települései, másrészt a város és a megyeszékhely, ill. az ország fővárosa között fennáll. Ez a térkép szemlélteti a város *vonzásterületét*, mely – mint már említettük – igazgatási szempontból a járás területére, egyéb vonatkozásokban azonban a szombathelyi vasútvonal mentén Bükig, a celldömölki vonalon Répcelakig, a győri vonalon Csornáig, autóbuszvonalon pedig Beledig terjed. Sopron vonzásterületének lakosságát 120 000 főre becsülhetjük; ennél a megállapításnál figyelmen kívül hagytuk országos jelentőségű intézményeinek vonzását.

A Sopront érintő, ill. rajta áthaladó utak közül a 85. sz. főközlekedési út a legfontosabb, mely azt keleti irányban Győrrel, ill. Budapesttel (Győrtől az 1. sz. úton), északnyugati irányban pedig Wiennel köti össze. A 85. sz. út teremt kapcsolatot a megye fontosabb községeivel, így Fertőszentmiklóssal, Petőházával, Kapuvárral, Csornával stb. is.

A város és a távolabbi települések kapcsolata szempontjából másik fontos út a 84. számú főközlekedési út, mely Kópháza és Nagycenk között a 85. számú útba torkollik és Lövő, Sárvár, Jánosháza irányában haladva a Balaton vidékéhez vezet. Ez lenne egyébként a nyomvonala a tervezett, Sopronon áthaladó Wien–Balaton-i útnak, melyre a jövőben várhat nagyobb szerep. A 84. számú útról ágazik el Lövönél a 845. sz. út Kőszeg felé, Hegyfalunál pedig a 844. sz., ill. 843. sz. Szombathely felé. – A városból észak felé indul ki a 855. számú út, amelynek folytatása – az országhatáron túl – Pozsony felé vezet.

A környéki utak a közvetlen környék községeibe, így Bánfalva, Brennbergbánya, Ágfalva, az ausztriai Somfalva, valamint Sopronkőhida, Tómalom, Fertőrákos, [169](#)Balf-fürdő és a fertőmelléki szőlők, Magyarfalva és a ausztriai Récény felé vezetnek. Ezen útvonalak egy részén környéki, ill. távolsági autóbuszjáratok bonyolítanak le utasforgalmat.

A helyi forgalmi utak a város központját a pályaudvarral és fontos közintézményekkel – kórházzal, egyetemmel, az üdülőteleppel stb. – kötik össze. Szemügyre véve a forgalmi úthálózatot feltüntető kartogramot, szembetűnnek a hálózat alapvető hibái, amelyeket még erre vonatkozó tapasztalatokkal egészíthetünk ki. Rendkívül hátrányos, hogy a teherforgalom (traktor-forgalom) – alkalmas elterelő útvonalak hiányában – a város utcáin halad át, növelve a baleseti lehetőségeket, zavarva nappal a munkát, éjjel a pihenést. – Igen sok éles törés, utcaszűkület s nem kielégítő módon megoldott forgalmi csomópont is jellemzi ezt az úthálózatot. A forgalom lebonyolításának folyamatoságát a városon áthaladó vasútvonalak is nagymértékben gátolják, amelyek a közutakkal ma még legnagyobb részben kereszteződnek.

A forgalmi úthálózat hibáit általában oly módon javíthatjuk meg, hogy alkalmas elterelő útvonalakat létesítünk, s ahol mód van rá, utcaszélesítéseket hajtunk végre, lehetőség szerint kiküszöböljük az éles töréseket, és korszerűen oldjuk meg a nagyobb megterhelésű forgalmi csomópontokat. A városon áthaladó vasútvonalak kedvezőtlen módon bontják meg a város területét; egyes vasúti elágazások tervezett áthelyezése csökkenti majd a keresztezések számát, a megmaradóknál pedig alul-, ill. felüljárók építésével kell a városon belüli forgalom folyamatosságát biztosítani. Az ipari területekről a pályaudvarra (GYSEV, ill. a későbbi központi pályaudvarra) irányuló forgalmat alkalmasabb utakon való vezetéssel kell

megoldani, új üzemek helyének kijelölésénél pedig nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a helytelen ipartelepítés is jelentősen hozzájárulhat a város utcáinak túlterheléséhez.

Nem kívánom itt a forgalmi úthálózat minden hibáját boncolgatni, néhány különösen kedvezőtlen részletére azonban rámutatok, amelyek feltétlenül módosítást kívánnak. A 85. számú út átkelési szakasza több helyen éles törésű, és helyenként egészen keskeny utcákon halad át. A távolsági forgalom – főként teherforgalom – részére elterelő útvonalat kell tervezni, s ennek nyomvonalát olyképpen kijelölni, hogy a kórház telepét is elkerülje.

A Lenin krt. Ikva híd-i könyökénél két út indul, amelyek egyike a Szt. Lélek utca és Szt. Mihály utca nagy emelkedésű, kanyargó útvonalán halad Sopronkőhida, Fertőrákos, ill. a Tómalom felé, míg a másik délkeleti, ill. keleti irányban haladva, a Balfi utcán át – az evangélikus temető, Angerrét-i sporttér és az egyik téglagyár érintésével – a várost a fertőmelléki szőlőkkel és Balf-fürdővel köti össze. Ennek a két útnak a városközpontba való bekötését új nyomvonalakon kell megoldani.

Nagy megterhelést jelent a téglagyáraktól a teherpályaudvarhoz irányuló téglaszállítás is, amely ma a Rákosi út és a Poda Endre utca, ill. Balfi út, majd Híd utca, Fapiac, Kazinczy Ferenc utca és Arany János utca vonalán bonyolódik le. Igen kedvezőtlen megoldású a város északnyugati iparterületéről a GYSEV pályaudvarhoz, ill. a 85. számú útra irányuló teherforgalom, amely ma a Kossuth Lajos utcán, majd derékszögű töréssel a Vörösmarty utcán, Sztálin téren, ill. Csengery utcán át zajlik le, zavarva a lakosság nyugalját. A rendezés során ezeket a hibákat is orvosolni kell.

A Brennbergbányára vezető útnak bánfalvi átmenő szakaszán korrekciót kell végrehajtani.

A tervezett elterelő útvonalak feloldják majd a jelenlegi forgalmi csomópontok zsúfoltságát, ami annál is inkább fontos, mivel a forgalom állandó növekedésére **170** kell számítani. E csomópontok forgalmi rendszerét egyébként a rendezési tervben szintén meg kell oldani (pl. Köztársaság utca, Rákóczi utca és Széchenyi tér; Lenin körút Ikva híd-i könyöke stb.).

A Kőszegi úton, ahol a forgalmi út mind a győri, mind a szombathelyi vasútvonalat szintben keresztezi, aluljárót kell létesíteni. A déli és északi városrészek kapcsolatát a Köztársaság út és József Attila út között ugyancsak szintbeli keresztezés nélkül kell megoldani.

El kell készíteni a városból a lövérek felé vezető útnak a vasúti pálya alatti átvezetését az arra legalkalmasabb helyen. Egyes, nagyobb kerékpárforgalommal terhelt utak mentén (Brennbergi, Ágfalvi, Somfalvi, Bécsi-dombi, Pócsi-dombi, Győri és Kőszegi utak), valamint az ipari területeken kerékpárutakat kell létesíteni.

A kedvező fekvésű Bástya utcáról szép kilátás nyílik a városra, s ezért kívánatos ún. kilátóútként való kiépítése.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / Vasút

Vasút

Sopront az ország belsejéből vasúton két irányból lehet elérni, és pedig a GYSEV vonalán Győr felől, a MÁV vonalán Szombathely felől; a GYSEV-vonal Ebenfurt és Wien felé halad tovább. – Sopron

kapcsolata a megyeszékhellyel és a fővárossal általában kielégítő. Rendes körülmények között egy gyorsvonatpár közvetlen kocsival is rendelkezik.

A vasútvonalak a várostestet több részre bontják, ami zavarja a város belső forgalmát, ill. közlekedését, és akadályozza egyes beépített területeinek célszerű tovább fejlesztését. A GYSEV Balf-fürdő felőli bevezető ága – a megengedettnél kisebb sugarú ívekkel – a kórház közvetlen közelében halad a pályaudvar felé, és az ipari terület továbbfejlődésének áll útjában, a GYSEV ebenfurti vonala pedig a lakóterületeken halad át, és ennek a városrésznek az egészséges fejlesztését gátolja. A fenti két vágánynak az áthelyezésére a lehetőség megvan, és ezt az előbb említett indokolásnál fogva végre is kellene hajtani. Ennek érdekében el kell készíteni az említett vágányok áthelyezési tervét. – Az áttervezés során új vasútvonalat kell tervezni a létesítendő központi pályaudvartól Balf-fürdőig, különösen abban az esetben, ha a balfi gyógyfürdő helyreállítására, ill. kibővítésére sor kerülne.

A vágányáthelyezések gondolatát 1905-ben Wälder József is felveti, s ez az 1939-i városfejlesztési programban is szerepel. Ennek ellenére számos olyan építkezés történt azóta is, amely ennek a rendkívül fontos elgondolásnak a megvalósítását maholnap már nem teszi gazdaságossá, és az érintett terület korszerű rendezését igen hosszú időre, esetleg teljes egészében meghiúsítja. Így az élelmiszerraktár iparvágányát ideiglenesen a Fűrészüzemig hosszabbították meg, s most a Gázgyár kívánja fejlesztéséhez ezt az iparvágányt – ugyancsak megfelelő bővítéssel – használatba venni. A Soproni Posztó- és Szőnyeggyárnak új erőtelepre van szüksége, amelyet a mai sporttelepének helyén kíván megvalósítani, s amelynek feltétele ugyancsak az ebenfurti vasútvonalból – nyílt pályából – való iparvágány leágazás. Az említett megoldások mind ideiglenes jelleggel épülnének ugyan, de bizonyosan hosszú időre szólnak, s már ma úgy tűnik, hogy ezt a több szempontból is jelentős elhatározást a programból törölni kell.

Szólnunk kell a pályaudvar fontos kérdéséről is. Ma Sopronnak két átmenő pályaudvara van, amelyek fenntartása a település nagyságához mérten feleslegesnek mutatkozik. Az új *központi pályaudvar* a jelenlegi GYSEV-pályaudvar [171](#) helyén létesülne, míg a rendező és teherpályaudvar a Kőszegi úttól délkeletre eső területen kapna helyet. Az új központi pályaudvar tervét a teher- és rendező pályaudvarral együtt el kell készíteni, s a szükséges területet már most biztosítani, azon az építési tilalmat elrendelni.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / A város fekvése, természeti viszonyai

A város fekvése, természeti viszonyai

Városunk a Fertő-tótól nyugatra az Alpok nyúlványai és a Bécsi-domb-i vonulat közötti völgyben fekszik és felszíne – az észak és délnyugati részek kivételével – nagyjából sík. Éghajlata átmenetinek tekinthető a hegyvidéki és a síkvidéki klíma között. Nem részletezem a tanulmányban foglalt valamennyi jellemző éghajlati adatot, csupán a sokat emlegetett soproni szélre utalok. Tudvalevő, hogy a város környéke elég szeles, s az uralkodó szélirány – mint általában a Dunántúlon mindenütt – északnyugati. Az adatokat 30 év átlaga alapján vizsgáljuk: a szélirány gyakoriság északnyugati irányból 30 százalék, délről 21 százalék, északról 15 százalék, délkeletről 7 százalék, nyugatról 6 százalék, délnyugatról 4 százalék, keletről és északkeletről 2–2 százalék; 13 százalék szélcsendes. A széljárás intenzitására egyébként a lökészerűség jellemző, s a szélcsendes idő nagyon ritka.

A várost két patak szeli át: a Rák-patak, amely a Sztálin tér alatt közel 1,5 km hosszú boltozott

csatornában halad és az Ikva-patak, amely védőművek között folyik; a két patak a városon kívül, attól délkeletre egyesül.

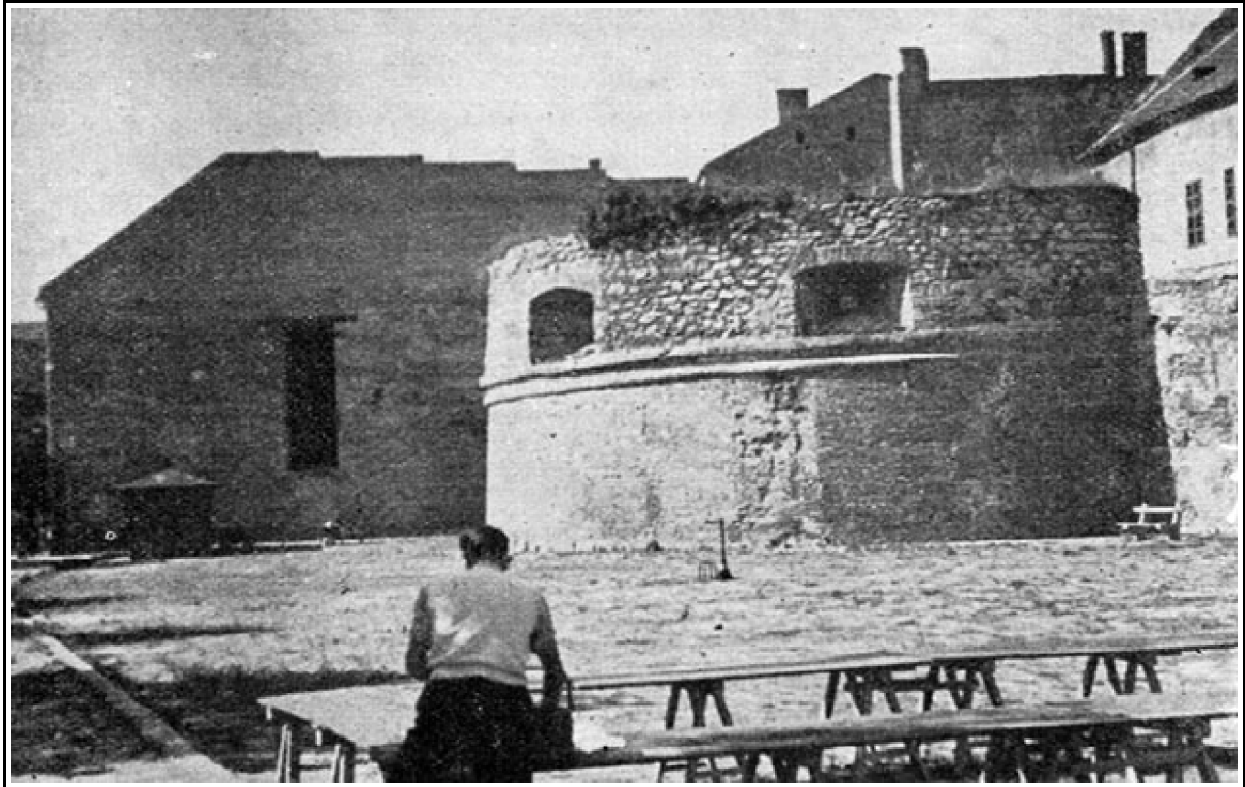
1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / Területfelhasználás, városszerkezet

Területfelhasználás, városszerkezet

A területfelhasználást feltüntető térkép a jelenlegi állapot leglényegesebb részeit mutatja be. Feltünteti a rendezésre kijelölt terület határát, megmutatja a jelenlegi beépítés területét, s a különféle jelöléssel ábrázolja az A) beépítési területet – lakás, ipari és közcélú építési területet –, valamint a B) be nem építhető területet, azaz a közlekedési területet, meghatározott célú zöld területet, kert, mezőgazdasági területet, védőterületet és végül C) különleges területet.

Sopron zárt település; városias jellegű és azt meg kell tartania a továbbfejlesztés során is. A város átlagos laksűrűsége 104 fő/ha.

A középkori szerkezetet híven őrző belváros sűrű beépítésű, nagy laksűrűségű (350–450 fő/ha); a beépítés itt zárt sorú, legnagyobb részben 1–2 emeletes házakkal. A belvárost körülölelő Lenin körút, Széchenyi tér, Petőfi tér és Színház utca alkotta körútba fonódnak, ill. torkollnak a 85. számú főközlekedési úton kívül a közelebbi és távolabbi környék települései felé vezető utak, valamint a helyi forgalmi utak, amelyek a városközpontot a lakóterületekkel, az ipari üzemekkel, pályaudvarral és a fontosabb közintézmények épületeivel kötik össze. Az említett körút körül elhelyezkedő telektömbök legnagyobb részben zárt sorban épültek be, az építőtellek maximális kihasználására irányuló törekvésnek megfelelően szintén sűrűn, többszintű (1–2 emeletes) épületekkel, aminek következményeként ezek a területek is eléggé nagy laksűrűségűek (200–300 fő/ha). A belvároshoz közel eső Hátulso utcában, Újteleki utcában, valamint Rákóczi utcában igen sok gazdaházat találunk, amelyek általában az ún. hézagos városias beépítési módnak megfelelően létesültek, egyik oldalon telekhatárra épített, mélyen benyúló, földszintes, gyakran emeletes épületekkel, a szűk telekméret és nagy tűzfal, ill. határfalmagasságok miatt gyér benapozású udvarokkal. Ugyanilyen a beépítési módja az északi és északkeleti, legnagyobb részben 172gazdáklakta városrészeknek is. – A MÁV vasútvonaltól délre, ill. délnyugatra eső területeken általában lazább a beépítés, és itt legnagyobb részben az ikerházas, a lövérekben pedig a szabadonálló beépítési mód szerint építkeztek. Ezeknek a területeknek – főként a lövéreknek – a laksűrűsége ennek következtében igen alacsony, alig 7 lakos/ha. A várossal összeépült és most már hozzátartozó Bánfalván túlnyomó részben falusias beépítést találunk. A központból a beépített terület határai felé haladva általában Sopronban is egyre lazább a beépítés, és ennek megfelelően kisebb a laksűrűség.

A »Bástya tér« mai állapota mielőbb végleges megoldást sürget
(Winkler Gábor felvétele)

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / Városcsözpont

Városcsözpont

A városcsözpont a belvárosban alakult ki; a Beloiannisz téren a közigazgatási közintézmények épületei, a városi és járási tanácsház állanak; a belvárosban, ill. a belváros körüli területeken helyezkednek el azoknak a közintézményeknek az épületei, amelyek a város egész lakosságát szolgálják, s így központos elhelyezést kívánnak meg (pl. járásbíróház, rendőrség épületei, színház, kultúrház, mozik). A városcsözpontban több általános iskolát találunk, amelyek közül egynéhányat át kellene telepíteni olyan szomszédsági egységek területére, amelyeken ma még nincs általános iskola.

Az üzletek, áruházak a Lenin körút mentén helyezkednek el; az üzleti negyed nyúlványainak tekinthetők az Ötvös utca, Mátyás király utca és a Széchenyi tér egyes szakaszai is.

A gyárak legnagyobb része a város szélein települt, de találunk üzemeket a lakóterületekbe ékelten is. – A várost erdők, szőlők, mezőgazdasági művelési területek, nagyobb egységeket jelentő parkok (Erzsébet-kert, Főiskola botanikus kertje) fogják körül; már a belső területek parkjai, játszóterei, fasorai nem adnak ilyen megnyugtató képet; itt a zöld területek felülete egyrészt nem elegendő, másrészt hiányzik közöttük a

megfelelő kapcsolat.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / Lakóterület

173 Lakóterület

A belváros és a belváros körüli tömbök sűrű beépítésén, nagy laksűrűségén szanálással javíthatunk, amit azonban a műemlékek, utcaképek, szép udvarok megtartásával kell tervezni és végrehajtani. A szanálás keretében le kell bontani a nem műemlék értékű, elavult épületeket, épületszárnyakat; általában az egészséges lakás követelményeinek meg nem felelő épületeket lehetőleg más célra kell igénybe venni. Készült már a belváros szanálására vonatkozó tervjavaslat, amely némi módosítással alkalmassá tehető a végleges megoldásra. – A Mátyás király utca, Sztálin tér, Kiss János utca határolta tömb szanálását az erre a területre szóló beépítési terv oldja meg.

Szanálási tervet kell készíteni többek között Sopronbánfalva elavult részeire is.

Későbbi időpontban gondoskodni kell a zárt sorú, többszintes beépítésű várcsrészekbe beékelődő gazdaházak lebontásáról, kellő megfontolással, s a gazdáknak a jelenlegi gazdakörzetekhez csatlakozó területeken kell a gazdálkodás szempontjából előnyösebb feltételek között telket és házat juttatni.

Fontos feladata a rendezési programnak, ill. tervnek a felszaporodó lakosság elhelyezése. A lakosság várható számát nem csupán a természetes szaporodás statisztikai adatai alapján szabad megállapítani, mint azt tervében Wälder tette, akinek becslése szerint a város lakosságának ma kb. 50 000-nek kellene lennie, amitől több mint 10 000-el marad el. Igaz, hogy Sopron város lakosságának számbeli hullámzását az elmúlt évek rendkívüli eseményei alakították ki, amelyekkel a tervező előre nem számolhatott.

Sopron lakosainak száma – a mai kb. 39 000-el szemben – a rendezési terv távlatában mintegy 48 000 főre becsülhető, figyelembe véve a természetes szaporodást, az ipar, mezőgazdaság, az iskolák, főiskola, egyetem, diákotthonok várható fejlődését, a szálloda és vendéglőipar fejlesztését. Erre a célra részben a belső területeken rendelkezésre álló hézagtelkeken van mód, többemeletes lakóépületekben, részben azokon a külső, építésre alkalmas területeken, ahol az utakkal való feltárás és közművek már megvannak, vagy azok megépítése nem okoz nehézséget. A város központjától távolabb eső, legnagyobb részét utakkal már feltárt és közművekkel ellátott területeken földszintes lakóházak épülhetnek, és pedig sorházas, ikerházas vagy szabadonálló beépítési mód szerint. Felsoroljuk azokat a területeket, amelyekkel – a rendelkezésre szánt területen belül – a domborzati, talajmechanikai viszonyok, utakkal való ellátottság, ill. utakkal való feltárás lehetősége, közművek, ill. közművekkel való ellátás szempontjából a rendezési terv távlatában való beépítésre elsősorban számolhatunk. Térképünkön ezeket a területeket nyilak jelzik, a terjeszkedés irányába fordított csúcsokkal.

A Lenin körüli, Árpád utcai, Széchenyi téri, Sztálin téri, Kis János utcai hézagtelkeken, a Kisfaludy utca és Arany János utca telkein zárt sorú beépítésű 3–4 emeletsoros, tehát 2–3 emeletes épületekben 3 500–4 000 lakost lehet elhelyezni. – A 85. sz. főközlekedési út és az Ikva patak közötti területeken, a Soproni Posztó- és Szőnyeggyártól nyugatra eső területeken, a Bánfalvai út mindkét oldalán lévő telkeken, a Bartók Béla és Talián utca környékén, a Lehár Ferenc utca és az Ikva patak közötti (jelenleg mezőgazdasági művelés alatt álló területek), a löverek, az Egeredi domb környékén stb., jobbra földszintes lakóépületek létesíthetők,

zártosorú, ikerházas, szabadonálló, ill. falusias beépítési mód szerint. A mai MÁV pályaudvar és Somfalvi út közötti terület is alkalmas 174 többszintű lakóépületekből álló telep létesítése céljára, nagyobb laksűrűség (pl. 200 fő/ha) figyelembevételével.

Mindez mutatja, hogy az említett területeken 10–12 000 lakos bőségesen elhelyezhető, és így nincs szükség a város beépítésre szánt területének nagyobb mértékű bővítésére.

A rendelkezésre álló beépítési terület, valamint a város jellegének, nagyságrendjének figyelembevételével – az eddigi állapottal szemben fokozottabb mértékben városias szerkezetre való törekvésnek megfelelően – a város lakosságának 35 százaléka földszintes családirházas, vagyis alacsony beépítésű elhelyezést kapna, míg kb. 65 százaléka kollektív, többszintű lakóépületekben jut hajlékhoz (a máii állapot 40, ill. 60 százaléka), ami egy még inkább városias szerkezetre való törekvést jelent.

Az általános rendezési terv feladata kijelölni az előbb említett lakóterületek utakkal való feltárásának, közművesítésének és beépítésének sorrendjét is.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / Műemlékvédelem

Műemlékvédelem

A fejlesztési programnak, ill. rendezési tervnek fontos része a műemlékvédelem, ami egyébként is a szanalási kérdésekkel, hézagtelkek beépítésével, a belső területek rongált részeinek helyreállításával is szorosan összefügg. Nem kell hangsúlyoznom, hogy Sopronban ennek a programpontra külön jelentőséget ad a műemlékek páratlan vonzóereje az idegenforgalom fellendítése szempontjából. Sajnos, műemlékeink általában igen rossz állapotban vannak, és ezért az állagvédelemmel, helyreállítással kapcsolatos munkákat már csak a nagyobb mérvű pusztulás elkerülése miatt is lényegesen nagyobb költségkerettel, nagyobb ütemben kell előirányozni, ill. végrehajtani.

A belvárosban az Orsolya tér, a Bástya tér, valamint az Új utca és Szt. György utca találkozásánál a háborús rombolás következtében keletkezett kisméretű tér és környékének részletes rendezése kíván mielőbbi megoldást.

A műemlékekben gazdag városrészek hézagtelkeinek beépítésénél a harmonikus utcaképek megtartására, ill. kialakítására kell törekednünk. Ennek a figyelembevételével készültek többek között azok a tanulmánytervek, amelyek a Lenin körút, valamint a Széchenyi tér térfalainak kialakításával foglalkoznak, az Előkapu környékét rendezik, egyben az ottani várfalszakasz részbeni kiszabadítását is figyelembe véve. Természetesen minden egyes műemlékünk állagvédelme, helyreállítása és karbantartása egyaránt fontos számunkra, és ez a munka – bár sajnos, nem kielégítő ütemben – ma is folyik.

Az ebbe a körbe tartozó feladatok közül néhányat külön kiemelek, éspedig: a lovagterem helyreállítását a Kolostor utca 11. számú házban (Zichy palota), a lovagterem helyreállítását a Beloiannisz tér 6. számú házban (Fabriczius ház), a Szt. György utca 7. számú romos káptalanház helyreállítását, pl. irodaház céljaira; az Új utca 16. számú ház munkáinak befejezését alkotók háza, vagy lakóépület céljára; a bástyafal több helyen való szabadabb tételét, bástyasétány létesítését; továbbá a Bécsi-domb-i amfiteatrum feltárását, a várhelyi kelta sírok feltárását, az Orsolya téri iskola alagsorában talált római hipokauszum

bemutatásához szükséges átalakítások elvégzését.

Fokozott védelemben kell részesíteni Sopronban a város számos pontjáról elénk táruló pompás tájképeket, amelyekkel ugyancsak előkészítő tanulmány foglalkozik. Ennek a vizsgálatnak az eredményeit ún. domborzati térkép és az ehhez tartozó panoráma-képek teszik szemléltetővé, amelyek közül néhányat bemutatunk. A tájképvédelem érdekében egyes területeken építési tilalmat kell 175elrendelni, többek között a Panoráma út alatti területen (a Főiskola déli határa mentén vezető út mellett) és másutt.

Építési tilalmat egyébként más okból is lehet, sőt kell elrendelni, így a város északkeleti részén a Zárányi utca, Nezsideri utca és a Tómalom utca közötti mélyfekvésű területen, amelynek csatornája nem lenne bekapcsolható a városi csatornahálózatba.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / Külterületi települések

Külterületi települések

A külterületi települések közül Kőhídtelep és a Nagytómalom környéke és a Virágvölgy szorul részletes rendezésre. Balf-fürdő területe a fürdőtelep tervezésével, ill. kiépítésével kapcsolatban alakulhat majd ki végleges formájában, míg Brennbergbánya és Görbehalm rendezése ma nem tekinthető időszerű feladatnak.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / Ipari terület

Ipari terület

Ipari jellegű városban – Sopron részben annak tekinthető, hiszen lakosainak kb. 40 százaléka ipari foglalkozású, ill. iparból él – tekintélyes területet foglalnak el a gyárak.

A gyáripar fejlődésének Sopronban az 1753-ban megindult brennbergi szénbányászat is kedvezett; a bánya 1952-ig volt üzemben.

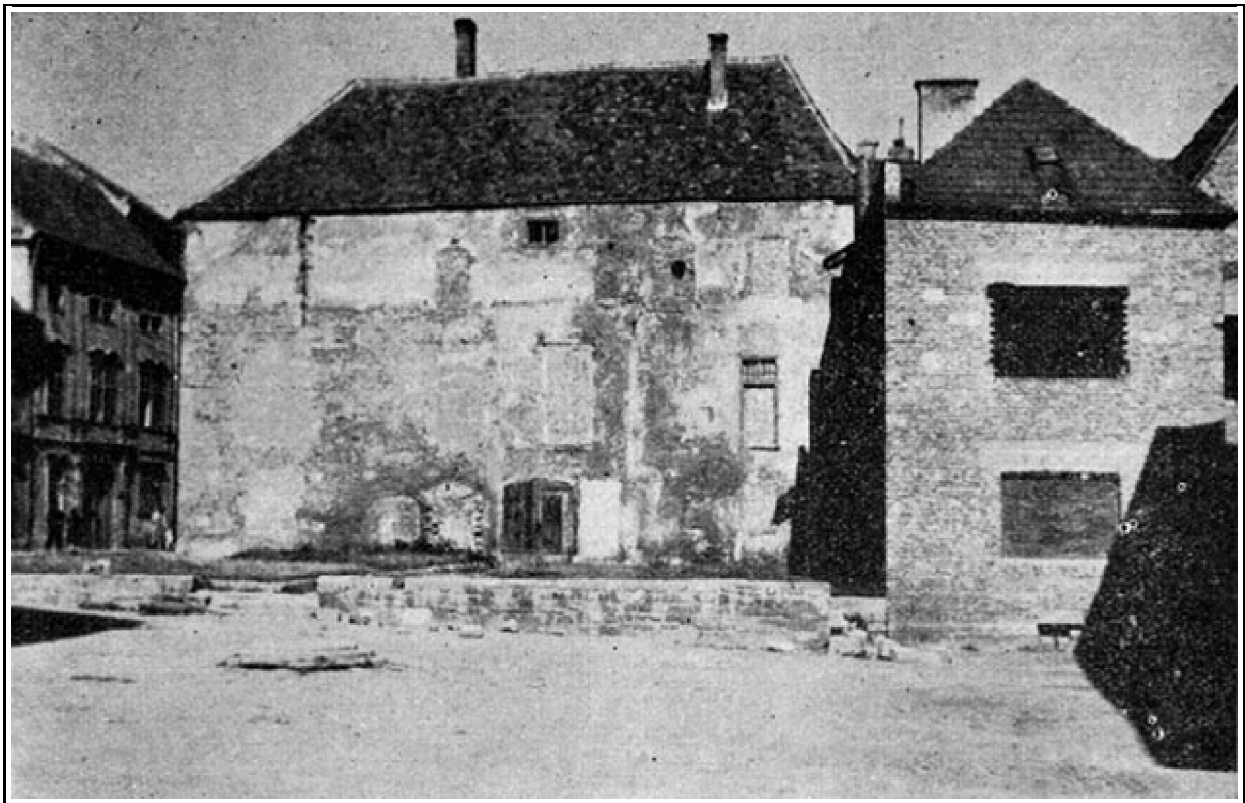
Sopron nagyobb jelentőségű gyárai jórészt a város északnyugati és délkeleti részén vannak, míg a téglagyárak az északkeleti városperemen helyezkednek el. Az északnyugati ipari terület üzemei, a Fésüsfontalgár, Vasöntöde, Sörgár, Posztó- és Szönyeggyár, valamint az 1950-ben épített Épületasztalosárugár közműekkel és iparvágánnyal ellátottak és területileg is fejleszthetők. Az uralkodó szélirány szempontjából ugyan ennek az iparterületnek az elhelyezése nem a legkedvezőbb, enyhíti azonban a helyzetet, hogy az itteni üzemek működése nagyobb füstképződéssel nem jár, azonkívül pedig az egyéb rendeltetésű területekből megfelelő szélességű védősáv választja el őket.

A magasabb szinten elhelyezkedő téglagyárak a lakóterületekre zavaró hatást nem gyakorolnak.

Kedvező elhelyezésű a délkeleti iparterület – éspedig a város helyzete és uralkodó szélirány, forgalmi úthálózathoz való kapcsolat, az iparvágány bevezetés, közművek és egyéb szempontok tekintetében – olyannyira, hogy új gyárak elhelyezésére ez a terület mutatkozik a leginkább megfelelőnek, a kijelölt célra

azonban részben feltöltéssel, alagsövezéssel, úthálózattal való feltárással, törzsiparvágány létesítésével stb. előbb alkalmassá kell tenni.

Egyes üzemek lakóterületbe ékelten helyezkednek el, aminek oka részben a helytelen telepítésben kereshető, részben abban, hogy a fejlődő város ezeket a régebbi alapítású telepeket lakóterületekkel nőtte körül. Ezeket a korszerű városfejlesztés elvei szerint itt meg kellene szüntetni, alkalmas területre telepíteni, és a felszabaduló területeket más rendeltetésre igénybe venni. Persze nem gondolhatunk a szóbanforgó üzemeknek azonnali áthelyezésére, de bizonyos csoportosítás mellett meg kell állapítanunk a kitelepítés sorrendjét. A régebbiek közül a Lakatosárugyárról, a Fűrészüzemről, a Gázgyárról, az Erőműről, a Pamutiparról és a Húsüzemről van itt szó. Gazdasági szempontból persze magyarázható, de a város egészséges továbbfejlesztése tekintetében igen káros, hogy ezeket az áttelepítendő üzemeket ma is fejlesztik. – Így az utóbbi időben a Gázgyár új kemencét és gáztartályt épített, s a Pamutipar is állandóan épített, 176habár ez a gyártelep eléggé túlszűfolt beépítésű volt már eddig is. Most egyes létesítményeivel a Gyár utca túlsó oldalára települt és – hogy az üzem szétdaraboltságát megszüntessék – ideiglenesen igénybe vették a Gyár utca egy fontos szakaszát, habár kétségtelen, hogy mindez az ipar fejlesztésének előmozdítása érdekében történik, és az engedélyt erre csupán ideiglenesen, visszavonásig adták meg. Megállapítható, hogy ezek a jelenségek nem válnak a céltudatos, korszerű városfejlesztés előnyére.

A bombázás előtti Orsolya tér kedves hatását ma a Lukányi ház hiánya és az oda nem illő beépítés rontja el (Besskó József felvétele)

Az utóbbi években megindított üzemek közül az Épületasztalosárugyár a Sörgyár mellett minden tekintetben megfelelő elhelyezést kapott, amit nem mondhatunk el az újabban létesült üzemek

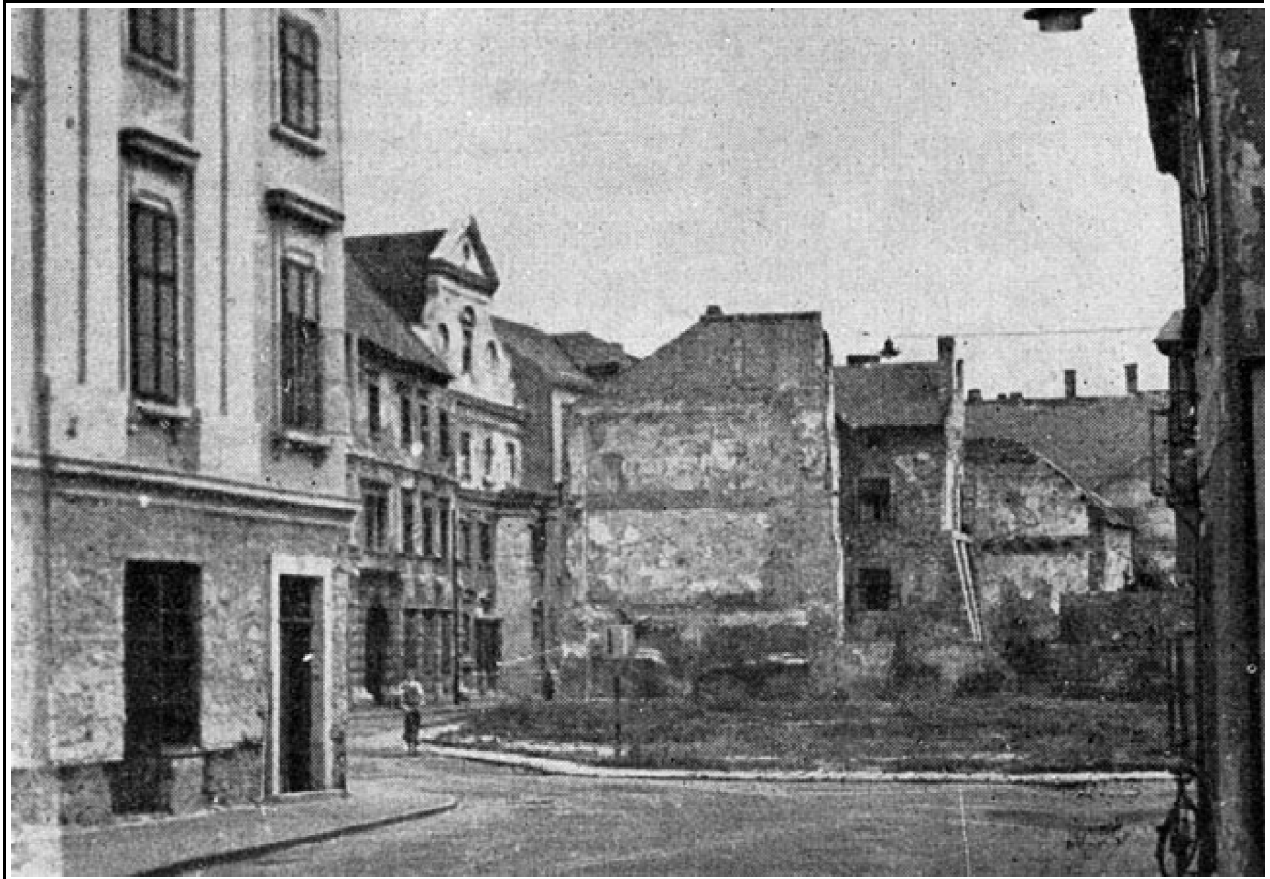
mindegyikéről, sőt megállapítható, hogy több helytelen helykijelölés is történt. A programjavaslat az Épületasztalosárugyárban keletkező forgács és darabos hulladék felhasználására közvetlen a gyár mellett forgácslemezgyár létesítését irányozta elő, amely az asztalosárugyár szükségletét meghaladó műfalemezmennyiség előállítására is képes lett volna. Ma ezt az üzemet a volt 18-as laktanya területén építik meg, ahol az amúgyis sok helyet elfoglaló alapanyag (forgács és darabos hulladék) odavitele érdekében mintegy 1 km hosszú út kedvéért költséges ki- és berakodásra van szükség. A gyár építésének nyilván áldozatul esik majd az ott található lombos fák jórésze, ami pedig lakótelep céljára való igénybevétel esetén igen előnyös lett volna. A Ruhagyár is nem régen működik a volt Zrínyi Ilona Leánynevelő Intézet Rákóczi utcai épületében, mivel a Könyvüipari Minisztérium mutatott hajlandóságot arra, hogy ennek keretében az épületet helyreállítsa. Habár a Ruhagyár nem tartozik a zavaró, a környezetre káros hatású üzemek közé, mégis nagyobb kazánházzal, gyárkéménnyel, szén- és salaktérrel kellett ellátni, most pedig az épülethez tartozó, vadgesztenyefákkal borított, tágas udvart – a szükségletnek megfelelően – bölcsöde, raktárépületek, trafóház és egyéb melléképületek egész sorával telepítik be, a városkép rovására.

177A Gépgyárat néhány esztendővel ezelőtt a volt keményítőgyárban helyezték el igen költséges átépítési és bővítési munkák árán. – A Csepeli Autógyár alkatrészgyára a GYSEV területéből vált le, és évről évre zsúfolódik merev kerítésfalai között.

A Városi Tanács Végrehajtóbizottsága a Tanulmányi Erdőgazdaság fűrészüzemének áthelyezésére a volt tüzezlaktanya telkét bocsátotta rendelkezésre. Ugyanakkor a telek nyugati részén álló épületeket a területekkel együtt az Állami Gazdaságnak juttatták. Ennek következményeképpen a traktorforgalom szükségszerűen az úthálózat belső szakaszait terheli. Amellett a megcsonkított terület most már nem alkalmas a tágas rönkteret és készáruteret igénylő fűrészüzem elhelyezésére, és így a tanulmányi erdőgazdaság erőfeszítéseiből ide már csak gépállomás létesítésére telik.

Az elmondottak ellenére a városrendező feladata, hogy a rossz elhelyezésű üzemek kitelepítésére, valamint a kitelepítés sorrendjére javaslatot tegyen. Ennek keretében a Ruhagyárat a megmaradó, de területileg nem fejleszthető üzemek csoportjába soroljuk, a hosszabb időtávlatban kitelepítendő üzemek sorrendjét pedig az alábbiakban javasoljuk megállapítani: 1. Lakatosárugyár, 2. Csepeli Autógyár Alkatrészgyára, 3. Fűrészüzem, 4. Gázgyár, 5. Erőmű, 6. Gépgyár, 7. Húsüzem, 8. Pamutipar.

Amíg a lakónegyedekbe ékelt gyárak fokozatos kitelepítésére a lehetőség gazdasági szempontból meglesz, zavaró hatásukat az erre a célra szolgáló, előírt berendezésekkel kell csökkenteni.

A Belváros képét a Szent György utca és Új utca sarkán bekövetkezett pusztulás nagymértékben rontja
(Strausz József felvétele)

Az országos jelentőségű üzemek jórésze – Vasöntöde, Fésűsfonalgyár, Soproni Posztó- és Szőnyeggyár, Épületasztalosárugyár, Fűrészüzem, Lakatosárugyár, – iparvágánnyal ellátottak. Nincs iparvágánya a Soproni Selyemgyárnak, Pamutiparnak, az Erőműnek, Gázgyárnak és Gépgyárnak; ezek közül az utóbbi négynek – lakóterületen helyezkedvén el – későbbi időpontban amúgy is más elhelyezést kell kapnia. – A téglagyárak iparvágánnyal való ellátása 178számos nehézséggel jár, és nagyobb költségei csak későbbi megvalósítást ígérhetnek.

A tervezett forgácslemezyáron, az ehhez kapcsolódó ládagyáron kívül a Sörgyárban kerül sor – az üzem termelőképességének nagyfokú emelése céljából – további ipari építkezésre; ezenkívül azonban a rendezési terv időtávlátán belül az itteni üzemeknek csupán területükön belüli, kisebb mértékű fejlesztése, ill. korszerűsítése várható.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / Közintézmények

Közintézmények

Általában elmondhatjuk, hogy a város lakosságához, területéhez, ill. szükségleteihez mérten el van látva közintézményekkel, és azok rendeltetésszerű épületekben, a városterület megközelítése szempontjából megfelelő, alkalmas részein kaptak elhelyezést. Persze hiányokat elhelyezés és a célnak nem egészen megfelelő épületek tekintetében Sopronban is észlelhetünk. Itt is a meglévő állapot számbavétele, kritikája előzi meg a programadást, amelynek azonban nemcsak a jelen hiányaira, hanem már a fejlesztésnek megfelelő igényekre kell kiterjednie. A város távlati lakossága közintézmény szükségletét egyébként általában a városrendezési normák szerint kell biztosítani.

A közigazgatási intézmények épületei (Városi Tanácsház, Járási Tanácsház), azonkívül a Postaigazgatóság, Járásbíróság és Járási Ügyészség, Rendőrség városi és járási kapitánysága, az MSZMP városi és járási bizottságai, a Magyar Nemzeti Bank fiókja, Tűzoltóság és az Állami Levéltár központos elhelyezésűek, és a célnak megfelelő épületekben vannak. Itt Sopronnak, a volt megyeszékhelynek nincs pótolnivalója.

Ami a *kultúra és szórakozás céljait szolgáló intézményeket* illeti, meg kell említenünk a Városi Színházat, amely a lakóterület súlypontjához közel esik, 636 főt befogadó nézőtérrel rendelkezik, de hibája, hogy a tartozékhelyiségek igen szűkre méretezettek és a kijáratok keskeny utcára nyílnak. A zenekari rész, előcsarnok, ruhatár bővítése, korszerű átépítése feltétlenül szükségesnek mutatkozik.

A városi kultúrháznak két jó hatású terme van; egyébként azonban az épület annyi hibát mutat, hogy jó használhatósága csak alapos átépítéssel biztosítható. Így főbejárata mellékutcára nyílik, a bejárat amúgy is szűk, az előcsarnok és lépcsőházak természetes megvilágítása elégtelen, ruhatára nincs, s így feladatát maradéktalanul teljesíteni nem tudja, egyes födémei pedig ma holnap életveszélyessé teszik a benttartózkodást. Ezekon kívül Sopron üzemei közül több 250–800 fő befogadóképességű kultúrházat építtetett az utóbbi időben, amelyek közül a textilgyárak Erzsébet-kerti kultúrháza, a zárgyári kultúrház, az asztalosárugyári, valamint a vasöntödei kultúrtermek figyelemreméltóak.

A két mozgóképszínház nem felel meg a korszerű követelményeknek, különösen, ha a jövőben panorámikus filmvetítéssel számolunk. Közülük a Vörös Csillag mozi épülete lebontásra érett, s helyette alkalmas helyen új, korszerű épületet kell létesíteni. Nincs a városnak szabadtéri színpada, holott erre feltétlenül szükség van; a szobakerülő, elhelyezésre alkalmas helyek közül a Lövér-szállóval szemben lévő telek említhető meg, vagy inkább az Állami Zeneiskola kertje. – A kulturális közintézmények sorát műszaki múzeummal kell kiegészíteni. – A közeljövőben valósuljon meg a soproni művésztelep úgyszólván évtizedek óta vajdudó kérdése. – Az állandó képtár és a képzőművészeti kiállítások számára alkalmas épületre van szükség. – A Liszt Ferenc Múzeum is jelentékeny épületbővítést igényel, gazdag anyagának bemutatására (kiállítások), 179 ill. tárolására (raktárak). Erre mind a Sztálin téri telken, mind a belváros valamely alkalmas telkén is megvan a lehetőség.

A *középiszkolák, gimnáziumok, technikumok* elhelyezése – nagyjából a városközpont közelében – általában megfelelő, bár régi épületekben vannak, és a szükséges játszóudvar terület nem mindenütt áll a kellő mértékben rendelkezésre. A közgazdasági leánygimnáziumnak és a közgazdasági fiúgimnáziumnak megfelelő méretű tornateremre van szüksége.

Az *általános iskolák* közül a Petőfi téri, a Színház utcai és az Orsolya téri a belvárosban, több más pedig ugyancsak a városközpont közelében helyezkedik el, holott ezek a város területén szétosztott elhelyezést kívánnak meg a szomszédsági egységek központjaiban. A mai állapot következményeképpen a tanulók egy részének iskolái elérésére hosszú utat kell tenniük; egyes szomszédsági egységek területén általános iskola

még ma sincs. Ennek az állapotnak a megjavításához az első lépés már megtörtént a lövéri iskola elkészültével és átadásával.

A fennálló szükségletnek megfelelően több általános iskola részére tornatermet kell építeni.

Figyelembe véve Sopron textil- és faiparát, célszerű lenne, ha itt textilipari faipari technikum gondoskodhatna a szakember képzésről.

Örvendetes tény, hogy a programjavaslatban több olyan elgondolás is szerepel, amely azóta már megvalósult. Így a lövéri általános iskolán kívül a Nyugdíjas Pedagógusok Otthonának a Bólyai Kollégiumban való elhelyezése, a Templom utcában Bányászati Múzeum létesítése és a Ciklámen Szálló félbenmaradt épületének szívbetegek szanatóriumává való átépítése.

Az *egészségvédelmi, gyógyítási és szociális intézmények* sorát a Városi Közkórházon kezdjük, amely egészen kivételesen rossz elhelyezésű, és ami a legsajnálatosabb, nem vagyunk abban a helyzetben, hogy ezen segíthessünk. A közkórház a 85. számú főközlekedési út mellett, a GYSEV győri vágánya közelében helyezkedik el, nem messze a Közvágóhídtól és a második világháború során elpusztult Sertéshízlaldától, lejtős és kopár területen, amelynek növényzettel való ellátása a rossz talaj miatt ma sem vezetett kielégítő eredményre. A második világháborúban a kórház épületei súlyos károkat szenvedtek, és felmerült az áttelepítés gondolata, azonban ennek a gazdasági feltételeit nem lehetett megteremteni. Egyébként is az erre a célra javaslatba hozott, a volt Rákóczi hadapródiskola telke a mai GYSEV, ill. jövőbeni központi pályaudvar közelében amúgy sem lett volna kedvező. A Közkórház helyzetén az említett elterelő utak és a GYSEV bevezető vágányának áthelyezése segíthetne némiképpen. Egyébként új épületek létesítésére is szükség van itt a a) fertőző osztály, b) elmeorvosgyógyászat, c) új porta, ill. váróhelyiség részére. A programban a tüdőbetegek számára is új épület szerepel, amelyet azonban nem a kórház mai területén, hanem erre alkalmas más helyen kell megépíteni.

Ezeken kívül központos elhelyezésű központi egészségház építésére van szükség, továbbá a város területén szétszórottan – szükséges számban és helyen – korszerű orvosi rendelők építésére. A balfi gyógyfürdő felépítése, ill. bővítése is szerepel a fejlesztés programjában.

A bölcsődék, napköziotthonos óvodák és óvodák hálózatának kiépítését tovább kell folytatni. A téglagyárak környékén bölcsödére, a belvárosban napköziotthonos óvodára, a lövérekben óvodákra van szükség.

Szükséges további városi nyilvános WC-k építése is, lehetőleg az utcaszint alatti megoldásban.

Felsorolom a *kereskedelmi közintézményeinek* korszerűsítésével, ill. új **180** létesítményeivel kapcsolatos elhatározásokat: a piac megfelelő helyen való kialakítását, vásárcsarnok létesítést (lehetőleg a piaccal kapcsolatban) és új közraktár építését, kereskedelmi áruelosztóval, lehetőleg a pályaudvar közelében. A lakosság szükségleteinek kielégítésére új boltokra van szükség, megfelelő elosztásban, különös tekintettel az üdülővárosrész ellátására.

Ezeken kívül a TŰZÉP-telep (GYSEV pu.), az ÁFOR (Arany János u.) részére benzinraktár, a Terményforgalmi Vállalat részére gabonaraktár építése szükséges.

Közüzemeink közül egyesek nem korszerűek és újak építésére van szükség, így közvágóhídra és hűtőházra, kenyérgyárra, azonkívül nagyobb kapacitású üzemélelmezési vállalat létesítésére. A Szekérfuvarozási Vállalat, azonkívül a Köztisztasági Vállalat új telephely kijelölését, ill. építését igényli.

A mezőgazdaságban a talajra kedvezőtlen, igen szeles éghajlat egyes területeken mezővédő erdősávok telepítését teszi szükségessé. – A tervbevett létesítmények között szerepel zöldségszárító üzem megépítése is. – A város 1 500 kat. holdon felüli nagyságú szőlőterületei, valamint a fejlődő gyümölcsstermesztés indokoltá teszi szőlőoltványtelep létesítését és a meglévő csemetekert bővítését.

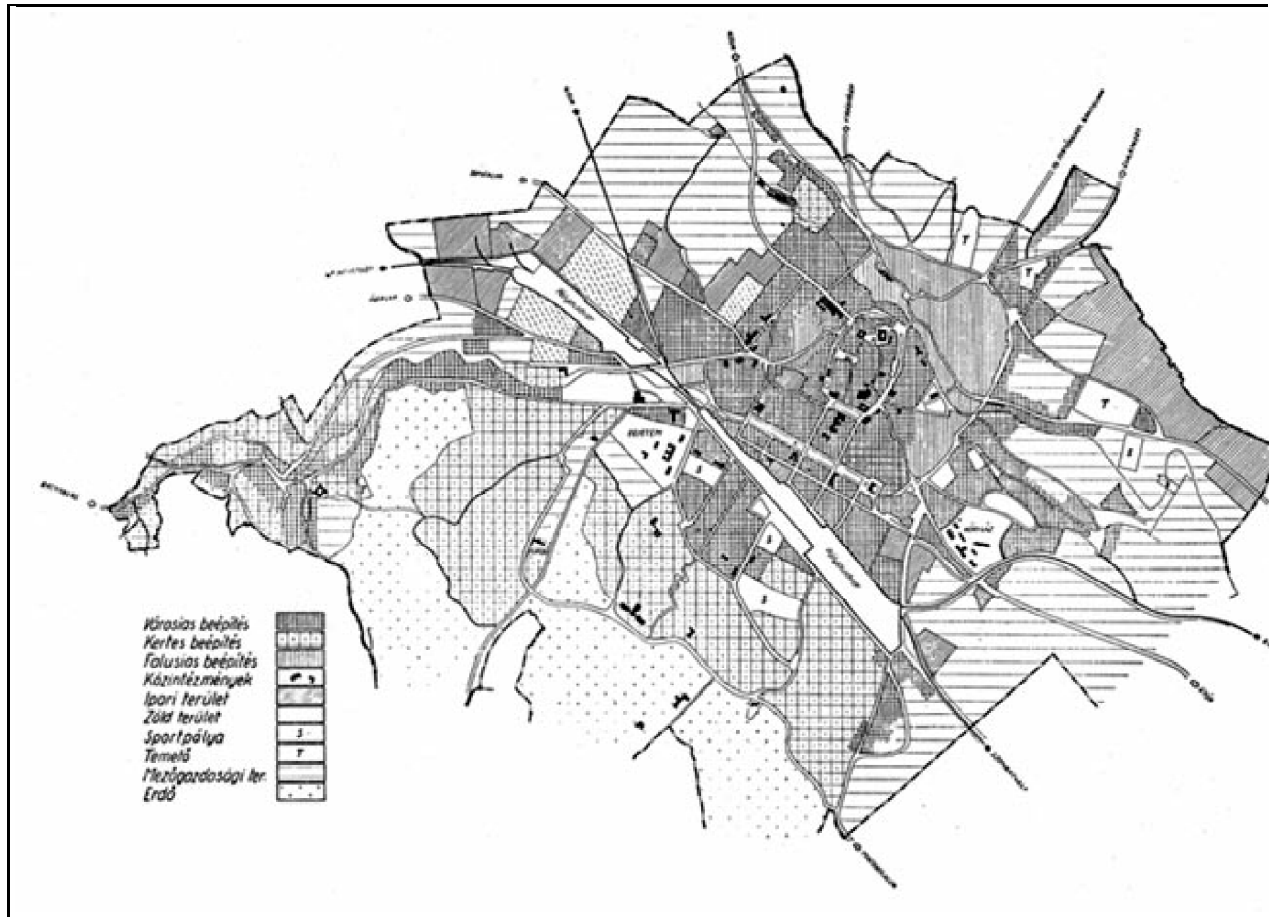
Az állami gazdaság központi telephelye több szempontból rossz elhelyezésű, amire már rámutattunk. Kívánatos volna megfelelő helyen új telep létesítése. Fejleszteni kell a város *sportlétesítményeit* is. A szabadtéri fürdők közül bővítést igényel a lövérfürdő, s erre a lehetőség megvan új terület hozzácsatolásával és azon napozó és egy második medence építésével. Korszerűbbé kell tenni a városi sportuszodát. El kell készíteni a Tómalom rendezési tervét, és a további fejlesztést ennek keretében kell megoldani; itt a háború utáni építkezések semmiképpen sem váltak a szép táj előnyére. A közlekedés kérdésének megoldása mellett új bejárati épület szükséges és az öltözőknek nagyobb épületekben való egységes megoldása, míg a hétvégi nyaraló épületek részére a vízparttól távolabb eső területeken kell helyet biztosítani. A tópart nyugati részén további épületeket létesíteni nem szabad. Nem szabad figyelmen kívül hagyni a rendezés során a napozó területek növelését és szélvédelmét.

Sopron a továbbiakban *sportstadiont* is igényel, amelynek helyét hosszas megfontolás után a volt Nagyszodától északnyugatra eső területen javasoltuk kijelölni. Az itteni Tervező Iroda néhány esztendővel ezelőtt elkészítette az erre vonatkozó vázlattervet. Sajnos, ezen a ponton a tervezés el is akadt. Nemrég az egyik vállalat részére sporttelep céljára jelölték ki ezt a területet azzal, hogy azt majd megfelelő bővítéssel nagyobb befogadóképességű sportstadionná lehessen továbbfejleszteni. Ilyen formában ez nehezen valósítható meg, és így kívánatos a területet stadion céljára fenntartani, és a tervezett kisebb méretű üzemi sportlétesítmény részére más területet adni.

Szerepel még a programban az Anger-réti Sporttelep fejlesztése, a Rákóczi Sportpálya kiépítése, lesiklópályák, korcsolyapályák és tenispályák létesítése. A város sportolói részére nagyméretű tornacsarnokot kell építeni, nézők befogadására is alkalmasan, a szükséges tartozékkel együtt.

A város magas színvonalon álló úszósportja indokoltá tenné fedett sportuszoda létesítését, amelynek helyét a jó megközelítés szempontjának figyelembevételével kell kijelölni. A volt Rákóczi Intézet bombasérült fedett uszodája ma holnap olyan állapotba kerül, hogy annak helyreállítása nem minősül gazdaságosnak, azonkívül kissé távol is esik a város központjától.

Már a bevezetésben szó volt arról, hogy Sopron nyilvánvalóan alkalmas arra, hogy idegenforgalmi központtá építsék ki. Lényegében az ezzel kapcsolatos 182 program is alig hozhat újat, annál is inkább, mivel a soproniak eleve ilyen szerepet szántak városuknak, s ez a szándék a fejlesztési programjavaslat minden pontjában megnyilvánul. A fejlesztési programjavaslatban feltüntetettek kivül a cél elérése érdekében néhány új, az idegenforgalommal kapcsolatos létesítmény (uszodák, üdülőszállók, kisebb üdülők, szórakozóhelyek stb.) soronkívüli megépítésére volna szükség. Az üdülés és idegenforgalom létesítményeinek bővített programja tehát az alábbi: a volt Lövér-szálló romos szárnyának helyreállítása; a Turista-szálló bővítése; strandszálló építése a Tómalmon; üdülőszálló építése a Nándor-magaslaton vagy Vashegyen és az Egeredi dombon; esetleges gyógyintézetek építése a brennbergi völgyben; nyári étterem és zenepavilon létesítése az Erzsébet-kertben; zenepavilon létesítése a Városligetben; a Hubertusz-vendéglő épületének helyreállítása a Bécsi-dombon; turista menedékházak építése, pl. a Várhelyen; kilátótorony építése a Sörházdombon; mesterséges tó létesítése az Erzsébet-kert mélyebb fekvésű részén stb.

181 Sopron város jelenlegi területfelhasználási terve
(Rajzolta: Sosztarich András)

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / Zöldterületek

Zöldterületek

A zöldterületek: parkok, játszótérek, fasorok – tudvalevően a lakosság pihenését, üdülést, a gyermekek napközbeni friss levegőn való foglalkoztatását szolgálják; szerepük azonkívül a levegő tisztításában, kondicionálásában, a helyi klíma kialakításában, füst, gáz, szél, zaj elleni védelemben nyilvánul meg, de jelentősek a várostest tagolása szempontjából is. Sopronban ebben a tekintetben hiányról nem beszélhetünk; a város környékét szőlők, erdők borítják, amelyek hatásaképpen a város levegője általában egészségesnek mondható. Sajnos, utaink mai rossz állapota okozza, hogy a gyakori szél következtében a város belső területeinek nagy része ennek ellenére erősen poros. A város zöldterület igénye a lakóterületre vonatkoztatva 45 ha, az egész településre pedig 200 ha, ami bőségesen rendelkezésre áll. A belső terület parkjai, növényzettel borított terei közül a Széchenyi tér, Paprét és Sztálin tér a legnagyobbak, a külső területeken pedig az Erzsébet-kert, a Főiskola botanikus kertje, a sportpályák, temetőkertek és a kurucdombi park jelentenek nagyobb egységeket. Kifogásolható – s ez a térképről is szembetűnik –, hogy a

zöldterületek elosztása a város területén nem egyenletes, és a belterületen összefüggő hálózatot nem alkot. Ezt a kapcsolatot további parkok, fasorok létesítésével kell kialakítani.

Növelni kell a gyermekjátszóterek számát, s erre többek között a Kurucdombon, Kőművesréten, Pócsidombon, a Káposztás-kertekben, a Balfi út környékén és Bánfalván van elsősorban szükség.

Alkalmas helyen népliget céljára területet kell kijelölni s azon vidámparkot létesíteni.

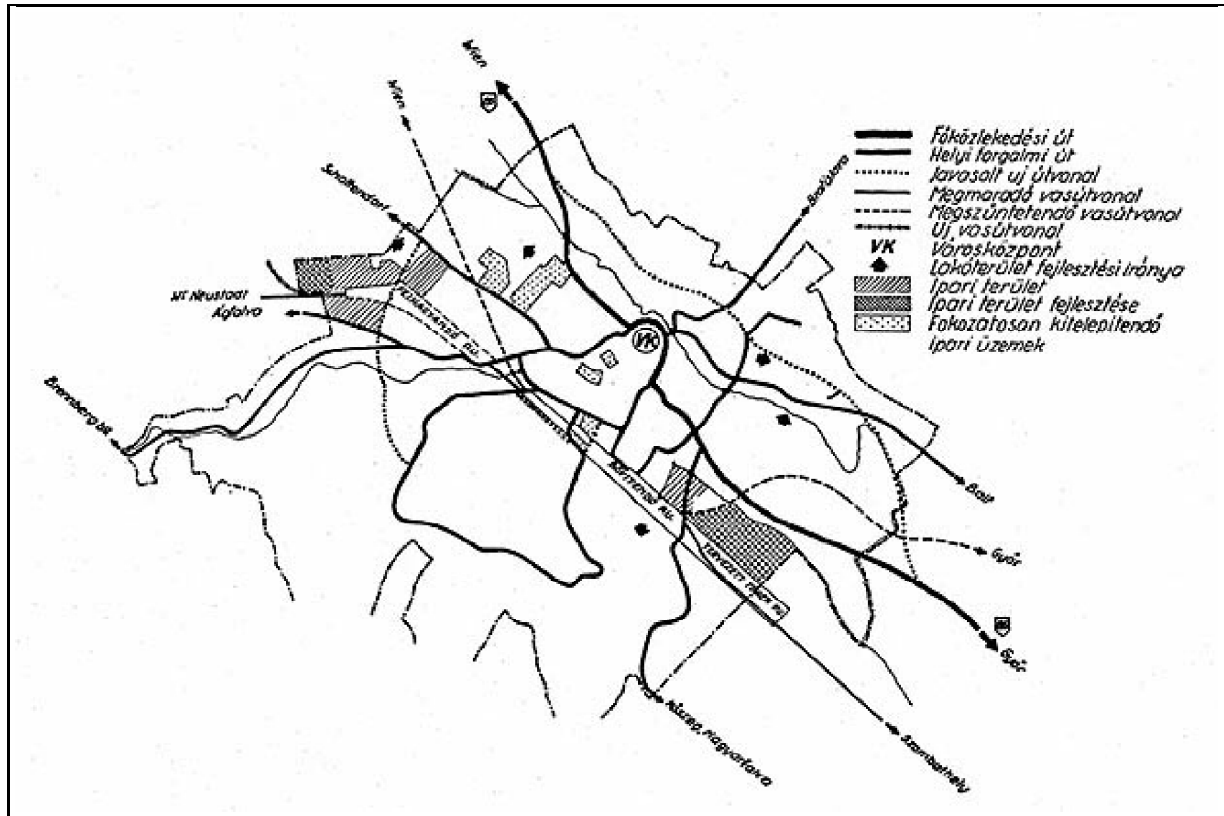
A városnak a meghatározott célú zöldterületek csoportjába tartozó hat temetője megfelelő elhelyezésű és részben bővítésre is alkalmas.

A zöldterületek kérdésével kapcsolatban kell megemlítenünk, hogy a lakóterületként kiszemelt területeken már most folyamatba kell tenni a növényzet telepítését, ill. ápolását. – Ugyancsak az új lakóterületek védelmét fogja szolgálni majd a város északnyugati peremén létesítendő védőerdősáv.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / Közművek

Közművek

Amint már említettük, a város területének legnagyobb része közművekkel ellátott. Az előkészítő vizsgálatok külön kartogramokon tüntetik fel a vízellátás, 184csatornázás, villamosenergia és gázellátás fontosabb létesítményeit, főtápláló vezetéseiket, ugyanakkor megjelölve azokat a területeket, amelyek a fent felsorolt közművekkel el vannak látva.

183Vázlat Sopron fejlesztésének programjavaslatáról
(Rajzolta: Sosztarich András)

Ma Sopronban a vízvezetéki vízzel ellátott lakosság száma 30 000. A napi összes vízszükséglet jelenleg 5 600 m³, ami a fejlesztési program megvalósítása során mintegy napi 8 000 m³-re növekszik.

A mostani vízellátásban is mutatkoznak bizonyos mértékű zavarok, amelyek szükségessé tették, hogy a somfalvi, bánfalvi és csalánkerti vízgyűjtő területeken kívül újabb területeket kapcsoljanak be a vízellátásba. A Kistómalom kútjai és szivattyútelepe a jelek szerint alkalmasak a kitűzött feladat megoldására. Az üdülővárosrész vízellátásának biztosítására a Szabadság körúton ellen nyomó medence, a Vashegyen új víztároló épül.

A Városi Víz- és Csatornamű Vállalat új központi telepet igényel.

A város lakosai közül ma 24 000 lakik olyan területen, amely csatornázással ellátott. A csatornahálózatot, amely ma részben elválasztó rendszerű, teljes egészében az elválasztó rendszerben kell kiépíteni. Terveit a Városi Tanács Végrehajtóbizottsága megbízása alapján a Budapesti Mélyépítő Tervező Iroda már el is készítette. A városnak központi szennyvíztisztító telepre is szüksége van, amely a két patakösszefolyásánál létesüljön.

Megemlítem az árvízvesélyeztetett területeket, amelyek vízmentesítését védőgátak megépítésével kell megoldani. Ezek közé tartozik többek között a volt Nagyszoda és a 85. sz. főközlekedési út előtti területsáv – az ún. Káposztás kertek –, amelyet az Ikva patak nagy esőzések alkalmával néha eláraszt. Hasonló helyzetben vannak a 85. számú főközlekedési út nyugati oldalán lévő, valamint a Vízműteleptől

nyugatra, a két patak közé eső területek is. – A Kőművesrét kb. 6 százalékos lejtésű területén a csapadékvíz lefolyását lehetővé kell tenni, éspedig a Paur Iván utcai csatornába való bevezetéssel. – A Lővérfürdőt alatti réten, ill. gyümölcsösön átfolyó patak jelenleg függőmedret alkot; a terület víztelenítése a patak szabályozásával oldható meg. Az Erdészeti Kutató Intézet telepétől nyugatra eső területeken az árvízveszélyt a Rákpatok medrének szabályozásával kell megszüntetni.

Sopron város villamosenergia ellátása nagyrészt a Horvátkimle–Kapunvár felől érkező 35 KW-os, háromfázisú, 50 periódusú váltóáramot szolgáltató távvezetésekről történik, amelynek átalakítása 5 KW feszültségre az Erőmű telepén épült transzformátorállomásban történik. Az Erőmű – a Bánhidai Centráléval együttműködve – erőtelep-tartalékként szerepel. – A nagyfeszültségű villamosenergia – a város belterületén földkábelben vezetve – a körzeti, részben középületeket, részben gyárakat ellátó transzformátorállomásokhoz vezet. Ezek hálózatát a fejlesztés mértékének megfelelően ki kell bővíteni. – A közületi transzformátorállomásokról a fogyasztók ellátása szabadvezetéken, a Lenin körúton kisméretű földkábelben történik.

A város közvilágítása a Lenin körúton földkábelrel, a város többi részén szabadvezetékkel megoldott. Egyes kijelölendő területeken kívánatos lenne a magas vezetékkel talajszint alatt vezetett ólomkábelrel felcserélni.

A városi háztartások gázellátását szolgáló Gázgyár nemrégiben fejezte be egy-egy új gázkemence, majd egy újabb gáztartály építését, amivel a lakosságnak mintegy 24 százalékát képes ellátni. Ezt az ellátottságot a rendezési terv távlatán belül, a lakosság 45 százalékára kell kiterjeszteni, ami a mai, napi 10 000 m³-rel szemben, napi 16 000 m³ gáztermelést igényel. A kitűzött cél elérésére új kokszzgenerátor létesítésére van szükség.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / Tömegközlekedés

185 Tömegközlekedés

Meg kell végre oldani Sopronban a *tömegközlekedés* kérdését. Az 1920-as évek közepéig a volt Déli Vasút és a GYSEV pályaudvar között, a Baross utca, Újtelek utca, Ógabona tér, a mai Lenin körút, Köztársaság utca, Sztálin tér, ill. Mátyás király utcán át közúti villamosvasút közlekedett. Az ennek megszüntetését követő évtizedekben több kísérlet történt a városon belüli személyforgalom autóbuszjáratokkal való lebonyolítására, de kielégítő megoldás ezen a téren még máig sem született. A helyi járatok igen ritkák, s az útvonalvezetés távolról sem olyan, hogy a dolgozók igényeit kielégíthetné.

Figyelembe véve a városszerkezet, ill. a forgalmi úthálózat adottságait, megállapítható, hogy Sopronban a tömegközlekedés legalkalmasabb eszköze az autóbusz, amihez azonban a jelenlegi autóbuszpark kiegészítésére, a város területén megfelelő helyen alkalmas autóbusz kiindulóállomás kijelölésére, ill. létesítésére van szükség, amely egyben a környéki és távolsági járatok részére is szolgálhatna. Az autóbuszok elhelyezésére és karbantartására alkalmas méretű kocsiszínek, javítóműhelyek szükségesek. Ezzel a kérdéssel foglalkozott egyébként az Építőipari Tudományos Egyesület helyi csoportjának egy munkabizottsága, amely a fentiekre, valamint az autóbuszközlekedés útvonalaira nézve konkrét és jól felhasználható javaslatot tett.

Városunkat a polgári légitforgalomba mind ez ideig nem kapcsolták be; a városrendezés során gondoskodni kell a repülőtér alkalmas helyének kijelölésére (pl. a várostól keletre fekvő területen, kb. 4 km távolságban, mely a 85. számú út felől könnyen elérhető).

Az itt ismertett programjavaslatot – mint már említettem – bizottság vitatta meg, amely a megrendelő hatóság és a programot készítő Tervező Iroda képviselőin kívül az Építésügyi Minisztérium tervezési igazgatósága, a Megyei Tanács, valamint az érdekelt szakminisztériumok megbizottaiból állt, míg az ülésen nem képviselt szervezetek írásban közölték észrevételeiket. Ez a bizottság a programjavaslatot alkalmasnak ítélte arra, hogy a városfejlesztés alapjául, ill. az elkészítendő általános rendezési terv programjául szolgáljon.

Nem mai gondolat a közönségnek, a város lakóinak a rendezési tevékenységbe való bevonása olyképpen, hogy a program célkitűzéseit széles körben ismertette, mód legyen azok bírálatára és további gondolatokkal való kiegészítésére. Így a város dolgozói, megismerve az ezzel kapcsolatos elhatározásokat, azokat magukénak érzik, s ennek megfelelően a gyakorlati kivitel során is minden erejükkel támogatni fogják. Ezt szolgálja ennek a programjavaslatnak a Soproni Szemle hasábjain való ismertetése is, míg további lépést jelent majd az előkészítendő terv bemutatása, ill. vitára bocsátása.

A város fejlődése szempontjából elsőrendű fontosságú ezért a városfejlesztési program mielőbbi jóváhagyása, majd ennek alapján az általános rendezési terv elkészítése, amely biztos támaszt nyújt azok részére, akiknek hivatása a városépítéssel, fejlesztéssel kapcsolatos tevékenység helyes mederben tartása. Az erre hivatott szervezetek törekvései csak akkor lehetnek eredményesek, ha példás együttműködést fejtenek ki, megértéssel támogatják egymás munkáját; mindenkor kellő megfontolással határoznak, de nem ismernek megalkuvást ott, ahol egyes szervezetek szakmai sovínizmusa olyan követelésekkel lépne fel, amelyek teljesítése a város érdekeit sértené, és ellentétben állna az egészséges, tervszerű fejlesztéssel. Csak így valósíthatjuk meg fontos célunkat, amellyel Sopront – végképpen eltüntetve a háborús rombolások utolsó nyomait is – minden részében korszerű és szépségében múltjához méltó várossá tesszük.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról / Vorschlag zur Weiterentwicklung der Stadt Sopron

186 Vorschlag zur Weiterentwicklung der Stadt Sopron

Die Abhandlung befasst sich mit dem Programmvorschlag für die Fortentwicklung der Stadt Sopron. Als Vorbereitung dienten Untersuchungen, die den heutigen Zustand der Stadt und die verschiedenen, in Hinsicht der Entwicklung wichtigen Gegebenheiten festzustellen hatten. Unter anderen wurden untersucht: die Beziehungen der Stadt mit den benachbarten Siedlungen und anderen Städten des Landes, die Terrainverhältnisse, das Strassennetz, die Eisenbahnlinien, Bahnhöfe, ferner die Wohn- und Industriegebiete, die öffentlichen Institutionen, resp. Gebäude, das Mass und die Art der Bebauung, die Wohndichte der einzelnen Stadtteile, die Baudenkmäler, bemerkenswerte Strassen- und Stadtbilder, die Grünflächen aller Art, die Fragen der Strom-, Wasser- und Gasversorgung, der Kanalisation, usw. Die Untersuchungsergebnisse konnten zum grossen Teil auf Grund des Stadtplanes veranschaulicht werden.

Angesichts der Stadtgeschichte wurden die Faktoren ermittelt, die zur Gründung und zur Entwicklung der Stadt während der vergangenen Jahrhunderte beigetragen haben. Sopron lag bei der Kreuzung wichtiger Verkehrsstrassen; galt als bedeutende Grenzfestung und zugleich als Tor des Landes dem Westen zu. In der

Komitatshauptstadt blühten Gewerbe und Handel; auch die Produkte der Weingärten der Gegend waren von jeher wohlbekannt. Das kulturelle Leben stand hier stets auf hoher Stufe. – In den letzten Jahrzehnten entwickelte sich die Stadt – Dank seiner günstigen Lage, den reichen Baudenkmalern, der schönen, waldbedeckten Umgebung und den diesbezüglichen Bestrebungen – zum beliebten Erholungsort.

Die weitere Entwicklung des Gewerbes, der zahlreichen Schulen, der Hochschule für Forstwirtschaft, resp. Bergbau und Geodesie, der Studentenheime, ferner die Förderung des Fremdenverkehrs sind zur Zeit die Hauptfaktoren, die als Gewähr der Fortentwicklung der Stadt betrachtet werden können. Die Abhandlung stellt im Weiteren die Zielsetzungen fest, die die Stadt benötigt, um seinen gegenwärtigen und zukünftigen Aufgaben gerecht werden zu können.

Vor allem muss das Strassennetz einer Korrektur unterworfen werden, mit besonderer Hinsicht auf Errichtung solcher Strassen, die die bebauten Gebiete der Stadt vom durchgehenden Verkehr entlasten sollen; auch müssen die wichtigen Verkehrsknotenpunkte – sobald als möglich – befriedigend gelöst werden. – Eine Strecke der Eisenbahnlinie in Richtung Győr, ferner der in Richtung Ebenfurt soll eine günstigere Führung bekommen, um die ungestörte und einheitliche Erweiterung der Wohn- und Industriegebiete zu ermöglichen; anstatt den heutigen zwei Bahnhöfen soll eine zentrale Anlage geschaffen werden, an Stelle des jetzigen Gy. S. E. V.-Bahnhofes; die den Verkehr störenden, schienengleichen Bahnübersetzungen sollen mit Wegunterführungen und Wegüberführungen ersetzt werden. – Das Stadttinnere weist Fragen der Herstellung beschädigter Gebäude und die der Sanierung auf. – Der im Rahmen des vorliegenden Programmvorschlages vorgesehene Bewohnerzuwachs von ungefähr 8–10 000 Einwohnern kann zukünftig in jenen Wohnhäusern unterkunft finden, die einerseits auf den noch unbebauten Grundstücken der inneren Stadtgebiete, andererseits auf den übrigen, dem Stadtzentrum ferner liegenden und in den Pfeilrichtungen (siehe Plan) ausdehnbaren Wohngeländen zu errichten sind. Um den städtischen Charakter Soprons zu bewahren, soll das jetzige Verhältnis der in eingeschossigen, resp. mehrgeschossigen Wohnhäusern untergebrachten Bewohner von 40, resp. 60% auf 35, resp. 65% verbessert werden.

187 Besondere Wichtigkeit fällt der Frage der Baudenkmalpflege zu. Einige Stadtteile – besonders in der Innenstadt – benötigen dringend einen detaillierten Stadtplan, um unrichtige Bebauungen zu verhüten. – Ungünstig gelegene, in das Wohngebiet eingekleitete und die Umgebung störende Fabrikanlagen müssen im Laufe der Zeit von den inneren Stadtteilen in den für die Erweiterung des Industriegebietes vorgesehenen südöstlichen Stadtteil übersiedelt werden, um die störenden Auswirkungen zu beseitigen; die Reihenfolge der Übersiedlung wird auch vorgeschlagen. – Auf dem Gebiet kommunaler Bauten sind auch Mängel zu verzeichnen. Das städtische Theater, ferner das Konzerthaus im Stadttinneren müssten umgebaut werden, um ihren Zweck anstandslos erfüllen zu können; veraltet sind die beiden Lichtspieltheater. Eine Freibühne muss geschaffen werden, für 800–1000 Zuschauer. Es fehlt ein ständiger Ausstellungssaal der schaffenden Künstler und auch die Räume des staatlichen Museums erweisen sich als ungenügend. – Unter anderen ist auch eine bessere Verteilung der Volksschulen im Stadtgelände und die Modernisierung einiger Schulgebäude erwünscht. – Das zu jener Zeit ungünstig angelegte städtische Krankenhaus erfordert eine Erweiterung von neuen Zweckbauten. Es fehlt ferner ein – den neuzeitlichen Anforderungen entsprechendes – Badehaus. – Von weiteren Aufgaben sind noch das Bauen eines neuen Schlachthofes, einer Kühlanlage und einer Brotfabrik hervorzuheben. – Die freien Sportanlagen müssen erweitert und modernen Forderungen angepasst werden; ein Sportstadion für ungefähr 5–6 000 Zuschauer wird, benötigt. Ein grosser Turnsaal und ein Hallenbad sollen gebaut werden. – Grünflächen stehen zwar im nötigen Ausmass zur Verfügung, nur fehlt an manchen Stellen der erforderliche Zusammenhang derselben. – Elektrischer Strom

ist überall vorhanden; ungefähr 75% der Bewohner wohnen auf Gebieten, die mit Wasserleitung und Kanalisation, 24% die ausserdem mit Gas versorgt sind. Dieses Verhältnis muss im Weiteren – mit Hilfe einer Erweiterung der genannten Anlagen – verbessert werden. – Die seit Jahrzehnten ungelöste und drängende Frage des Massenverkehrs im Stadtgebiet soll – mittels Autobusse – eine befriedigende und endgültige Lösung finden. – Besondere Bedeutung muss noch jenen Vorhaben beigemessen werden, die dazu beitragen, die Stadt als idealen Erholungsort, resp. Fremdenverkehrszentrum weiter auszubauen.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / I. Hajdu Helga: Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban

188. Hajdu Helga: Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / I. Hajdu Helga: Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban / I. közlemény

I. közlemény

A Széchényi Könyvtár kéziratára – mint ismeretes – több, Sopronnal kapcsolatos kéziratot emléket őriz. Közülük néhány már a könyvtár legrégebbi állományhoz tartozott 1802 óta, a könyvtáralapító Széchényi Ferenc gyűjteményéből.¹⁽¹⁾ Legnagyobb részük azonban a század közepe táján került a könyvtárba, Jankovich Miklós és Horvát István rendkívül gazdag gyűjteményeinek, valamint a soproni Gamauf Teofil és a Sopronban is működött Rummy Károly György tanár hagyatéka egy részének megszerzésével. Utána napjainkig már csak szórványosan gyarapodott a kéziratgyűjtemény egy-egy jelentősebb soproni darabbal.

Sopron múltjának kutatói a helyi gyűjteményekben található bő forrásanyagon kívül eddig is behatóan tanulmányozták, és műveikben fel is használták, részben ki is adták a Széchényi Könyvtárban őrzött, Sopront érintő kéziratot feljegyzéseket. Figyelmüket mégis elkerülte néhány fontosnak tekinthető emlék.

A Széchényi-féle kéziratkatalógus megjelenése, vagyis 1814–15 óta szerzett teljes állományról a legutóbbi időig ugyanis csak egy, ma már elavult módszerrel készült cédulakatalógus tájékoztatta a kutatókat.²⁽²⁾ Ez helytörténeti vonatkozásokra általában nem utalt. Több, különemű darabból álló kéziratkötegek vagy kolligátumok esetében gyakran vagy csak az első darab címét tüntette fel, vagy pedig semmitmondó, nem egyszer félrevezető összefoglaló címet adott az egésznek. A kutató igen sokszor nem is sejtette, hogy egy-egy kéziratban öt is érdeklő anyagra találhatna.

Ennek a hiányosságnak a kiküszöbölésére a kéziratár újabb korszerű, a kéziratokat minden részletükben feltáró címfelvételező eljárásokra tért át, és hozzálátott a régi állomány ilyen szempontok szerint újra történő katalogizálásához is.

189A magyar nyelvű újkori (1550-től napjainkig terjedő) kötetes (könyvalakú) kéziratokat illetően e munkálatok befejeződtek. A kéziratok leírása, tudományos kutatás céljaira, sokszorosított katalógus formájában már megjelent.³⁽³⁾ Differenciált név- és tárgymutatója többek között mind az egyes szerzők műveire, mind helyismereti és várostörténeti forrásanyagokra nézve is megfelelően tájékoztatja az érdeklődőket.

Az újkori *latin* kéziratok rekatalogizálása folyamatban van. Számuk ma már közel járván a kilencezerhez, teljes feldolgozásuk még néhány évi munkát igényel. A részletekbe menő feltárás az eddigi tapasztalatok alapján itt is sok. Ezelőtt nem, vagy alig ismert anyag felszínre kerülését ígéri.

A *német* nyelvű kéziratok feldolgozása viszont odáig haladt, hogy az egész állományról már megvan a kellő áttekintésünk. Közleményünkben ezért tájékoztatást tudunk már adni valamennyi soproni vonatkozású kézitról. Közölni szeretnénk a kéziratok tanulmányozása során elért eredményeinket, mégpedig az eddig ismeretlen vagy kevésbé ismert anyagról bővebben, a már ismert kéziratokról csak annyiban, amennyiben ez az összefüggések szempontjából szükségesnek mutatkozik, vagy ha a további kutatások számára újabb adatokat szolgáltatathatunk.

Az anyag bősége megköveteli, hogy tárgyalását két nagyobb részletre tagoljuk. A kéziratokat tartalom szerinti csoportosításban ismertetjük, az egyes csoportokon belül viszont időrendben soroljuk fel az egyes darabokat. Elsőnek vesszük az általános várostörténet szempontjából számbajöhető forrásokat: a soproni krónikákat, a különböző, egyes történelmi eseményekről készült feljegyzéseket, a város történetére nézve is adalékokat tartalmazó naplókat és családtörténeti feljegyzéseket. A második csoportban a gazdaságtörténeti forrásokat ismertetjük. Harmadikul a művelődéstörténeti adatokat szolgáltató kéziratoknak ejtjük sorát. Nagyobb számuknál fogva külön foglalkozunk, negyedikként, az egyházak történetével kapcsolatos írásokkal. Végül pedig, ötödször, Sopron lakosainak mindennapi életükkel, ügyes-bajos dolgaikkal összefüggő írásos emlékeit foglalkozunk egybe.

Soproniak személyhez kötött, csupán személyes természetű írásait és feljegyzéseit, valamint soproni írók szépirodalmi műveit tartalmazó kéziratok felsorolásától – úgy véljük – eltekinthetünk. Nevük alatt az érdeklődők eddig is megtalálhatták a már meglévő katalógusokban.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / I. Hajdu Helga: Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban / I. közlemény / 1.

1.

A „krónikaírók városát”, hagyományainak megfelelően, a Széchényi Könyvtár gyűjteményében is a többi soproni vonatkozású kézirat mennyiségéhez viszonyítva, aránylag nagyszámú elbeszélő jellegű írás képviseli. Annak, aki ismeri a helyi krónikaírás gyakorlatát, az sem okoz meglepetést, hogy a krónikák csak kis hányada eredeti alkotás, míg a többi, ha sokszor más-más címen szerepel is, csupán már meglévő szövegnek vagy egyszerű másolata, vagy többé-kevésbé eltérő variánsa.

Eredeti elbeszélő forrást tartalmazó kézirateink közül a legrégebb s egyben a leghosszabb időszakot öleli fel *Fauth (Fautor) Márknak Klein Menyhért által kiegészített krónikája: Khurze Verzeichnus, Was sich zum Theil vor Menschengedenken vnd hernach bei vnsern Zeitten inn denen Jahren von A. 1529 biss 190 auff diss 1611 Jahr zu Oedenburg vndt in denen Vmbliegenden Ländern zuegetragen, von Marx Fauthen Rathsburgern allhie zu Oedenburg vnd Melchartti Klein von Leipzig auss Meissen burttig... schlecht vnd*

*recht beschrieben, ...den Nachkömblingen zum Vndterricht vnd Nachrichtung.*⁴⁽⁴⁾ A krónika 1610 és 1616 között íródott; a címlap szerint 1529-től 1611-ig, valójában azonban 1526-tól 1616-ig terjed. Az érdekes forrást Sopron történetírói eddig is számontartották. A teljes szöveg nyomtatásban való megjelentetése a közeljövőben várható,⁵⁽⁵⁾ ezért behatóbban a krónikára itt nem térünk ki.

Fauth és Klein krónikájának szövegére ismerünk a *Chronicon Soproniense* címen szereplő, német nyelvű kéziratban is.⁶⁽⁶⁾ Ez az eredeti műnek nyelvi és helyesírási szempontból módosított kivonata, két XVIII. századi kéztől. Nem az 1616. évvel, hanem már az 1610-kel zárul.

Az *Ammerkungen, was sich in Oedenburg von 1526–1720 und derselben Gegend notables zugetragen c.* XVIII. századi kéziratnak⁷⁽⁷⁾ a Fauth-féle krónikával való összefüggését, amint ez a kézirat előzéklapján olvasható irónbejegyzés bizonyítja, már első könyvtári feldolgozója észrevette, de nem figyelt fel arra, vagy nem tartotta szükségesnek megemlíteni, hogy a kézirat, második felében, más krónika-szöveget is tartalmaz.⁸⁽⁸⁾ Az első rész egyébként sokkal hívebben követi Fauth és Klein elbeszélését, mint a *Chronicon Soproniense*.

Sopron történetének egyik legjelentősebb forrásművét, *Tschány (Csányi) János* és fia, *György Fülöp* 1670-től 1704-ig terjedő krónikáját eredeti példányban őrzi a könyvtár.⁹⁽⁹⁾ Paúr ebből a kéziratból adta ki szövegét.¹⁰⁽¹⁰⁾ E krónikáról készült másolatokra gyűjteményünkben nem akadtunk.

A Csányi-féle krónikában elmondottakat a város múltjának két mozgalmas évére, 1681-re és 1683-ra vonatkozóan előnyösen egészíti ki két kisebb terjedelmű, eddig kiadatlan egykorú feljegyzés.

Az első *Gründlicher Bericht, wie es Anno 1681. am S. Georgen und Marx Tag mit der obrigkeitlichen Wahl zu Oedenburg hergegangen sey* címen az 1681. ápr. 24-i és 25-i városi tisztújításról számol be.¹¹⁽¹¹⁾ Ez egyike volt azoknak ¹⁹¹a tisztújításoknak (és egyben az utolsó is a protestánsoknak vallásszabadságot biztosító 1681. évi soproni országgyűlés előtt), amelyeken az erőszakos ellenreformáció politikájának jegyében a hatalmon lévők, sorozatos jogfosztásoktól sem visszariadva, a protestáns tanácsstagok tiltakozása ellenére mindent elkövettek, hogy a város igazgatásából egyre több evangélikus polgárt kiszorítsanak. A beszámoló minden valószínűség szerint közvetlenül a tisztújítás után íródott. Szerzője megkapóan érzékelteti az ülések feszült légkörét és igen elevenen adja vissza az ott lezajlott vitákra. Payr Sándor a soproni evangélikus gyülekezet történetéről írt művében a tisztújítás lefolyását a „Gründlicher Bericht” alapján vázolta fel.¹²⁽¹²⁾ Szövegét Payr csak Gamauf másolatából ismerte. A Széchényi Könyvtár kéziratában a Beszámoló eddig lappangó eredeti fogalmazványa fekszik előttünk.¹³⁽¹³⁾ Payr szerint a névtelen irat talán *Serpilius János* ügyvéd, soproni városbíró műve.¹⁴⁽¹⁴⁾ Serpilius igen értékes naplót írt latin nyelven az 1681. évi országgyűlésről.¹⁵⁽¹⁵⁾ E Diárium ismertetője, Németh Sámuel, külön kiemeli a szerző éles megfigyelőképességét, a mű élénk előadását, drámai közvetlenségét.¹⁶⁽¹⁶⁾ Az országgyűlési Diárium e tulajdonságai a kis terjedelmű Beszámolót is jellemzik. Hogy tehát ez is valóban Serpilius műve-e, ennek a kérdésnek eldöntése, az eredeti fogalmazvány felbukkanása révén, Serpilius sajátkezű feljegyzéseivel való egybevetés alapján, most már lehetővé válik.

Másik kisebb iratunk, az 1683. év eseményeiről szóló, a következő címen szerepel: *Relation, Wegen der, von der Stadt Oedenburg an den Toekely Beschehener Huldigung.*¹⁷⁽¹⁷⁾ Lényegében védőirat. Névtelen szerzője valószínűleg a városi tanács egyik protestáns tagja, felsorolva az indokokat, amelyek Sopront arra készítették, hogy Thököly győzelmesen előnyomuló csapatainak megnyissa a város kapuit (1683. júl. 12.), mentgetni kívánja a polgárság vezetőit a hűtlenség vádjá alól, amellyel őket a labancok illették, miután a város a kurucok elvonultával újra a császári csapatok kezére került (szept. 23.). A Reláció keletkezési

ideje, belső kritériumok alapján, közelebről is meghatározható. Serpilius Jánost, aki a kurucokat a város nevében fogadta volt, Paveschitz császári biztos, más polgárokkal együtt, fogságra vetette. Serpiliusról szerzőnk úgy emlékezik meg, mint aki még mindig (a városházabeli) áristomban ül.¹⁸⁽¹⁸⁾ A bebörtönzöttek között Thulmann borkereskedőt is megemlíti, akit Csányi ¹⁹²feljegyzése szerint október 10-én fogtak el.¹⁹⁽¹⁹⁾ Valamennyi foglyot október 17-én Bécsújhelyre szállították.²⁰⁽²⁰⁾ Erről már nem történik említés Relációkban. Megírásának ideje tehát 1683. október 10-e és 17-e közé tehető. A Széchényi Könyvtár-beli kézirat két kisebb elírás, s egész külső formája után ítélve nem az eredeti, de annak mindenesetre közel egykorú másolata.²¹⁽²¹⁾

Ritter János György érdekes krónikáját (1701–1719) Sopron város viszontagságairól a Rákóczi-szabadságharc és a szatmári békét követő évek idején a Széchényi Könyvtárban három másolati példány képviseli. A Quart. Germ. 108. jelzetű kópiát, amely Széchényi Ferenc gyűjteményéből származik, vette Paúr Iván alapul a krónika közlésénél;²²⁽²²⁾ nyilván nem ismerte az autográf kéziratot, amely régebben a soproni városházán volt, most pedig a Soproni Múzeumban van.²³⁽²³⁾ A Ritter-féle krónikát Paúr előtt már Kovachich Márton György is ki akarta adni a *Sammlung kleiner, noch ungedruckter Stücke...* (megjelenésre nem került) II. kötetében.²⁴⁽²⁴⁾ A kötethez gyűjtött anyag között megtalálható a Kovachich számára készült másolat, amelynek forrása ugyancsak a Quart. Germ. 108-as példány volt.²⁵⁽²⁵⁾ A krónika harmadik másolata 1831 és 1836 között Czech János neves műgyűjtő, akkori győri polgármester ajándékként került a Nemzeti Múzeum könyvtárába.²⁶⁽²⁶⁾ A soproni városi levéltárban talált egyik közelebről meg nem határozott másolat alapján készült. Szövege a Paúr által kiadottnál valamivel szűkebb szavú.

Sopron 1705/6. évi ostromának legválságosabb napjairól ad számot a *Beschreibung der Belageung (von) Oedenburg in Nider Ungarn anno 1705. und 1706.*²⁷⁽²⁷⁾ Elbeszélésének menete első felében (ff. 1–7), mondatról-mondatra megegyezik a Ritter-krónika megfelelő bekezdéseivel,²⁸⁽²⁸⁾ csak hogy a *Beschreibung* fogalmazása az egyes mondatokon belül valamivel bővebb. (Lehetséges, hogy Ritter és kéziratunk írója itt valamely, ma már nem ismert közös forrásból merített.) Az 1705. dec. 25-ét követő napok eseményeinek leírásában viszont lényeges eltérés mutatkozik a két szöveg között. Kéziratunk szerkesztője jóval részletesebb beszámolót ad, más dolgokat tart megemléltendőknél, és más dátumok köre is csoportosítja mondanivalóit. Bercsényi Miklós kuruc vezér leveleit a városhoz és a tanács válasziratait teljes terjedelmükben, eredeti (latin és magyar) nyelven közli, míg Ritter azok kivonataival megelégszik. Egy helyen ¹⁹³azonban Ritter szövege nyújt többet: közöl egy Vak Bottyán ellen írt német verset, amely kéziratunkban nem szerepel. Az 1705/6. évi ostrom leírását Kovachich adta közre nyomtatásban, a Széchényi Könyvtár kézírata alapján.²⁹⁽²⁹⁾ Ezt eredeti kéziratnak vélte, noha a tárgyi megfontolásoktól függetlenül, magának az írásnak a jellege és az általános szövegkép is elárulja, hogy e kézirat másolat. Kovachich a kézirat szöveg közé iktatott leveleket mellőzte, anélkül, hogy ezt a körülményt jelezte volna. Nem emlékezik meg a kézirat végén található, az ostrom leírását kiegészítő levélmásolatokról sem. Ahhoz tehát, hogy az irat teljes szövegét megismerjük, nem elégséges Kovachich kiadását elővonnunk, tanulmányoznunk kell magát a kéziratot is.

A Ritter-féle krónikával szinte azonos időszakot ölel fel a már említett *Anmerkungen...* c. kézirat,³⁰⁽³⁰⁾ amely első felében Fauth és Klein krónikájának másolatát tartalmazza. Utána, minden átmenet nélkül, az 1699. évvel folytatódik a szöveg. Ettől az évtől 1703-ig egy lapnyi terjedelemben a feljegyzések csak a mindenkori szőlőtermés minőségére és a borárokra szorítkoznak. 1704-től kezdődőleg ismét megváltozik a közlés jellege: a krónikaírók szokott módján hírt ad mindarról, ami csak említésre méltónak látszik a város és környékének története szempontjából. Háborús esztendőknél a hadi események kerülnek

természetszerűen az előtérbe; külsőleg nyugalmasabb idők beálltával, a szatmári békekötés évétől, csökken a feljegyzések terjedelme. Újból az időjárás és a termés válnak legfőbb témákká, s hozzá a város mindennapi életét olykor megzavaró események: bűntények, tűzvészek, járványok stb. A Csányi-krónikához hasonlóan szerzőnk évről-évre közli az ev. egyházközönségre vonatkozóan a születések, házasságkötések és elhalálozások számszerű adatait. Kiletét közvetve sem árulja el krónikánk írója. Művelt, jó stílusú, latinul jól tudó férfiú. Látóköre viszont eléggé szűk, városa határán nem igen terjed túl. Ritter János Györgynél mennyiségileg is kevesebbet nyújt, előadása is sokkal szárazabb, színtelenebb. Feljegyzéseinek szövege nem egyezik a nyomtatásban kiadott, valamint a Gamauf másolatában Budapesten is tanulmányozható, ugyanazt az időszakot tárgyaló Amtmann- és Schiebinger-féle krónikákkal.³¹⁽³¹⁾ Az utóbbiaknál jóval több adatot is nyújt. A feljegyzések eredetije – hiszen nyilvánvalóan másolatról van szó – a soproni gyűjteményekben volna keresendő.³²⁽³²⁾

Családtörténeti szempontból érdekesek az *Unger-család* három tagjának: Unger Joachim pozsonyi polgárnak (1598–1662) és két Sopronban élő fiának, Györgynek³³⁽³³⁾ és Mátyásnak³⁴⁽³⁴⁾ a XVII. század közepétől a XVIII. század huszas ¹⁹⁴éveiig készült feljegyzései. Ezeket valószínűen ugyanabba a német családi bibliába írták;³⁵⁽³⁵⁾ másolatban egymástól elszakítva, három különböző kéziratban kerültek Jankovich gyűjteményével a Széchényi Könyvtárba.³⁶⁽³⁶⁾ Általános vonatkozásban csupán a Pozsonyban és Sopronban az 1644–45. és az 1679. években dúló pestisjárvány áldozatainak számát illetően találunk az egyikben adatokat.³⁷⁽³⁷⁾

Nagyobb figyelmet érdemel egy XIX. század eleji naplótöredék, amelyet *Diarium-Bruchstücke eines Ungenannten zu Oedenburg in Ungarn* címen tart nyilván a katalógus.³⁸⁽³⁸⁾ E kéziratban fennmaradt naplófeljegyzések 1808. szept. 25-től 1813. aug. 13-ig terjednek. Utánuk néhány lapon francia rejtvények, kis német (valószínűleg franciából fordított) elbeszélések, végül pedig a naplóírónak 1801 és 1806 között tett utazásainak kimutatásai találhatók.³⁹⁽³⁹⁾ Hogy a naplót ki vezette, nem derül ki a szövegből. Az 1809. aug. 22-i dátumnál szereplő bejegyzés szerint egy *Dosler* nevű, Rákosra került pap naplójának folytatása lenne az előttünk fekvő diárium.⁴⁰⁽⁴⁰⁾ A töredék borítólapjára a Széchényi Könyvtár egykori könyvtárosa – nem tudhatni, milyen értesülés alapján – azt jegyezte fel latinul, hogy e kéziratok, úgylátszik, *Riedl Károlytól* vagy legalábbis valamely Sopronban élő katonai személytől valók.⁴¹⁽⁴¹⁾ Riedl Károly nyugdíjas főhadnagyot a XVIII. század 90-es éveinek első felében, ma már ismeretlen okból, négy évi várfogságra ítélték. Szabadulása után feltehetően visszatért előző lakhelyére, Sopronba. Adat van rá legalábbis, hogy itt halt meg 1818-ban, 78 éves korában.⁴²⁽⁴²⁾ Minthogy írójának életéről, egyéni sorsáról a diárium nem ¹⁹⁵árul el semmit, Riedl Károly szerzőségét magából a szövegből bizonyítani nem lehet.⁴³⁽⁴³⁾

De bárki volt is a napló írója, egy-egy napra többnyire csak egy-két mondatos feljegyzéseinek mozaikjából mindenesetre egy különvaló, érdekes egyéniség arculatának körvonalai rajzolódnak elénk. Szípközönösen szellemes, kora és társadalma kötöttségeitől szokatlanul független elme. Maliciózus megjegyzésekkel kommentálja a város vezető rétegének ténykedéseit, gúnyolódik a polgárőrségről és az osztrák császári seregről, nem éppen tiszteletteljes hangon beszél az uralkodóház tagjairól sem és csipős észrevételeiből bőven jut ki a papságnak is, katolikusnak, protestánsnak egyaránt. Mende-mondákat, a háborús idők rémhíreit is regisztrálja, de ezeket többnyire fenntartással fogadja. Nagyon érdekli a színház. A városban tartott különböző előadásokról, színigazgatókról, színészekről gyakran tesz említést, találó kritikával. Bejáratos lehetett a művészet- és irodalompartoló Zay Imrénél is, akinek háza „kész kaszinó” volt, „ahol minden míveltebbek több rendbeli nemes élvezést találtak”.⁴⁴⁽⁴⁴⁾ Lejegyzti azt a tréfás vereszetet, amellyel az 1812-es évad végén, az utolsó előadás után a Zayék vendégeiből toborzott műkedvelő gárda búcsút vett a ház gazdájától. A naplójegyzések között versekkel, talányokkal, közmondásokkal többször is találkozunk;

közülük legérdekesebbek a kis paszkvillusok. Ismeretlenünk, amikor jegyzeteit papírra vetette, nyilvánvalóan nem gondolt a Nachkömmling-ekre, mint krónikaíró földijeit tették, sorai csak emlékeztetők akartak lenni saját maga, legfeljebb néhány meghitt barátja számára.⁴⁵⁽⁴⁵⁾ De az, aki megírja majd összefoglalóan Sopron történetét a napóleoni háborúk idején, a nagyobb igényű és terjedelmű források mellett a teljes képhez diárium-töredékünkől is kölcsönözhet nem egy színfoltot, jónéhány, a kor hangulatát találóan jellemző vonást.

A Széchényi Könyvtárban őrzött soproni vonatkozású elbeszélő források sora azzal a *Feljegyzések Sopron múltjáról* címen szereplő vaskos kötetel zárul, amelyben *Schuster Károly* soproni polgár egybe szerkesztette és 1867-ig folytatta az előző korok krónikás emlékeit.⁴⁶⁽⁴⁶⁾ A kézirat elején kisebb kijegyzett adalékok sorakoznak egymás mögött: városi adókiivetés 1687-re és 1700-ra, tized-szabályzat év nélkül, serföző próba 1700-ból, monda a Fertő tó keletkezéséről, végül pedig a város és környéke különböző templomainak és kolostorainak történetére vonatkozó feljegyzések. A 25. lapnál kezdődik az évkönyvszerű rész, a korábbi időkre itt-ott ismétlődő évkörökkel. Schuster a forrásokat, amelyeket kompilált, nem nevezi meg. Az 1526-tól 1704-ig terjedő időt illetően a szövegben a Fauth-féle krónika, majd a Csányi-féle krónika kivonatosa közölt elbeszélésére ismerhetünk. Haszonnal forgathatja a város múltja iránt érdeklődő azokat a részeket, amelyek a többiekénél kimerítőbben, egy-egy ¹⁹⁶„történelmi időszak” eseményeit tárgyalják. Ilyenek az 1809. évi soproni francia megszállásról és az 1848/49-ről szóló részek. A kötetet a szöveg közé illesztett mellékletek egészítik ki: városképek, nevezetes soproni személyek arcképeinek fényképmásolatai és eredeti fényképei, nyolc kézfestésű katonai egyenruha-ábrázolás az 1809 és 1849 közötti évekből, egykorú bankók, régi újságlapok és egyéb nyomtatványok, majd Sopron egyik XIX. századi térképének fényképmásolata. Beszédesei ezek mind a soproni polgár tipikus gyűjtőkedvének és meleg szeretetének városa iránt.

Soproni vonatkozásúvá csupán keletkezési helye teszi a *Die Geschichte Ungarns vom Jahre 1657 bis 1780* c. történelmi munkát, melynek összeállítója, a szövegrész végén (f. 122) olvasható, Sopron, 1830. júl. 14-i keltezésű bejegyzés szerint „Harrucker, pensionirter K. K. Rittmeister”.⁴⁷⁽⁴⁷⁾ A kéziratra elsőnek Csatkai Endre hívta fel a figyelmet a bécsi Matola-könyvkereskedés katalógusa alapján.⁴⁸⁽⁴⁸⁾ A kéziratot 1935-ben szerezte meg a Széchényi Könyvtár. Gondosan kiállított, különböző művekből összeszedett történelmi kompendium, amelyet tulajdonosa, a többszínű aláhúzások után ítélve, szorgos stúdiumokra használt. Sopronról külön, kiemelten sehol sem emlékezik meg a kézirat. Szerzője, mivel ez idő tájt a hadseregnek más Harrucker nevű tisztje nem volt, kétségkívül azonos azzal a *Harrucker Jánossal*, aki a katonai sematizmusokban 1805-ben mint a keletgalíciai Rohotyban állomásozó 4. dragonyosrezred alhadnagya szerepel, 1810-ben másodkapitány Szabadkán, 1815-ben ugyanott I. oszt. kapitány. 1816-ban nyugdíjazhatták, mert nevét ettől az évtől kezdve már nem tüntetik fel a sematizmusok. Mint nyugdíjas került tehát Sopronba, talán már 1816-ban.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / I. Hajdu Helga: Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban / I. közlemény / 2.

2.

Az általános helytörténelmi emlékek számbavétele után áttérünk az elsősorban gazdaságtörténelmi érdekű forrásokra. Itt már sokkal kevesebb anyagról van szó, de amely mégis jelentősnek tekinthető.

Várostörténelmi szempontból igen értékesek az egykori soproni ispotály számadásai. Már 1420-tól maradt fenn belőlük.⁴⁹⁽⁴⁹⁾ A Széchényi Könyvtárban is van egy ilyen számadáskönyv, mégpedig az 1593/94. évből:

*Raittung Herrn Michael Mairrn (Maier) Bürgers alhie zu Oedenburg, vnnnd dieser Zeytt verorndten Spittalmeisters daselbst, was er wegen des Spittals empfangen vnnnd widerumben Ausgeben hatt. De Anno 1593.*⁵⁰⁽⁵⁰⁾ A számadást Dobner Sebestyén városi jegyző látta el összesítésekkel és megfelelő záradékkal 1594. febr. 25-én. Kor szempontjából e számadáskönyvnek már nincs különösebb becse, hiszen a XVI. századból már nagyobb számban maradtak ránk az ispotály iratai. Megemlítendő mindazonáltal, hogy Payr Sándor már említett művében (I., 140. 1.)¹⁹⁷ éppen az 1592. és az 1593. év számadásából idéz figyelemre méltó iskola- és művelődéstörténeti adatokat.

Payr az 1593. évinek nem az eredeti kéziratát, hanem csak Gamauf kivonatát (vagy teljes másolatát?) használta.⁵¹⁽⁵¹⁾ Számadásunk érdekességét bizonyos mértékig fokozza az a körülmény, hogy éppen 1593-ban folytatott le a tanács vizsgálatot az ispotálymester, Maier Mihály ellen, akit azzal vádoltak, hogy a gondozottak kárára a tejet, vaját és vörösborot a maga hasznára fordítja. A tanács véget is vetett a visszaélésnek.⁵²⁽⁵²⁾ Ennek kihatását, ha nem tévedünk, az évvégi elszámolásból is kiolvashatjuk: a gondnok feltünteti az általa pénzért vett zsiradék mennyiségét, valamint az ispotállal szemben fennálló sőtartozását is. A kényes ügy mindenestre hozzájárulhatott ahhoz, hogy Maier az év végén felmentését kérte tisztsége alól. A tanács ehhez hozzájárult, s elengedte neki a zsindelek körül támadt elszámolási hiányt. A gondnoki tiszttel Rosenkranz Kristófot bízták meg.

Huszonkét évvel későbbi keletű Artner Farkas számadása a Szt. Mihály templom és iskola bevételeiről és kiadásairól: *Kirch Raitung Herrn Wolfganggen Amners, bürgers vndt des Innern Raths alhier zu Oedenburg der Zeit verorndeten Kirchvatters bey St. Michael...* *De Anno 1615.*⁵³⁽⁵³⁾ A templomszámadások, az ispotály-elszámolásokhoz hasonlóan, fontos források a város történetének. A Szt. Mihály templom számadásaiból a középkoriak mind elkallódtak, egy kis, 1495-ből való töredék kivételével. A későbbi időkben is csak hiányosan maradtak fenn, s részben csupán Gamauf kivonataiból ismeretesek.⁵⁴⁽⁵⁴⁾ Hogy a régi anyagból még a múlt században is beállhattak veszteségek és hogy egyes darabok miért kerülhettek messze keletkezési helyüktől, ennek egyik magyarázatát Gamaufnak a templomi számadások kivonatai mellé írt széljegyzetéből is kiolvashatjuk. Azt írja ui., hogy az 1613 előtti elszámolásokat a városi „Buchhalterey”-ban használta, az 1613-tól 1672-ig terjedőket, tehát közöttük a mi kéziratunkat is, otthonában kivonatolta.⁵⁵⁽⁵⁵⁾ Onnan nyilván már nem került vissza eredeti őrzési helyére.⁵⁶⁽⁵⁶⁾

Hányódása során ez az 1615. évi számadás megcsonkult. Utolsó lapja, Artner Erhard városi jegyző záradékának végső soraival, elveszett; közbül is támadtak nagy hiányok. Összefüggően csak az elszámolási időszak kezdetétől, 1614. dec. 24-től kb. 1615. febr. végéig van meg a szöveg. A csonka kézirat lapjai bekötéskor még össze is keveredtek; így a fennmaradt utolsó folió a kötet közepére került. Gamauf kivonata olyan részleteket is tartalmaz, amelyek kéziratunkban már nem lelhetők meg.⁵⁷⁽⁵⁷⁾ Nyilván még a teljes példány volt kezében, hacsak nem volt a számadásnak még egy másodlata is, amit Gamauf használt volna.

¹⁹⁸Hivatalos elismervényeket, kötelezvényeket tartalmaz egy kisebb iratkolligátum az udvartartás részére az 1586 és 1681 közötti években vásárolt borokról: *Original-Documente, die für den... k. k. Hof in den Weingebirgen Oedenburg, Russt, Pösing, St. Georgen etc. angekauften Weine betreffend.*⁵⁸⁽⁵⁸⁾ A soproni szőlőtermelésre és a borárak alakulására bőségesen meríthetünk belőlük adatokat. A borok vételárát a pozsonyi Kamara egyenlítette ki, némelykor eléggé vontatottan. Az 1586-ban elszállított bor ellenértékének utolsó részletét pl. a felzeten látható bejegyzés szerint csak 1595-ben fizették ki. Történelmileg érdekes az 1681. évi irat, amelyben az udvar szükségleteire, valamint a szász választófejedelemnek és Brandenburg hercegének szóló „évente szokásos ajándék” céljaira 100 magyar akó „legjobb soproni bort” és 18 kis

hordó tokajit rendelnek meg a soproniaktól.

Az 1681. évi soproni országgyűlés vendégseregének élelmezésével függhet össze két apró szórvány-dokumentum: a királyné-koronázás körüli napokban Strasser Márton „császári fuvaros” elismervényt ad Franckh Jánosnak 24 marhanyelv, 2 sertés és 4 borjú átvételéről (1681. dec. 6. és 10.).⁵⁹⁽⁵⁹⁾

A város zilált pénzügyi helyzetére a XVII. század végén (vagy a XVIII. század elején) vet világot egy, az uralkodóhoz intézett *emlékirat* fogalmazványa, Ein Gemein Catholisch und Evangelischer Religion der Stadt Oedenburg aláírással.⁶⁰⁽⁶⁰⁾ A polgárság valamelyik frakciója szerkeszthette; a felzetten olvasható egykorú jegyzet szerint a memorandumot a tanács tudta és beleegyezése nélkül terjesztették fel. Az emlékirat szerkesztői, hivatkozással arra, hogy a város adóssága már közel 200 000 forintot tesz ki, a szokásos évi felülvizsgálatra az Udvari Kamara részéről Olbern Ferenc bécsi kamarai tanácsos (előbb a magyar Kamara consiliarius) kiküldetését kérik. Nevezett járatos lévén a magyar jogban és szokásokban, szerintük a legalkalmasabb személy lenne arra, hogy rendet teremtsen és az áldatlan viszonyokat felszámolja.

Az eddig felsorolt iratokon kívül még csak egy gazdaságtörténeti érdekű, nevezetesen a soproni céhtörténethez felhasználható emlékekkel találkozunk. Ez a *Rechen-Buch Johann Christoph Rosenfellner zugehörig in Oedenburg* (1689–) c. számtankönyvecskében rejtőzik.⁶¹⁽⁶¹⁾ A kézirat üresen maradt lapjain Erhard Dillner, „Bürger und Seyler” jegyeztetett a XVIII. század elején, kb. 1705-től 1726-ig.⁶²⁽⁶²⁾ Feljegyzéseinek egy része a soproni kötélverőcéh belső életébe enged bepillantunk.⁶³⁽⁶³⁾ „Der Ehrbarn Seiller Gesellen ihre Hndt Wercks Gewohnheit und Umfrag in der Königlichen Freustadt Oedenburg in Ungarn”¹⁹⁹(ff. 27–31) a soproni öregsegéd és egy idegen vándorlegény közötti párbeszédet adja vissza, hagyományos formulákkal; utána a céh gyűléseiben követett szokások következnek, az Umfrag-gal, vagyis a bajok, panaszok és sérelmek kikérdezésével. „Der hoch Löblichen gessellen Prettig, wen(n) man einen zum gesellen maht” (ff. 38–43, f. 38 és 39 között egy lapnyi hiánnyal) tréfás avatóbeszéd, vaskos humorú versekkel, mindarról, amit a fiatal segédnek tudnia illik. Dillner Erhard munkájára nézve is találunk egy kis adalékot (f. 31): 1716-ban feljegyzi, hogy milyen árukat készített a halászathoz.

Említést érdemel egyébként Dillner többi bejegyzése is. Az 1705 és 1726 között írt, szétszórt közlései a város 1705/6. évi ostromáról és a következő évek eseményeiről újat ugyan nem mondanak, de érdekes néhány általa lejegyzett vers. Az *Astrea schaute hoch vom Himmel auf die Erden...* kezdetű vers a kardinálisok és jezsuiták, többek között Kollonics ellen írt paszkvillus (ff. 44–48). A *Des Wiserety seine Grabe Schrifft* (f. 37) az 1708-ban Rákóczi által árulás vádjával kivégeztetett Bezerédj Imre „Siste viator!” c., a hagyomány szerint maga által írt latin síriratának⁶⁴⁽⁶⁴⁾ Dillner által 1709-ben lejegyzett német parafrázisa. A német változat kiélezi a halálraítelt önvádjait; az állhatatlanság mellett a kapzsiságot is felrója legfőbb bűneként. További nagyobb vers: *Der Schweden Adventt Lied*, Gusztáv Adolfról szóló ismert német dal Magyarországra alkalmazott variánsa, *Nun kommt der Ungern Heilandt, der Böhmen Helfer auch genandt...* kezdettel (f. 49).

Végezetül a gazdasági vonatkozású kéziratok sorában a teljesség kedvéért, de főleg azért, hogy a kutatókat felesleges keresgéléstől megkíméljük, megemlítsük még a *Notae ad Comitatum Soproniensem* címmel utólagosan ellátott XVIII. század végi kis német nyelvű kéziratot is.⁶⁵⁽⁶⁵⁾ A megyeszékhellyel foglalkozó része Sopron iparáról és kereskedelméről ad rövid ismertetést. A korabeli kiadványokkal való egybevetésből kiderült, hogy nem egyéb, mint Windisch Károly Gottlieb: *Geographie des Königreichs Ungarn. I. Theil. c.*, Pozsonyban 1780-ban megjelent műve Sopron megyét tárgyaló fejezetének kivonata,

némi kiegészítéssel és stiláris változtatással.⁶⁶⁽⁶⁶⁾ Forrásértéke tehát nincs.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Gerő László: Sopron vára – Bern vára

200 Gerő László: Sopron vára – Bern vára

A soproni várról műemléki topográfiánk folyamatosan megjelenő sorozatában írtunk részletesen,¹⁽⁶⁷⁾ és ha most mégis bizonyos részleteket ismételünk, azért tesszük, mert különleges párhuzamra ad lehetőséget Bern várának legutóbbi ismertetése.²⁽⁶⁸⁾ Ennek keletkezése is érdekesen azonos körülményeknek köszönhető: a műemléki topográfiával kapcsolatos. Bern természetesen más földrajzi, társadalmi és kulturális viszonyok között fejlődött. Ott a feudalizmus korai (12–13.) századaiban a település, majd a lassan kialakuló város lakossága főúri hatalom alatt áll, melyet csak később tud lerázni. Sopron várának ura viszont a magyar király. A város lakosságának szempontjából azonban a főúri birtokos és a király ispánja között nem túlságosan nagy a különbség. A két város fejlődésében sokkal nagyobbak azok a hasonlatosságok, amelyek az építésmódban, a támadás és védelem azonos fejlődésével járnak együtt, és alakítják ki – a kezdetben egy védőfalas váröv után – a két védőfallal, falszorossal, árokkal ellátott védőöv rendszerét, majd ugyanennek kerek külső tornyokkal erősítését. E folyamat Bernben a negyedik nyugati záróöv építésének idejére fejeződik be, 1345 táján. Ugyanez a kettős várfalás védőöv, széles árokkal ellátott, szűk falszorossal, kerek külső tornyokkal, Sopronban – a vár általuk megkísérelt rekonstrukciója szerint – később alakult ki.

Tudjuk, hogy városunk települési területén már korán földvár volt, sőt több ilyen is lehetett, és István királyunk a római Scarbantia helyén határvárat létesített: Sopront. Feltételeztük, hogy a határvár ebben az időben inkább csak szervezet lehetett, mely mint várispánsági székhely betelepülhetett az itt talált földvárba. De azt sem zárhatjuk ki, hogy a honfoglalás kori magyarok maguk készítettek gyűrű-várat földből, vagy az orosz síksági vándorlásukban megismert orosz földvárhoz hasonló erősséget. Ilyenből azonban semmi maradványról nem tudunk. Az első vár földvár-jellege mellett szól az is, hogy ha kővár lett volna, itt nem tűnik el nyomtalanul.

Hogy azonban Sopron vára már a korai időkben kialakult, azt Kálmán király okmányaiban látjuk bizonyítottan, melyben Boullioni Gottfried kereszteseinek útvonalát jelölte ki, ahol *Castellum Cyperon* (Sopron) név 1096-ban nyilvánvalóan jelentékeny várra vonatkozik.³⁽⁶⁹⁾

A korai árpádkori földtípusú várat nem tudjuk pontosan helyhez kötni. Mégis a település egykori egyházai adnak bizonyos útmutatást. Ebből kiindulóan a települést a még ekkor használatban álló római út mentén, annak ellenőrzésére, a közvetlenül fölötte fekvő *Bécsi dombon* – a mai Bécsi külváros ²⁰¹helyén – feltételeztük. Azon a területen, melyen a település legkorábbi templomai épültek: a Szt. Mihály templom, a Szt. János templom és a Szent Jakab templom.⁴⁽⁷⁰⁾

A Házi Jenő kiadta soproni oklevéltárból sok adatunk van a soproni várral kapcsolatosan: 1162-ben említés történik Farkas soproni várszolgáról.⁵⁽⁷¹⁾ A királyi várat IV. László 1277-ben *szabad város* rangjára emeli; a soproniakat megerősíti a IV. Bélától és V. Istvántól nyert kiváltságaikban, mely szerint a *várostoponyok és kapuk* jókarbantartására a fertői vám felét nekik adja, továbbá a királyi udvarnokok földjeit is. Kiveszi őket a soproni várispán joghatósága alól és a soproni dézsmahuszadot a város falainak javítási munkáira adja. Megengedi továbbá, hogy a polgárok a város védelmére *szabadon tornyot építhessenek*.⁶⁽⁷²⁾ Ugyancsak IV. László az, aki eltiltja a városon kívüli települést 1283-ban⁷⁽⁷³⁾ és megparancsolja, hogy azok, akik a

város falain kívül kezdenek lakni, birtokaik elvesztésének terhe mellett térjenek vissza a városba (intra muros). E rendeletről arra következtethetünk, hogy már korán kezdetét vette egy olyan irányzat, mely a régi városmag elhagyására és új helyen, új város csoport vagy városrész építésére törekszik.

Tudjuk, hogy a középkori városok kivétel nélkül csoportos szerkezetűek voltak, a különböző osztályhoz tartozó, különböző jogállású lakosság csoportjai szerint⁸⁽⁷⁴⁾, és ilyen csoport alakítására itt is megvan a kényszerítő szükség. Vannak, akik e kényszert a kereskedők új vásárhelyszükségletével magyarázzák,⁹⁽⁷⁵⁾ mi pedig azzal – amire Mollay Károly hívta fel a figyelmet először –, hogy a szabad bíró- és esküdtek választásán a magyar és a német lakosság összekülönbözött, mint később Budán is, és az ekkor Sopronban még kisebbségben levő német telepesek az 1283 előtti időben kezdik kivonni magukat a magyar városi előjáróság és így az általa kiszabott adók fizetése, terhek viselése (örség, szolgáltatások) alól. A kiköltöző lakosság korán fallal veszi magát körül, ami idővel a ma ismert Belvárossá bővül. Az első új városfalnak azonban sem keletkezési idejét, sem kiterjedését ma még nem ismerjük.

Sopron várának általunk feltételezett keletkezését bizonyítják a régészeti feltárások is. A római kori, ma már általában 7 m mélyen eltemetett réteg és felette települt mai belvárosi réteg között *nincsen települési folytonosság*. Teljességgel hiányzik a honfoglaláskori 11–13. századra vonatkozó leletanyag. A Szent György utca elején, valamint az egykori zsinagóga helyén 1950/51-ben végzett ásatások – a Radnóti házaspár vezetésével – a római réteget feltárják, de középkori réteg nem került elő.

Már felhívtuk a figyelmet arra, hogy a tatárjárás a királyi várak alján megtelepedett hospesek soraiban nagy pusztítást végzett, és hogy ezek ellensúlyozására IV. Béla több helyen a várakba telepítette azokat, akik közülük életben maradtak (Székesfejérvár: 1250, Esztergom: 1256, Győr: 1271).¹⁰⁽⁷⁶⁾ Ez a folyamat az Anjouk alatt úgy módosult, hogy nem a várakat, hanem a váralji polgári településeket kezdték megerősíteni.

202Az Orsolya tér 3. számú iskolaépület mögött 1954-ben Héjj Miklós és Nagy Emese vezette leletmentő ásatás meghatározhatatlan metszetű földtöltés égett maradványait tárta fel. A töltés iránya megfelelt a mai várfal irányának. Olyan kiégett agyagkonglomerátum volt, amelyben gerendanyomokat találtak. A leletek itt is kizárólag a 17. századnál későbbiek, illetve római koriak voltak. A kiégett töltés rokon lehet azzal a maradvánnyal, melyet a régi városháza bontása idején a Tűztorony mellett Bella Lajos talált. Ugyanis ez a lelet is egymásra merőleges faszerkezetű égett földmaradvány volt.

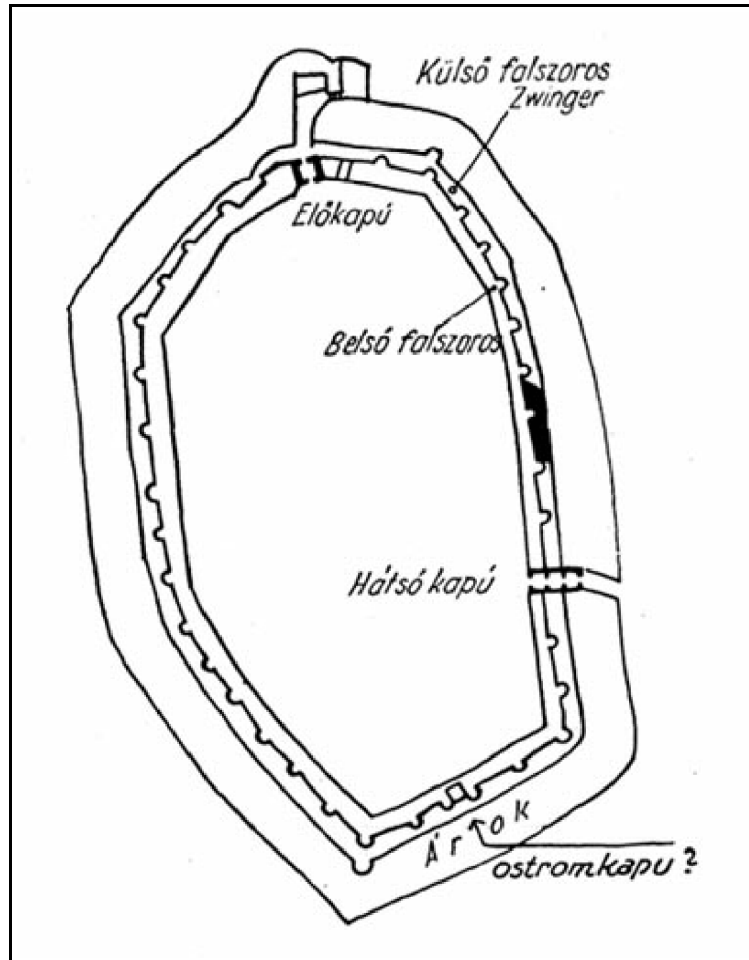
Az 1954. évi ásatás a már említett két római korra vonatkozó ásatás mellett a harmadik olyan hely, ahol a római település rétege felett a középkor 1–11. századi szakasza életének semmi nyoma sem maradt. Ugyanaz a helyzet végül a Kolostor utca 3. sz. ház pincéjében talált római hypocaustum esetében is.

A város, mai épületeiből következtethetően – mint Budán – aránylag későn és egyszerre épül ki, mégpedig a 14. század elejétől kezdődően. Sopron falaktól övezett belvárosa 1271 utáni kiépítése, a település szerkezete: hosszanti, enyhén hajló utcái, a kisméretű terek, a párhuzamos ereszek, a keresztutcák hiánya, a faragott építészeti maradványok: kapu-, ablak-keretek, mind olyan tényezők, amelyek feltűnő hasonlatosságot mutatnak Budának a városhatártól határolt, hasonló korban – 1255 után – kiépült településével. Itt is – mint Budán – a várfalakon belül újabban számtalan gótikus nyílászókeret bukkant elő a későbbi vakolatok alól, mégsem találjuk itt sem – mint Budán sem – *korai középkori építés* nyomait. Ez magyarázza a településsel egyidőben keletkezett két gótikus templom (Templom utca 1., Szent György utca 9.) építési idejét is, melyeknek gazdasági alapjait a fejlett kézművesség és ipar feltételeit – csak a későbbi századokban találhatjuk meg.¹¹⁽⁷⁷⁾

A Bécsi dombon álló románkori és koragótikus templomok által meghatározott korai magyar település 1277–1360 között a királyi *határvárból* virágzó *szabad királyi várossá* fejlődött. Olyan iparos és kereskedő várossá lett, melyben a betelepülő németiség fokozatos többségre emelkedik.

Az ottokári pusztítások után is fennálló magyar városnak IV. László adott ugyan engedelmet tornyok és városkapuk építésére, de hogy az elpusztított városban a nagyon megfogyatkozott számú lakosság élt-e ezzel, erre semmi bizonyítékunk nincsen. Viszont nagyon valószínűnek tartottuk, és a soproni topográfiaának megjelenése óta folyó vita után – ma is úgy tartjuk, hogy a német vendégnépek iparos osztálya a város régi magyar, jobbára földműves lakosságával nem tudván megférni, kiköltözik a magyar bíró hatásköre alatti városból, és az Ikva völgyében, a római út helyén vezető középkori nagyút másik oldalára, addig pusztta helyre – a mai belváros területére költözik, ahol nagyobb arányúan rendezkedhettek be, és a 14–15. század fordulóján most már rohamosan felszaporodó lakosság élénk kereskedelmi élete, adottságai, létszáma és anyagi képessége folytán maradandó kőfalakkal veszi körül magát, védi műhelyeit, raktárait, a városban felhalmozott termelvényeit, javait.

Azt írjuk a soproni várról, hogy a mai kőfalak „egységes volta is egyetlen periódusra enged következtetni. Olyan időszakra, melynek gazdasági alapjait ilyen nagy átfogó egységben a korábbi időkben nem látjuk lehetségesnek. ²⁰³Lehetségesnek tartjuk, hogy a mai várövet az új város csak teljes megerősödése után...”, azaz később létesíti, ami megfelelne annak a fellendülésnek, ami a városban a 15. század első harmadában mutatható ki. Egyben feltételeztük azt is, hogy ez idő előtt „az első várfalak csak a mai Beloiannisz-(Városház-) teret környező házakat öveztek”. Ami azt jelenti, hogy a Várostoronyhoz, mint kaputoronyhoz csatlakozóan a mai Belváros területénél kisebb városterületet képzeltünk el, egy közelebből meg nem határozható – 1350 előtti – időben, melyet ennek megfelelően kisebb területű és egyszerűbb várfal övezett. E korábbi állapotnak fázisait, falait nem ismerjük, de éppen itt igen érdekessé válik Bern városának ugyanezen időszakra vonatkozó képe, amelyet Hofer gondos kutatása rajzolt meg, és ahol a 14. század közepére kialakult fejlett középkori védőövet három korábbi öv, és ezeken belül egy legbelső kis vármag előzte meg, sőt még a legbelső várnál is sikerült két különböző építési korszakot megállapítani. Bernben tehát összesen öt átépítési korszak előzi meg azt az állapotot, melyet a ma is álló soproni városfal azonos korból való falával összehasonlítunk, de melynek előzményeit Sopronban nem ismerjük.¹²⁽⁷⁸⁾ Kétségtelen Sopron esetében is, hogy a mai hármas öv és árok a védőöv hosszú fejlődésének végső állapotát mutatja. A megelőző védőöv egyszerűbb lehetett, sőt annak több változatát sem zárhatjuk ki. E korábbi rendszerben, vagy rendszerekben nem számolhatunk a kerek védőművekkel megerősített középső várfallal, sem a hozzá tartozó felemelt szintű falszorossal (Zwinger), ahogyan azt a földtöltésben lévő lőrés és nyílások mutatják, melyek nyilvánvalóan oly időben készültek, amikor nem volt föltöltött falszoros (ún. bástyakertek).

Sopron vára 1597-ben

204 Sopron vára abban is hasonlóságot mutat a berni várral, hogy az összehasonlított erőteljes középkori váröve az utolsó, melyen azután évszázadokon át nem változtattak sokat. Változás csak a 17. században éri mindkét várat, midőn Sopron külvárosai védelmére egyszerű falat kap, a belső védőövet pedig megkísérlik modernizálni (Olaszmintájú bástya 1597 után és a Nagy rondella 1614). A teljes vár olasz-rendszerben való átépítéséről azonban Sopronban lemondanak. A nem modernizált – középkori – vár berendezése elvesztette korábbi jelentőségét, de miután nem építették át új rendszerben, *a régi fenn tudott maradni Sopronban*. Ezzel szemben Bern városvédelmének a harmincéves háború mozgalmi okozta 17. századi modernizálása elpusztította jellegzetes középkori berendezéseit. A céljuktól megfosztott építmények utolsó maradványai pedig a 19. századi városfejlődésnek – nem utolsósorban a tőkés telekspekulációnak – estek áldozatul.

A berni vár monografusával nem értünk egyet abban, hogy az általa negyediknek nevezett – Sopron várára emlékeztető – védőöv kialakulásában a *tűzfegyvereknek* túl nagy szerepet tulajdonít, melyek pedig a mi véleményünk szerint e korban még korántsem voltak hatékonyak. A védelem fejlődését kétségtelenül az ostrom fejlődése okozta, de nem a tűzfegyverek, hanem elsősorban az ostromló seregek (zsoldos sereg) rendszeres kiképzése, nagyobb száma és szakosítása, valamint az ostromgépek: hajtógép, faltörőkos,

védőtetők, ostrompajzsok alkalmazása, és fejlettebb kivitele, végül a számszerű acéllal erősítése és hatótávolságának növekedése, használatának szélesebbkörű elterjedése.

A tűzfegyverek fejlődésének nem is felelt volna meg Bern 14. századi városa. Az új fegyver csak a 15. században terjed el, és csak lassan válik hatásossá. A tűzfegyverek elleni védekezés ennek megfelelően csak a 16. században alakul ki Itáliában, és olasz hadmérnökök terjesztik el más országokban is. Az új fegyver, a pusztító hatású ostromtüzérség elleni védelemről tehát nem beszélhetünk a 14. századi városfalnál, azt csak a Bernnek 17. századi, d'Aubigné-féle tervek szerint épített bástyás rendszerű övezete és bonyolult harapófogós és ollós, pajzsgátas árok és sáncrendszere képviseli.

A nagyterjedelmű soproni vár rendszeres karbantartása súlyos anyagi terheket jelentett a polgárság számára. Ezért a királytól adókedvezményt kértek és kaptak is, po. 1397-ben. 1447-ben az alsó falsorosnál (Zwinger) elkezdett védőoromzatos mellvéd (hiernweer) építésének befejezéséről van szó.¹³⁽⁷⁹⁾ A 16. század közepén a ma csupaszon álló várfalakat köröskörül ilyen védőoromzatos mellvéd koronázta. Mátyás király korában a már korábban kialakult vár falai ismét düledezőben vannak. Ezért a király 1464-ben megparancsolja, hogy ezeket javítsák ki és közli a polgárokkal, hogy a megyei nemességnek is meghagyta, legyenek segítségükre ebben a munkában.¹⁴⁽⁸⁰⁾ Tényleg az 1464. évi számadáskönyv szerint nagyobb munkákat ad ki a város: az Előkapunál bizonyos erődítést és *felvonóhid* építését. A munkát Lienhard mester vállalta, több mestert és legényt foglalkoztatott.¹⁵⁽⁸¹⁾ Mátyás király 1469-ben a várossal és tornyok építésére a soproni koronavámból évente 150 Ft-ot ad.¹⁶⁽⁸²⁾ A többi bőséges juttatás valószínűvé teszi, hogy ekkor kezdődik az az építkezés (mintegy 50 éven **205**át tartó), melyben a soproni vár azt a formáját kapta, mely máig fennmaradt.¹⁷⁽⁸³⁾ II. Ulászló 1496-ban megengedi, hogy a harmincadot két évig a várfalak javítására fordítsák, mégis 1500 táján Sopron azért kér adóelengedést, mert nem védik már kellőképpen a falak, és kiváltképpen a kapu fölötti *egyetlen torony* teljesen romokban van.¹⁸⁽⁸⁴⁾ II. Ulászló több rendelkezése azt mutatja, hogy a megrongált vár helyreállítása nem sikerült maradéktalanul. 1526 táján közeledhetett csak a munka a befejezéshez, mert II. Lajos arról értesíti Dóczi János királyi kincstartót, Sopron megye hatóságát és a királyi adószedőket, hogy a város falai megerősítésének befejezése céljából egyévi adómentességet élvezhet.¹⁹⁽⁸⁵⁾

A 15. században fénykorát élő soproni vár magas védőfalai nagyjából észak-déli irányban álló téglányalakú területet foglalnak körül, melynek hosszoldalai enyhén domborodnak. A várfalak előtt nagyméretű, mintegy 60 méter széles terület soká beépítetlen maradt, és külső határa a Lenin körút (Várkerület), Széchenyi tér, Petőfi tér, Ógabona tér külső házsorainak homlokzatvonalain ma is jól leolvasható. E házsorok híven követik a várfalak alaprajzi vonalát. Mai napig állanak a körülfutó várfalak úgyszólván teljesen, és kevés kivétellel megvannak a kerek külső védőművek – helyi nevükön bástyák – is.

A hatásos nyílzás határértékét (60 m) kitevő nyílt terület és a magas védőoromzatos kőfal mellett a megmászás elhárítására, a falak elé ugró kis, köralaprajzú rondellákat építettek, ahonnan a támadókat oldalba kaphatták. Építési korukra ugyan nincsen adatunk, de kis alapterületük után ítélve, a 15. századra tehetjük őket. Korai voltukat látszik igazolni az is, hogy a Fabricius-ház udvari szárnya földszinti keresztboltozatos, gazdagon kiképzett kőbordás helyiségei – melyek ma világítatlanok – építésük idejében csak hasonló szépséggel kifaragott ablakokkal képzelhetők el. Vagyis ebből világosan következik az, hogy a mai ún. *Bástyakertek* egykor még feltöltetlen középkori falrendszert takarnak, ahonnan a mai pinchelyiségek eredetileg világitásukat nyerhették.²⁰⁽⁸⁶⁾

Azt is írtuk a soproni topografiában, hogy 1340-ben már említés van a vár hármas falrendszeréről. Az 1447. évi oklevél pedig falszorosról (Zwinger) beszél. A Sopron várát 1597. évből ábrázoló térkép két helyen is Zwingert jelöl:²¹⁽⁸⁷⁾ a mai kis kerek védőtornyoskakkal ellátott várfalon belül, és ezen kívül. A *belső* fal egyben a védőtornyos, ma is álló (*középső*) várfalakra néző házak külső határfala. A *külső* fal pedig a várároknak *belső* (vár felőli), felmagasított fala. Ebből ma már láthatóan nem maradt semmi,²²⁽⁸⁸⁾ de az árkokba beépített melléképületek alaprajzi vonalaiból ezt is követni lehet. Mindkét fal – mind a *külső*, mind a *belső* – védőtornyok nélkül készülhetett. Csak a *külső* falnál látunk az 1597-es térkép két helyén, a legészakibb és legdélibb sarokpontokon egy-egy köralaprajzú kis rondellácskát, melynek mérete megegyezik a középső védőfal ilyen műveivel.

Ha a mai városfalakat vizsgáljuk, azt látjuk, hogy ezek voltak a 15–16. századi soproni vár középső, egyben fő-védőfalai. A hármas falövezetben ugyanis a sűrűn épített köralakú rondellácskákkal ezt a középső falat erősítették ²⁰⁶meg. A fővédőfal vastagsága a koronája lőrésének magasságában 60–70 cm. A lőrések tengelytávolsága 2,40–2,80 m, résmérete 8 cm széles és 55 cm magas. Befelé 65–70 cm tölcserbélletre szélesedik ki és 80 cm magasságra. A falat tagoló kerek külső védőművek tengelytávolsága egyenletesen 30 m. Körátmérőjük (*belső*) 5,20 m. Mindegyiken 3 lőrés van, a középső előre, az oldalsók a várfalakra néznek. Egykori neveik ismeretlenek, csak a megyeházánál állót említik egy telekvásárlás alkalmából „Josefs Pastei” néven.²³⁽⁸⁹⁾

A kerek védőművek ritmusában csak a Széchenyi tér 17–18. sz. ház tájékán változott meg egykor a helyzet, ahol a két közelfekvő, de ma már elbontott rondella kapuvédő elrendezést tesz valószínűvé. A rondellácskáknak az említett térképen látható teljes szabályos ritmusa, azonos méretei és kiképzése egyetlen építési időszakban való elkészülésüket bizonyítják. A *belső fal* 60–100 cm vastagság mellett a falszoros szintjétől 5–6 m magas lehetett. A *külső fal* megállapítására ásatásra volna szükség.

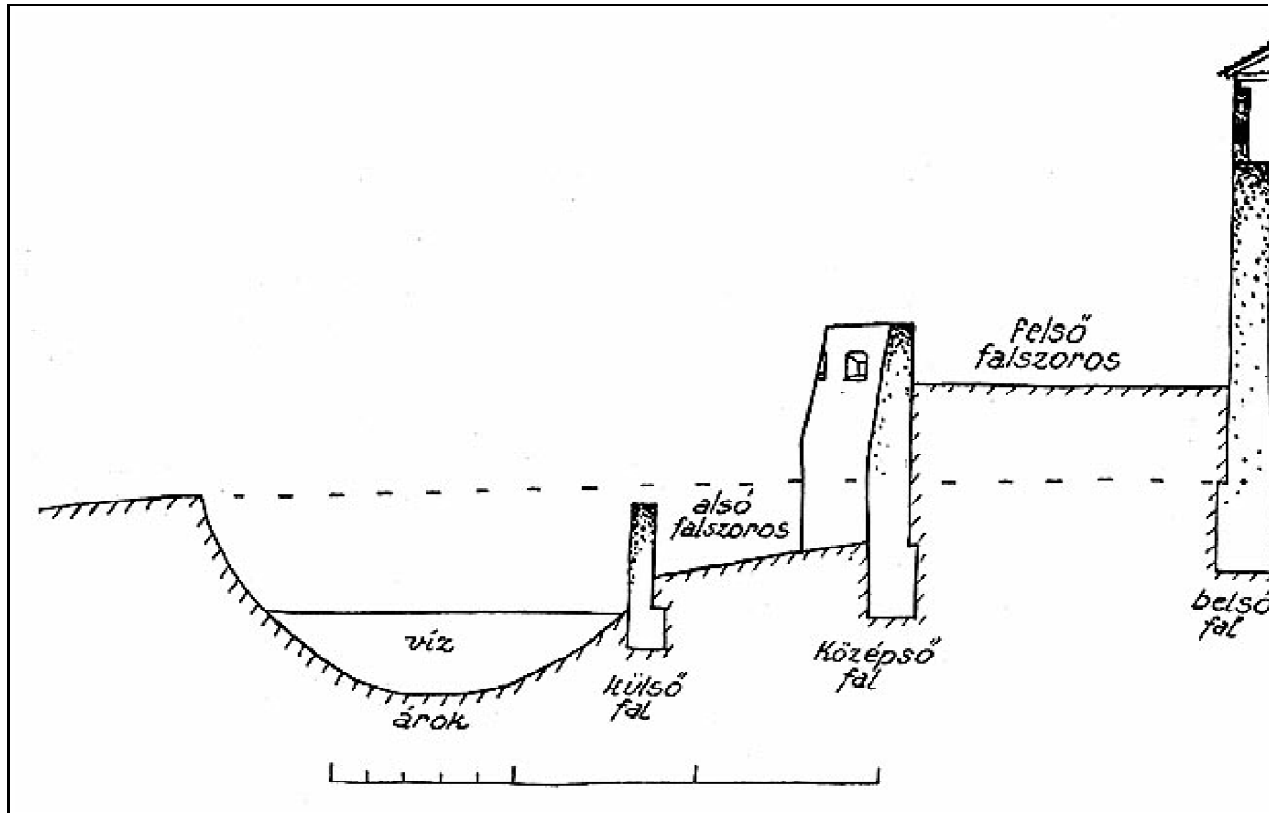
A hármas falrendszerről azt írtuk, hogy *1340 tájára tehetően már kialakult, mert vékony falai is oly időre vallanak, amikor még csak a falak magassága, a megmászhatóság elhárítása volt a főcél*, amit vékonyabb falak építésével gyorsabban is elérhettek. Az ilyen várost övező falaknál a 14. században még gyakori a vékony (0,90–1,60 m) és magas (8,00 m magas védőfolyosó, rajta 1,80 m magas védőoromzat) várfal.²⁴⁽⁹⁰⁾

A körülfutó hármas rendszer: a *belső város szintjéhez* 3 méterrel felemelt és két fal között húzódó 5–8 m között váltakozó szélességű *felső falszorosból* és ez alatt, a mai Lenin körút szintjén lévő, kb. 6 méterrel mélyebben fekvő, mintegy 6–8 m széles *alsó falszorosból* állt. Utóbbi előtt volt a 12–16 méter széles *várárok*, melyen kívül még maradt beépítetlen hely az árkot körülvevő terep áttekinthetőségére (ez a későbbi vársík: glacis). Ez azonban csak a várak sáncrendszerrel körülvétele idején nyer fontosságot, a tűzfegyverek 16–17. századi kifejlődése során, mikor a vastagfalú nagy-rondella épült, a mai Bástya téren. Ez a fejlődés okozza azonban a soproni vár hanyatlását is, mert a tűzfegyverek és az új ostrommódszerek mellett nem bizonyul megerősíthetőnek. A török 1529-ben el is foglalja és feldúlja a várost. Mégis lemondanak védelmének kiépítéséről ezután is, mert a környező magaslatok – elsősorban a Kuruc domb (S. Leonardsberg) és a Szt. Mihály domb – miatt Sopron belvárosát védők egyre hátrányosabb helyzetbe jutottak. A domboknak a bevonása pedig a védelemben – ahogyan az Egerben történt – olyan költséget jelentett volna, amelyre az állandó pénzzavarokkal küzdő Habsburg ház nem mert vállalkozni. Ezért a török nyomás elhárítására alakított bécsi Haditanács a Magyarországon tervezett, de tulajdonképpen Bécs és Prága császári székhelyek védelmét szolgáló végvárrendszer kiépítésének megtervezésekor Sopron várát kihagyta, korszerűsítésének javaslata fel sem vetődött.

Itt semmit sem találunk a komáromi, győri, újvári, egri várak új-olasz rendszerű füles-bástyás erődítményeiből. *A vár fejlődése megáll.*

Sopron várának kis köralaprajzú rondellácskái és nagyobb tűzérség elhelyezésére alkalmas egyetlen rondellája mellett egy ó-olasz rendszerű bástyája volt a Széchenyi–Petőfi terek sarkán. Ez is, a rondella is szokatlanul későn épült, mert az 1597. évi térkép nem ábrázolja őket.

A 16. században többször javították a várat. A nagyméretű rondella, melyet [208](#) az 1608. évi községi jegyzőkönyv *Georg Bastein*,[25\(91\)](#) a Csányi krónika 1704-ben *Grosse Ronde Bastein*[26\(92\)](#) néven emleget, 1614-ben épült.

[207](#)A három soproni védőöv metszete (Rekonstrukció)

A 17. században több munkát végeznek. 1615-ben kitisztítják a városfal *hosszú árkát*, 1616-ban pedig a *rövid városárkot* (Kurtze statgraben)[27\(93\)](#) 1617 húsvétja előtt is több helyen való faltatarozásról beszél a krónika, mindenekelőtt a kapuknál. A híres, nagy bortermő évek jövedelmeiből építik ki a Hátsókapu melletti tornyot is, melyből azonban ma már éppúgy nem maradt meg semmi, mint a Lackner Kristóf építette (1617) Zöld-toronyból, amely a két közelfekvő – talán ostromkapu védelmét szolgáló – és talán a Hátsókaput megelőző védőmű helyén épült, és melyet 1854–55-ben bontottak le. Az egykor széprajzú bádogsisakjáról *Blech–Thurn*-nak is nevezett várostorony alapjait legújabbán megtalálták.[28\(94\)](#) A nagy-rondella és ó-olasz bástya a 17. században épült, a vár Elő- és Hátsókapu védőberendezéseinek további kiépítésével együtt, és a külső városrészek kőfalaival, melyekre e helyen nem térünk ki részletesen.[29\(95\)](#) Ugyanígy mellőzhetőnek tartjuk itt a védelemhez tartozó *Várostorony v. Tűztorony*

leírását is – mely mai alakját az 1676. évi tűzvész után nyeri – de melyekkel részletesen foglalkozik a soproni topográfia kötete. Elég, ha felhívjuk a figyelmet: ezek az összetett védőművek több átépítésen keresztül, hosszú idő alatt alakultak ki, ha kialakulásukat Sopronban egyelőre még nem is tudjuk úgy követni, és okmányokkal igazolható szakaszokra felosztani, ahogyan azt a berni példákban látni fogjuk.

Az elmondottakat csak a meglévő maradványok nyers anyaga, néhány metszet, és a nehezen vonatkoztatható gyér okmányadatokra építettük föl, főleg azonban arra a fejlődési folyamatra, amelyet a várépítésben országszerte felismerni véltünk, és melynek törvényszerűségei alól – szerény véleményünk szerint – a soproni vár sem lehet kivétel.

A részletes bizonyításhoz a vár műemléki feltárására, ásatásokra fabontásokra, a falazatok testébe több helyen mélyen behatoló vizsgálatra volna szükség, amire ezideig nem volt módunk. A vár műemléki tudományos feltárásáig csak feltételezésekre vagyunk utalva. Most Bern vára esetében olyan analógiát ismertünk meg, ahol több ásatásra volt alkalom, és több adat is maradt fenn.

Hofer szerint Bern régebbi várának és újabb városának fejlődését meghatározza az, hogy a régi vár körül nem volt szabad hely, csak nyugat felé, csak arra fejlődhetett. A hosszú földnyelvet Bern három nagy lépésben építi be: 1191., 1256. és 1345. évek táján.

A középkori város megjelenésében a körítőfalak, a tornyok és kapuk a legfeltűnőbbek. A fejlődés egyetlen iránya miatt itt tulajdonképpen nem övezőfalakról [209](#)van szó, hanem az egyre nagyobb mértékben beépített földnyelv zárófaláról, melyet a fejlődésnek megfelelően egyre kijebb helyeznek. Egy-egy új védőöv kiépítése után lassan-lassan mindig eltűnik a városképből a korábbi fal, kivéve a főkaput magába foglaló kaputornyot. A magként szereplő *Burg-Nydegg* várfalaiból és a későbbi öt nyugati védőövből csak szerény részletek maradtak fenn Bernben.

Mint valamennyi erőteljesen fejlődő község, azóta Bern is szétrobbantotta egykori várának szűk és korszerűtlenné vált védőövét. A korai idők tanújaként ma már csak az Óratorony áll a városközpont forgalmában.

Bern magjáról, a *Nydegg-vár* keletkezéséről nincsenek megbízható adatok, a szerény 13–15. századi okmányok csak annyit mondanak róla, hogy V. Zähringeni Bertold nem építette, hanem csak megerősítette, amiből egy régebbi, kisebb, elrendezésre következtetnek, melyet csak a 12. század vége felé építettek ki. Ugyanerre az eredményre vezettek a Nydegg-városnegyedben 1949 óta végzett alapfalkutatások, és az 1951–53. évi, a Nydegg domb koronáján végzett ásatások is.

Erről az első várról semmi más adat nincs, csak a helyszíni leletek, melyek szerint kicsi méretű volt, és talán toronnyal védett „szilárd ház”-ból állt, körülötte védőfallal, meg nem határozható méretű árokkal. Rögzíthető az egykori feljárt helye, néhány 2,7 m vastag alapfal és 1,8 m vastag (*terméskő*) várfalszakasz, töredékes árokrésszel.

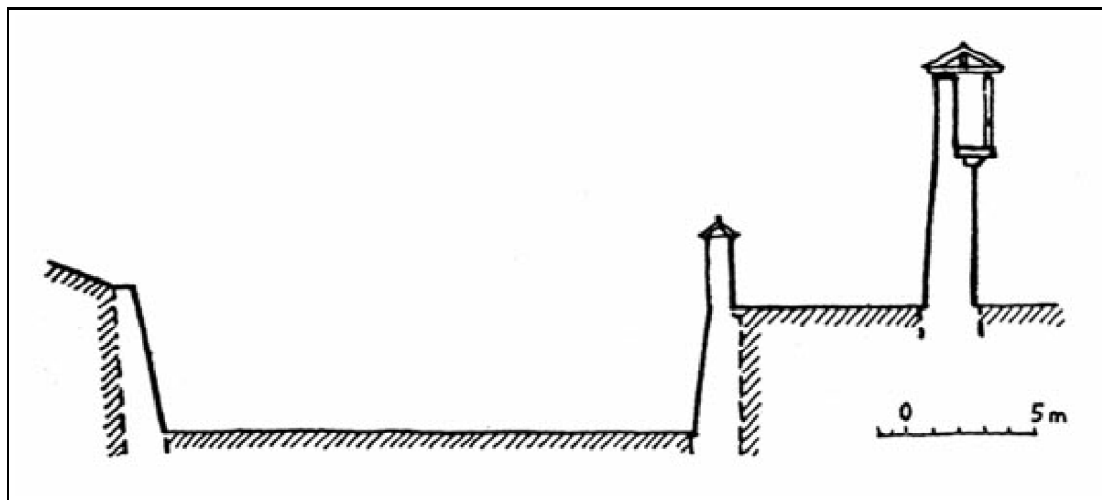
1191-ből származik az első nagyobb bővítés, amit az Óratorony (Zeitglockenturm) jelez, és amelyet összefüggésbe hoznak V. Bertold városi „szilárd háza” megerősítésével. A torony a vár leggyöngébb részét oltalmazza, a feljártot, és a nyugati kaput, az árkon átvezető hidat, és egyben ellenőrzése alatt tartja a város keleti kijáratát a folyó átkelési helyével összekötő utat. Az ezidőben kétszeresére szaporodó városi településnek megfelel a város ura székhelyének területi megduplázása. Nydegg és Bern ebben az

„egyensúlyban” élnek egymás mellett a következő 80 évben. A főúri vár egyrészt védi a várost, másrészt uralkodik rajta. Mindaddig így van ez, míg a főúri várak az egyre erősödő város közösségének kényszerülnek magukat megadni, és csak ott maradhattak fenn, ahol a város közösségének nem volt ereje ahhoz, hogy saját terjeszkedésének megfelelően szétfeszítse e szűk keretet.

A város és vár viszonya a Zähringek kihalta után (1218) nem egészen tisztázott. Közfeltevő az a feltevés, hogy a vár a birodalmi ispánnak a székhelye volt 1254-ig. Az uralkodói hatalomért folytatott küzdelemben fenyegetett város Savoyai II. Péter védnöksége alá helyezte magát, aki alatt az első szilárd hidat verik a várost körülölelő Aar folyó fölött. A város kibővül a Käfigturm-ig, és Nydeggenben savoyai őrség van. Valószínűleg az első védnökség lejártakor, mindenestre 1266–1273 között a város felkel, és szétrombolja a várat (Nydeggen-et). Habsburgi Rudolf 1274. évi baleseti megjelenésével megszűnik az interregnum, a január 16-án kelt amnesztia-levelel felmenti Bern népét a birodalmi erősség elpusztításának következményei alól.

Az öt középkori váröv közül az *első nyugati védőfal* 1152–1160 között épült ki. Még 1191 előtt ez sem volt teljes körfal, mert a települést kelet felől a vár védte. Csak annyit tudunk róla, hogy közepe táján, a város fő utcájának megfelelően kaputornyja volt, és a városfal 1,5 m vastag volt.

A régi településterület kétszeresét zárja le a *második öv*, 1191 körül, amivel a Zähringek városépítésének második korszaka zárult le. Az új városfalból egyetlen előlépő tagozat volt a nyugati kapu (10,7 x 11,2 m négyszögű alapterülettel), mely a város 1256 körüli „savoyai” bővülése idején börtön-torony lett, [210](#) csak miután órát kap, nevezik Zeitlockenturm-nak. Mai alakját az 1770/71. évi restaurálásakor kapta. Alsó emeleteiben kétségtelenül ez a város legrégebb fennálló épületmaradványa. Eredeti alakjában erőteljes, vaskos négyzetes tömb volt, melynek védőfolyosós, 13–14 m magas falkoronája, Hofer szerint, csak kevéssé emelkedett a városfal fölé.[30\(96\)](#) A 13. század első felében magasítják, és ezzel védőterrasza 19 m magasra kerül. 1256 után befalazzák a város felől nyitott oldalát. Később az 1345-ben harmadszor bővülő városnak e torony központja egyben óratornya (Várostorony) lesz.

Bern negyedik védőövének metszete a falszoroson és védőárkon át

Az Óratorony 1468–1473. és 1482–1483. évi általános restaurálásával függ össze négy fiatornyos új sisakja, melyet a 13. századi befalazott védőoromzatokra helyeznek. A DK sarokba épített sokszögű

csigalépcsőtorony biztosítja az emeletekre és az órához való feljutást. Gótikus, élénk részletek oldják fel a korábban komor torony súlyosságát. Röviddel 1600 előtt a saroktornyocskák elvesztik sisakjaikat. A torony alakjában az utolsó erőteljes beavatkozás 1770–1771-ben történt, midőn nagyméretű homokkőlapokkal burkolták, és új sisakot kapott, melyet csak kevésbé változtatott meg az 1930-ban végzett javítás. A harangtorony ma is a fejlett középkori várépítészet kapuvédelmét példázza, barokk köntösben, a város közepén.

A toronnyal egyidejű második városfal maradványait csak szórványosan lehet követni, mert még a 13. században megindul beépítésük. Ez a nyugati várfal kettős volt, átlag 1,45, ill. 1,15 m vastagsággal, közbül 20–21 m széles falszorossal (Zwingelhof). Míg a nyugati oldal védelmét erősen kiépítették, a korábban is nyitott déli és északi oldal védelméről most sem tudnak semmi bizonyosat, és minthogy kőfal-nyomokra nem bukkantak, nem jut eszükbe másra gondolni. Szerintünk már korábban is palánk állhatott itt. Az egyik oldalán várfallal erősített, a folyó felől *nyitott* várost nem tartjuk elképzelhetőnek.

A savoyaiak uralma alatt tovább bővült város *harmadik falövezete* 1256 körül épült ki, a főút tengelyében, az ún. Käfigturmmal, és a most már szélesebbé váló területet védő szélesebb fal két szárnyán egy-egy városkapuval. A védőöv három falból áll, közöttük falszorossal és árokkal.

1270 táján a Nydegg vár tövében keletkezett folyóparti települést fallal övezik, ami kapcsolatos az állandó híd parti hídfőjével, mikor is a folyó túlsó oldalán is település alakul ki. A birodalmi váron még uralkodik Nydegg sziklavára, de – 1266 és 1273 között ezt a terhet Bernnek sikerül leráznia magáról. A fellegvár elpusztul, és új útvonal alakul ki a folyó kanyarjában most készített [211](#)fahíd felé. Ezzel Nydegg végleges városba-olvasztása bekövetkezik.

A folyóparti övezőfalat Hofer a 13–14. századra teszi – valószínűleg a fellegvár eleste, kb. 1270 után – és közli a fűrészfogasan visszaugró falba, a fog helyén beépített Ländtetur-nak nevezett kaputorony rajzát, 6x4 m négyzetes területtel. Ez időhöz képest korai az itt közölt ágyúlórés rajza.

Már a 14. században megindult az 1256. évi nyugati kapu és a falon kívül fekvő Szentlélek kórház között fekvő terület beépülése. 1344-ben említik először a kórház melletti új települést (nüve stat zem heiligen gest). Röviddel ezután, mint a „mi újvárosunk”-at (ussre nüwenstatt) emlegetik, a Zeitglockenturm, és a Käfigturm között. *A negyedik nyugati várfalöv 1345 körül épült. Ezzel az övezettel, amely a soproni belváros védőövével a legnagyobb hasonlóságot mutatja, eléri Bern fejlődésének azt a szélső állapotát, mely a 19. századig állandó marad.*³¹⁽⁹⁷⁾ Csak ezután fejlődik rajta túl a város.

A várfal 1350 körüli állapota és méretei csak hézagosan ismertek. Az öv legősibb részeit alkothatta bizonyára a három nyugati torony, a kettős falvonulattal, falszorossal és előttük a széles várárokkal. 1375–1382 között ismét nagyobb arányú munkáról van szó a város számadáskönyveiben anélkül, hogy azok természetét közelebbről megjelölnék.

E negyedik öv északi végének kiépítése 1454 és 1487 között történik, mikor a város majd mindegyik kapuját megerősítik. Az új fal négy kapuja közül a megtörő főútvonal tengelyében van a főkapu (13,8 x 14 m), melyet 1630 után Christoffelturm-nak neveznek. Hatalmas magja ma is áll. Eredetileg 15 m magas volt, 2 m magas védőoromzattal. Falai rendkívül vastagok. Az ellenség felőli oldalon (Ny) 4,5, az északon 3,9, a délin 3,8 m. A felső emeletet a kapuörök a keleti oldalról érhatték el, a déli vastag falba rejtett egyeneskarú lépcsőn. Kelet felé (a város felé) a kaputorony nyitott volt.³²⁽⁹⁸⁾ A kaputorony ez eredeti alakját később többször is megváltoztatták. A négy legnagyobb beavatkozás közül az első még a 14. századba tartozik. Az 1379–1384. évek városi számadásaiban sok tétel utal erre, anélkül azonban, hogy a

munkák terjedelmét és a kiépítés alakját meg tudták volna belőlük állapítani. Kevéssel a burgundi háború előtt és utána is, 1467 és 1487/88-ban tekintélyes mérettel (kb. 9,5 m) magasítják a toronytörzset, és a város felőli megmagasított üres fülkébe helyezik az Albrecht von Nürnberg-nek tulajdonított (1457–1498) óriási, hársfából faragott Kristóf-alakot. 1487/88-ban készülhetett a nyugati kapu előtti védőmű, négyzetes alacsony, kétszintes építmény 24,5 m szélességgel és 14,5 m magassággal, 2 m vastag homlokfalal, egymás fölött két védőfolyosóval, a két sarkán egy-egy finomrajzú nyolcszögletes erkéllyel, hegyes sisakkal. Az egész homokkőkváderes előépítmény a későgótika díszítőkedvét sugározza, de látnivalóan kevés védelmi értéke van – ahogyan azt Hofer helyesen megállapítja róla.

Az 1573–1583 közötti években a kaputornyot újabb kb. 9 m-rel emelik. A 34,5 m magas törzs és tekintélyes, 21 m magas sisak, együttesen eléri az 55,5 m magasságot, mely sokáig uralkodó marad Bern városképében.

A negyedik és egyben utolsó átalakítás mindenekelőtt a környezetet és a torony városrendezési szerepét érinti. Összeköttetésben a sáncövezettel, a megtartott 1345. évi várövtől nyugatra, a Christoffelturm-tól kerekén 110 méterre 1625/26-ban új tornyot építenek, a későbbi Murteltor-nak nevezett külső városkaput, 212 és csak ezzel lesz a terület a két kapu között tér-jellegű. A régi Obertor elveszti jelentőségét, mint a nyugati védővonal fő védőműve. A második és a harmadik nyugati védőövek fő kaputornyaival ellentétben itt már nem avatkoznak be a 17. és 18. században, nem alakítanak át semmit. Mindinkább a legszükségesebbre szorítkozik azonban fenntartásuk. Heves véleménykülönbségek után tűnik el 1865 tavaszán a negyedik váröv utolsó még álló tornya is.

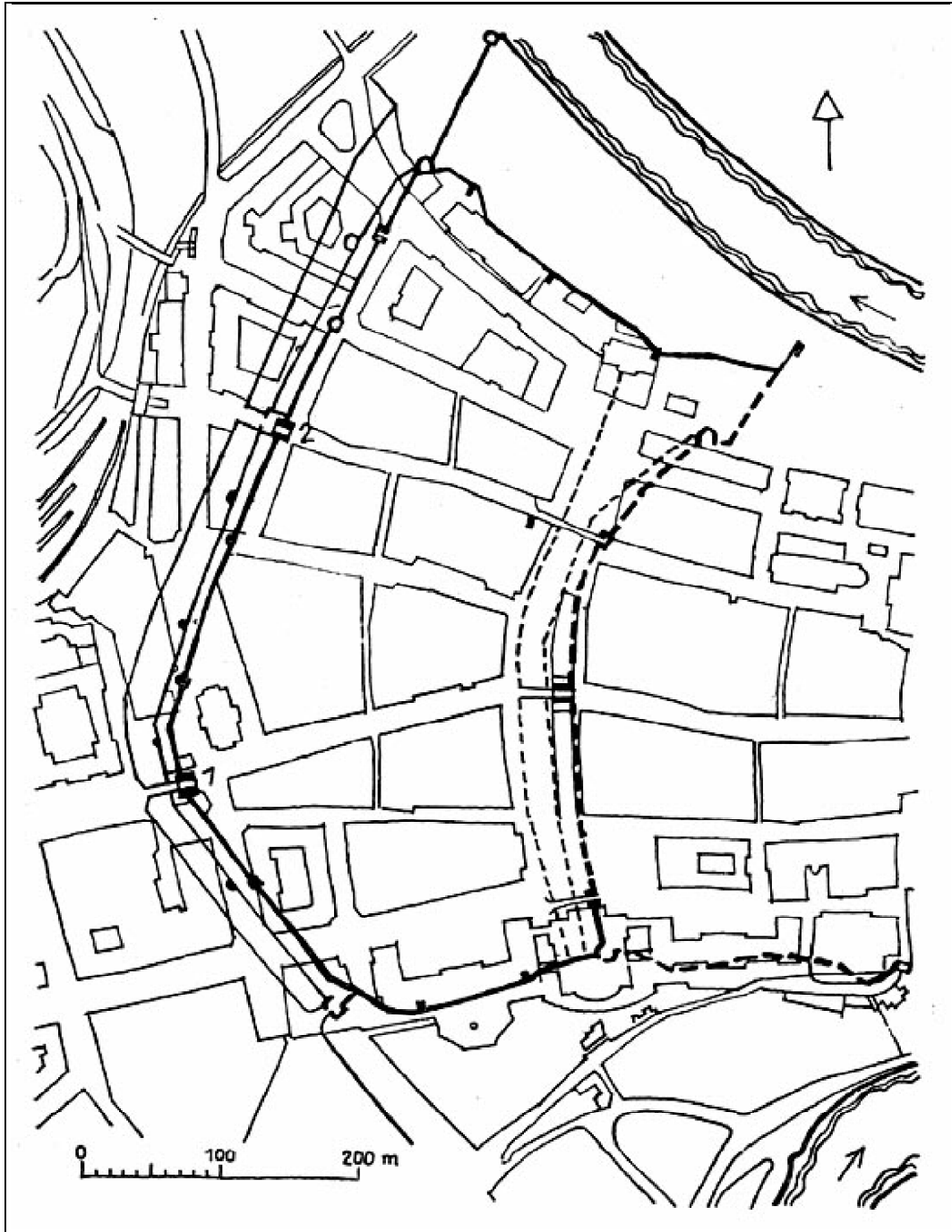
A negyedik várfalöv déli (folyóparti) fala, hasonlóan a harmadik övezetéhez, csak egyszerű fal volt, ugyanígy az északi is. A falat egymástól mintegy 80 méternyire épült négyzetes alaprajzú belső-torony erősíti, a déli oldalon kettő, az északin három. Az egyik épen maradt falszakasz a védőtető felfekvési helyéig 4,8 m magas, a falvastagság 1,1 m, míg a védőoromzat 0,5 m vastagság mellett 1,8 m magas. Másik helyen 30 m hosszban megmaradt falszakasz falvastagsága is 1,1 m és kívül 4,7 m magas.

A félszigeten települt város nyugati negyedik védőöve érdekel bennünket leginkább, bár érdekes és a soproni Előkapu és Hátsókapu miatt is tanulságos a tornyok története Hármassal falával, a középsőn félkörű védőművek sorával, ez hasonlít legjobban a Sopron-Belvárost ma is övező várfalra. A berni várfalon a már említett Christoffelturmon kívül még három kaputorony volt, és a belső, legerősebb várfal (alul 1,25–1,50 m vastag) csatlakozik közvetlenül a kaputoronyhoz. A belső falat is 80–100 méterenként félkörű külső védőművek erősítik. Előtte valamivel vékonyabb fal van, ugyancsak 80–100 méternyire álló félköríves külső védőművekkel, majd széles árok következik, falazott külső árokfalal, partfallal. A váröv másik nagy kaputornya a Golatenmattor, melyet a Christoffelturm-hoz és a Zeitglockenturm-hoz hasonlóan 1445/57 között egyharmaddal megmagasítottak, külső homlokzatát erkélyekkel látták el, és eléje kettős kapuszorost építettek. A torony törzsét kiugró – kiöntőnyílásos – védőoromzat koronázza, négy sarkornyocskával. A négyzetes előmű oldala 15 méter, homlokhossza 12 méter. Ennek a toronynak is üres volt a város felőli oldala. A Golatenmattor 20–21 m magasságával az óratoronnyal azonos városképi értékű, és sokáig változatlanul marad, a 16–18. században nem alakítanak rajta. 1830-ban lerombolják, miután 1829-ben már betöltötték az árkot, és elbontották az eredetileg fából, 1613-ban kőből átépített háromíves hidat is, mely az árkon átvezetett.

Az itt tárgyalt negyedik övezetet a várárokkal együtt megbízhatóan ábrázolja a Brenner–Eyen-féle 1766–1775. évi felmérés. A várárkot, az összes többi, korábbi árokkal együtt szárazárok-ként létesítették. Négy kapuhíd tagolta négy szakaszra. A 16. század óta a déli szakaszt (a Marzili és Christoffel-kapuk

között) „Hirschengraben”-nek nevezik, 1634 után „Kleiner Hirschengraben”-nek; 1826 és 1831 között feltöltötték, és állatvásártér lesz belőle, míg végül a sóraktárak és a Christoffel utca megnyitásával az 1858/60-as években kialakult a környék mai arculata. Az árok középső szakasza a Christoffelturm és Golatenmattor között, az „Entengraben”.

Bern városának negyedik védőöve kerekén 1100 m hosszával, négy tornyával, kettős védőfalával, 18 védőművével (kerek külsőtornyok) és városárkával a legjelentékenyebb és legköltségesebb építkezését jelentette a közösségnek, mielőtt belefogtak a városháza és a székesegyház építésébe. *Ez a védőmű a város fölemelkedésének fő műemléke.* A védőművek jórészt félkörívesek, mint a soproniak, belül nyitottak, védőoromzatosak. Abban különböznek a soproniaktól, hogy sokkal messzebb állanak egymástól (30 m helyett 80–100 m). Az árok méreteiről egy 1783. évi felvétel tájékoztat bennünket. Eszerint a belső fal talpvastagsága 1,47–1,76 m, magassága a védőfolyosóval együtt 8,9 m. A külső 214fal vastagsága a talpánál 0,9 m. A falszoros szintjétől mért magassága 2,5 m, az ároktól 6,5 m. A falszoros szélessége 7 m, a városárok szélessége 18,7–20,5 m, mélysége kerekén 4 m.

213 Bern várának alaprajza 1345 körül. 1. Christoffelturm. 2. Golatenmattor

Az eredetileg alacsonyabb testű tornyokat a 15. század végén és a 16. században magasítják, és sisakokat tesznek az addig nyitottan álló patkóalakú tornyok védőoromzataira. Így alakul ki a későgótika függőleges hangsúlyokat kedvelő városképe.

A 16. századi nyugalmat követő *ötödik* és egyben utolsó erősítés a harmincéves háború kitörésével függ össze. 1620 táján válik a feszültség itt is veszélyessé. Bernben 1618-tól egymást érik az erősítmények felülvizsgálatai. Ez alkalommal is azt remélik, hogy elegendő lesz a legégetőbb hiányokat pótolni. Később azonban, a nagy háború kitörésével Csehországban és Németországban tért nyer annak a felismerése, hogy nem kerülhető el a terep modern megerősítése, és így jutnak el a francia Théodore Agrippa d'Aubigné hadmérnök erősítési tervéhez, és a tanács 1622-ben ennek a tervnek a kivitelére határozza magát.

A továbbiakban már szétválik Bern és Sopron párhuzama, hiszen Sopronban ilyen sánctű-védelmet sohasem építettek ki, sőt erre még csak tervet sem ismerünk. Valószínűleg a közvetlenül környező magaslatok okozta előnytelen helyzet kiküszöbölésére oly nagy területet kellett volna az új védőövvel körülvenni, amelynek fedezetére nem is gondolhattak. Másrészt Győr új-olasz rendszerű rendkívüli megerősítése még a 16. század közepén megtörtént. Sopron esetében az ostromló török már túl közel került volna az osztrák császárvároshoz, és a várvédelem kiépítéséhez szükséges óriási mennyiségű anyag szállítása is lehetetlen volt, ezért részesítették előnyben Bécs megerősítése mellett a kissé távolabbi helyeket (Győr, Komárom, Érsekújvár), melyeket a Dunán építőanyaggal is el tudtak látni. Ezekre a 16. század második felében megerősített olaszbástyás várakra bízta az osztrák főváros védelmét.

Paul Hofer a legújabb svájci városátások adataival hasznosan bővíti ki a városok fejlődésére vonatkozó – ma még hézagos, de egyre bővülő – ismereteinket. Különösen értékes teszi könyvét számunkra a soproni párhuzam, amire itt mutattunk rá, ha a város védelmi rendszerének kialakulását ott több okmány és a fejlődés több szakasza is jellemzi.

Az okmányokban sok újat – hála Házi Jenő alapos kutatómunkájának –, nem várhatunk Sopron város esetében, az ásatásoktól azonban igen. És ha ma ezek hiányában a város védőberendezéseinek kialakulására vonatkozó ismereteink még hézagosak is, vigasztal bennünket az a tudat, hogy ezt még lehet később pótolni, és hogy a Várostartonyot, az Előkaput és a Várövezetet Sopron város lakossága ezután is meg fogja menteni a pusztulástól, a kegyelet nélküli rombolástól.

A jövő városfejlesztési feladata ránk vár: *az idők viharait szerencsésen átvészelt és ma is álló, ritka értékű történelmi műemléket, Sopron várát, mai városképben megőrizni, és a jövő városképében méltó bemutatásáról gondoskodni.*

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Péczely Béla: A fertődi (eszterházi) kastély ismeretlen magyar verses leírása 1781-ből

215 Péczely Béla: A fertődi (eszterházi) kastély ismeretlen magyar verses leírása
1781-ből

A fertődi kastély kapuja és homlokzata (Fragó Mihály felvétele)

A magyarországi barokk kastélyépítészet legfényesebb, általánosan elismert és méltatott alkotása, a fertődi kastély már korán felkeltette a kortársak érdeklődését. Hazánkban szokatlan bőséggel jelentkeznek a többé-kevésbé magasztaló **216**leírások, melyekből határozott képet kapunk a kastély pompájáról, gazdagságáról.

Ezeknek a szakirodalomban eléggé ismertetett leírásoknak sorába akarunk egy további leírást beilleszteni, amely több okból is különös érdeklődésünkre tarthat számot.

Először is ez ideig jóformán ismeretlennek mondhatjuk, a szakirodalom figyelmét mindmáig különösképpen kikerülte, holott a mű szerepel Szinnyi József: „Magyar írók élete és munkái”-ban, szerzőjének és könyvészeti adatainak feltüntetésével, a könyv maga a Széchényi Könyvtárban hozzáférhető. (205.008)

Annál inkább számot tarthat érdeklődésünkre a mű, mert magyar nyelvű, még hozzá verses ismertetés, amely tehát még irodalmi szempontból is mérlegelést érdemel.

Külön jelentőséget pedig az ad még a leírásnak, hogy korábbi a közismert német nyelvű leírásnál, a „Beschreibung des Hochfürstlichen Schlosses Esterhaz im Königreiche Ungarn” c. műnél, mely 1784-ben jelent meg Pozsonyban. Korabinszky „Geographisch-Historisches und Produkten-Lexikon”-jának megjelenési éve 1786, ebben is hosszú leírást kapunk a kastélyról. A lexikon német nyelvű szövege jóformán szószerint magyarra fordítva kerül át Vályi András „Magyarországnak leírása” c. 1796-ban megjelent művébe.

A most tárgyalt könyvecske mindezeket megelőzi. Szerzője Dallos Márton, megjelenési éve pedig 1781, tehát a felsoroltaknál jelentékenyen korábbi. Tartalma az eszterházi kastély részletes leírása magyar versekben, terjedelme 100 négysoros versszak, tizenkettős Zrínyi sorokból.

Úgy véljük, megérdemli a könyvecske, hogy részletesebben ismertessük, mint a nagyszabású barokk építészeti együttes első, méghozzá magyar nyelvű és verses ismertetését.

A könyvecske nyolcadrét alakú füzet, szélessége 166, magassága 204 mm. Puhán fűzött, külső borítéka – minden felírás nélkül – fehér virágmintás, puha aranyalapú papír, amely réginek, a megjelenés idejéből valónak látszik. Címlapjának teljes szövege:

ESZTERHÁZI VÁRNAK
ÉS
AHOZ TARTOZANDÓ NEVEZETESSEBB
HELYEINEK RÖVID LE-IRÁSA
Mellyeket
NAGY MÉLTÓSÁGÚ SZENTSÉGES
RÓMAI BIRODALOMBÉLI
HERCZEG GALANTHAI
ESZTERHÁZI
Miklós
Ő Herczégsege, Frakno Várának örökös
Ura, Arany Gyaptyas Vitéz, Nemes Soprony
Vármegyének örökös Fő-Ispánnya, Császári és
Királyi Apostoli Fölségeknek belső Titkos Tanácsossa
és Nemes Magyar Gvardának
Fő-Kapitánnya, (Titl.)
Az 1762-dik Esztendőtől fogvást e, most folyó 1781-dik
esztendőig szerencsésen föl építettett.
SOPRONBAN

217 Nyomatási helye tehát Sopron, készítette Sziesz János József nyomdája, az ismert nyomdai vállalat, megjelenési éve 1781.

Ezt a megjelenési évet egyrészt a címlap szövege is, az ajánlás is tartalmazza, másrészt a 4. oldalon közölt kronosztikon, mely első sorában az 1780., második sorában az 1781. évszámot adja:

Pri n C I p I s Eszterházi I L a V D es
Fa C t V M q V e s V b V no
Appl a V s V C haro, M v n D V s V b I q V e
C anat

A kronosztikonról meg kell még említeni, hogy második sorában sajtóhiba van: Factumque helyett Facumque áll. A hibát a tinta színéből ítélve igen régen, talán első olvasásakor kijavították, a hiányzó t betűt beírták, amint még a szövegben másutt is mutatkozó hiányokat is pótolta ugyanaz a kéz.

A művecske prózai ajánlással kezdődik, amely Esterházi Miklós herceghez szól s a herceg „el követett jelyes Dolgait” kívánja „a Feledékenységnek homálya alól ki-emelni... örökkön fönt tartó elevenségre.” S magát, „mint régi hiv szolgáját, a szomszédságban önön Nagy Méltóságú Gratiájába” ajánlja. Az ajánlás kelte 1781. febr. 1., helye Sarród, az aláírás *Dallos Márton*.

Az íróról a szöveg semmi közelebbit nem mond. Csatkai Endre szíves közlése szerint a Dallos-család Sarródra való s úgy látszik, Dallos Márton is ott lakott s valamilyen alárendeltségi viszonyban lehetett Esterházi herceggel.

Az ajánlás után következő lapon van a már említett kronosztikon, amelyet egy latin nyelvű jelmondat, Ovidius idézet előz meg. Mindkét latin szöveget, egy-egy distichont, a szerző lefordítja magyarra, éspedig tizenkettős, párrímes Zrínyi sorokban.

Érdemes itt megjegyezni, hogy ezen a negyedik lapon az utalás a következő oldal sorkezdetére téves (a lap alján „A’ mint” van, holott a következő oldal első szava „Ezer”) vagy pedig, ami talán valószínűbb, valami, eredetileg a következő lapra szánt szöveg kimaradt.

Ezután kezdődik a verses leírás szövege, mégpedig nagy rézmetszetű dísszel. Ez egy széles rokokó kartusban bőségszaruserű tárgy, gazdag virágdísszel, a kartus két oldalán talapzaton álló váza.

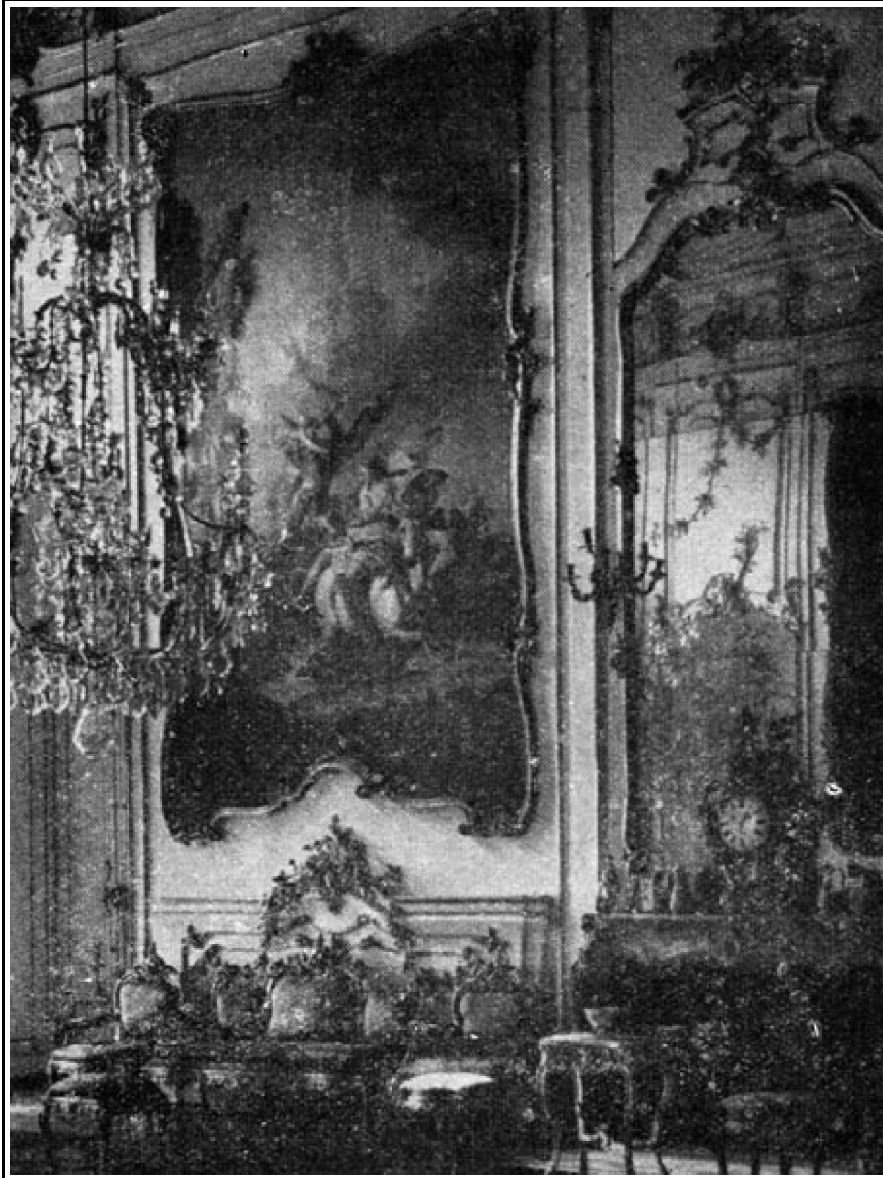
A szöveg élén iniciálé, rocaille díszítményből kinövő fa, nagy levelekkel, mely egészében E betű alakot kap. Megjegyzendő azonban, hogy az iniciálé mellett az első szóban a kezdő E betű nyomtatva is megvan.

Az első sor: „Ezer hétt száz hatvankettődik esztendő” az akkor Eszterházy Miklós hercegnek a hercegi székre emelkedését, Eszterháza aranykorának, „Fényes” Miklós uralkodásának kezdetét jelzi, amely év a címlap szövege szerint már a kastély építkezéseinek is ugyancsak kezdete.

Ettől az 5. laptól kezdve következik azután a verses leírás, amely összesen pontosan 100 négysoros versszakból áll, versformája tizenkettős Zrínyi sor. A versszöveg első lapjának, valamint egy másik – két jegyzettel ellátott – lapnak kivételével, minden lapon 4 versszak van. Tehát végeredményben a versszöveg 26 lapon van (23 lap à 4 sor = 92,2 lapon 3–3 versszak = 6, a legelső csak 2). Az egyik három versszakos lap az utolsó, amelyen ismét egy rézmetszetű záródísz van: gyümölcsök és levelek között fekvő

aszimmetrikus rokokó kartus felett hosszúcsőrű, hosszúfarkú, flamingóféle madár száll lefelé hajlított fejjel.

A külsőségek lerögzítése után nézzük a vers tartalmi érdekességeit. A versszöveg tárgyilagos leírás, amelynek látható, szembetűnő összefüggése nincs a 218többi, későbbi leírás szövegével, határozottan eredetinek, egyéninek mondható. Természetes, hogy a vers céljából folyóan sok hízegő, a hercegi családot dicsőítő részlet van, a leíró részleteket azonban határozottan valami józan, egyszerű szemlélet jellemzi, amely nem lelkendez úgy a gazdagság, a pompa láttán, mint az ismert más szövegek, inkább a méretek, az emberi mű nagysága, a belefektetett munka az, amit méltányol és megdicsér.

Fertőd. Részlet a hajdani díszteremből (Az Akadémiai Kiadó engedélyével)

Jellemző az író szemléletére az első szakasznak következő részlete, ahol Esterházi Miklós herceg

érdemeinek felsorolása, kiválóságának feldicsérése közben megemlíti:

*(5) Első gondja tehát ő Herczegségének
A' volt, miként hírét nevelte Földének,
Nevellye? használlyon sok ezer Embernek,
A' köz-jó hasznával ezen Vármegyénknek.*

majd így folytatja:

*(8) Ennek a munkája mih itt tétettetett,
Sok kép-írott, Ácsot s Kőművest éltetett,
219Ki másképp e' földön éppen nem élhetett,
Tsak Eszterházára munkára sietett.*

*(9) Vannak, kik nyomdokit még most-is követik,
Mert a sok munkáknak soha nincs szünetik,
Munkásokat korán munkába vezetik,
Vasárnap markokban Pénzeket zürgetik.*

A nagy építkezés mögött az építkezőket, a mesterembereket és napszámosokat meglátni – a herceg minden hízegő beállítása mellett – érdekes, a kor általános gondolkodásával szemben újszerű és bátornak nevezhető gondolat.

A leírás egyébként, mint már említettem, a herceg dicséretével kezdődik s megemlíti, hogy – Lysimachus történeti példájára, aki Ephesusnak felesége nevét adta – a söjtöri várat családjának nevére el Eszterházának, a neve fennmaradására indította meg a nagyszabású építkezéseket.

Ekkor veszi vissza a herceg a Széchenyiektől, azok nagy keserűségére, Széplakot, amelyet a Széchenyiek addig zálogban bírtak.

*(11) Mihent birásában Széplak tétettetett,
Azonnal Sopronnak utat készítettett*

amelyen rövidesen Mária Terézia utazott végig a herceg látogatására. Fogadására nagy és válogatott közönség gyűlt össze, de ugyancsak a vers szavai szerint

*(16) Itt fő és alacson rend vig Napot Szemlélt,
Párossan a' Paraszt tánczban menni nem félt,
Mig ez Herczegi Ház szárnyai alatt élt,
Illy vig Napot soha hogy érhessen! nem vélt.*

Fontosabb azonban azt megemlíteni, hogy

*(18) Széplakrul az várig utat szép Alléval,
Készített nagy roppant Vendégfogadóval,*

*Kétfelől egy forma számos Házoival
Akár melly Városban illő Bottyaival,*

mert az a széplaki út megvan ma is, mellette áll a vendégfogadó még meglévő épülete, a kétfelől álló „egyforma házak”, „akármely városba illő boltok” pedig pontosan megegyeznek a Beschreibung nagy térképen feltüntetett házsorral. Ez a házsor feltűnő, mint, úgy látszik, a kastéllyal kapcsolatosan épült, sajátos rendezési szándéknak alávetett település, mely azért szokatlan és határozottan városias. Ehhez kell azt is megemlíteni, hogy a házak alaprajza a térképen L alakú, tehát nem a falukban megszokott fésűs beépítés, ami zártabb utcai házsort, urbánus jelleget ad az útnak.

A vers mint meglévőt említi e házakat, annál meglepőbb, hogy a szomszédos falurészben ilyen tudatos rendezésnek nem látszik nyoma, még kevésbé azonosítható valamelyik meglévő ház az eredeti építkezéssel. Természetesen ez egy és háromnegyed évszázad távolából igen nehezen, a falusi építkezés állandó megújulása folytán nyomaiban volna kielemezendő.

A leírás itt igen érdekes szakaszra tér át, részletesen ismerteti a híres Eszterháza–Pomogy közötti gátat, mely amellet, hogy a Pozsony felőli közlekedést lerövidítette és egyszerűsítette, a Hanság kiszorítása és termőterületek visszanyerése tekintetében hasznos, és nagy hatósugarú intézkedés volt. A leírás az útépítés nehézségeit is felemlíti:

220(19) *Uj uttya az Hanynak Fundamentumával
Ő Herczegsége főbb föl találásával,
Most készül, több hidnak föl állításával,
Töltik a' völgyeit töredék téglával.*

(20) *Mellyékét az utnak két felől füz fákkal,
Bé-ültették vermét Rősekkal, 's Ágakkal,
Bé-töltötték Náddal és han sombékokkal,
Végig föl árkonták elég mél árkokkal.*

A közreműködő alispánok nevének említése után arról értesülünk, hogy „majd minden Helységek föl-mért öll számában szüntelen dolgoznak a Töltés uttyában” vagyis a környék felmérésére is sor került.

Az új út felavatása 1780. szeptember 15-én ment végbe, tehát a könyvecske megírása csak ez után a nap után történhetett (23. versszak).

A vár leírása annak távoli képével kezdődik, amint az az új útról látszik, majd pontos helyének, szomszédainak felsorolása után már ott is vagyunk a hármas vaskapunál a granatérosokkal, amit a vers legelső helyen említ (28. versszak). Aki a nagyszabású hármas rácskapu hatását ismeri, nem csodálkozhat azon, hogy a leíró ennek külön említést szentel.

(29) *Vannak ezen Várnak magas kő-falai,
Sűrű kő-oszlopok, vassas rostéllai;
Kétfelől szárnyára épült magas sok szobái;
Tágos udvarának egyenes utzái.*

Külön versszak szól az udvar közepén álló, ma is meglévő és szembeötlő szökőkútról

*(30) Az udvar közepén egy mesterséges kut
Áll; és két szárnyára miként el-tér az ut,
Sebes föl-ugrása a' Viznek ugy feljut,
Hogy ennek zugássa távul-is fiulben gyut.*

Majd elkezd a kastély egyes látnivalóit felsorolni, amiben pontosan ellenőrizhetjük a Beschreibung megfelelő részeivel. Először a balszárnyon lévő kápolnát említi (l. palota-alaprajz 25) az oratóriumokkal (B. 26).

*(31) Ennek a' ball szárnya amint ki-terjedett,
Ott egy jelyes szép kápolna emelkedett*

*(33) Ennek alól, 's föllyül ki-irott formája,
Oratoriumja, 'a spalléros munkája,
Alól, a' ball-szárnyán kisdéd orgonája,
Minden ünep-Napon szóll annak Nótája.*

Sorra következik azután a Beschreibungtól eltérő sorrendben (mintha Dallos Márton visszafelé menne) a könyvtár (B. 9–11.), melyről a Beschreibung is megemlíti, hogy gazdag térképgyűjteménye van

*(34) Van ezen Várnak Nagy Bibliotékája,
Abban sok Országok hitelyes-Mappája*

Mellette van – ténylegesen is, mint az alaprajzból is kiténik (B. 8.), csak a 221kapu felé – a porcelánszoba, melyről Korabinszky és Vályi is hosszan megemlékeznek:

(34) A Porczollányoknak különös szobája,

A melléképületekből csak a konyhát említi meg (B. 53–61.), melynek nagy kiterjedése megmagyarázza Dallos elismerő megjegyzését:

Illy nagy épülethez mértéklett konyhája,

Következik a Sala Terrena, az „Alsó Palota”, melynek leírásában a kutak felemlítése egyezik a Beschreibung és Vályi ismertetésével, hiszen ők a vizet lövellő porcelánfigurákat külön kiemelik.

*(35) Alsó-Palotája széles tagosságu,
Ékes kép-irással jó forma nagyságu,
És ugyan föl felé jelyes Magasságu,
Csörgő, 'ugró vízzel igen ritkaságu.*

A díszteremről a verses leírás keveset szól, bútorait, tükreit, óráit említi, majd külön beszél egy briliánsokkal kirakott óráról:

*(37) Itt vagyon egy óra, mellynek mutatója,
És kerületei ragyogóséttója,
Tiszta brilantos-kő, mellynek láttatója
A' vári-Porkoláb lett tisztogatója,*

valamint egy egy évig járó óráról:

*(38) Itt áll még más óra, mellyet éppen egyszer,
Minden esztendőn köll föl-huzni nem többszer,
Ehez, és többihez mivel ritka Ember,
Érthett; rendeltetett egy jó órás-mester.*

Bár sem a Beschreibung, sem Vályi nem írnak le pontosan ilyen órát, mindenütt feltűnő a sokféle órák szerepe, amelyeket a herceg, úgy látszik, különösen kedvelt.

A képtárat is megemlíti leírásunk

*(40) Mert itt lehet látni sok böcsös képeket,
Föl-ékesséttetett szép mesterségeket,
Hol? kik, mint vigadtak edgyütt, kedvesseket,
Mások szomorodott távul-lételeket,*

Érdekes a célzás a képtár céljára, hogy megörökítsen kellemes együttléteket és emlékeztessen a távollevőkre.

Az Antikamara után a Belvedere, mint a kastély jellemző része kerül sorra, melyet máig a hercegi címer ékesít:

(42) Az után e' Várnak magas Belvederjét
Meg-láthattya kik (ha föl-meneteljét Nem sajnállya) abbul a' Lesnek tetejét,
Köszögnek, Posonynak és Bécsnek esetjét.

*(43) Ha nézünk e' Várnak magas Tetejére,
Eszterházy Háznak tündöklő Czimere
222Láttatik; Elej Vitézi-Jelyére,
Mind Had: 's mind Békesség üdein hirére.*

A kastély után a kert leírása következik, melyben a kutakat és szobrokat külön kiemeli:

*(44) Alol e' Vár előtt rendett az Olasz-fák,
Föllyül látzattatnak a' nagy kő statuák,
A' kertben sok féle színt ado violyák,
Magokat szaglásra szüntelen kinállyák.*

(45) Itt a Mesterséges Vizek föl-ugrássi,

*Több kőből kivágott Statuák állyássi,
Láttatnak; sok féle virágok szaglásszi
Között hallattatnak az órák szóllásszi.*

Érdekes és az épületek mai sorával egyező a melléképületek felsorolása. Először az őrségházak jönnek (a Beschreibung nagy térképén B.), melyek ma is jellegzetes kísérői a főbejáratnak.

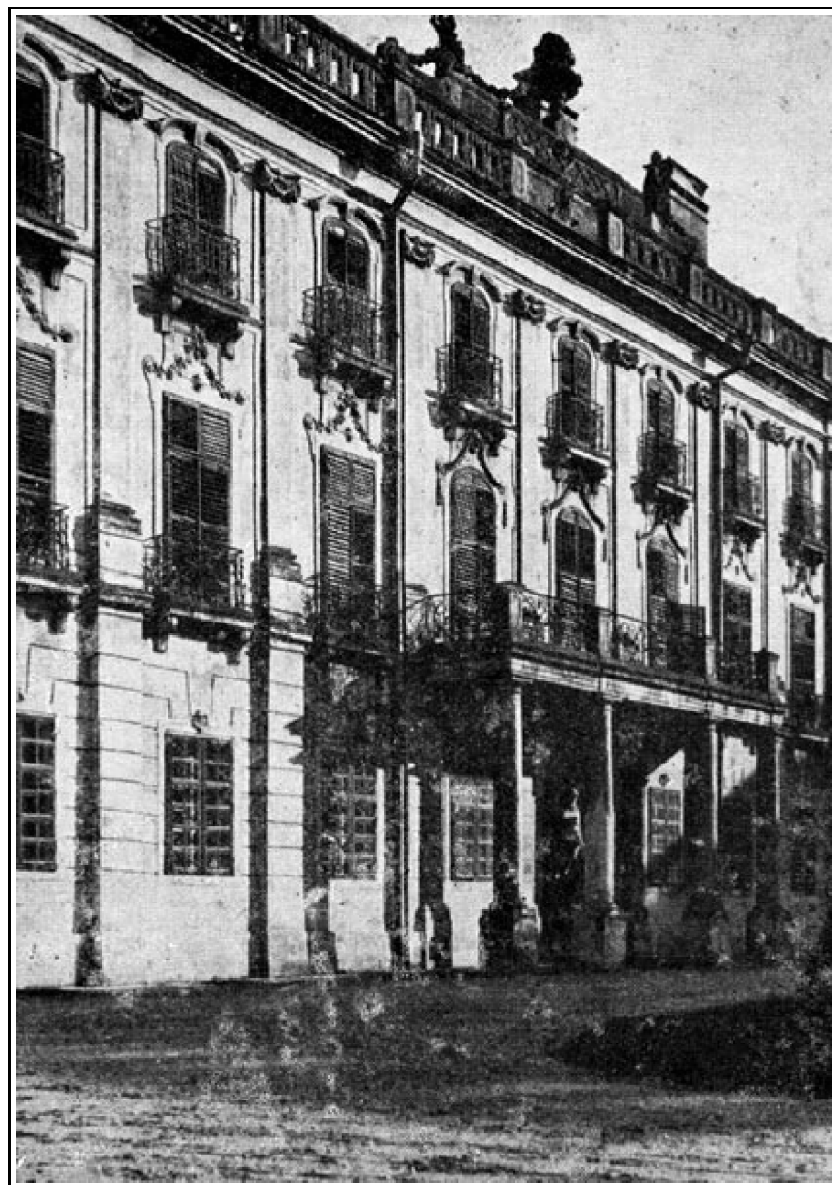

Fertőd. Szoborcsoport a kastélyudvaron (Az Akadémiai Kiadó engedélyével)

[223](#)(47) *E' Vár előtt vannak még két Épületek,
A' Granatérosok mellyekben tetettek,
Kik e' Vár őrzésére köteleztettek,*

Eléjbe fegyverek: 's Ágyuk helyezetttek.

Azután a Marionett-színház következik a kastély park felőli oldalán (B. T.), mely sajnos, ma már eltűnt, majd a tiszti lakások épülete, mely ma is ott áll a kastéllyal szemben (B. E.), végül eljutunk a Muzsika-házhoz (B. H.), melyről a Beschreibung is feljegyzi, hogy orvos és gyógyszerár is van az épületben.

Fertőd. Kastélyrészlet (Az akadémiai Kiadó engedélyével)

*(50) Killyebb a Vendég-fogadó ellenében,
És szent Miklós felé Léss mellett mentében,
A' Musikusoknak szobái rendében,*

Vannak egy nagy Épület fölső szerében.

*(51) Itt az egészsége ha kinek meg-bomlik?
Orvoss; Apotheke mind feltaláltatik,
224ÉR-vágásra kinek szüksége láttatik?
Borbél; Fercsel tüstén nyomában adatik.*

Hosszabb részt szentel a leírás a komédia-háznak, mely nemcsak a maga idejében minden valószínűség szerint az első magyarországi erre a célra épült – s alaprajzából megítélhetően korszerű fokon álló – színházépület, hanem Haydn ottani hosszú működése révén a zenetörténetben szerepet játszó hely. (Haydn emlékét ma a Muzsika házon, mint régi lakásán, művészi emléktábla őrzi.)

Dallos először a színház közönségét írja le: Deák, Nemes, Paraszt, Magyar, Német, Olasz, Francia, Pap, Szerzetes, Katona, Szerecsen vendégekről ír. Külön említést érdemel és a színház rendjére, játékának módjára világot vet a következő megjegyzés, mely rendszeresen látogatható előadásokra mutat.

*(57) Ebben egy pénz nélkül meg-lehet jelenni,
A Jó-ész kit hová vezet? helet venni,
Honnénd mikor akar? kedvére ki-menni
Amint kinek tetszik? lehet arról tenni.*

Még a színház beosztásáról is tesz említést:

*(59) Itt a' Méltóságok Losiban mehetnek,
Egy-más ellenében rendet le-ülhetnek,
Alól ezen Helyre kik öszve gyűlhetnek,
Magoknak hol lehet, helyet kereshetnek.*

A Beschreibung a főpályon kívül felemlíti a proscénium melletti két páholyt, de a leírásból úgy vehető ki, hogy a galéria is az előkelőségek helye, míg a földszint egyéb közönség részére szolgál, szabad belépéssel.

Dallos Márton a következő versekben hat kályháról beszél:

*(60) Olly tsinos hat kálha áll ennek szerében,
Hogy a' Magyar földön első ékességben
Még más Országoknak sem enged szépségben.*

A Beschreibung csak néhány kályhát említ a szövegben, azonban az alaprajzból megállapítható, hogy még két kályha állott az oldal-kabinetekben s így úgy látszik, Dallos tényleg a helyszín pontos ismeretében írta versét.

Ez a színház különben egy 1779. novemberében leégett színház helyén épült, és 1780. október 15-én nyílt meg. Korabinszky és Vályi külön felemlíti Haydn működését az eszterházi színházakban, de egyébként is tudjuk, hogy Eszterházában Haydn-nak 10 ide készült operája került első ízben bemutatásra.

Dallos a zenének külön versszakokat szentel, és a zenekar dicséréte mellett a zene gondúzó jelentőségének

hangsúlyozására is talál kedves szavakat:

*(63) A' Musikussai ez Herczegi-Háznak
Mind ki-válogatott Emberekből állnak,
Áriát, Concertet magoktól találnak,
Szép ékes Operát midőn köll, tsinálnak.*

*(64) Itt az Házi-gondot Musika elveszti,
Hasztalan beszédet tréfa elkergeti,
Unalmat az Ének más-hová gerjeszti.
Fárott gondolatot az Hugo szélleszti.*

225 Leírja még a színház ormán álló szoborcsoportot is, melyet összevetve a Beschreibung metszetével, ráismerünk a kompozícióra, de kiérezzük a gúnyt is a szövegezésből:

*(66) Ez Ház fölött kőből két Angyal trombitál
Köztök az harmadik dobot ver, ,s térden áll,
Hirdetvén, tudgya-meg a'ki itten sétáll,
Hogy az egész világ Komédiából áll.*

Az épületek leírása után magára a parkra kerül a sor. Ennek leírásán is érezni a helyismeretet, amint pl. kiemeli Széplak és Szent Miklós templomának képét a fasorok végén:

*(68) Vannak ezen Lésnek három fő-uttyai,
Melyeken egyenest a' Vár ablakjai,
Láttatnak szent Miklós és Széplak Tornyai,
Vannak más különös elől-láttatyai.*

A park leírásából hagyjuk el azokat a részleteket, amelyek a zöldelő pázsitokra, kő-statuákra (kár, hogy ezekből, noha a képek szerint bőven voltak, alig ismerünk valamit), esztergályos munkákra vonatkoznak, csak annál a pontnál álljunk meg, hogy

*(71) Ebben sétálásra van utt a' szekérnek,
Árnyékos-Helyei a' gyalog embernek,
Vagyon engedelem Urnak és szegénnek,
Itten sétálgatni a' jövevényeknek.*

mely hasonlatos a színház-látogatás általánosságához.

Ellenőrizhetjük azonban Dallos felsorolását a Beschreibung térképével, mellyel megfelelő leírásokat kapunk Korabinszky-nél és Vályinál is.

Dallos sorban említi először a legközelebb fekvő Diana templomot és Nap templomot (a Beschreibung térképén N. N.), melyek tényleg egymással szemben állottak:

*(73) Ahol mindenféle giz-gaz neveltetett,
Oda Dianának vig-Hely építettet,
Ennek ellenében ismét emeltetett
Épület, mely fölé Nap képe tetetett.*

A Nap képét az épület oromzatán említi a Beschreibung is, Vályi pedig még részletezőbb: „A napnak temploma mintegy 250 ölnyire van a vártól, holott három nap szemléltetik, egy az épületnek tetőjén, másik az órán, harmadik pedig az épületnek alapján.”

Beszél Dallos a Remete-lakásról is, amelyről a többi leírásokból sok mindent tudunk, és Dallos leírása ezekkel összevág. (B. O.)

Külön megemlíti a nyírott allékát, melyek kétségtelenül a park legfőbb jellegzetességét jelentették, és a francia-kert első és legnagyobb szabású megvalósulásai.

*(76) E Léss parlangokkal bé-vagyon kerétve,
Az utzája mintha bé-volna ültetve,
Ugy látszik, mint kő-fall, egyenest föl-nyesve,
Külömbkülömbféle színt mutat zöldelve.*

226A halastó, vadaskert, fácánkert, mellyeket Dallos ezután felsorol, mind a park ismert részei. Végül is költői szavakkal foglalja össze a park szépségét:

*(83) Itt van nyugodalma Fárosztott elméknek,
Derül vidámsága sebesült szíveknek,
Szünik itt meg-unta szomoru kedveknek,
Midőn föl-ugrásit látni a' Vizeknek.*

Fertőd. Szökőkút a kastélyudvaron (Az Akadémiai Kiadó engedélyével)

A park nagyságára is jellemző adatot ad:

*(85) Ha a' Lovas ember e' Lésnek hosszára
Ki nyargal? mig vissza nyargal egy órára
Van szüksége; ebben majd minden ép fára
Akadhat néha jó Cseperke-Gombára.*

A vadászatokról is szól még, mintha kissé kedvetlenül vagy értetlenül. S ezután újból megismétli a bevezetésben már említett szerepét a várépítésnek: sok ember részére ad munkát:

*(87) Így már lehet látni ez üdő folytában,
Mennyi Embert éltet munka-adássában,
Az Épületeknek folytattatásában
Az Eszterház Vára csinoséttásában.*

Nem a külfölddel, Versaliával versengő dicsekedés ez, hanem józan megfontolás, mintha egy kis mentegetődzés is volna benne, a nagy költségek és pazarlás láttára.

A verset az Esterházy családot dicsérő részek fejezik be. Esterházy Antalról és ifj. Esterházy Miklósról, Fényes Miklós fiáról és unokájáról külön szól, akik rövidesen követték is Eszterháza megteremtőjét a hercegi székhelyben. Különösképpen mindkettő – a vers reménykedésével ellentétben – Eszterháza csillagának hanyatló ágához tartozik. Antal herceg beiktatása 1791. augusztusában a kastély nagyszabású ünnepségeinek utolsó fellángolása, hiszen Antal [227](#)1794-ben meghal, s az utód, Miklós már átköltözik Kismartonba, mint Csehly írja 1806-ban Kazinczynak, hogy az eszterházi kastélynak „nagyon hanyatlík

ékessége, minthogy mostani ura Kis-Martont kedvelli jobban.”

A versben még a hercegné családja és rokonai is helyet kapnak, majd a korán elhalt két unoka felemlítése után a herceg éltetésével fejeződik be a mű, azonban újból felmerül a gondolat, hogy a szegény emberek hasznának felkarolása, a közjó előmozdítása szinte kötelessége a magyar főnemesnek:

*Számos jó háramlyon az ékes Várára,
(100) Tarcsa-meg-közöttünk Nemzetünk javára,
Sok szegény el-fogyott Emberek hasznára,
E' mi Vármegyénknek hasznos oltalmára.*

Dallos Márton üdvözlő versét ez az állásfoglalás színezi, gazdagítja, mondhatnánk a szokványoson felülemeli.

Érdeemes egy pillantást vetni a magyar irodalom akkori állapotára, hogy Dallos Márton versének súlyát és helyét felmérhessük.

A magyar nemzeti újjászületés korának kezdetén vagyunk. Még egy évtizede sincs, hogy Bessenyei György 1772-ben megindítja a magyar testőrök mozgalmát, s megjelennek első művei. Az újjászületett irodalom a legkülönbözőbb műfajok és formák felé fordul. A magyar irodalom örökségében ott van a „Sándor-vers”, ami Zrínyi Miklós kezén az ősi magyar tizenkettős verssorból fejlődik kifejező versformává, majd Gyöngyösinél hajlékonyá, zengzetessé, rímeiben csiszolttá válik. Sajnos, a Rákóczi-kort követő eltespedés és elnyomatás korában ez az örökség is kallódik, alig van élő hagyománya, a század közepén alig van mű, mely használná, jóformán alig ismert neveket kellene felsorolni, amilyen Lázár János Florindája (1766).

Maga Bessenyei még 1772-ben megteszi a maga lépését erre az útra is. Külön érdekessége, hogy ez a műve éppen az eszterházi kastéllyal kapcsolatos. Az „Eszterházi Vigasságok”-ról van szó, mely Rohan herceg eszterházi látogatásának ünnepeit írja le. Versformája az alexandrin, illetve tizenkettős párrímes sorok. A kastély életének leírása gazdag és változatos, inkább a külső események, színi előadások, hangversenyek, szórakozások részletezése. Kétségtelen azonban, hogy mind tárgyválasztásában, mind formájában elődje és példája lehet Dallos művének.

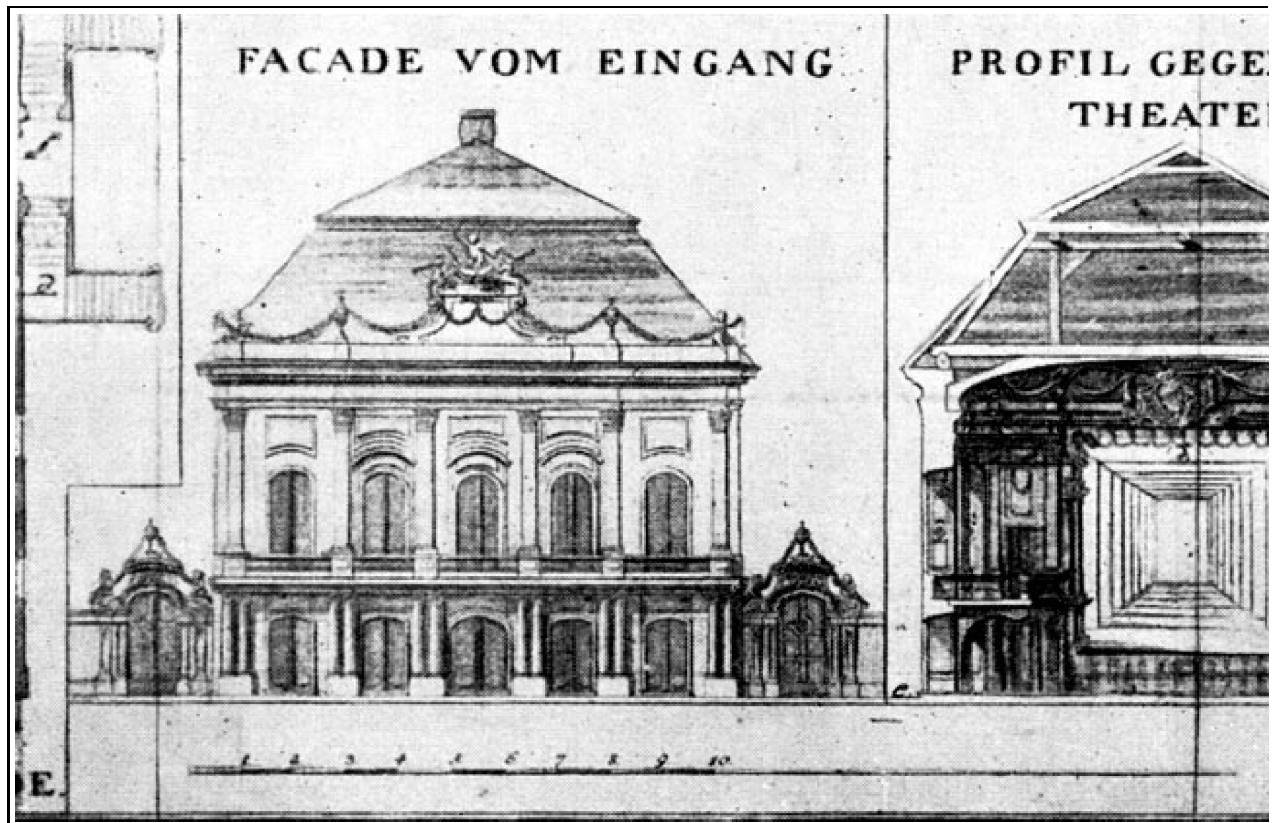
Más példára alig lehetne hivatkozni. A lassan megéledő irodalom alig mutat fel más, legalább formában hasonlatos előképet. Dugonics András Homeros fordítása, a „Trója veszedelme” igaz, hogy 1774-ben jelent meg, éspedig 4 rímű alexandrinusban, amit követ 1780-ban Ulissesnek csodálatos története. Ezenkívül azonban alig van más észlelhető jelenség. 1777-ben jelenik meg „Bessenyei György társasága” címmel egy költeménygyűjtemény az új fellendülés íróitól, s abban Orczy Lőrincnek, a magyaros iskola vezérének első versei, de az ő művének lényege már 1780 utánra esik. (Költeményes Holmi, 1787) Gvadányi Aprekaszion-ja, amely szatirikus németes torzításai miatt példának alig is alkalmas, kéziratban megvan ugyan, közkézen is forog, de csak 1792-ben jelenik meg, amint a „Falusi notarius budai utazása” is csak 1790-ben. Péczely József munkássága is a 80-as évek végére esik alexandrinus formájú fordításával, és a „Mindenes Gyűjtemény” Péczely lapja, mely hasonló leírásoknak többször ad helyet, 1789-ben indul. De hiszen a Magyar Hirmondó, az első magyar újság megjelenésének éve is 1780, a további lapok, folyóiratok már a századvéghez esnek közel.

228Dallos Márton tehát meglehetősen kísérletezőnek, úttörőnek mondható művével, mely az udvari alkalmi költészet fogalma alá tartozik ugyan, azonban szándékaival magasabbrendű, társadalomszemlélete fejlett,

az útszéli megalázkodó hízelgés helyett.

Nyelve határozottan gördülékeny, és valahogy a „beszélt” nyelvre emlékeztet. Dallos Mártont határozottan a megújított magyar költészet törekvéseit és vívmányait ismerő műkedvelő írónak tekinthetjük, aki számunkra szokatlan, kissé prózai tárgyválasztásában a vezér, Bessenyei nyomdokain jár. Nem lehet tőle a leírás fordulatoságában legalább a közönség érdeklődését szolgáló újságíró érdemeit megtagadni, holott maga a hírlap, az újság, bár úgy látszik, a kor általános szükségletei közé tartozik, csak valamivel később kezdi diadalútját.

Említettük, hogy a nagyszabású kastély építkezésénél a leírásban elsőrendű szempontként szerepel az, hogy a munka sok embert tart el, a színháznál, a parknál külön említi, hogy bárkinek szabadon, ingyen be lehet járni, aminek hangsúlyozása, itt a XVIII. század végén kissé célzatosnak látszik. Egészben véve valahogyan azt érezzük a kissé naiv és jóindulatú versekből, minden alázatos hódolat mellett is: a kor átlag magyarja ilyenformán állott az eszterházi pompával, elképesztő fényűzéssel szemben, álmétkodva, kissé alázatos tisztelettel a bőkezű gazdagság előtt, de bizonyos józan mérséklettel nézván az eredményt, mondhatnók, hogy tárgyilagos mérséklettel keresván a való értéket a drága díszletek között.

Az eszterházi operaház (Rézmetszet 1784-ből)

A magyar társadalom valóban nem áll teljesen Bessenyei feltétlen elismerésének álláspontján, akinek ítéletét az vezette, hogy „egy hazának híréért ezuttal is csekélységet mivelnem nem lehetett. Mind királyunk, mind nemzetünk dicsősége kívánta, hogy Eszterháza magát csudává tegye. Meg kellett mutatni, hogy a Páris és

Londonban nevededett francia kivánság Magyarországon gyönyörűségét feltalálhatja.”

Már a Mindenés Gyűjteménynek, Péczely József hírlapjának cikkírója 1790-ben kissé keserűen írja az eszterházi kastélyról:

229. „Nem régiben egy Hazafi, mikor mind ezeket a szépségeket sorra járta, 's mikor hallotta némely Tisztektől, hogy már a kastély és a kert többé van öt milliónál; nem állhatta meg, hogy így ne szólljon; hogy ha csak egy ötöd részét is ennek a sok kintsnek arra szánta volna a Hertzeg, hogy azon az ő Uradalmaiban lévő árva Magyar gyermekek számokra holmi szükséges mesterségekre tanító fundációk építtetnének, vagy pedig a Magyar nyelvnek virágoztatására, 's az által az egész Nemzetnek megvilágítására 's boldogítására tzelező Társaság állittatott volna fel, azzal a maga nevét sokkal kedvesebbé 's halhatatlanabbá tette volna, mint ez által a különben igen pompás épület által, mellyet egy föld-indulás semmivé tehet.”

Az óriási, még elhagyatottságában és elhanyagoltságában is megkapó létesítményt a magyar társadalom, úgy látszik, mindig kissé idegenül szemlélte, valahogyan sokallta a pazarlást, amelynek a nemzeti fejlődés előbbre vitelében nem volt szerepe. Tanulságos ebből a szempontból az előbbiekhöz hozzáfűzni S. v. Ludwig bírósági ügyvéd leírásának egy részletét, amint az 1832-ben megjelent „Reise in Ungarn im Jahre 1831.” c. művében olvasható. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ezeket Ludwig németül írja, mert mint bevezetésében mondja, nem tudja a szép hazai nyelvet tökéletesen, s nem mer a magyar literátorok ítélete előtt megjelenni. Ez a Ludwig is szemrehányóan látja a kastélyt és parkot, mely már elhanyagolt: „Egy darabig sétáltunk a szép gesztenye allékban s némelyik főurunk gazdagságáról vitatkoztunk, akik többnyire külföldön töltik el idejüket, ahol alig veszik észre és becsülik meg őket, holott néhány utazásnak szentelt év után hazatérve hazájukban általános tiszteletben működhetnének és a hazai jólét és igazi nemzeti pompa emeléséhez sokkal hozzájárulhatnának.” A megjegyzés az üres eszterházi kastély előtt önkéntelen vagy tudatos megrovásnak hat.

Opera-előadás az eszterházi operaházban
(Korabeli olajfestmény)

230S körülbelül ugyanebben az időben, 1824-ben, a Tudományos Gyűjteményben hangzik el a másik megrovás, mely a kastély minden pompájának színes leírása után fájón és keserűen jegyzi meg, hogy ma a hercegi képtár darabjai nem Eszterházában, hanem Bécsben vannak, holott, ha azokat a herceg a Nemzeti Múzeummal egyesítette vagy budai házába telepítette volna, „nem csak magas rendeltetésének felelt volna meg, hanem nevét is a Széchenyiével (Ferenc) halhatatlanította s a Nemzet hálaadására szert tett volna.” Az Esterházy Képtár szinte kötelező útjának kijelölése ez, amit a képtár sajnós, csak sokára és bőkezű adományozó ígéret után, gondolkodóba ejtő vásárlási aktusok árán jár végig, hogy végül is a most 50 éves jubileumát üllő Szépművészeti Múzeum törzsanyagává váljon.

De amikor a Tudományos Gyűjtemény cikkét átfutjuk, legyen szabad annak más részletét is idézni, mely a kastély akkori állapotáról szól, és sajnálatosképpen százharminc év után szinte változatlanul ma is elmondható:

„Üres a ritkaságok és drágaságok kabinetje is a porcellánház mellett s ezek a kismartoni és pottendorfi kastélyokat ékesítik. A nagy víztartók (Bassin) és ugró kutak az udvarban, Vár mellett s a kertben, hol egyike 60 ezer forintba tellett, megszűntek lenni: köveik máshova el hordattak haszonvehetetlenül. A különféle mesterségű ritka órák, remek művek a belső szobákból el vitettek. – A chinai táncoló ház elégett,

a játék színeken széna tartatik; a kertek el vannak hagyatva; ama pázsit gyepen, mellyen 1791-ben több nemes vármegyének zászlóalja vitéz forgásokat tettek szemem láttára, földi alma terem.”

Felmérve a kortárs csodálkozását – melyről Dallos Márton érdekes könyvecskéje újabb tanúságot tesz –, és a kastélyt a magyar műemlékállomány összefüggéseiben is mérlegelve, el kell gondolkodnunk a tisztán látó és megrovással sem fukarkodó Tudományos Gyűjtemény panaszos sorain, melyek méltatlannak ítélték a fertődi kastély akkori elhanyagoltságát, s talán folytatni is merjük a valóra válás reményében az idézetet: „az egykori Eszterházi (kastély) őszi szomorúságra jutott, de azzal biztatja magát, hogy még tavaszi vidámságra éled.”

Széchenyi tér 1886

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Dömötör Sándor: Fakémények Mihályiban és Kisfaludon

231 Dömötör Sándor: Fakémények Mihályiban és Kisfaludon

– „Jó lesz vigyázni: kémény van a háztetőn. Még hozzá fakémény!” – figyelmeztetett kísérőm, amikor 1944 tavaszán első ízben nyitottam be Mihályiban a Halász-házba. Kérdésemre azt is megmagyarázta, hogy a „kémény van a háztetőn” szólás jelentése: „módos, értelmes, nem kapkodó, hible-hubli forma emberek laknak benne” – a betetőnek rendesen, ügyesen kell viselkednie, vigyáznia kell magára, a házbeliek „tartanak magukra”. A „fakémény” viszont azt jelenti, hogy ha van is kémény a házon: csak „nagyzolnak”, mert „csak fából” van, téglára már nem telt. Tehát a házbeliek nem olyanok, mint amilyenek mutatják magukat, többnek akarnak látszani, mint amennyire telik. (A „zsidely van a háztetőn” szólásnak az említett csupán kevésbé ismert változata.)¹⁽⁹⁹⁾

Ez a szólás és magyarázata még akkor is foglalkoztatott, amikor elhatároztam, hogy leírom Mihályi egyik nagy néprajzi nevezetességét: a még mindig szép számmal levő, régi fakéményeket. (1–2. ábra.) A kezdetleges, egyszerű füstelvezetési technika mögött meghúzódó gazdasági-társadalmi indítékokat juttatta eszembe ez a jóízűen alkalmazott szólásmondás. Újabbant Entz Géza hívta fel igen komolyan figyelmünket arra, hogy „népi építkezéseink főként múlt századból származó emlékei évszázadokra visszatekintő, lassú, vidékenként változó, a helyi gyakorlat által megszabott szerkezeteket és formákat alakító fejlődés szerves láncszemei”.²⁽¹⁰⁰⁾ Nem célunk e rövid, leíró tanulmányban alaposabban foglalkozni ezzel a szövevényes fejlődéssel, a mihályi háznak, helyiségeinek, vagy csupán a konyhának és a tűzhelynek a fejlődésével, mert mind a ház, mind helyiségei – s közöttük a konyha –, mind a tűzhely fejlődése külön-külön is megragadható. Nem mindig együtt, nem mindig párhuzamosan és nem mindig külön fejlődnek: funkcióik a szükségleteknek megfelelően hol kiemelték, siettették fejlődésüket, hol elsenyvesztették.³⁽¹⁰¹⁾

Ha csupán az épület konyhájában elhelyezett tűz füstjének elvezetési módozatait figyeljük meg – mely pedig főként technikai jellegű szükséglet – igen sok elváltozást találunk egy-egy ház szerkezetében, azokban a szerkezeti elemekben, amelyekkel a füst elvezetése összefügg. Ősi, primitív füstelvezető berendezések napjainkban is érdekesen élnek bonyolult, modern szerkezetek mellett.⁴⁽¹⁰²⁾ Leírásunk lényegének érthetőbbé tételére a kémény fejlődésével kapcsolatban **232**ragadunk meg évszázadokra visszatekintő módon néhány feltűnő jelenséget.

Bátky Zsigmond szerint a kezdetleges házból a füst elvezetésére *füstlyukat* vágtak az oldalfalba vagy a tetőbe. Ebbe a nyílásba idővel pár arasznyi magasan *szikrafogó* került, hogy a füst útja kifelé gyorsabb, szabadabb legyen. A kürtő szívó hatása nemcsak a füstöt vezette el, hanem a tüzet is élesztette, a házban tartózkodók számára a füstöt elviselhetőbbé, a tüzet hatásosabbá tette. Bátky felfogása szerint magyar földön ezek a *kürtős füstlyukak* voltak a mai kémények ősei.⁵⁽¹⁰³⁾ Századunk elején országszerte, különösen Erdélyben, még eléggé elterjedt volt a nyílt tűzhely és a föléje, a kemence nyílása fölé akasztott *szikrafogó*. Vesszőfonadékból készítették ernyő alakúra, sárral vastagon betapasztották.⁶⁽¹⁰⁴⁾ E fölé az ernyőszerű, mindinkább hegyesedő, hosszabbodó szikrafogó fölé kezdtek a XV. század folyamán *füstelvezető csövet* készíteni fából, vesszőből, a két anyag összefonásából és besározásából.

1. Fakéményes, megújított régi ház
(Csatlaki E. felvétele)

Istvánffy Gyula és Pápai Károly leírásai szerint a palócok a XIX. század végén még ilyen archaikus füstcsöveket használtak. A kürtöt hengeresen, de négyoldalúra is építették, csonkagúla formára, mogyorófa abroncsokra kosárszerűen befont vesszőből. Kívül-belül bekenték agyagos-polyvás sárral oly módon, hogy a kürtő alsó kerülete vastagabb szegélyt kapott.⁷⁽¹⁰⁵⁾ Ez a csúcsos, fonásos forma az egész országban általánossá vált a XVI–XIX. század folyamán. Bátky Zsigmond véleménye szerint ezekből a hosszúkás kürtőjű füstlyukakból fejlődött ki a *szabad kémény*. A boltozatos kémény kezdetlegesebb formája a konyhát csaknem egészen átfogó, favázás font és tapasztott, csonkagúla alakú ²³³építmény volt, mely aljával a mestergerendára, két másik oldalával a konyha két oldalsó falára és az épület külső falára támaszkodott. Ezek a füstfogó és füstelvezető szerkezetek a keleti jellegű, alföldi magyar cserény-szerkezetnek felelnek meg.⁸⁽¹⁰⁶⁾

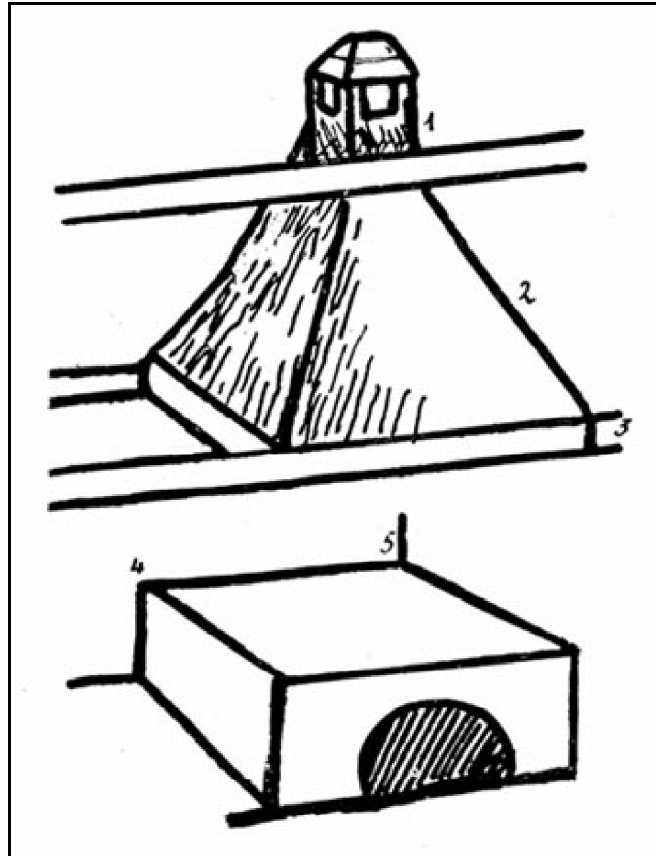
Amikor a gyakori tűzesetek meggátlása végett a ház helyiségei mennyezetet kaptak, az új megoldásoknál a boltozatosan épített szabad téglakémények formájában sokáig kísértett a mennyezet nélküli konyha emléke. A szikrafogót helyettesítő boltozat egyik házban a mennyezet fölé, másik házban a mennyezet alá került, végül is egybeolvadt. Régi házak sorozatos átvizsgálásánál ezek az átmeneti formák szépen szemmel kísérhetők. A *szikrafogó* vagy a *kémény* boltozatos kiképzése nemcsak az építőanyag szempontjából volt szükségszerű: csakis így terelődhetett minden füst a füstkivezető nyílás, a kémény felé.⁹⁽¹⁰⁷⁾ A tűzhelyek és az egyes házterek elkülönítése következtében a fél konyha fölé boltozott szabadkémény és a fejlettebb zárt

kémény egyaránt nyugat felől került hazánkba. A kémények egyszerű, ősi formája szikrafogóink szerkezetéhez hasonlított, és ez a körülmény tette lehetővé, hogy az új és a régi forma sokáig éljen egymás mellett. A kémények és a kürtök seprésének fontosságáról 1620-ból van az első adatunk.¹⁰⁽¹⁰⁸⁾ Ekkor már nemcsak készítésük, hanem tisztításuk is szakértelmet kívánt. A kémény évszázadokra visszatekintő, lassan alakuló és formáló szerkezetei évszázadok óta élnek a modern kémény mellett. Mégpedig a bevezető sorokban idézett szólásmondás tanulsága alapján: a gazdasági alap kényyszerűségei folytán.

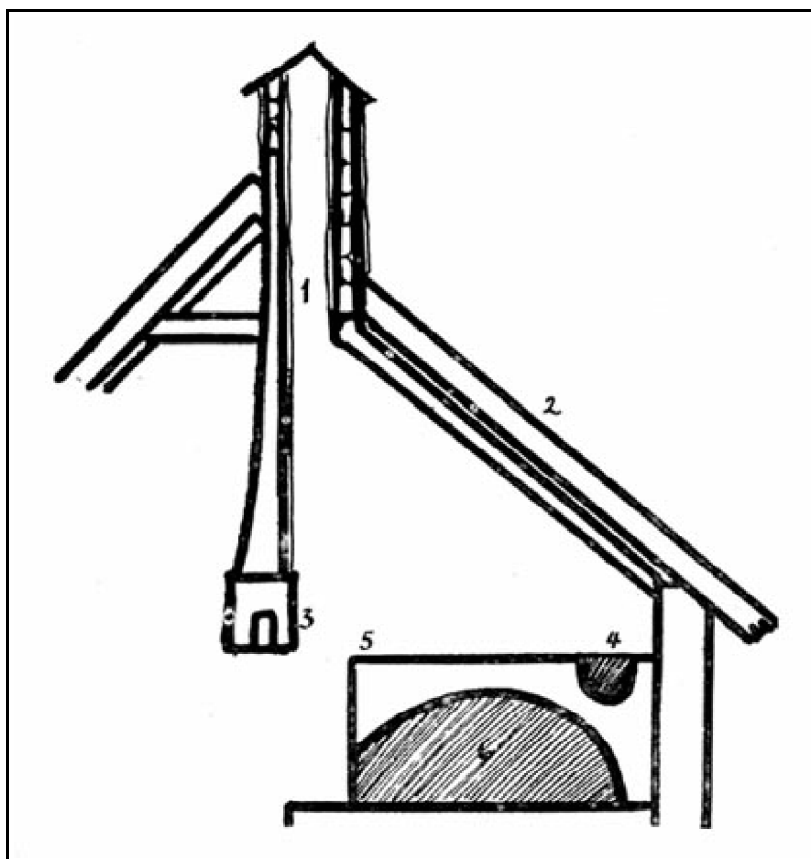

2. Megújított régi ház fakéménnyel Kisfaludon
(Csatkai E. felvétele)

Háztörténeti kutatásaink igen hézagosak, ezért nem hivatkozhatunk általános eredményekre, csupán egyes jelenségek ismeretére. Barabás Jenő alapos kutatásai szerint Hódmezővásárhelyen a XVIII. század végén a kémény nélküli házak voltak általánosak, csak a nemesi udvarházaknak volt valamilyen kéményük. A tűzveszély miatt a város a XVIII. század elején már nem engedte ²³⁴meg a tüzelést kémény nélküli házban, azonban még a XVIII. század közepén is voltak kémény nélküli házak. Kezdetben fakéményeket építettek, melyeknek sározására gondosan ügyeltek. A fakéményeknek nevezett kémények formájára és anyagára (deszka, fonás, vessző) Barabás közelebbi adatokat nem talált, így csupán közvetett adatból utalhatunk sajátosságaira.¹¹⁽¹⁰⁹⁾ Nagyváthy János, a neves mezőgazda 1821-ben felhívja az uradalmak gazdatisztjeinek figyelmét, hogy kémény nélkül senkinek ne engedjenek házat építeni. „Ha téglából nem lehet, vagy nem érdemes is – írja –, legalább a konyha felett álló, tapasztott, ²³⁵hajdani kun süveg forma Alföldi kémény, a tüzelés veszedelem ellen nagy oltalom.”¹²⁽¹¹⁰⁾ (3. ábra.)

3. ábra. Sövénykémény elhelyezésének távlati metszete
(1. kémény, 2. boltozat, 3. mestergerenda, 4–5. fekvő kemence)

4. Sövénykémény elhelyezésének keresztmetszete
(1. kémény, 2. tető, 3. mestergerenda, 4. főzőlyuk, 5. kemencetető, 6. kemence tűztere)

A Nagyváthy által *alföldi kéménynek* nevezett füstelvezető szerkezet tehát csúcsos, boltozatos, favázakon álló, tapasztott falú alkotmány volt, mely célszerűségénél fogva nemcsak az Alföldön volt ismeretes, hanem az egész országban elterjedt. Vargha László szerint a „magyar módra” font, talpgerendára emelt és oszlopokkal merevített sövényfal technikája korábbi erdős vidékeink, vízparti és vízközi településeink természeti adottságai következtében alakult ki és terjedt el oly vidékeken is, ahol ezek az adottságok nem álltak rendelkezésre, ahol nem voltak természetesenek.¹³⁽¹¹¹⁾ A ház építőanyagának megváltozása nem mindig járt együtt a kémény formájának és szerkezetének átalakításával. Mihályi öregemberek emlékei szerint a sövényházat felváltó tömésfalú házak lepadlásolására az első években olyan vastag gerendákat használtak fel, ²³⁶ hogy a falak hamarosan megrokkantak, mert nem bírták a nagy terhet. Az ettől való félelem is oka lehetett annak, hogy a kő- (tégla) kémények csupán a XVIII. század végén tűnnek fel városainkban és falvainkban, amikor már általánosabban ismerték az újfajta építőanyaggal való bánásmódot. Általánosán csupán a XIX. század elején kezd elterjedni a téglakémény boltozatos kürtőjével.¹⁴⁽¹¹²⁾ (4. ábra.)

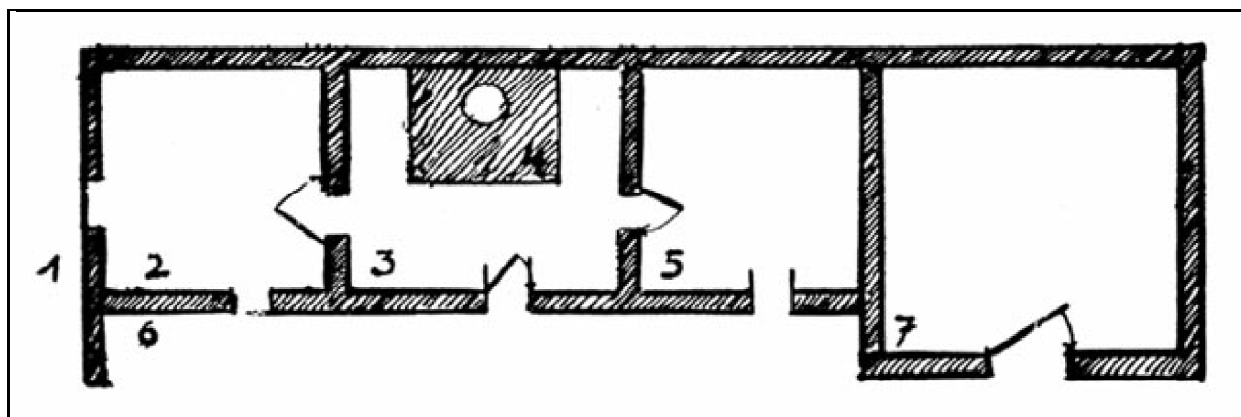
5. erősen megújított régi ház sövénykéménnyel, mely alatt a fal gerendával megtámasztott. Kisfalud.
(Csatkai E. felvétele)

A téglakémény térhódítása nem egyenletes, mert nem egyenletesen terjed a téglából épített ház sem. Kisnemesek vagy nagyparasztok anyagi helyzete már a XV–XVI. században is egyezhetett annyira, hogy azonos vagy hasonló módon építkezzenek, mégsem építkeztek egyformán még későbbi időkben sem.¹⁵⁽¹¹³⁾ Rábasömjénben 1788-ban halt meg Guáry László kisnemes; a hagyatéki leltárban megmaradt nemesi udvarházának rövid leírása. Eszerint „vagyon egy Curiális Moórbul épített Sessió, foglal magában két szobát, konyhát és egy kamorát, ennek végében vagyon építve egy Istáló, Szén (szin) és S. V. Sörtvéleseknek egy Oly, mégis hátrább egy Szürüs és Veteményes Kert...”¹⁶⁽¹¹⁴⁾ A rábasömjéni 237kúriális házat gondnoka 1790-ben megjavíttatta. Ez alkalommal „Finta Joseffnek az Kéménynek meg csináltatásáért 4 darab földél fáért fizetődöt 1 fr 20 xr”, később pedig „az konyhakéménynek Ujra föl állításáért az Deszkákért és Munkáért fizetődöt 6 fr 44 xr”, majd „az Pallásnak meg Rekesztérsie és az Vesszőknek meg vágására fizetődöt 2 fr 24 xr”.¹⁷⁽¹¹⁵⁾ Ezzel szemben Beöd (ma Nemesböd) községben a Fölszegen 1798-ban Gál Györgyné „egy Épületes Sessió, a mellyel vagyon az Ucza felül egy Sövénybül Talpakra épült Szoba, e mellett egy Kü kéményes Konyha, ebbül ismit egy bé nyilló Kiss Szoba Talpakra, e mellet egy Kamora, e mellet Ugyan Talpakra egy Istáló, ennek végében egy Szekér Szény”.¹⁸⁽¹¹⁶⁾ A faházban kőkémény, a vertfalú házban pedig fakéményt találunk tehát, ami a technika fokozatos átalakulására utal. Primitív technikák és anyagok azonban a legváltozatosabb összetételben bukkannak fel napjainkban is.

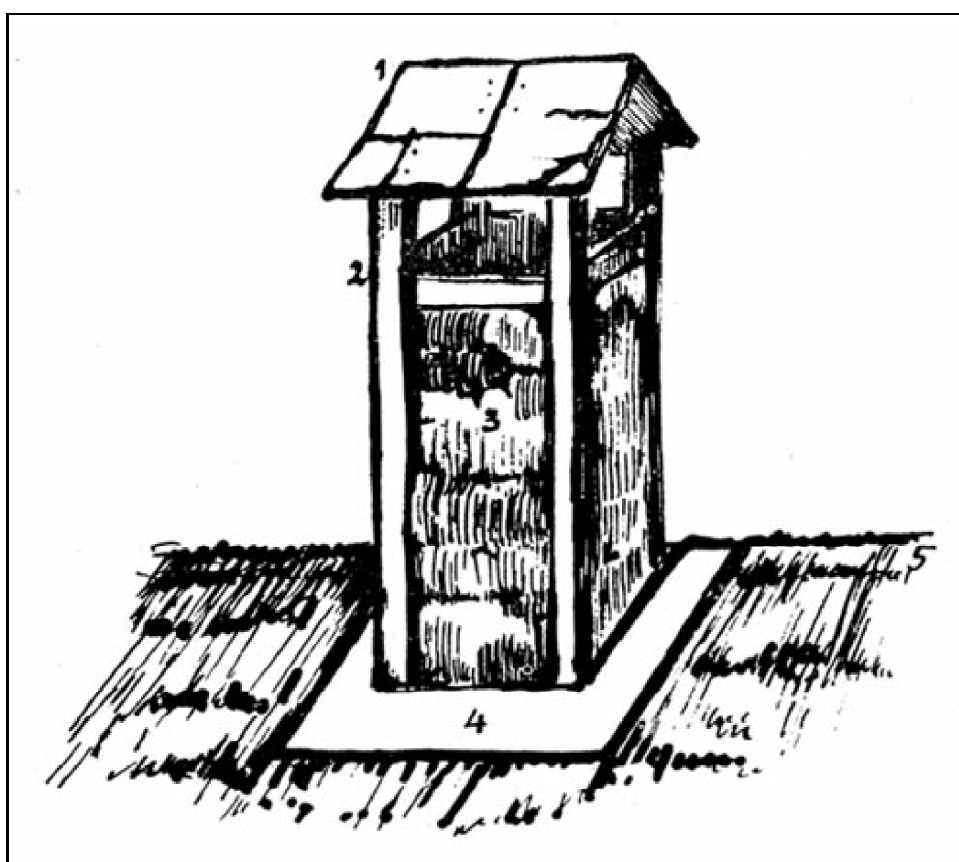
6. Üstökalla: verandaszerűen kiképzett ereszalja a ház előtt. Mihályi.
(Csatkai E. felvétele)

A Rábaköz termékeny síkságán, a Kapuvár–Beled–Jánosháza felé vezető országút mentén, részben a Kis-Rába füzesei mellett fekszik Mihályi és Kisfalud szépen fejlődő községe. Hajdanában Kapuvár és Kisfalud között *nagy tölös erdők*, hatalmas tölgyesek voltak; ma már csak Himód felé van komolyabb erdőség. Az erdő közelsége alkalmat adott arra, hogy könnyen szerezzenek maguknak fát; a kisfaludiak talán ezért lettek messze földön híres faragóemberek.¹⁹⁽¹¹⁷⁾ Vályi András híradása szerint Kisfaludot a XIX. század elején „híres favágó emberek lakták.”²⁰⁽¹¹⁸⁾ A falucsúfoló mondóka manapság is megemlékezik „jó szánycsináló” voltukról,²¹⁽¹¹⁹⁾ azonban nemcsak szánokat, hanem hidasokat, hombárokat ²³⁸és óriási teknőket is faragtak az itt található jófajta tölgy-, kőris- és szilfákból. A rábaparti füzesek finom kosarak kötésére adtak alkalmas anyagot. Az asztalosok és bognárok céhe 1827-ben alakult meg;²²⁽¹²⁰⁾ tehát nemcsak ügyeskedtek a parasztok a fával, hanem mesterségszerűen foglalkoztak vele jelentős számban a falubeliek közül. Bizonyosra vehető, hogy híres ácsok, házépítők és kocsifaragók is kerültek bőven a faluban. A mai emberek jóformán semmit sem tudnak a régi híres famegmunkáló mesterekről, csupán az öreg Nagy Zsigát emlegetik, mint utólérhetetlenül ügyes faragóembert. Nagy Zsiga ²³⁹annyira elaggott már, hogy nem lehet vele szót érteni. Így aztán ma már nem sokat tudunk meg a régi, fában gazdag világ hagyományairól.

ú

7. Tipikus rábaközi ház alaprajza (1. utca, 2. szoba, 3. konyha, 4. fekvő, 5. kamra, 6. gáder (folyosó), 7. istálló)

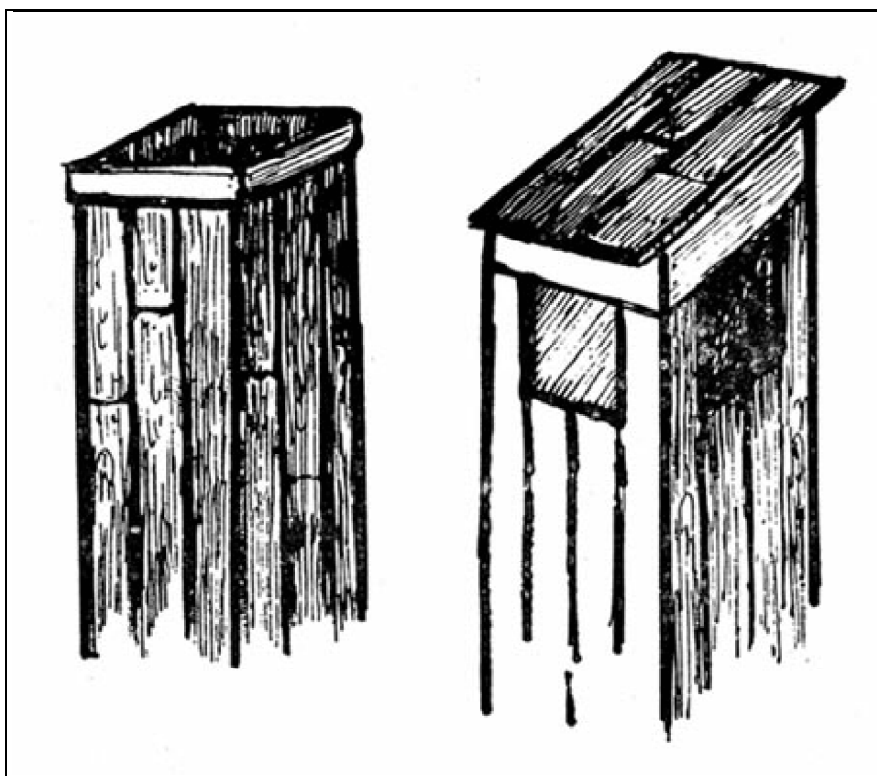
8. Sövénykémény (1. kéménytető, 2. kéménytartó rúd, 3. sövényfal, 4. vízlevezető lap, 5. zsuptető)

A szomszédos Mihályi XVIII.–XIX. században mezőváros volt, tehát sokkal jelentősebb település, mint Kisfalud.²³⁽¹²¹⁾ A hagyomány szerint a jómódú mihályi gazdák azzal kezdték a napot, hogy hosszúszerű pipára gyújtottak, aztán kampós botot fogtak és megnézték, hogyan dolgoznak a zsellérek. Amikor jól kikáromkodták magukat, beültek a kocsmába és egész nap ott ittak. „Azt lesték, ki gyün, ki mén.” Jó

cigánybanda is volt mindig a faluban, azonban a cigányok nemcsak a muzsikáláshoz értettek. Híresek voltak a mihályi vályogvető cigányok és sokfelé hívták őket munkára, nemcsak a faluban vetették a vályogot. Volt Mihályiban egy Horvát Károly nevű híres pipacsináló cigány is. 50–60 évvel ezelőtt még az Alföldről is jöttek hozzá pipáért. „Ollan pipákat csinált, hogy még a királynak is jobban ízlett belüllő a füstjő!” – mondják. Ezért tartja talán „pipás, botos mihályiak”-nak az itteni népeket a falucsúfoló.²⁴⁽¹²²⁾ Talán jóféle pipaszárat és botokat is tudtak készíteni az ügyeskező cigányok. Ma már senki sem tudja bizonyosan megmondani, hogy róluk vagy a henyelő mihályi nemesekről ragadt rá a falura a mindenki által ismert melléknév.

Akármilyen hézagok is értesüléseink a két község hajdani életéről, ez a néhány adat is ékesen bizonyítja, hogy nagy szerepet játszott valamikor a két község életében a fával és a vesszővel való munka. A természetes lehetőségek kihasználásában az itt élő emberek oly ügyesek voltak, hogy a faipar gyakorlásához szükséges nyersanyag elenyészése, az erdők kipusztítása, faragó tudományuk megszűnte után is megmaradt róluk a hírnév, a dicsőség. Kisfalud kanyargós utcái, szűk és egyenetlen közei nagyon elütnek a jóval nagyobb Mihályi széles, egyenes útjaitól. Az országút mentén, amerre a falu forgalma irányul, igen sok új ház van, azonban mindkét faluban találhatunk az építkezés terén is érdekes vonásokat a régi időkből. A zsupptetős régi házakon furcsa formájú kéményeket látunk, amelyeket *sövinkemen*-eknek, ritkábban *fakemen*-eknek mondanak. Sározott vesszőfalú, deszkaborítás nélküli kéményeket is mondanak *fakemen*-nek, viszont deszkafalu, sározott belsejű kéményt is mondanak *sövinkemen*-nek. A szóhasználat látszólagos következetlensége abból ered, hogy ezek a kémények még a hajdani fafaragó és kosárcsináló emberek művei: emlékei egy kihalóban levő, jóformán kihalt kéménykészítési – tágabb értelemben véve: egy építési – gyakorlatnak.

1950 nyarán Csatkai Endre társaságában, tapasztalatcsere keretében végeztünk néprajzi megfigyeléseket a két községben.²⁵⁽¹²³⁾ Végigjártuk mindkét falut, és aprólékosan megnézegettük a régebbi parasztházakat. A templomtól a Rábáig mintegy merőlegesen az országútra, a mai Petőfi utcában, majd az országút Kapuvár felé eső részén és a temető mellett balra nyíló Felsőbüki Nagy Pál utcában tömegével találtunk régi vonásokat őriző érdekes házikókat. Mintegy 80 fa- és sövénykéményes házat találtunk; szabadkémények, téglakémények is bőven akadtak a teljesen korszerűen épített és épülő házak tömegében. Vajkai Aurél Győr megyében általánosnak találta még a fonott sövénykéményeket;²⁶⁽¹²⁴⁾ Csatkai Endre Csornán, Bodonhelyen, Beleden, Vicán és Szárföldön látott néhány ²⁴⁰sövénykéményt, melyek az ország más részein is megtalálhatók. Vas megyében már nem látható ilyen kémény; úgy látszik, hogy a Répcevidék már csupán átmeneti területe dél felé ennek a sajátosságának. (5. ábra.)

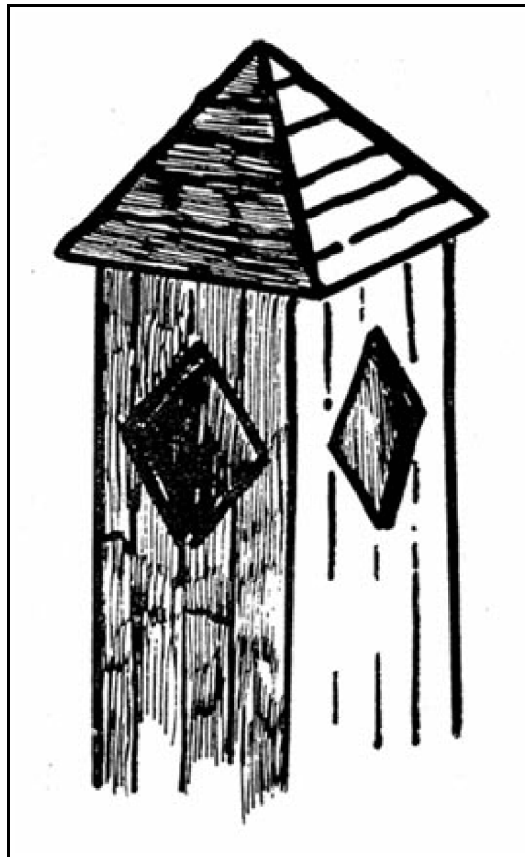
9. Nyitott sípú (szájú) és féltetős kémény

A régi házak mindkét községben vertfalúak, vagy vályogtégla felhasználásával készültek. A két anyagot keverve is találtuk egy-egy épületnél. A házaknak mintegy 30 százaléka zsupptetős, a többi tetelye cserépszindelyes. Sövényfalú lakóházat már nem találtunk, bár pajtáknál és istállóknál még elég gyakori az újonnan épített sövényfal is. A fakéményes házak mestergerendáira faragott évszámok jelölik a kémények készítésének valószínű időpontjait is: 1801, 1808, 1812, 1818, 1827, 1829, 1833, 1848, 1850, 1856, 1883, 1887 évszámok mutatják, hogy Mihályiban a fakémény szerkezetének mintegy évszázados fejlődését tudjuk még ma is megfigyelni.

Zsirai István háza (Árpád utca 26.) *ruobuotuos ház* (zsellérház) volt. Szolgálni kellett érte; egy kévekötő fára rótták fel, hogy hány napot dolgozott érte. Egyszer meghalt a leánya és Zsirai elment a temetésére. Amíg odajárt, kerestette az uraság; Mivel nem volt otthon, lefaragták a fáról, hogy mennyit fizetett, aztán kezdhette előlről az egészet. Ha valakit robotra szólítottak, még a temetésre se mehetett el: nem irgalmaztak neki a mulasztásért. A ház előtt az *üstökalla* 1 m széles, verandaszerűen kiképzett rész, mely két vagy több oszlopra támaszkodik. Alatta hosszú, vastag gerenda van a fal mellett a földön. Ezen elüldögélnek öregek-fiatalok és beszélgetnek, mikor ráérnek, különösen vasárnap, hétköznapokon pedig esténként. Az *üstökalla* padlás felőli mennyezet rész sok helyütt nincs ledeszkázva, hevenyészve van csupán lefedve vagy teljesen nyitott. (6. ábra.)

A házak beosztása általában: szoba, konyha, kamra, istálló. A lakóhelyiségeket 241 keskeny *gáder* (nyitott folyosó) fogja össze, mintegy 60–80 cm széles, melyet vastag, hosszú gerendákból faragott „tópok”, talpfák választanak el az udvar területétől. (7. ábra.) A konyha ajtajával szemben van a négyszögletes alakú *fekvőkemence*, mely csupán olyan magas, hogy kényelmesen tudjanak főzni a tetején. Általában 80

cm magas, 220x250 cm nagyságú a felülete. Legtöbb helyen már nem főznek a kemence tetején levő *főzőlik*ekben, hanem csikótűzhelyet állítanak a kemence mellé. Füstje szabadon száll a téglaboltozatos szabadkémény, vagy a fakémény felső nyílása felé.

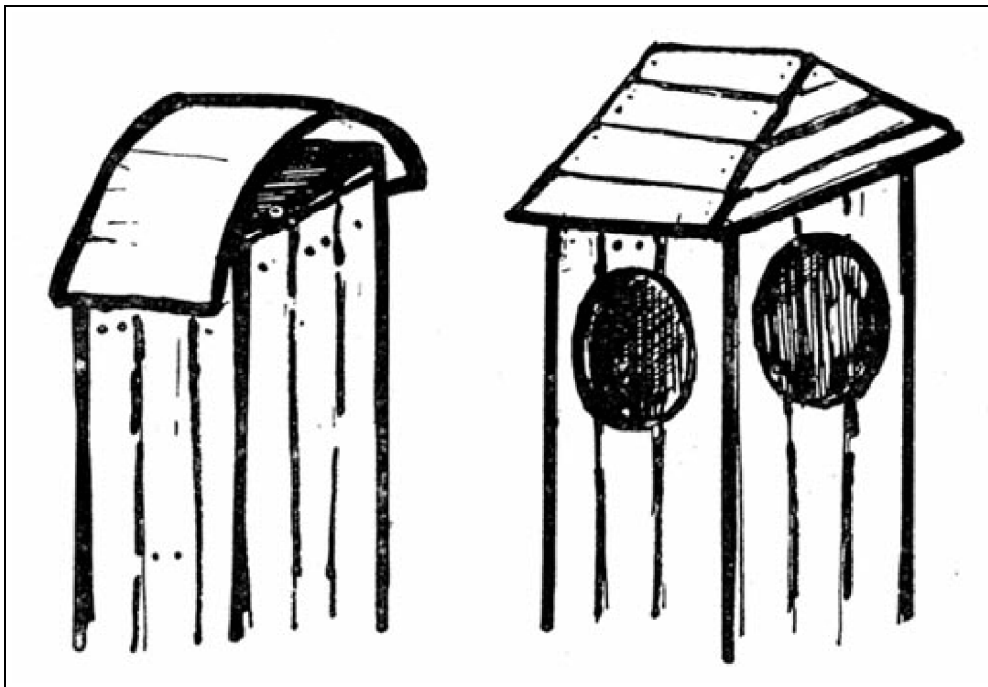

10. Kupolás fedelű fakémény

A kemence feletti rész általában boltozatos. Az újabb szabad kémények már téglából készültek, azonban az 1850 előttiak mind sövényből készült *bolto* (boltozatok). Ezek még mutatják a környék valamikor élő fakultúráját, ha fa- vagy sövényházakat már nem is találunk. Ezekben a házakban négy oszlopszerű, vastagabb rúdforma tartja a kemence felett levő *kéményboltozatot*, melyek megfelelő kötésekkel, hosszanti és keresztbefutó faágakkal vannak összefonva. Ennek a fonott boltozatnak a csúcsára, mintegy annak folytatásaként van elhelyezve a hasonló technikával szerkesztett kémény *váza*. A vastagabb faágak vesszővel sűrűen át vannak fonva és vastagon be vannak sározva. A tüzelés következtében a sározás téglakéménységűre kiégett és a benne levő fa megszuszodott, azonban a boltozat és a kémény némely esetben olyan kemény, hogy szétverése még kalapáccsal sem lenne könnyű munka. Tűzbiztonság okáért a kémény boltját évenként sározzák. Belülről létrán mennek fel, a padláson pedig kívülről is megtapasztják a sövényes falat. Így aztán nem tűzveszélyes, mert a fa alkatrészek a tűz lángjával közvetlenül nem érintkeznek. (8. ábra.)

242 Eleinte azt hittük, hogy a kémények között olyan sokféle típus van, hogy áttekinteni sem tudjuk, azonban már rövid vizsgálódás után rájöttünk, hogy nem nagyok az eltérések, hogy csupán típusvariánsokról lehet szó. A leglényegesebb elváltozások a ház fekvéséből adódnak. A fakémény ugyanis

általánosan közvetlenül a tető gerince mellett áll; alsó része tehát követi a tető esését. Egyébként keresztmetszete négyszögletes; két vagy három szélesebb lécz ad egy-egy oldalt, amelyet egy vagy két fapánt fog össze alul vagy fölül. A legtöbb helyen a kémény oly felületesen van feltéve, hogy szinte lóg a tetőről. Előfordul, hogy a kémény teljesen hiányzik, és csak a kürtő sározott csonkja emelkedik ki a tetőből. Ezek a kémények oly régiek, hogy készítésük időpontjára senkisésem emlékezik, senkisésem látta, hogyan-mikor készültek. Újat már nem készítenek, csupán a régieket, a meglévőket javítják. Nagyon rozoga alkotmányoknak látszanak, azonban használóik véleménye szerint bármily régiek, megfelelő gondozás esetén igen tartósak.

11. Bádogtetős és nyeregtetős fakémény

Magát a kéményt, ami a tetőből kiemelkedik, *síp*-nak nevezik. A *síp* általában 1–1,2 m magas. Felső harmadába szelelő lyukat vágnak. Van olyan kémény, amelynek mind a négy oldala egyforma, a felső széle be van keretezve, és a tetején bocsátja ki a füstöt. Ez a *nyitott súpú* (szájú) *kemen*. Általánosabbak azonban az olyan kémények, amelyeknek a teteje féltetősen, vagy másként van lefedve és oldalt, a szembenálló oldalakon vágnak ki 2 vagy 4 kerek, szögletes, köralakú, félköralakú, esetleg cikcakkosan díszített szélű nyílásokat. (9. ábra.) A sípöt sokszor kupolaszerű födél zárja le, melyet lécdarabokból eszkábálnak össze; ez a *kupolás kémény*. (10. ábra.) Előfordul, hogy valami pléhdarab körszeletként borul a súp-ra, és úgy megy ki alatta a füst, de van nyeregtető formájára készült kéményfedő is. (11. ábra.) Általában nagyon kevés közöttük a gondosan készített, szép, szabályos forma; látszik, hogy összevissza toldozott-foltozott régi alkotmányok.

A kémény nyílásainak elhelyezésénél tekintettel kell lennie a tulajdonosnak az *ószél* (alszél), valamint a *főszél* (felszél) járására: a kémény nyílásának ezek irányában kell lennie. „Akkó van huzattya!” – mondják. A kanyargós [243](#)Felsőbüki Nagy Pál utcában hol hosszában, hol szélteben állanak a házak, a kémények nyílásai azonban tartják a füstirányt, ezért hol nyílással, hol zárt részükkel fordulnak az utcának. A

megvizsgált régi házak tulajdonosainak mindegyike kifejezte vágyát egy modern, kényelmesen megépített ház után. E vágyak megvalósulását az anyagiak hiánya, a „szeginség” akadályozta meg. Ahol került rávaló, lebontották a régi házat s vele együtt az ősi *sövinkement*, vagy átalakították a tetővel együtt a kéményt is. Mind a mihályiak, mind a kiscaludiak rendet, tisztaságot tartó emberek: a régi házak is gondosan karbantartottak, megújítottak. Némelyikről el sem hinné az emberfia, hogy 100–150 éve teljesíti funkcióját: oltalmazza, védi nemzedékek sorát az időjárás kellemetlenkedései ellen. (12. ábra.)

12. Östökös (csapott tetejű, kiugró előrészes) ház Mihályiban (1811)
(A szerző felvétele)

A mihályi és a kiscaludi fa- és sövénykémények legnagyobb része a XIX. század elejéről való. 100–150 éves reliktumai, maradványai egy füstelvezetési gyakorlatnak, amely a XVIII. században a sövényfalu építkezés technikai gyakorlatában alakult ki az Alföldön, azonban a dombos vidékeken tovább maradtak meg emlékei, mint eredete helyén, ahol a talaj összetétele nem biztosított oly tartós földfalakat, mint az agyagos dombok tartományaiban. Mihályi és Kiscalud községekben való fennmaradását a tűzvészől való szerencsés megmeneküléseken kívül a házfalak tartós volta, a szegénység és a hagyomány szeretete biztosította. A fakéményes házakban igen sok olyan régi tárgyat, holmit találtunk, amelyeknek legnagyobb része ma már a soproni múzeum gyűjteményeiben szemlélteti a sövénykéményes házak virágzási korszakának, az elmúlt századnak kezdetleges kultúráját az élet más területein is.

244 Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből

Sopron középkori zsidóságának történetét 1896-ban megírta dr. Pollák Miksa, a soproni neolog zsidók mártírhalált halt rabbija. A mohácsi vész után, 1526-ban, a vesztt háború utáni zavarban és széthúzásban Sopron város urai is *el tudták érni* a soproni zsidók hirtelen kiűzetését. Ennek megtörténte után a lakosság *nekiesett* a lepecsételt zsidó lakásoknak és azokat kifosztotta. Ingóságaiából nem maradt semmi, pergamentre írt kézírásos héber könyveiket széthurcolták. A középkori zsidó temető helye csak sejthető, pontosan ma sem tudni, hogy hol volt, 1537-ben pusztává tették.¹⁽¹²⁵⁾

A kiűzött soproni zsidók a környező zsidólakta falvakban helyezkedtek el. Ezután kerek háromszáz évig nem lakhattak zsidók Sopronban. 1813-ban még közhírré tették, hogy egyetlen soproni se adjon zsidónak lakást, vagy magazint bérbe, 100 forint pénzbüntetés terhe mellett.²⁽¹²⁶⁾ 1814-ben zsidórazziát tartanak a városban. De mindez nem használt, mert 1818-ban hat polgárt büntetnek meg e rendelkezések megszegése miatt. Sőt még imaházat is fedeztek fel, amit rögtön bezártak. Gyermekkoromban még voltak öregek, akik mondták, hogy apáik elbeszélése szerint, azok – szombat kivételével – egész héten Sopronban kereskedtek, de éjszaka nem maradhattak a városban, hanem a városon kívül, a mai vágóhíd környékén lévő kocsmaszállóban aludtak. Mégsem tudták megakadályozni két család³⁽¹²⁷⁾ beköltözését, amit azután további beszivárgás követett. 1830-ban már 37 volt a lélekszámuk. Hiába folytat a város éles zsidóellenes politikát, hiába szavaznak a város képviselői a törvényhozásban minden ellen, ami a zsidók jogait van hivatva előmozdítani. 1854-ben már 30 adófizető család, kb. 180 lélek, 1869-ben pedig már 854 a számuk. Az az 1840-es rendelet, amely megengedi a zsidók szabad költözködését a szabad királyi városokba is, megtette hatását. A beköltözők mind kizárólag a Sevá K, hilosz öt Sopron megyei községből jöttek. A három évszázad előtt kiüldözöttek egyenes leszármazottai jöttek újra vissza. 1852-ben már iskolájuk is van. 1858-ban önálló hitközséget alakítanak, addig a legközelebbi Célemhez (Keresztúr) tartoztak, oda fizettek hitközségi adót, és anyakönyvi bejelentéseiket is oda eszközölték.⁴⁽¹²⁸⁾ Halottaikat azonban még sokáig szülőhelyükön temették, és csak 1869-ben létesítettek temetőt, aminek történetét a múlt évi 85. évfordulóra megírtam. Imaházat először a Hal-téren a Krausz-féle házban létesítettek, majd a Fekete Sas téren a Schaffer házban, azután a hajdani Zsidó utcában, az Új utcában a Györi-féle házban volt az imaház. 1874-ben egy örökhatározó jóvoltából 25 000 forintért felépítik a Templom utcában a zsinagógát, amit 1876-ban avattak fel.

245 1884-ben avatták fel a templom melletti kétemeletes iskola és székház épületét. Az 1876-os kongresszus után az anyahitközség a „Fortschritt”, neolog irányzatot választja. Először egy Éliás nevezetű tanító⁵⁽¹²⁹⁾ végzett rabbifunkciókat. Első és egyben utolsó rabbijukat 1894-ben választják meg, aki híveivel együtt Auschwitzban mártírhalált halt. – 1933-ban a Képezde utcában aggokházát építettek.

Az Új utcai gettó 1941-ben
(Rezsák Ferenc felvétele)

Az orthodoxok 1877-ben váltak ki és létesítettek külön hitközséget, ami sokáig anyagi természetű vitákat vont maga után. A néhány évig folyó egyesítési kísérletek nem vezettek eredményre. Először az Új utcai volt közös imaházat használták, amíg 64 000 forint költséggel felépült a Papréten 1891-ben a ma is álló orthodox templom. 1910-ben negyvenezer forint bankkölcsön segítségével megvették a templom közelében volt cukorgyári épületkomplexumot, amelyben rituális fürdőt, Talmudtórát, macessütődét, rabbi-, metsző- és egyéb alkalmazottakást és imaházat rendeztek be. 1912-ben külön orthodox chevrat és temetőt létesítettek. 1923-ban új, világos, tágas Talmudtórát és egyben imaházat [246](#)építettek a papréti székház udvarán. 1934-ben építették a temető szertartáscsarnokát. A külön orthodox iskola építése csak hón

óhajtott terv maradt, meghiúsította a háború.

1872-ben választják meg Grünwald Manót rabbinak, akit halála után 1930-ban Posen Simon követ a rabbiszékben. Míg a neolog hitközségben az első háború után először stagnálás, azután pedig mind erősebb lemorzsolódás állott be, addig az orthodox hitközség egyre erősödő növekedést mutatott. Talmudtórájában, azután a 30-as években létesült Talmud iskolájában egyre gyarapodott a tanulók száma. 1926-ban⁶⁽¹³⁰⁾ a neologoknak 352, az orthodoxoknak pedig 217 adófizető tagjuk volt, 1944-ben az orthodoxoknak 270, a neologoknak alig 300 tagjuk volt. Ugyanakkor az iskolás gyermekek közül kétharmadrész, az annál kisebbeknek pedig háromnegyed része orthodox szülőké volt.

Sopron zsidó lakossága:⁷⁽¹³¹⁾

1881-ben	1152 fő
1891-ben	1632 fő
1910-ben	2255 fő az összlakosság 6.6%-a
1920-ban	2483 fő az összlakosság 7.0%-a
1930-ban	1885 fő az összlakosság 5.3%-a
1941-ben	1861 fő az összlakosság 4.4%-a

1944-ben, a gettóba tereléskor 1801 főt tartottak nyilván, akik a törvény szerint zsidónak voltak tekintendők, a bevonult munkaszolgálatosokon kívül.⁸⁽¹³²⁾

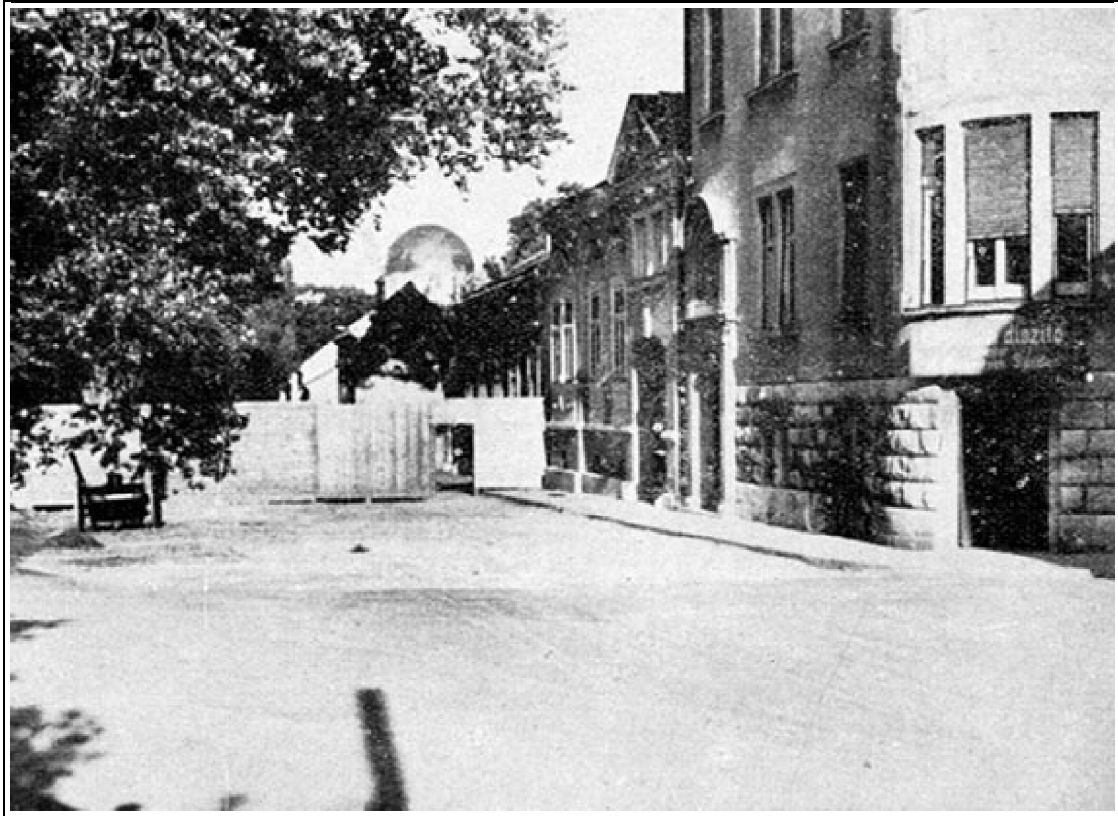
1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből / A deportálás

A deportálás

A magyarországi zsidóság a háború alatt valahogy mindig azt remélte, hogy a náciizmus zsidóüldözéseit kis veszteséggel átvészeli. A zsidótörvények megalázásait és megszorításait átmeneti kellemetlenségnek tekintette. Hiába volt előtte a német zsidók lassú, de biztos kifosztásának és kiszorításának képe, az ausztriai zsidók gyors kikergetésének példája, látták 1942-ben a nem magyar honos zsidók keletre szállítását és eltűnését, tudtak a lengyelországiak kíméletlen megsemmisítéséről, maguk előtt látták a szlovák zsidók szenvedéseit. Tele volt az ország minden felől menekült, illegálisban élő zsidóval, tudni lehetett a Magyarországon áthaladó deportáló vonatokról. Külföldi rádiók és menekültek beszéltek a lengyelországi megsemmisítő légerekről. A keleti frontra szállított munkaszolgálatos századok eltűntek. Mégis, a magyar zsidók tehetetlenségükben, mit is tehetek volna egyebet, bíztak abban, hogy az ország akkori urai nem fogják őket kiszolgáltatni, remélték, hogy nem lesznek a náci zsidó-vérszomjnak törvényen kívüli szabad prédái. – A soproni deportálás visszatükrözi az egész országban lefolyt hasonló történéseket.

1944. március 19-én, vasárnap hajnalban a soproniak arra ébredtek, hogy az utcák tele vannak német katonasággal és katonai járművekkel; megszállták az országot. Egy-két napig még semmi jele sem volt annak, hogy mi készül a zsidók ellen, az újságok nem írtak semmiről, szabadon mozoghatott mindenki, az

üzleteket ki lehetett nyitni, mindenki végezhetette a munkáját. Már-már kezdett felengedni a kezdeti szorongó félelem, amikor híre jött, hogy Budapesten a pályaudvarokon összefogdosták az elutazó és érkező zsidókat, akiket azután [247](#)Kistarcsára vittek, ahol addig a nyilasok voltak internálva. Ezek között soproniak is voltak szép számmal. Ezután már gyors egymásutánban jöttek a zsidóellenes rendelkezések, amelyek megszegőit, német mintára, megbüntették, még mielőtt a rendeletek megjelentek és még mielőtt tudni lehetett róluk. Életbelépett az utazási és mozgási tilalom – a helyi villamosok és autóbuszok kivételével –, a zsidóüzletek kötelező nyitvatartása, lakáson kívül 10-szer 10 cm nagyságú kanárisárga zsidócsillag viselése a felsőruha baloldalán, a zsidó érték és vagyontárgyak, rádiókészülékek, írógépek és járművek bejelentése és beszoigáltatása, a szórakozó és sporthelyek, fürdők látogatásának tilalma, a piacokon és üzletekben való vásárlási idő korlátozása, erősen csökkentett fejadagokra szóló külön élelmiszerjegyek kibocsátása stb. E rendeletek mind április közepe előtt jelentek meg. A baloldalinak exponált zsidókat összefogdosták és Pestre hurcolták.[9\(133\)](#) Április végéig el kellett bocsátani a keresztény háztartási alkalmazottakat, és elvették a zsidó földbirtokokat. Április 22-én távirati utasításra[10\(134\)](#) a zsidó üzleteket a tulajdonosoknak maguknak kellett leltározni, lezárni és bejelenteni, a berendezést és árukészletet zár alá vettnek kellett tekinteni, és azt az üzleten, kívülről feltűnő helyen ki kellett írni. A keresztény alkalmazottak járandóságát azonban tovább kellett fizetni. Közben Budapesten megalakították a Zsidó Tanácsot, amely az egyetlen összekötő szerv volt a zsidóság [248](#)és a hatóságok között. Tagjai életükkel feleltek a kiadott zsidóellenes utasítások végrehajtásáért. Sopronban is kinevezték az „Altesten Rat der Juden in Sopron” tagjait:[11\(135\)](#) vezetője Rosenheim Zsigmond, tagjai Goldschmied Sándor, Krámmer Viktor, dr. Krausz Béla, dr. Lederer Manó, Rosenberg József, Steiner Emil, és a kitértek képviselésére dr. Hacker Béla; tanácsadók Goldschmiedt Szigfried orth. elnök és Krausz Mihály neolog elnök, titkár Paschkus Salamon. Személyükben voltak felelősek a rendelkezések betartásáért. Az összes zsidóvonatkozású egyesületeket és szervezeteket feloszlatták, megszűnt sok más folyóirattal együtt minden zsidó folyóirat, megszüntették a zsidók orvosi, ügyvédi, újságírói kamarai tagságát.[12\(136\)](#) Zsidó írók műveit kivonták az üzletekből és könyvtárakból, az első könyvet ünnepélyesen dobták a papírmalomba.[13\(137\)](#) Május elején már hallani lehetett az ország keleti és déli részében megtörtént gettóba tömörítésekről és a Kistarcsán fogvatartottak elszállításáról. De a soproni zsidók biztosak voltak afelől, hogy a soproni hatóságok nem fogják ezt megtenni és megengedni. A pénzügyigazgatósághoz Sopronból 24 millió, a megye községeivel együtt 35 millió pengő értékű értéktárgyat jelentettek be.[14\(138\)](#) De ennek sokszorosát tették ki a kutatások folyamán és a feljelentések folytán előkerült értékek. A keresztények őrizetére bízott értékek, amiket azok szigorú felszólításokra beszoigáltattak, sokszáz milliót tettek ki. Háromszor adtak amnesztiát az ilyen megőrzőknek,[15\(139\)](#) hét, majd két napot, jún. 26. és 27., végül 24 órát, és ez mindig nagy eredményt hozott. A fővárost és az ipari centrumokat áprilistól sorozatos légitámadások érik, és az újságok zsidóellenes uszításokkal kábítják a népet.

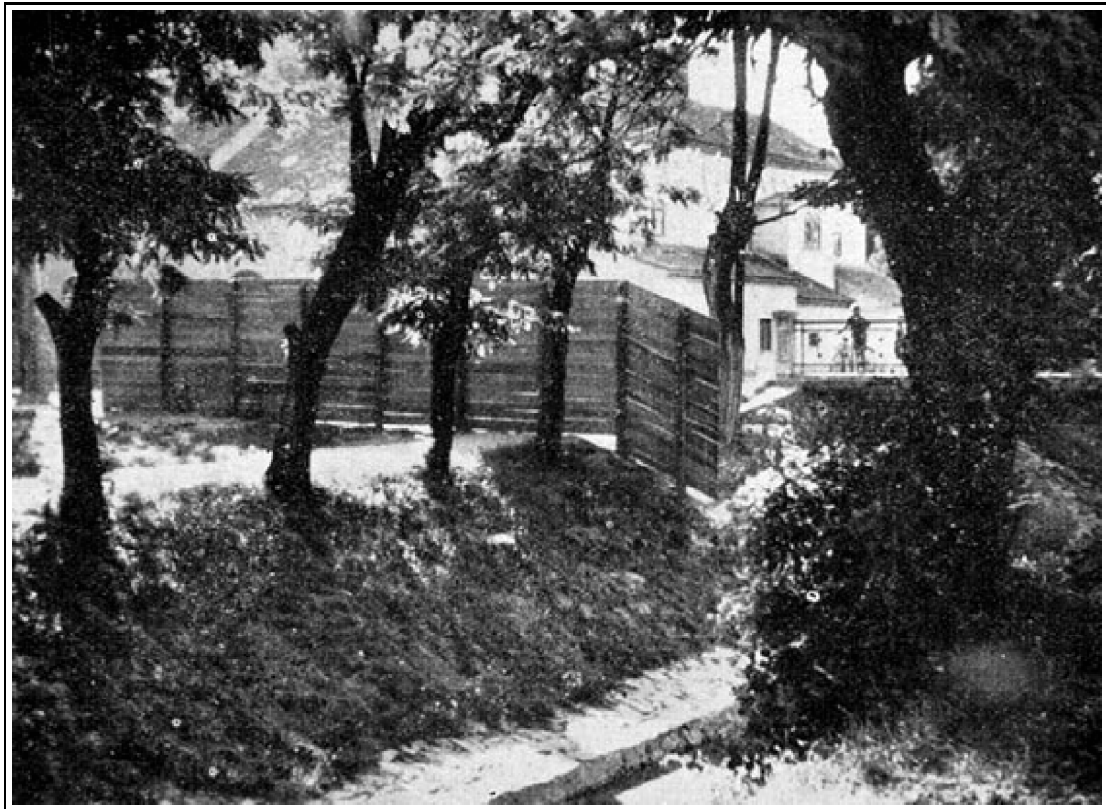
A papréti gettó bejárata 1944-ben
(Rezsák Ferenc felvétele)

Május közepén a német Ortskommando utasítása alapján Sopronban is kijelölték a zsidók összeköltözésére szolgáló utcákat és házakat. A főbb utcákat zsidómentessé kellett tenni. A Papréten a 4. sz. háztól a tornacsarnokig kerítést húztak, ezután az Ikvapatak képezte a gettóhatárt a hitközségi házig. Az Új utcát jelölték még ki, amelynek két végét sárga láncsal zárták el, továbbá a Jakóbi-féle gyárépületet és a Torna utcában, az Ezüst utcában, az Újteleki és a Rákóczi utcákban jelöltek ki néhány házat. Utóbb ezek közül is több házat el kellett a zsidóknak hagyniok.

Május 17-én hetven Új utcai lakos kérvényezi aláírásával,¹⁶⁽¹⁴⁰⁾ hogy ne jelöljék ki az ő utcájukat gettónak, amely közérdekből sem alkalmas erre, mert ott alkalom nyílik mindenféle üzelmek lebonyolítására, helyette a „legszegényebb keresztény rétegek számüzetési helyét”, a kurucdombi laktanyát ajánlják; eredménytelenül. Az átjáróházakban és ahol a kijelölt házakból főútvonalra kijárási nyílott, valamint a ki nem jelölt házakba vezető járatot, téglafallal el kellett zárni, mégpedig vakolatlanul, hogy az hirdesse, hogy azon belül zsidók élnek. A zsidómentes utcákra néző zsidólakások ablakait be kellett festeni. A soproni zsidók azzal a tudattal költöztek össze a gettóba, hogy ott fognak maradni, amíg a németek el fogják veszteni a háborút. Az orvosok egy ideig még a lakásokban maradhattak, de azután a főispán utasítására ezeknek is a gettóba kellett menniök¹⁷⁽¹⁴¹⁾, és a keresztényeket csak első segélyben ²⁴⁹részesíthettek. Többen öngyilkossággal kerülték ki a megalázó összeköltöztetést.¹⁸⁽¹⁴²⁾ A gettólakók lakásaikat 21-től 7 óráig nem hagyhatták el, és csak de. 10 óra után vásárolhattak 2 óra hosszat.¹⁹⁽¹⁴³⁾ A légiriadók ideje nem számított bele ebbe a 2 órába. Június 13. és 14-én a még be nem vonultakat, a papréti hitközségi házban besorozták munkaszolgálatra, csak beteg és öreg férfiak maradtak otthon és átmenetileg a félzsidók. A

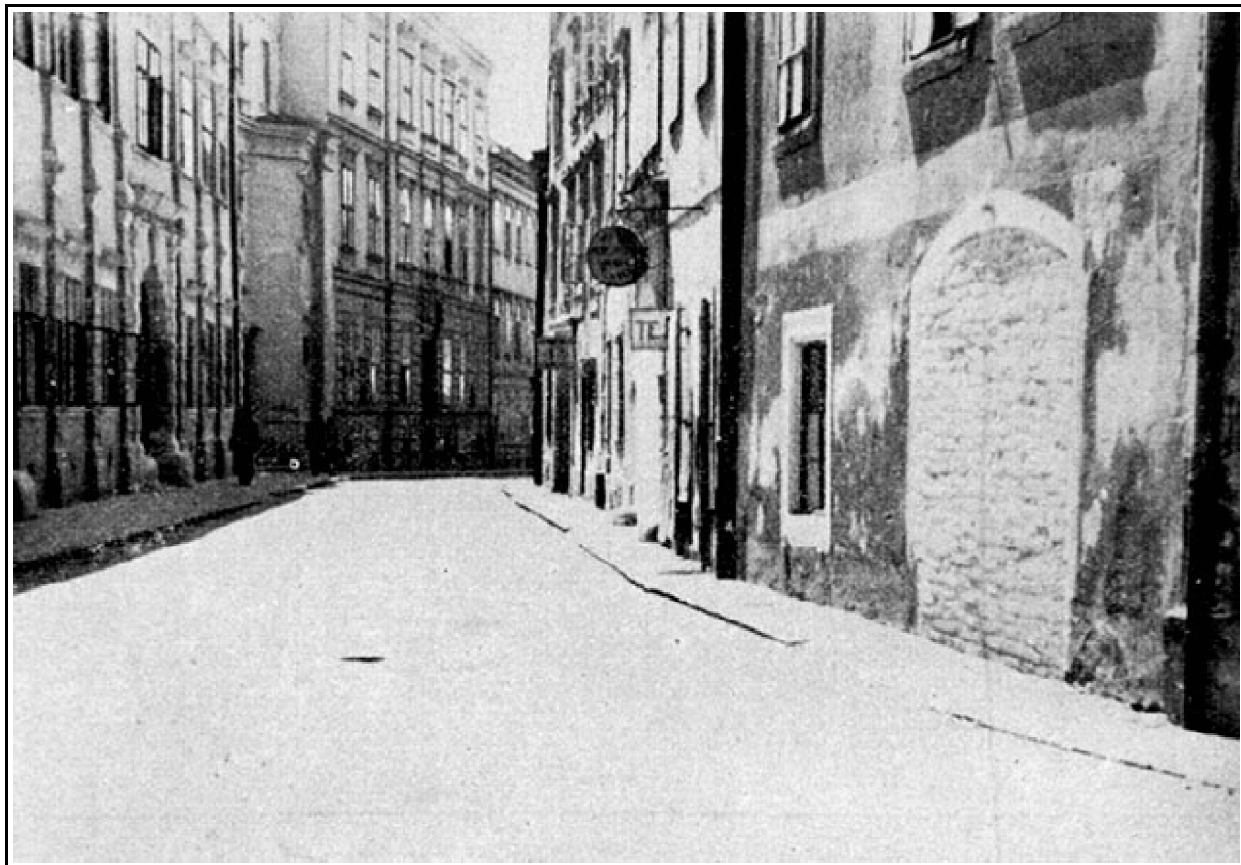
bevonulási rendelet²⁰⁽¹⁴⁴⁾ „elvárja, hogy legjobb odaadásukkal és tehetségükkel fognak dolgozni”. A nyomban bevonulók menetét az utcákon sok nemzsidó sírása kísérte.²¹⁽¹⁴⁵⁾ Az újságok a háború és minden háborús baj okozóiként a zsidókat állították oda. Június 12-én a főispán engedélyezte, hogy 21 zsidó minden nap mezőgazdasági munkára elhagyhassa a gettót. Ekkor a megyei gettókból már a soproni líceumi menzaépületbe hozták be az ottani zsidókat, de a soproniak még mindig úgy érezték, hogy őket nem fogják elszállítani. Ennek a bizakodásnak lett is volna alapja, ha sorsuk a helyi hatóságoktól függött volna. A város polgármestere kibújt minden zsidóellenes intézkedés végrehajtása alól, amire nem volt egyenesen kötelezve.²²⁽¹⁴⁶⁾ Elutasítja a pénzügyigazgató kérését, hogy a zsidó értékek leltározásában városi tisztviselők résztvegyenek. Május 26-án kéri a belügyminisztert, hogy álljon el a gyűjtő- és elkülönítő táborba helyezett zsidók értékeinek Budapestre szállításától és bízza azokat a polgármester őrizetére.²³⁽¹⁴⁷⁾ Volt azonban néhány olyan főtisztviselő, akik szívesen vállalkoztak a zsidóellenes akcióknak, az előírtnál szigorúbb végrehajtására. A rendőrségnél a legénység és az alantas beosztásúak viseltettek megértően és könyörületesen az üldözöttek irányában, és csak a vezető tisztek kedveskedtek és hajbókoltak a német megszállóknak azzal, hogy a zsidók ellen olyan intézkedéseket is tettek, amit azok nem is kívántak.

Június 29-én a soproniak elvesztették eddigi bizakodásukat.²⁴⁽¹⁴⁸⁾ Hajnali 5 órakor csendőrkülönítmények felzörgették, az utcára zavarták és sorbaállították őket, csak annyi élelmet, ruha- és ágyneműt vihettek magukkal, amennyit kézben el tudtak cipelni; a kisgyermeket kocsiban tolhatták. Bútoraikat, minden ruhaneműikkel, edényeikkel és berendezési tárgyaikkal a gettólakásokban hagyták. Így hajtották a nőket, gyermekeket, csecsemőket, aggastyánokat és betegeket gyalog végig a városon, ki az Erzsébet kert előtti, épülőfélben lévő főiskolai menzaépületbe és a szomszédos Jakóbi-féle gyárépületbe. A szomorú menet előtt minden jobbérzésű ember iszonyattal fordult el. A csöcselék vihogva és csúfolkodó megjegyzésekkel kísérte őket. A padlózatlan, tető, ablak és lépcső nélküli, nyers házban úgy helyezték el őket a csupasz, poros földön, hogy minden helyiségben felerészt szegények és felerészt gazdagok legyenek. A bizakodást felváltotta a kétségbeesés és páni félelem, amit tetőzött az, hogy egyes kiszemeltek elhurcoltak értékek utáni házkutatásra és vallatásra, és aztán úgy összeverve hozták őket vissza, hogy nem tudtak lábraállni. Az élelmiszer beszerzést úgyszólván lehetetlenné tették.²⁵⁽¹⁴⁹⁾ Dr. Drégely Béla csendőrszázados, a soproni csendőr szárnyparancsnokság vezetője adta az utasításokat. Július 5-én ²⁵⁰a közeli déli pályaudvaron hosszú szerelvény várakozott. Ebbe vagonirozták a soproni és a Csornáról, Kapuvárról és Beledről behozott zsidókat; kb. 80 lelket zsúfoltak egy-egy tehervagonba. A gyermekkocsikat a pályaudvaron kellett hagyni. 42 személy kivételével, akiket Budapestre szállítottak, mindenkit deportáltak. Elenyésző, jelentéktelen volt a gettóból és a vagonirozásokor megszököttek száma.²⁶⁽¹⁵⁰⁾ A Zsidótanács két ízben jelentette egy-egy család szökését.²⁷⁽¹⁵¹⁾ Négy családot mentesítettek a zsidótörvények hatálya alól az egész megyében.²⁸⁽¹⁵²⁾ Két mentesítés megkésve, az elszállítás után érkezett meg, ezeket diplomáciai úton továbbították a Németországban „ismeretlen helyen” tartózkodók után.

A papréti gettó kerítése az Ikva felé. 1944.
(Rezsák Ferenc felvétele)

A halálvonat mintegy háromezer magatehetetlen, halálfélelemben vergődő emberrel vágatott Budapesten és Kassán át a sziléziai Auschwitz felé. Egész úton nem volt szabad az ajtókat kinyitni; sem élelmet, sem vizet nem adtak, a legegyszerűbb szükségleteikről sem gondoskodtak, így szorongtak férfiak, nők, csecsemők és aggastyánok. Július 8-án, szombat reggel érkezett meg a vonat Auschwitzba. A halottakat és haldoklókat lerakták a földre, a lábujjakkal sorbaállították és „szelektálták”, a gyermekeket és a velük lévő anyákat, valamint a munkaképteleneket „balra” állították, ezeket még aznap gázkamrákban megölték, majd elégették. Ugyanaz nap még más dunántúli gettózállítmányok is érkeztek oda, úgyhogy a halálüzem messze a kapacitásán felül meg volt akkor terhelve. A munkaképeseket, a deportáltak kb. egynegyed részét, mindenüktől 251 megfosztva, a nők haját is lenyírva, csíkos Häftling ruházatban a birkenauai lágerbe vitték, onnan pedig különböző kényszermunkahelyekre kerültek. A nélkülözések, a nehéz munka, a „szelektálások”, a járványok és betegségek folytán alig pár százalék érte meg a háború végét és a felszabadulást. Az SS-ek sokakat közvetlenül a felszabadulás előtt lőtték agyon. Sokan a felszabadulás után haltak meg, már nem lehetett rajtuk segíteni.

Az Új utcai gettóba vivő kapu befalazva a Szent György utcában
(Rezsák Ferenc felvétele)

Ezalatt Sopronban megindult a tülekedés az elhurcoltak értékeiért.²⁹⁽¹⁵³⁾ A 157 zsidóüzletért nem kevesebb, mint háromezer kérvény érkezett be. Megkezdtek a nemzeti vagyonná lett zsidó ingó vagyon leltározását.³⁰⁽¹⁵⁴⁾ A polgármester a főispánhoz intézett átiratában elhárítja a város felelősségét azért, hogy ez a vagyon gyors tönkremenésnek van kitéve. Ugyanis csak június 28-án este fél 10 órakor értesítették telefonon arról, hogy másnap hajnalban szállítják „gyűjtőtáborba” a zsidókat, és az ehhez kiküldött két városi tisztviselőt egy állítólagos Takács csendőrszázados azzal küldte el, hogy a csendőrség egyedül kívánja és fogja az elszállítást és a lakások lepecsételését elvégezni. A lepecsételt lakások és szekrények kulcsait mind egy nagy kosárba gyűjtötték össze, úgyhogy amikor a pénzügyi hatóságok aprólékos lassúsággal elkezdtek a leltározást, legnagyobbbrészt csak az ajtók feltörése után tudták azt végrehajtani. A leltározás első adata: többszáz „elhagyott” gyermekkocsi és nagymennyiségű „gazdátlaná vált” ágynemű a Jakóbi és menzaépületekben.³¹⁽¹⁵⁵⁾ Tanítókat és tanárokat rendelnek ki segítségül a leltározáshoz. A visszamaradt ingóságok nagyrésze, a kutatások ²⁵²miatt, a padlón kiszórva hevert, ezeken jártak-keltek a leltározók;³²⁽¹⁵⁶⁾ az üzletek áruiban, különösen a textiliákban az egerek és patkányok tettek nagy kárt. Sokszázmillió értékű műtárgyat és régiséget szállítottak el.³³⁽¹⁵⁷⁾ A bútorokat a papréti templomba és székházba hordták össze, és onnan először a menekülteknek és kibombázottaknak, továbbá az ide menekülő minisztériumi hivataloknak és állami szervezeteknek adták ki. A pénzügyminisztérium egyes³⁴⁽¹⁵⁸⁾ osztályai pl. egyszerre száz íróasztalt kaptak, hasonlóképp a Német Menekültügyi Bizottság, majd a német követség útlevelesztálya. Később már csak az nem kapott zsidóbútort, aki nem kért.³⁵⁽¹⁵⁹⁾ Mikor a nyilaskormány

Sopronba menekült, minden zsidólakás és üzlethelyiség zsúfolásig megtelt háborús menekültekkel. 1945 februárban, amikor Budapest már elesett, és a felszabadítók a Dunántúlon közeledtek, Sopronban, a festőteremben még vásárkiállítás rendeztek³⁶⁽¹⁶⁰⁾ a zsidók értékes képeiből, és a zsidóüzletek feliratainak eltávolítását szorgalmazták.³⁷⁽¹⁶¹⁾

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből / A felszabadulás után

A felszabadulás után

Alighogy Sopron felszabadult, kezdtek visszazáolingózni az életbenmaradt munkaszolgálatosok. Megdöbentő pusztulás képe fogadta őket. Sopront két nagy³⁸⁽¹⁶²⁾ és több kisebb légitámadás érte, ezektől elpusztult a neolog templom a Templom utcában és mindkét temető halottasháza, amiket a németek háborús célokra használtak. A Papréten halomba összehordva, esőtől áztatva hevert sokezer héber könyv és családi fénykép. A visszatérők a romokon hozzáfogtak új életük és hitközségük felépítéséhez. A neolog templom romjait le kellett bontani. A ma is használatban lévő papréti orthodox templomot 1947-ben, a fertőszentmiklósi templom értékesítéséből belülről renoválták. Rendbehozták a rituális fürdőt és imaházat. Állami segítséggel a régi templomülések maradványaiból a templomot fele részben új padosorokkal látták el. A visszatértek áldozatkészségből, a temetőépületek romanyagából a neolog temetőben új szertartásépületet és abban monumentális emlékművet építettek: 1600 mártír nevét vésték márványba. A templom előcsarnokában és az orthodox temetőben hirdetik még emléktáblák az elpusztultak emlékét, utóbbin Müller Lajos és Rosenberg József rabbi nevét, akik híveikkel együtt mentek a halálba. A temetők kerítésfalait rendbehozták, de még most is többszáz sírkő hever a bombázásoktól és az idő viszontagságaitól eldőlvén. A tömegsírok még mindig jeltelenek. – Jellemző, hogy a templomban lévő néhány ezüst tóradisz és kegyeszer az erdélyi Dés városból került ide. – A soproniakból kb. háromezren éltek meg a felszabadulást. 1955-ben³⁹⁽¹⁶³⁾ 202 azoknak a száma, akik zsidóknak tekinthetők, ebből 58 gyermek. 80 családból 16 a szombattartó, 2 asszony zsidóvá tért, 14 férfi és nő él vegyesházasságban. 68 asszony közül 32-en, különösen a gyermektelenek, kereső foglalkozást üznek. Foglalkozási megoszlás: 44 kisipari szövetkezeti-, 17 állami és vállalati-, 17 tisztviselő-, 16 magánszektori és 3 hitközségi dolgozó, 5 orvos, 3 vállalati mérnök és 9 munkaképtelen öreg és beteg.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Kovácsics Sándor: A Répcevidék egészségügyi viszonyai a 20. század elején* (Három évi orvosi működésem a bői [Sopron m.] orvosi körzetben)

253 Kovácsics Sándor: A Répcevidék egészségügyi viszonyai a 20. század elején.* (164)(Három évi orvosi működésem a bői [Sopron m.] orvosi körzetben)

Körorvos: zuhanás a mélységbe... A kórházban való működés bizonyos nimbuszt kölcsönöz az orvosnak a közönség szemében. Ezért olvasható gyakran orvosi címtáblákon: v. (volt) kórházi orvos. Azt azonban sohasem láttam kiírva egyetlen orvos címtábláján se: volt községi vagy körorvos vagy falusi orvos. Ezzel senki se dicsekedik, pedig ez is jelent valamit. Büszke lehet az orvos arra, hogy évtizedeket töltött falun, évekig súlyos áldozatokat hozott a falu népe, a magyar nép egészségének szolgálatában, mert ez a működés nemcsak sok-sok fáradtságot jelent, hanem jelenti értékes tapasztalatok gyűjtését is. Mint kórházi segéd- vagy másodorvos előlegezett bizalomnak örvendett a nép körében, a közigazgatás fejeinél: főszolgabírónál,

alispánál, vagy a földesuraknál; mint egyenrangúak kölcsönös tisztelettel, megbecsüléssel érintkeztek. Ez a viszony megváltozott, mikor a kórházi segéd- vagy másodorvosból körorvos lett: minden eddigi tekintélye odalett. Újra kellett megalapoznia orvosi tekintélyét.

De nemcsak a közigazgatás fejei beszéltek vele felülről, hanem a falusi jegyző, akinél a községgel kapcsolatos ügyekben eljárta, a földesúr, aki fizette (mint uradalmi orvost), a községi bíró, akinél körútja alkalmával jelentkeznie kellett, s akit a magas közigazgatás még arra is felhasznált, hogy ellenőrizze a körorvos működését: mikor és hányszor szállt ki a községbe? Valósággal „Pária” lett belőle, ahogy ezt a Magyar Orsz. Orvos Szövetség a belügyminiszterhez intézett felterjesztésében megállapította. (M. Orsz. Orv. Szövetség, 1907. 7. sz.)

Soha eszemben sem volt, hogy körorvos legyek. Gyógyítani akartam, független akartam lenni. A megélhetés kényszere vitt rá, hogy pályáztam a szülőföldem közelébe eső *Bő* községben szervezett körorvosi állásra, mely 12 év alatt csak egyszer volt betöltve, másfél évig. Patika nem volt a községben. A vasútállomás 6–8 km távolságban volt. Természetes, hogy az élni és boldogulni kívánó kollégák nem igen kaptak rajta.

1905. okt. 3-án foglaltam el körorvosi állásomat. A választási jegyzőkönyv mellé kaptam egy 3 szobás kertes házat. Nem volt se bútorom, se műszerem, se pénzem. Mit tehettem egyebet: hitelre berendezkedtem. De hát falun nem úgy van, hogy azután forog a kerék magától. Nem! Ott volt az ellátás, az élelmezés fontos kérdése. A falusi vendéglők csak szeszitalok kimérésre voltak leginkább berendezve. Rendes kosztot semmi pénzért se adtak. Ez nem volt jó üzlet.

Bő községnek kb. 1200 lakosa volt. Kisbirtokosok, napszámosok és gyárimunkások lakták. A községben egy uradalmi lakás volt. A földművelő lakosság [254](#)pedig szorgalmasan szántott-vetett. Járt a vásárokat, hogy mindent „megfogjon”, amit csak lehet. Minden házat nyomott az adósság. Kétszer leégett a falu rövid idő alatt. Késő őszi és téli esteiken összegyűltek az ún. gazdakörben, egyik iskolai teremben. Többnyire ott volt a plébános, meg a tanító. Én is gyakran elmentem hozzájuk. Itt aztán megbeszéltük a napi eseményeket. Kitérték szívük bánatát. Sok egyéni és közügyet beszélünk meg és intéztünk el.

Íme ez volt az a társadalmi keret, melyben 3 évig szolgáltam – mint körorvos – népünk egészségügyét. Szórakozásom az volt, hogy sorra látogattam a falu népét, és szolgáltam a prevenciót, anélkül, hogy sejtették volna.

A jegyző barátkozásának visszautasítása nem maradt következmények nélkül. A szolgabírói hivatalban értesülök, hogy feljelentettek, mert nem vizsgáltam meg egy halottat. Hazamenve szóltam a feljelentőnek, mire azt a választ kapom: „Törjön el a kezem, ha én feljelentetem. Szeretjük a doktor urat, semmi kifogásunk ellene.” A szolgabírói hivatalban megmutatják neki a feljelentést, melyen az ő neve van. Az ember elismeri, hogy az aláírás tőle származik, de nem ő jelentette fel a doktor urat. Erre tanácstalanul néz rá a szolgabíró. Hogy zavarából kiségitsem, azt kérdezem a szolgabírótól: Ha valaki halottat jelent a jegyzői irodában, mit kell neki aláírnia?” – „Nem tudom” – feleli a szolgabíró. „Pedig ön az anyakönyvezetők felügyelője; hát megmondom: semmit se. Most tessék megkérdezni a feljelentőt, mikor a halottat bejelentette a jegyzői irodámban, aláírtak-e vele valami papírost? – Igen, – mondja az ember – valami papírost elém tetek, hogy ezt írjam alá. De, hogy az mi volt, nem tudja. Így keletkezett a feljelentés. Az ügy lényege pedig ez: késő éjjel mentem haza a szomszéd faluból. Mielőtt a lakásomra hajtottam volna, megnéztem a moribund beteget. Még élt, de már segíteni nem lehetett rajta. Kora reggel jöttek a halottvizsgálati bizonyítványért, azzal az indokolással, hogy a távoli rokonokat akarják értesíteni. A

bizonyítványt megírtam s utána felkeltem, elmentem megnézni a halottat. Ebben én akkor se, most se látok szabálytalanságot, viszont az illetőnek véltem szolgálatot tenni. Hivatalosan csak annyit jegyeztem meg, senkit még nem temettek el azért, mert egy bizonyítványt állítottak róla ki, – utólagos vizsgálat alapján.

A szolgabírói hivattalal még egyszer volt komoly ügyem. Reggel 9 órára kaptam idézést, Csepregre, mely tőlem 10 km-re esett. Pont 9-kor benyitok a főszolgabíró hivatalos helyiségébe. Tárgyalás folyt. A főbíró stentori hangon szól: „Tessék ottkinn várni!” – Várok – mondom – csak megállapítom, hogy 9 óra, és a helyiség a főszolgabírói hivatal, ahová idézve vagyok. Én hát jogosan kopogtattam, de várok... A továbbiakban az az érdekes, hogy a tárgyalás folyamán annyira ellentétes felfogásban voltunk, hogy kénytelen voltam a főszolgabírónak a következőket kijelenteni: – Ne vegye rossznéven a főbíró úr, de kénytelen vagyok kijelenteni, egyikünk igen súlyos bajban szenvedhet, mert különben nem lehetne ekkora ellentét közöttünk egy kötött szöveg magyarázatánál. (Mors imperator hamarosan közbelépett...) Megjegyzéseimért – egyébként – a főbíró nem nehezelt.

A nép, mint már említettem, jobbágyivadék volt. Nemesember nem volt a faluban, ha ilyen akadt, az beköltözött volt. Bár antropológiai különbséget megállapítani nem tudtam, de szokásban, jellemben éles különbség volt közte és a szomszéd falu lakosai között. Úgy emlegették őket: „a bicskás böiek.” Többnyire táncmulatság alkalmával bicskázta, mikor arról volt szó: kinek a nótáját húzza el a cigány? Ebből a kérdésből gyakran csakhamar parázs verekedés, bicskázás lett. Hogy ennek elejét vegyük, a cigánynak kiadtuk az utasítást, hogy nótát csak a Gazdakör elnöksége útján lehet parancsolni, huzatni, a mulató 255legényeknek pedig megmondtuk, hogy minden nóta 10 Ft a Gazdakör javára... Ezzel a verekedés méregfoga ki volt húzva; 10 Ft kiadása mégis meggondolandó volt.

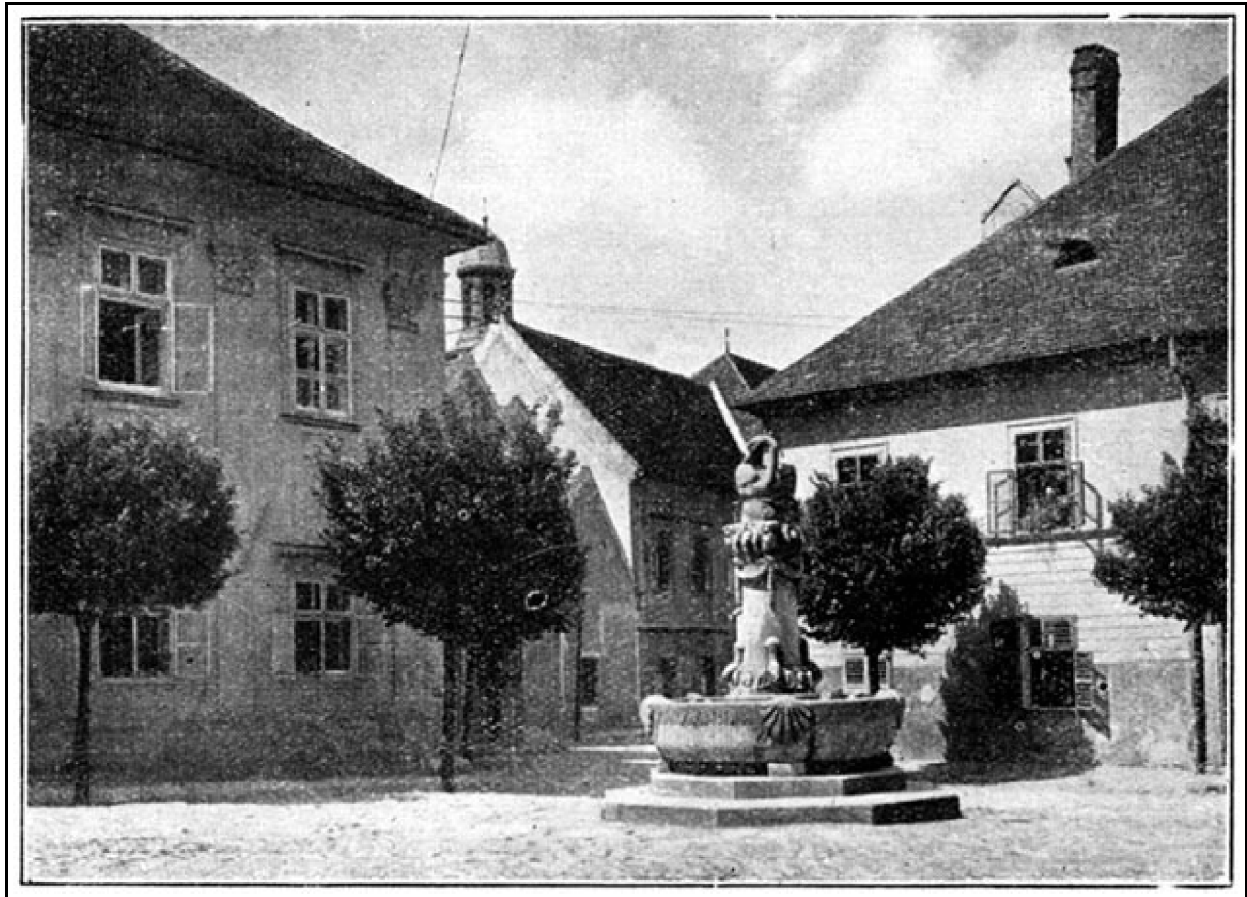
Szorgalmas, eszes, vállalkozó természetű nép. Csomó altruizmussal megáldott: szívesen segít bajba jutott felebarátjának, ami sok helyen – sajnos – hiányzik. Kétszer egymás után tűz pusztította el. Csakhamar felépült. Eltűntek az alacsony, kisablakú, zsuffedeles házak, a földes szobák, helyettük cserepes, nagyablakú, padlós szobás házak épültek. Vezető tanult embereit megbecsülte, hallgatott rájuk. De nemcsak bajaikban, hanem örömeikben is részt kellett vennünk. Nem volt olyan örömdetes családi esemény, amelyre ne lettem volna hivatalos. Ilyenkor aztán igen közel jutottunk egymáshoz. Kitárták szívüket, s mi okultunk és irányt kaptunk a bajok okainak kutatásánál. A jegyző azonban sohase volt hivatalos. Nem becsülték, mert többet volt a kocsmában, mint az irodában. Persze, így a munka nem ment. Segédet fogadott a község terhére. A községi bíró megtagadta a segédjegyző díjának a kifizetését. Mikor a főbíró a községet erre utasította, lemondott az egész előljáróság. A főbíró személyesen szállott ki előljárókat választani. Én, mint a községi képviselőtestület tagja, üdvözöltem a főbíró, s megbízóm nevében kijelenttem, hogy mi ugyan eljöttünk erre a bíróválasztó gyűlésre, de nem azért, hogy bírót válasszunk, hanem tisztán tiszteletből, mert mi meg vagyunk elégedve a jelenlegi előljáróinkkal. – Hát lemondanak bíróválasztói jogukról? – kérdi a főbíró. – Nem! – válaszoltam, – csak ezúttal nem élünk vele. – Hát mit akarnak, – kérdi tovább a főbíró. – Semmi egyebet, – válaszolom – mint azt, hogy a jegyző úr fizesse sajátjából a segéd díját, mert attól a néptől, mely rövid idő alatt kétszer leégett, ahol minden ház adóssággal küzd, nem lehet kívánni, hogy a jegyző úr részegsége miatt még külön segédet is fizessen. Majd ha a jegyző úr rendes életet él, és annyi lesz a munka az irodában, hogy maga ellátni nem tudja, akkor majd a község rendelkezésére bocsát segéderőt, de addig nem. A jegyző visszavonta követelését.

Ismertem a falu minden egyes családjának életmódját. Tudtam, ki mennyit dolgozik, mennyit pihen, szórakozik, mikor kel, mikor fekszik, hogyan táplálkoznak, tisztálkodnak, mik a szokásaik, babonáik (mert ilyenek is voltak) stb. Mikor közibük kerültem, eleinte kissé idegenkedtek tőlem. Nem igen érettük meg egymást. Mondták: jó ember, de másként beszél mint mi... A gyakori érintkezések, látogatások folytán rám

ragadt a frazeológiájuk, a hanghordozásuk, eltanultam a kifejezéseiket. Viszont levettem a városias beszédmodort. – No, – mondták a jobb embereim, – most már megszokott, itt marad, mert éppúgy beszél mint mi. Hát ez a beszéd bizony nem templomba való volt. A legjobb szándékot, érzést, kívánságot is valami kacskaringós teremtette vezette vagy végezte be – minden rossz szándék, akarat nélkül. Egyszerűen szokásból. Így értették meg egymást. De a szívük jó volt, nemcsak vezetőik, de egymás iránt is. Sajnos, sok faluban ez a megértő, segíteni kész jóság hiányzik. Három évi körorvosi működésem alatt egyetlen emberrel volt kellemetlenségem. Húsvizsgáló is voltam. A mészáros-vendéglős minden figyelmeztetés ellenére – ahogyan ma mondanák – feketén vágott, kikerülve az állat előzetes vizsgálatát és a hús ellenőrzését. Mivel a szép szó nem használt, és ráadásul egy ilyen felfedezett titkos vágás alkalmával túrhetetlenül goromba is volt hozzám, az esetet kénytelen voltam a főszolgabírónak bejelenteni. Az ügy – hatósági személy megsértése miatt – a járásbíróshoz került.

A falu orvosának legtöbb munkája van ünneppal és vasárnap. Különösen a kora reggeli órákban szokták az orvost igénybevenni, amikor az orvos bizony még pihenné az éjjeli „kirándulások” fáradalmait. Hétköznap többnyire gyomor-, bélmegbetegedések, balesetek, szülések adnak munkát. Falun különösen négy betegség foglalkoztatja az orvost: csecsemő megbetegedések, fertőző betegségek, tüdőbetegségek (gümőkór) és a rendellenes szülések. Nekem Bóben különösen a tuberkulózis adott munkát. Itt, a Kis-Alföldön feltűnt nekem a sok köhögős beteg. Ha a gyanús esteket mint specifikus tb. megbetegedéseket kezeltem, sokkal jobb gyógyulási eredményeket értem el, mint ha csak egyszerű meghűléses esetekként kezeltem volna azokat. A betegség annyira gyakori, elszórt volt, hogy valamit tennem kellett. A felvilágosító előadások a fenti okból nem vezethettek eredményre. Hát a sajtóhoz folyamodtam. A Sopronban megjelenő Soproni Naplóban közöltem *A tuberkulózis ismertetése, az ellene való védekezés* című munkámat. Külön füzetben kinyomattam és konkrét esetekben a tüdőbetegnek átadtam – természetesen ingyen. A Soproni Naplóban gyakran közöltem egészségügyi cikkeket, melyek nemcsak a népnek, hanem sokszor a közigazgatási hatóságnak is szóltak, – sokszor gyakorlatiatlan, indokolatlan, felesleges intézkedéseik alkalmával.

Megemlítek néhány – körorvosi működésemben előfordult – érdekes esetet, melyek különösen jellemzőek a nép felfogására.

Az Orsolya tér képe 1920 körül

Croupos gyerekhez hívtak. Már fuldoklott, hörgött. Az oltás már elkésett, vagy intubációval, vagy gégemetszéssel lehetett csak segíteni. Egyszerű családnál volt az eset. Este volt. Mikor közöltem velük, hogy mit kell, lehet csinálni – megmagyaráztam, hogy az intubáció miből áll, – igen erélyes elutasító választ kaptam: – Ők a viláért se engedik meg. – De akkor meghal a gyerek. – Nem bánják, de nem engedik meg... No, jó! Én itt maradok, és ha majd azt látják, haldoklik gyermekük, akkor engedjék meg, hogy megmentsem, ha még tudom. Mikor már a gyermek alig lélegzett, megszólal az anya: – Hát kérem doktor úr, próbáljon meg vele valamit csinálni. Az intubáció az első fogásra sikerült, a beteg légzése azonnal megjavult, és a szülők boldogan babusgatták szabadon [257](#)légző gyermeküket. De én is örültem neki, mert ha az első intubáció nem sikerül, aligha vehettem volna elő többször az intubáló eszközümet. Másnap elmondom az esetet egy családban, ahol az asszony egyszerű paraszti származású volt. Az asszony erre azt mondja: – Bizony én se engedném meg, hogy a gyermekemet intubálják. – Ne adja az Isten, hogy az ön gyermeke ilyen betegségbe essék, de ha bekövetkezik, ezek után engem nem talál otthon... Ez az asszony szerette gyermekeit, az ura intelligens férfi volt, de az orvosi beavatkozástól való idegenkedést ő is örökölte, mint a falu többi egyszerű asszonya.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Kovácsics Sándor: A Répcevidék egészségügyi viszonyai a 20. század elején* (Három évi orvosi működésem a bői [Sopron m.] orvosi körzetben) /

Skarlátjárvány.

Skarlátjárvány.

A tél elején lépett fel a járvány, főképpen az iskolás gyermekek között. Lefolyása enyhe volt. Legtöbb esetben nem is hívtak orvost. Amint elmúltak a kiütések, már küldték is a gyermekeket az iskolába. Egyszer éjjel után verik az ablakomat: – Tessék azonnal jönni, mert nagyon fullad a Mariska, az iskolás. – Mióta beteg? – kérdem. – Vörös volt rajta, de már elmúlt, már iskolába is járt. Aztán pár nappal ezelőtt elkezdett dagadni, most meg már nagyon fulladozik, tessék azonnal eljönni! – Jól van, barátom, – válaszolok – most csak menjen szépen haza, melegítsenek sok vizet, készítsék be a mosóteknőt, egy óra múlva ott leszek. – De kérem, doktor úr, arra megfullad a gyerek, tessék azonnal jönni! – Nézze barátom, én most keltem fel az ágyból, kissé le kell hűtenem magamat, nekem is vigyáznom kell az egészségemre. Magának két hete volt, hogy orvost hívjon, nem tette, én csak egy órát várok, még mindig jobb szívvel vagyok a gyerekéhez mint maga, mert én csak egy óráig várakoztatom. Menjen csak haza. Biztosítom, hogy egy óra múlva ott leszek. Ezzel becsuktam az ablakot. Az ember minden öt percben megverte az ablakomat: – Tessék már jönni! – Mondtam, barátom, hogy egy óra múlva ott leszek, de előbb nem. Ez a jelenet minden öt percben megismétlődött. Az ember állandóan szaladgált a lakásunk közti utcán. Végre kimegyek. Az ember folyton előttem szalad és sürget. – Nézze kérem, még csak öt perc múlva lesz az egy órának vége. Amit mondtam, betartom: Végre mégis csak a beteghez értünk. Skarlát után keletkezett vesegyulladás következményeiben vergődött a kis beteg. Meleg fürdő, egy injekció után csakhamar javulás állott be: könnyebben lélegzett, mosolygott... Természetes, hogy minden nap meglátogattam. Felgyógyulás után az apa eljön hozzám az anyagiakat kiegyenlíteni és ezt mondja: – No, doktor úr, maga megtanított engem; pokoli gyötrelmeket álltam ki, míg ide-oda szaladgáltam. De meg is fogadtam, máskor, ha a legkisebb baj lesz is a gyereknél, azonnal orvost hívunk. – Látta, barátom, ezzel a kegyetlen leckével csak ezt akartam elérni. Örülök, hogy sikerült. Ha én csak beszéltem volna arról, hogy az orvost mindjárt a betegség kezdetén kell hívni, nem sok foganatja lett volna, máskor is megvárta volna, míg a gyerek fullad, hörög, de abból a lelki nyugtalanságból, melyet készakarva okoztam magának, komoly leckét kapott, nemcsak tanult belőle, hanem meg is tartja, sőt még az ismerőseit is felvilágosítja, hogy nem az utolsó órában kell az orvoshoz menni. A lecke kemény volt, de a vastag jeget is súlyos ütésekkel lehet csak betörni...

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Kovácsics Sándor: A Répcevidék egészségügyi viszonyai a 20. század elején* (Három évi orvosi működésem a bői [Sopron m.] orvosi körzetben) / Éjjeli kiszállás halott gyermekhez

Éjjeli kiszállás halott gyermekhez

Igásszékér áll meg éjjel a lakásom előtt. A szomszéd faluba akar elvinni beteg gyermekhez. Máris a szekéren vagyok. Útközben érdeklődöm: mi baja a [258](#)gyereknek. – Már meghalt – mondja a kocsis, – csak azért visszük ki a doktor urat, hogy meg ne büntessenek bennünket. Kis idő múlva odaszólok a kocsisnak, az apának: legyen szíves, forduljon vissza, valami iratot otthon felejtettem. Mikor a lakásom elé értem, leszálok s azt mondom: Az orvost éjjel beteghez szokás vinni és nem halotthoz; majd a főbírói hivatalban kioktatják, mikor kell a beteg gyerekhez orvost hívni. Ilyen volt – sok esetben – a 7 éven aluli gyermekek kötelező gyógyíttatása. A büntetéstől való félelem bírta rá a népet sokszor, hogy orvost hívjanak a gyermekhez, nem pedig a gyermek életének, egészségének megtartása, megvédése.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Kovácsics Sándor: A Répcevidék egészségügyi viszonyai a 20. század elején* (Három évi orvosi működésem a bői [Sopron m.] orvosi körzetben) / A felismert rák

A felismert rák

35 éves szép szál parasztember. Az intelligens, okos parasztember típusa. Sokszor igen kellemesen elbeszélgettem vele. Gyomor-bélpanaszai voltak: étvágytalanság, szorulás, állandóan fogyott. Minden ismeretes, szokványos gyógyszer csütörtököt mondott. Láza nem volt, daganatot kitapintani a hasban nem lehetett. Igen a szívemhez nőtt ez a beteg, de semmi javulás... Egyik látogatásom alkalmával szembejön velem mostoha testvére, kit ajakrák miatt operáltam. Úgy jártam, mint a vadászó eb: szimatot kaptam... Azonnal visszafordultam, barátomat előkészítettem a másnapi utazásra. Felvittem Manninger professzorhoz. Felhívtam figyelmét mostoha testvére. A professzor nem osztozott véleményemben, ő tb. és béldaganatnak tartja. A beteg bélrészt kívágja, s a beteg – véleménye szerint – meggyógyul. Utazzam csak haza, majd értesít. Egy hét múlva jön a levél: annyira rák, hogy már inoperábilis, a hashártya tele van szórva rákos göbökkel. Három hónap múlva kikísértük örök nyugvóhelyére.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Kovácsics Sándor: A Répcevidék egészségügyi viszonyai a 20. század elején* (Három évi orvosi működésem a bői [Sopron m.] orvosi körzetben) / Bimanuális méhtanponálás – bemosakodás nélkül

Bimanuális méhtanponálás – bemosakodás nélkül

Szeleste községbe vittek cselédemberhez. Közös konyhájuk volt társával. Vizsgálat közben berohan a bába a szomszéd szobából: jöjjenek azonnal, mert a szülönő elvérzik. Rohantam. Igen erős vérzés a méhből; bemosakodásról szó se lehetett, mert az alatt a nő elvérzik. Nem volt más mód, mint bemosakodás nélkül a méhet tamponálni. Az igaz, hogy kitettem az asszonyt a fertőzés veszélyének, de ebből még ki lehet gyógyítani, de ha elvérzik, visszaút nincsen. Az asszony még fertőzést se kapott. Nem tudom, mit szólt volna ehhez szülészprofesszorom? Az ilyen esetek tárgyalása lenne nagyon tanulságos a gyakorló orvosok részére tartott továbbképző kurzusokon. Utólag eszembe jutott az a két nagy koffer, tele komplett szülészeti felszerelésekkel, melyeket egyik továbbképző kurzuson az előadó tanár nélkül bemutatott. Íme! Az élet és a gyakorlat...

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Kovácsics Sándor: A Répcevidék egészségügyi viszonyai a 20. század elején* (Három évi orvosi működésem a bői [Sopron m.] orvosi körzetben) / Parasztszekéren a kamarás inasához

Parasztszekéren a kamarás inasához

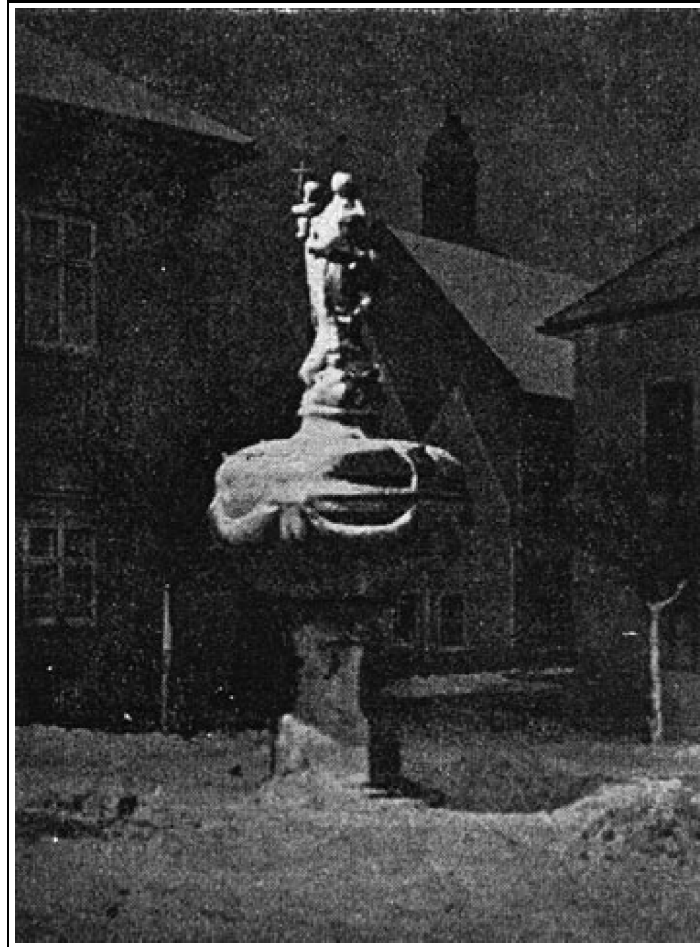
A szomszéd faluban lakott Guóry Miklós kamarás. Tudtam róla, ha vendége érkezett, mindig a legszebb kocsiját küldte elébe az állomásra. Egyszer beállított a kocsisa: menjek ki Górhoz, a méltóságos úrékhoz. Kinéztem az ablakon, láttam, egy parasztszekér várakozik rám. Kértem, ki a beteg? – Az inas felesége, – Miért nem jött féderes kocsin? – Azt mondták, hogy ebbe a szekérbe fogjak, – válaszol a kocsis. – Mehetünk. A beteg megvizsgálása után az inastól üzentem: mondja meg a méltóságos úrnak, hogy most

csak azért jöttem el, mert az 259inas felesége beteg, ha a méltóságos úr lett volna beteg, nem jöttem volna el. Máskor, ha értem nem tud vagy nem akar féderes kocsit küldeni, akkor ne fárassza a kocsisát, mert nem állok rendelkezésére. Elvégre nemcsak a vendégségbe járó úrficskák érdemlik meg, hogy féderes kocsin szállítsák őket, hanem az orvos is, aki napról-napra kénytelen szekerezni. Többet nem küldtek értem szekeret.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Kovácsics Sándor: A Répcevidék egészségügyi viszonyai a 20. század elején* (Három évi orvosi működésem a bői [Sopron m.] orvosi körzetben) / Gyógyszertár felállítása iránti kérelem

Gyógyszertár felállítása iránti kérelem

Bő községben nem volt *patika*. Enélkül nehezen tudtam a betegek gyógykezelését ellátni. Tíz km távolságban volt a legközelebbi gyógyszertár. Vidéki kiszállásoknál ez kettős fuvart jelentett. A község kérelmére kézigyógyszertárért folyamodtam. Meg is adták. Nem sok köszönet volt benne. A vonatkozó B. M. rendelet (98.802/1894) alapján a tartható gyógyszerek oly szűkösön voltak összeállítva, hogy a kórházi gyakorlaton alapuló gyógyításnál szükséges gyógyszereket kiszolgálni nem lehetett. Huszonhat gyógyszer és ötféle kötszer volt engedélyezve. Csak jellemzésül említtem meg, hogy még digitáliszt se lehetett tartani. Mivel a járási főorvos úgyse nézte jó szemmel az én orvosi működésemet, gondoltam, hogy ez a nagy „jóakarát” érvényesülni fog az ellenőrzés során is. A legnagyobb pontosság mellett is talál okot, hogy belém kössön. Nem is csalódtam. Eszembe jutott a kolozsvári csapatkórház prevenciója, ahol egy jól felszerelt műtő volt, de sohase használták, hogy az esetleges ellenőrzésnél minden rendben találtassék. Ebből okulva én is két kézigyógyszertárt rendeztem be: egyet a munkára, másikat az ellenőrző vizsgálatra. Az egész berendezés 50–60 Ft-ba került. Az egyiket aztán elláttam a gyakorlatomban szükséges gyógyszerekkel.

Az Orsolya tér képe az 1941-es bombázás előtt

260 Mivel szerettem hivatásomat, a népet és megszerettem a környezetet, s mivel gyógyszerár nélkül a falu orvosának gyógyító működése majdnem lehetetlen volt, megpróbáltam segíteni a helyzetet. A község – indítványomra – gyógyszerárért folyamodott. Minden törvényes kellék megvolt az engedély megadásához. Tíz km-en belül nem volt gyógyszerár, ellenben Bő körorvosi székhely volt. Akkor még nem tudta a fiatal, kezdő körorvos, hogy a közérdeket szolgáló, igazságos, méltányos kérelmeket nem a szükségszerűség, a méltányosság szerint, a törvény, rendelet intenciója szerint intézik, hanem az egyéni érdekeknek megfelelően. A tapasztalat erre is megtanított. A község és én nyugodtan vártuk a döntést, amely – véleményünk szerint – nem lehetett kétséges. Bezzeg nem nyugodott a két szomszédos gyógyszerész, akiknek a körzetéből akartuk kihalászni a hozzánk tartozó területet. Személyes összeköttetésekkel nem tudtam az ügyet előbbre vinni, nem volt befolyásom a törvényhatósági bizottság tagjaira. A Soproni Napló hasábjain próbáltam Bő község kérelmének jogosságát támogatni.

Az ide vonatkozó rendelet (1876. XIV. tvc. 134. §) így szól: „Az engedély csak akkor tagadható meg, ha tekintettel a népek számára, az ott fentálló gyógyszerárakra s a helyi viszonyokra: kellően kimutattatik, hogy az új gyógyszerár elannyira felesleges, miszerint az ilyen úton megszorított gyógyszerárak a régiek fennállását veszélyeztetnék.”

Minden törvényes kellék és közérdek mellett is a megyei törvényhatósági bizottság a kérelmet elutasította azzal az indokolással: „Bő község közegészségügyi érdeke nem kívánja, hogy ott patika legyen.”

Nagyon bántott az elutasító határozat. Hol is vagyok voltaképpen? Melyek azok az intéző körök, amelyek a nép ennyire jogos, közérdekű kérelmét képesek elutasítani? Az önző, egyéni érdekszolgálat dzsungeljében éreztem magamat. Újból a nyilvánosság elé vittem Bő község elutasított patikakérelmét. Ebben a cikkben a következők olvashatók: „Ha nincs szükség Bőben gyógyszerhárra, úgy – logikus – nincs szükség e helyen orvosra sem, mert az orvos működése gyógyszerhárral nélkül, teljesen illuzórikus. S én egész nyíltan felhívom e helyen az illetékes faktorokat: méltóztassanak teljes alaposággal megvizsgálni, kideríteni: szükséges-e Bőben a gyógyszerhárral, vagy nem? Ha úgy méltóztatik találni, hogy felesleges, akkor kérem a bő körorvosi állást beszüntetni, mert akkor igazán felesleges teher a népen s talán az amerikai kivándorlást is, mely az utóbbi időben veszedelmesen lábrakapott, kedvezően fogja befolyásolni, ha a nép látja, hogy vezetősége komolyan foglalkozik anyagi viszonyaival is és megélhetésén is könnyíteni akar stb.” Kísérletem azonban mégis hajótörést szenvedett...

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Kovácsics Sándor: A Répcevidék egészségügyi viszonyai a 20. század elején* (Három évi orvosi működésem a bői [Sopron m.] orvosi körzetben) / A járás körorvosai

A járás körorvosai

Nagy elismeréssel nem szólhatok róluk. Praxológusok voltak, s az élet nyújtotta materiális élvezetek kimerítése volt életük főcélja. Volt köztük olyan, aki gazdagon nősült, nagyurat játszott, állandóan feketében járt. Beteghez nem szívesen ment, különösen az éjjeli órákban nem. Nem volt rászorulva a keresetre. Uradalmi orvos is volt, de ha komolyabb szülési esethez kellett mennie, akkor elhívta a fiatal körorvost, és míg ez vesződött a nehéz fogóműtétellel vagy fordítással, és úgy istenigazában adta az áldást az ügyetlen bábára, addig az uradalmi-községi orvos ferencjózsefkapátjában fel és alá sétált a rosszul megvilágított kis szobában. Ne adj Isten, hogy valamit is segített volna...

261Jellemző, hogy az ilyeneknek egy-egy konzilium után az volt az első szavuk: „*Mit kérjünk?*” A másik típust így lehet jellemezni: *elégéséges vagyok magam is*. Ezzel az indokolással utasította el a javasolt orvosi tanácskozást. Magam mindig szívesen vettem, ha a felelősséget megoszthattam kollégáimmal. Egy „*elégéséges vagyok magam is*” kolléga vérhasban megbetegedett, de annyi judiciuma se volt, mint a legegyszerűbb parasztembernek, aki bezzeg ledobja magáról a hidegvizes ruhát, ha alatta rosszul érzi magát, – a kolléga pedig tűrte a szívgyengeségből származó súlyos zavarokat, a gyakori székelési ingereket, mindaddig, míg a fiatal körorvos kénytelen volt lefűjni ezt a kontraindikált gyógyítási módot. De azért „*elégéséges volt maga is*” – másoknál... A kollégialitás bizony gyenge lábón állott.

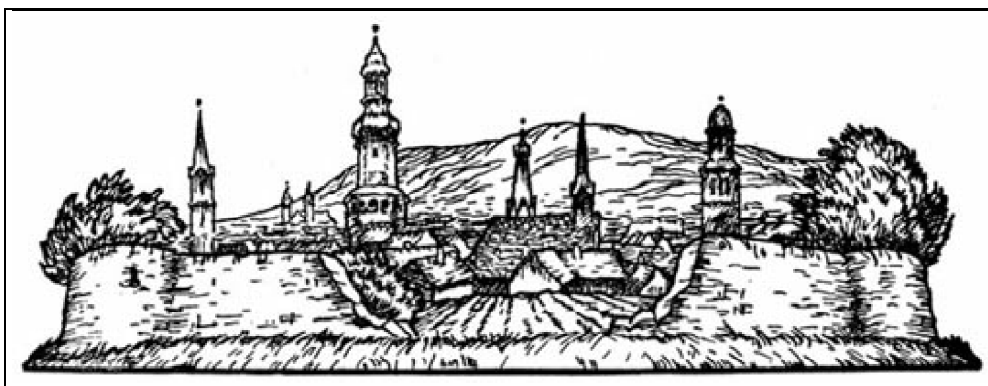
Ez a „*Mit kérjünk?*” jellemző az akkori időkben működött orvosok anyagi helyzetére. A hivatalos állásban lévő orvosok fixfizetése úgy volt megállapítva, hogy már előre bele volt számítva a magángyakorlatból eredő jövedelem is. Ugyanilyen anyagi helyzetben volt a járásorvos is. Minden hivatalos állású orvos rá volt szorulva a magángyakorlat jövedelmére. A fixfizetésből nem tudott megélni. Nem igen érvényesíthette hatalmát a nép körében felmerülő közegészségügyi anomáliáknál, mert ennek a magángyakorlat adta meg az árát, haszna, értelme meg úgyse lett volna, mert a végrehajtásban elúszott minden jóakarata.

Nagyobb bajok azért nem voltak. Az emberek természetes védőereje gyakran pótolta a hatóságok célszerű

preventív intézkedésének hiányát. A kisebb horderejű járványok elintéződtek a természetes immunitás, a klimatikus tényezők folytán. Még a tuberkulózis volt az a megbetegedés, mely leginkább pusztított alattomos kezdete miatt. A családi fertőzés melegágya volt a szűk, sötét, földes, sparherdes szoba. Együtt, egy szobában laktak és többnyire egy ágyban háltak a nagyszülők, szülők, gyermekek. Falun a tuberkulózis többnyire a családtagok „ajándéka”, melyet a lakás közvetít. Ha a csecsemő, a kisgyermek nem eszik, halavány lesz, fogy, nyakmirigyei megdagadnak: ki gondol akkor még tuberkulózisra? Pedig többnyire ez a kezdete. Ha az orvos már ilyenkor nevéen nevezi a gyermeket, akkor az orvos – szerintük – rémképeket lát. Feleslegesnek tartják orvoshoz vinni: hiszen csak meghűlt, csak nem eszik (pedig az anya sokszor előre meg is rágja neki az ételt, aki gyakran szintén gümőkóros), csak egy kicsit forró, lázas. Úgy tapasztaltam, ha a diagnózis kétes, de a kezelés specifikus megbetegedés ellen irányult, a gyógyulás kedvezőbb volt.

Körorvosi működésemben leginkább a *tuberkulózis* kérdése foglalkoztatott. 1906-ban a Budapesti Orvosi Újságban a tuberkuloalbumin terapeutikus hatásáról közöltem cikket, vizsgálataim alapján. Ennek eredménye volt, hogy még Marcali községbe is elhívtak egy súlyos tüdővésztes beteghez. Sajnos, segíteni már nem lehetett.

A Soproni Naplóban rendszeresen írtam erről a kérdéstről. A tuberkulózis számos kérdését ismertettem. Munkámat, mint már említettem, ki is nyomattam. Ugyanezen lap vezércikkében (1908) hívtam fel Sopron város és vármegye hivatalos köreit és társadalmát egy diszpanzér létesítésére. Hangsúlyoztam, hogy ne csak tanácsadó szerv legyen, hanem reális értékeket is nyújtson a rászorulóknak. Segíteni kell a szegényeket, akik nélkülözik a gyógyulás feltételeit: a jó táplálékot, az egészséges lakást, a nyugalmat stb. Szívesen mentem volna Sopronba a diszpanzér orvosának, de mikor megszervezték, szoba se jöttem. Elintézte a kinevezést a grófi protekció...

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

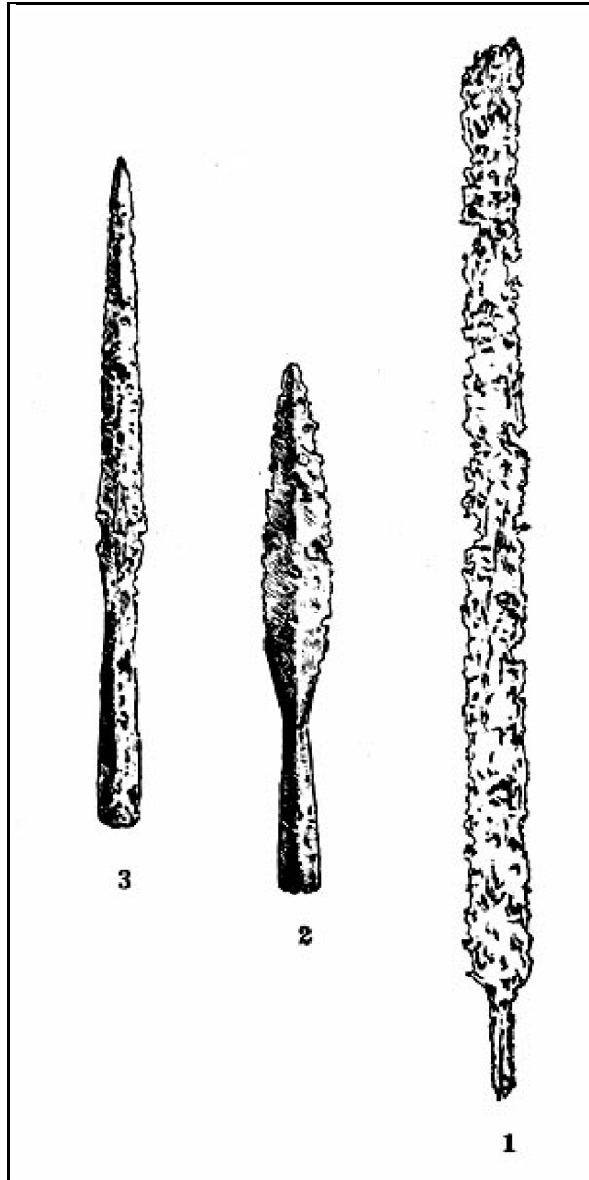
262 HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Nováki Gyula: Germán sírok Hegykőn

Nováki Gyula: Germán sírok Hegykőn

1935. december 10-én Kránitz Géza hegykői kőművesmester egy vaskardot, két vaslándzsát és egy vas pajzsdudort hozott a múzeumba, mint hegykői leleteket. Másnap a helyszíni kiszállás alkalmával a következőket sikerült megtudni:

November második felében Hegykőn a Mező utca 21. szám alatt, Bognár Alajos házának udvarán pince alapozását kezdték el. 2.20 m mélyen, homokos talajban három csontvázat találtak. Irányukat már nem tudták megmondani, csak annyit, hogy nyújtottak voltak. Az első két csontvázra nem sok gondot fordítottak, csak a harmadiknál figyelték meg, hogy mellette volt az a négy fegyver, melyeket Kránitz Géza hozott be a múzeumba. Állítólag volt még mellette pár darab zöldes színű kis fémdarab és a homloka körül valamilyen lemez, mely fekete volt. Ezek, sajnos, nyomtalanul elkallódtak. Edényre nem emlékeztek, hogy lett volna mellette. A csontvázakból csak a három koponyát sikerült megmenteni, azokat is töredékesen, másodlagos helyről.

Hegykő. 3. sír.

A szomszédos második ház alapozásánál is kerültek elő csontvázak, de az több évvel ezelőtt történt, már senki sem emlékezett részletekre.

A 3. sírhoz tartozó és a múzeumba bekerült vasfegyverek a következők:

1. Egyenes, kétélű kard, erősen rossz állapotban. Pengéje végig egyenlő széles, hegye hiányzik. Markolatnyúlványa keskeny, vége hiányos. A kard jelenlegi hossza 67.7, pengeszélessége 4.3, nyélnyúlvány hossza 6.5 cm. (1. rajz.)

2632. Lándzsahegy. Pengerésze hosszúkás babérlevélalakú, nyele köpüs, vége felé szélesedik. A lándzsahegy mindkét oldalán gyenge él fut végig. Hossza 33.6, penge legnagyobb szélessége 4.5, penge

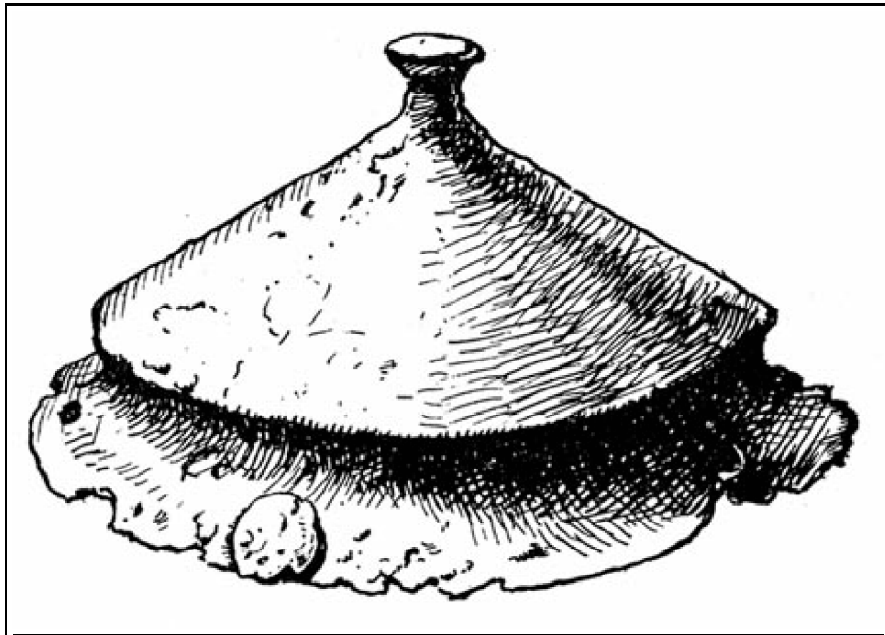
hossza 22 cm. (2. rajz.)

4. Hegykő. 3. sír. 3. számú lándzsahegy díszítése. (1:1)

3. Lándzsahegy. Tompa csúcsban végződő pengérsze nádlevelalakú, majdnem végig egyenlő keskeny, csak a nyél felé szélesedik kissé, ahol mindkét oldalon egyforma rombusz alakú keretben rácsminta nyoma látható. A rombusznak a lándzsahegy felé eső végén kis kör van. Az egész díszítés pontatlan, durva munka, vésővel beütve. A rácsminta ma már nem vehető ki tisztán, ezért a rajzon is csak a ma még látható nyomokat mutatjuk be.

A lándzsahegy nyélrésze köpüs, vége felé szélesedik, végén két egymással szemben lévő kis lyuk van. Teljes hossza 42.7, penge hossza 28, penge legnagyobb szélessége 3:1; a rácsmintát magába foglaló rombusz hossza 7.6, szélessége 1.15 cm. (3–4. rajz.)

5. Hegykő. 3. sír. Pajzsdudor.

4. Pajzsdudor. Csúcsából lapos gomb nyúlik ki, a peremén lévő eredetileg öt szeglyukból ma már csak három látszik. Egyik lyukban a szegecs még benne van, külső oldalán teljesen lapos, 2 cm átmérőjű koronggá szétverte, belső oldalán kisebb, alaktalan formává lapítva. A pajzsdudor alakja szabályos kör, átmérője 16.1, magassága 7, a gomb átmérője 1.7 cm. A szegecs hossza 1.2 cm, ebből a a pajzs vastagságára lehet következtetni, mely ezen a helyen kb. 0.8 cm vastag lehetett. (5. rajz.)

A leletegyüttesből a pajzsdudor a legjellemzőbb. Hasonlót többet is ismerünk Magyarország területéről, így Várpalotáról, Tökölről, Pilisvörösvárról és Szekszárdról,¹⁽¹⁶⁵⁾ melyeket Bóna István langobard ²⁶⁴eredetűnek határozott meg és a VI. századba helyez. Valamennyi kissé szögletesebb, egyik sem éri el a hegykői példány finom profiláltóságát, még leginkább a várpalotaiak hasonlítanak hozzá.

Pontos analógiákat legközelebb Csehszlovákia területéről ismerünk. Az egyik a Labe folyó melletti Záluži-Celakovice-i temetőben, mely a legnagyobb csehszlovákiai népvándorláskori temetők egyike, került elő.²⁽¹⁶⁶⁾ Jan Filip a temetőt az i. u. VI. századba helyezi s közelebről langobardnak tartja.

A másik két, a hegykőivel teljesen azonos pajzsdudort a Cesky Brod-i járáshoz tartozó Klučov község határában feltárt csontváz temető 4.³⁽¹⁶⁷⁾ és 21. sírjában⁴⁽¹⁶⁸⁾ találták, mindössze a magasságuk nagyobb 1.5, illetve 0.5 cm-el. Kudrnác szerint a klucovi temető kormeghatározásában az S alakú csatok és a pajzsdudorok irányadók. A csatok e fajtája az V., de különösen a VI. század folyamán jelenik meg. A klucovi temetőben talált példányok azt a típust képviselik, melyet a VI. század első felére szoktak keltezni. A pajzsdudorok megfelelőit pedig közép- és nyugateurópai VI. századi csontvázas soros temetőkből említi, főleg e század első feléből.

A két hegykői lánzsahegyre is majdnem azonos analógiákat találunk a várpalotai és a klucovi temetőben, de ezek zömökebbek. A hosszabbik hegykői lánzsahegyhez hasonló jellegű, de ugyancsak zömökebb darabokat ismert Magyarországon területéről Kovrig Ilona, melyeket az avarok honfoglalása körüli időre, a VI. század 2. felére keltez.⁵⁽¹⁶⁹⁾

A rombusz alakú rácsdíszítésre pontos analógiát nem találtam. Maga a rácsalakú díszítés és általában a lánzsa díszítése már a korábbi századokban is megjelenik és még a kora-avarokban is megtaláljuk.⁶⁽¹⁷⁰⁾

A kard alakja általánosan ismert a germán leletanyagban. Ilyen van pl. a bezenye-papréti és a várpalotai⁷⁽¹⁷¹⁾ langobard, valamint a kiszombori⁸⁽¹⁷²⁾ gepida temetőben.

Az analógiák alapján a hegykői leleteket VI. századi germán sír tartozékainak tekinthetjük. A lelőhely földrajzi fekvése, a kormeghatározás és az analógiák valószínűvé teszik, hogy a fegyverek egykori tulajdonosa a langobard törzshöz tartozott. A langobardok hosszú vándorlás után északi irányból i. u. 430 körül értek Bécs és Linz közé. A VI. század elején már Pannónia területén, annak főleg északi részén találjuk őket. Az ugyancsak germán származású gepidákkal folytatott ádáz küzdelmek között tartották meg uralmukat Pannónia fölött, míg az avarok és bizánciak nyomására 568-ban végleg elhagyták e területet és Itáliába vonultak.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Nováki Gyula: Germán sírok Hegykőn / Germansche Gräber in Hegykő

Germansche Gräber in Hegykő

Im Dezember 1955. wurden in Hegykő (Kom. Győr-Sopron) bei einem Kellerbau in der Tiefe von 2.20 m in sandigem Erdreich 3 Skelette gefunden.

Das Soproner Museum wurde verspätet vom Funde verständigt, so konnten die Umstände des Auffindens der Skelette nicht mehr festgestellt werden. Neben den ersten zwei Skeletten waren angeblich keine Beilagen, nur beim dritten fand man einen Schildbuckel, ein zweischneidiges Schwert und zwei

Lanzenspitzen, [265](#)alle aus Eisen. Diese wurden dem Museum eingeliefert.

Angeblich waren noch einige grüne Metallstücke vorhanden und um die Stirne irgendeine schwarze Platte, welche aber abhanden kam Geschirre waren nicht vorhanden. Von den Skeletten konnten nur 3 Schädel geborgen werden.

Vor etlichen Jahren kamen auch beim Bau eines Nachbarhauses Skelette ans Tageslicht, über diese konnte nichts Näheres in Erfahrung gebracht werden.

Nach tschechischen und ungarischen Analogien kann das Alter der Gräber aus dem VI. Jahrhundert angenommen werden, der Charakter der Waffen deutet auf germanisches Volk, wahrscheinlich auf die Langobarden.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Dávidházy István: Bérvita 1724-ben

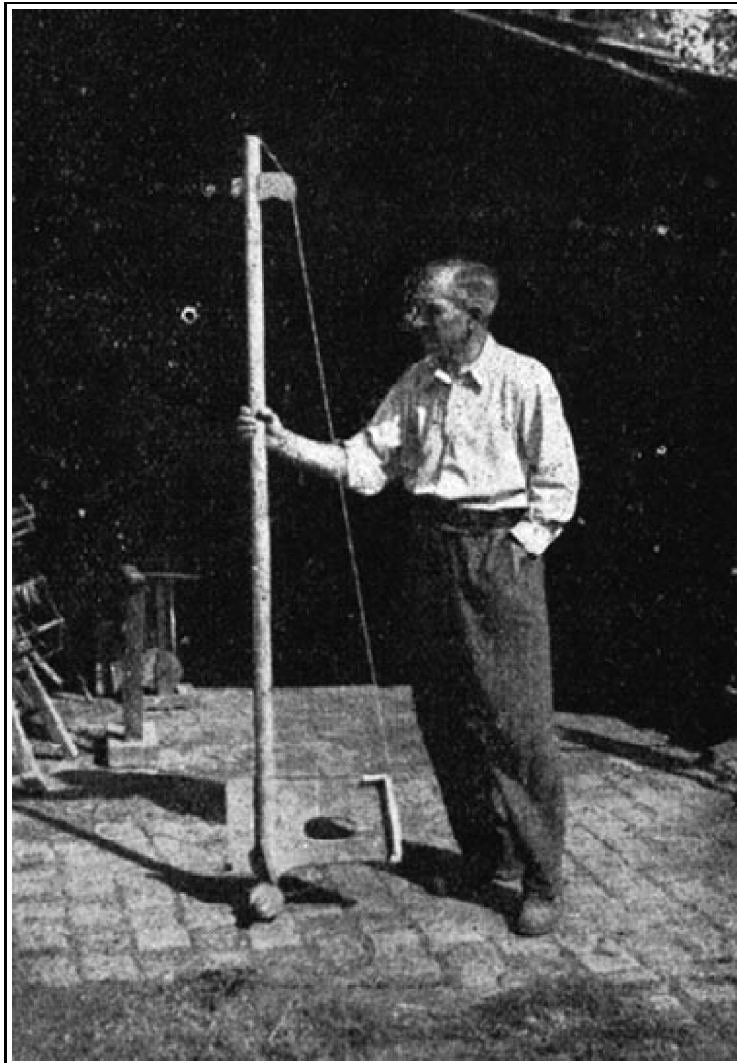
Dávidházy István: Bérvita 1724-ben

Az európai textilipar történetének már a középkortól kezdve legfontosabb jellemzői közé tartoznak a különböző helyeken fel-fellobbanó bérharcok. Ezek a jelenségek törvényszerűen együtt jártak az eredeti tőkefelhalmozás növekedésével a textiliparon belül. Ebben a stádiumban a tőkeerős kéziszövők felesleges tőkájukat a különböző textiliákkal való kereskedelembe fektették, és a jelentkező tetemes nyereségből nyersanyagot vásároltak, amelyet bér munkában dolgoztattak fel. A bér munkát végző mesterek és a céhszervezet korlátai miatt mesterré lenni nem tudó legények nagyon sokszor a polgárháború méreteit elérő mozgalmakkal próbálták helyzetükön javítani, pl. a flandriai posztósok és az északolaszországi ciompik mozgalmai. A textilipari tőkefelhalmozódás nagyságáról szemléletes képet nyújt a középkori polgári építészet olyan remeke, mint az yperni posztócsarnok.

Habár Sopronban a középkor óta folyamatosan működő posztóipar van, a tőkefelhalmozás a 19. század végéig sem érte el azt a mértéket, hogy az egy-két legénynél többet foglalkoztató műhelyek kialakulhattak volna. A soproni posztósok tőkeszegénységének jellemzésére két adatot hozok fel. Dr. Thirring Gusztáv, »Sopron városa a 18. században« című műve alapján kimutatható, hogy 1784/85-ben a 36 soproni posztósmester átlagban 7,97 forint vagyoadót és csak 3,14 forint kereseti adót fizetett. Ezekkel az összegekkel a posztósok a felsorolásban szereplő 21 iparág között a 17. helyet foglalják el.¹⁽¹⁷³⁾ A kereseti adó nagyságán kívül a foglalkoztatottak számából is vonhatunk le következtetéseket. Tudjuk, hogy 1828-ban az 51 soproni posztós csak 34 legénnyel dolgozott.²⁽¹⁷⁴⁾ Nyilvánvaló tehát, hogy a soproni posztóiparban nem alakulhattak ki a bevezetésben vázolt viszonyok. A soproni posztóscéh birtokomban lévő iratait áttanulmányozva csupán egy kisebb jelentőségű bérvitának akadtam nyomára, amelynek elintézési módja azonban a kor felfogását jellemzi és így érdeklődésre tarthat számot.

1724. november 23-án a posztóscéh három új artikulussal bővítette ki legényszabályzatát. Az elsőben elrendelik, hogy a legények felszabadulásukkor a fizetendő készpénzösszeget (Stuhlgeld) kívül egy-egy latnyi súlyú ezüstlemezt adjanak a legénycéh (Bruderschaft der Tuch-Knappen) ládájába. A második pont a Városi Tanács határozata alapján megtiltja, hogy a legények szokásos évi gyűlésüket (Jahrestag) a karácsony és vízkereszt közti időben tartsák meg, és annak időpontját a vízkereszt utáni első vasárnapra helyezi. Az új szabályok harmadik pontja a kék gyapjú foszlatásáért járó bér körüli vitáknak vet véget.

Mielőtt azonban továbbmennénk, szükséges, hogy a gyapjú feldolgozásának fenti részére kitérjünk. A gyapjú a mosás és festés folyamán erősen elnemezelődik. Ebben az állapotában fonásra, amely lényegében az elemi szálak párhuzamosításából és a párhuzamosított szálakból 266álló előfonal nyújtásából és sodrásából áll, nem alkalmas. Ma a gyapjú fellazítását farkasológépek végzik, a kézművesipar korábban erre a célra az íjfa nevű szerszám szolgálta kézzel való előzetes feltépés után. Az íjfa képe majdnem minden posztóscéh címerében, így a soproniében is szerepel. Működési elve az, hogy részben az íjfa húrjának a gyapjúcsomóban végzett pengetése, részben pedig az íjfa húrjáról kirepített kis gyapjúcsomókat a levegő ellenállásába való ütközése következtében a gyapjú elemi szálaira bomlik.

Posztós-szerszám, íjfa
(Domonkos Ottó felvétele)

Az utolsó artikulus bevezetésében megállapítja, hogy a legényszabályzat a kék gyapjú foszlatásáért járó bért 2 dénárban szabja meg ugyan, de a mesterek már régóta csak egy krajcárt fizetnek, ami sok vitára ad okot. Miután a kérdést a mesterek és legények egymás közt elintézni nem tudták, az ügyet a városi bíróság

elé vitték. A bíróság, mindkét fél jelenlétében, a mesterek javára döntött és kimondotta, hogy a mestereknek a jövőben jogukban áll a többi artikulusokat is megváltoztatniok. A harmadik pont szövegét az alábbiakban közlöm:

Drittens. Weilen es schon zu verschiedenen mahlen zwischen den Maistern, und Gesellen einige verträusslichkeit gegeben, wegen des Lohns halber, Nemblich, das in dem 8:e Articul ihrer Privilegien zwey ung: von Blauer wol zu brechen stehet, von denen Maistern aber nur ein kr: gegeben wirdt, welches schon von unerdenckhlichen Jahren her, von einem löbl: Handwerch continuirt worden; Und Weillen dan, solches in gelindigkeit beyderseiths nit hat können beygelegt werden: Alss ist ein Ehrsame Handwerch verursacht worden, solches bey einem Löbl: Stadtghrt alhier beyzubringen: Worüber in gegenwarth, sowohl der Maister alss geseellen, der kurze Sentenz von einem Löbl: Stadtgericht [267](#)gesprochen worden, dass es hinführo unwiderrueflichen bey dem kr: von blauer wohl zu brechen sein verbleiben haben solle: und stehet einem Ehrsamem Handwerkh iederzett frey, die übrig Articul, nach gelegenheit der zeit, eintweders vermindern, oder zuermehren. So geschehen in der Königl: Freystadt Ödenburg: Den 23:ten 9 bris dieses laufenden 1724:ten Jahrs

L. S.

Meister Samuel Danapf^{[3\(175\)](#)}
der Zeit Zöchmeister
M. Gotfridt Einbeck
M. Johann Müllner.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Soproni bonyodalmak egy gúnyirat körül 1847-ben

Csatkai Endre: Soproni bonyodalmak egy gúnyirat körül 1847-ben

Írók, akik Sopron vidékéről, épületeiről sok szépet tudtak elmondani, koruk társadalmát nem egyszer ítélőszékük elé idézték és elmarasztalták. Bredeczky Sámuel természettudós 1800 körül,^{[1\(176\)](#)} az ő nyomán Bright Richard angol utazó,^{[2\(177\)](#)} Frankenburg Adolf az 1835 körüli soproni viszonyokról írva,^{[3\(178\)](#)} Golub Vilmos 1848-ban,^{[4\(179\)](#)} a Magyar Hírlap levelezője 1850-ben vág végig a soproniakon, mint akik szeretik a rágalmat és pletykát.^{[5\(180\)](#)} Innen magyarázható, hogy Sopronban gyakori a pasquillus, a gúnyirat és a vele kapcsolatos vizsgálat. A sort már 1595-tel kezdhetjük a soproni asszonyokról szóló német verssel, amely egy esztendeig járta körútját a városban, sőt állítólag Bécsújhelyen a városkapura is kiszegtek. A szerzőt sikerült kinyomozni, két évre kitiltották a városból, miután köteles volt a pellengéren állva visszavonni rágalmait, és háromszor a szájára ütni.^{[6\(181\)](#)} Körülbelül 100 év után a 17. század utolsó negyedében az egyik ev. pap kapujára szögeztek gúnyiratot, és még azzal is súlyosbították a dolgot, hogy papírból kivágott számárfejet is ragasztottak melléje.^{[7\(182\)](#)} 1714-ben Márton Fülöp cipész leányairól terjesztett két gombkötősegéd pasquilt. Ekkor ismét sikerült elfogni a bűnöst. Felbujtókra hivatkoztak. Börtön lett a vége.^{[8\(183\)](#)} 1820-ban Karácsonyi postatisztról derült ki, hogy magyar pasquillust sem meg nem semmisített, sem be nem szolgáltattott a tanácsnak, hanem emlékezetből leírta Kovács Gottfried jurátus számára.^{[9\(184\)](#)}

Az a kézírásban terjesztett gúnyvers, amely 1847 májusában látott napvilágot, nem terjedt ugyan nagyon el, de elég sok vizet zavart. Ez az esztendő eléggé ismert a soproni helytörténet iránt érdeklődők előtt, hiszen ebben az évben volt az ország természettudósainak és orvosainak több száz vendég látogatta

vándorgyűlése, ekkor volt az első iparkiallítás és ebben az évben nyílt meg a Dunántúl első, az ország második gőzvasútja. Hozzá vehetjük, hogy bemutakozó körútján István nádor is felkereste ősszel Sopront. Mindezek mögött az események mögött elbújnak olyan jelenségek, hogy nagy [268](#)drágaság sújtotta a várost, az első hónapokban tűrhetetlen munkanélküliség és ínség mutatkozik. A város vezetősége eléggé biztosította magát, mert a helytartó tanács által jóváhagyott drágasági pótlékot 1846. szeptember egytől már kapta 1847. február 1-ig, és újabb javaslat révén meghosszabbították július 1-ig.[10\(185\)](#) A rabok ellátásánál rájöttek, hogy a főtt étel mellett naponta másfél font kenyeret kapnak, leszállították tehát egy fontra, azaz félkilóra.[11\(186\)](#) »A szegényebb néposztály ínségének enyhítésére« munkalehetőséget találtak az Erzsébet kert rendezésénél már februárban, míg a munkára kevésbé alkalmasak számára rumfordi leves kiosztását rendelte el a községi ülés, még ha a részesülők száma 60-at meg is haladná. Pfeifer Péter városbíró széleskörű gyűjtést szervezett, lehetett pénzt, vagy élelmet adni és a helybeli pékek tettek ki leginkább magukért. Március 2-án kezdődött az ínségakció, az említett leves táplálóból étel volt, amely »rántás leves«-sel váltakozott.[12\(187\)](#) Az április 5-én befejezett levesosztás idején 5885 adagot osztottak ki, azaz 5 héten át napi 168-at, elég hatalmas szám![13\(188\)](#) A termények ára magas volt, ez is nagy elégtelenséget szított. Így érthető, hogy a gúnyirat megjelenése nagy riadalmat keltett a városházán, mert a tanács ellen szólt. 1847. május 14-én ugyanis az Ikva-hídon levő Felber-kávéház bérlője este felkereste Pfeifer Péter városkapitányt, és bemutatott egy »néplázító gúnyiratot«, egy kis három rétből összehajtott papírlapon odavetett kézírás. Rögtön jegyzőkönyvbe vették, mi történt és hogy történt.[14\(189\)](#) Dél előtt 9 és 10 órakor fűzte be a tekeőr (az úgynevezett marqueur) a Wiener Zeitung c. újságot a rájárába, mikor pedig délben összerakta az újságokat, ebből a számból hullott ki a gúnyirat. Aznap dél előtt néhány idegen mészáros itta ott elutazása előtt a feketéjét, azok ugyan nem sokat törődtek a város dolgaival. Egy Reich nevű törzsvendég is üldögélt, az sem szokott beszédes lenni, annál inkább azonban egy törzsvendég: *Ruzsicska* András, a soproni dragonyosok trombitása, általában úgy jellemzik, hogy hevesvérű, szereti véleményét bármiről is hangosan közölni a világgal. Pár nappal előtte hetivásárkor összeszaladt a nép Ungar Dávid zsidó lakása előtt és ott tüntetett, mert a magas gabonaárak miatt a zsidókat tették felelőssé, erre az esetre is megtette pártolóan a megjegyzését a trombitás. Tanúk vallják, így Kolb Ferenc órás, Györgyfalvay Gottlieb cipész, hogy Ruzsicska egyébként minden nap délután ott szokott lenni, a kávé szerint aznap, amikor megtalálták a cédulát, kimaradt (nyilván félelemből). Aznap, amikor a gúnyirat előkerült, dél előtt jelent meg, Hauser József asztalos, aki véletlenül fordult meg a kávéházban, ama bizonyos dél előtt ott találta Ruzsicskát, amint Stainlein bajor gróf inasával beszélgetett éppen a magas gabonaárakról. Ezeknek oka szerinte a zsidóság térfoglalásában rejlik és a tanács engedi terjeszkedésüket.

Még május 14-én este megjelent a városkapitánynál Winterle Péter, a Magyar Király kávéház bérlője is, és hasonló gúnyiratot adott át. Az egyik billiárdasztal lyukjában találta. Egyúttal elmondta, hogy Ruzsicska fordult meg nála, azelőtt sohasem járt ott, felkérte, hogy játsszék vele billiárdot. Egy negyedóra leforgása alatt három játszmát bonyolítottak [269](#)le; a kávé maga kezelte a tekéket, tehát tudja, hogy addig a lyukakban nem lehetett a papiros, két egyén tartózkodott még a helyiségben, utána pedig nem használták az asztalt. Tehát csak Ruzsicska lehetett a tettes. Másnap dél előtt, azaz 15-én ismét két látogatót kapott a városkapitány. Először Reisch kávé megbízottja érkezett a harmadik példánnyal. Előző nap dél előtt egy negyed 12-kor állított be Rózsa című kávéházába Ruzsicska, egy csésze kapucinert ivott meg,[15\(190\)](#) újságot olvasott, aztán elment. Mikor délben a tekeőr összeszedte a szerteszt heverő újságokat, Reisch emlékezete szerint az Allgemeine Zeitungból esett ki a gúnyirat. És még a délután folyamán ismét megjelent Dollmayer kávé, elhozta a negyedik példányt. Egy borbélylegény reggelizett ott és unalmában egy öreg havi lap felé nyúlt, Geistesblumen volt a címe, és íme abból hullott ismét egy példány ki. Mivel e lap után nem érdeklődött előbb senki, így történhetett, hogy több órán át lappangott ez a folyóirat. Egyébként aznap délután, tehát a felfedezést követő napon megjelent Ruzsicska. Amint belépett, meglátott a kasszában ülő

Dollmayerné kezében egy papírlapot, amely úgy volt hajtogatva, mint a gúnyirat, nagysága is megfelelt, a trombitás azonnal idesietett, kivette az asszony kezéből; mikor megtudta, hogy magánlevél, azt mondta rá, úgy gondolta, valami »érdekes« dolog.

Pfeifer városkapitány megeskettette a tanúkat, még egypárat megidézett, és utána lezárta a terjedelmes jegyzőkönyvet, és felkereste a dragonyosok hadbíróját. Az őrséget adott a kapitány mellé, hogy keressék meg a trombitást, aki nem volt a kaszárnyában. Tudták, hogy viszonya van özvegy Mondlné fűszeres egyik lányával. Tehát beállított az egész társaság oda és követelte, hogy mutassanak elő kézírást ettől a leánytól és a trombitástól. Nagy tiltakozás lett belőle és Pfeifernek feltűnt, hogy az egyik leány teli szájjal szidta a tanácsot, amely egyszer megbüntette a piaci rend ellen való vétékért, más módon is egyre bajt hoz rá, tehát megjegyezte magának, hogy innen fújhat a szél; mikor pedig egy kottán olyan kézírás tűnt fel, amely emlékeztetett a gúnyíratra, még nagyobb lett a sivalkodás és huzalkodás, hogy el ne vigyék azt az íráspróbát. A trombitást magát nem találták ott, később az őrző Dollmayereknél bukkant rá és vitte a kaszárnyába. Ott meztelenre vetkőztették, ruháját kikutatták, motozást vittek végbe abban a szobában, ahol a többi trombitással lakott, de nem találtak semmit.

A városi tanács nagy nyomatékkal kérte a nyomozást. A maga részéről a határozat kimondta május 17-én: »a vizsgálat... annyival is inkább folytattatik, minthogy a közönség az idők mostohasága miatt ingerelve lévén, az ezen merény által előidézhető volna következmények legszomorúbb lehetnek volna.«¹⁶⁽¹⁹¹⁾ A katonasághoz intézett átiratban megemlíti, hogy az utóbbi időben számos más gúnyirat is forgott közkézen, és az egyik ilyen magasrangú katonatiszt ellen szólt.¹⁷⁽¹⁹²⁾ A katonai bíróság azonnal össze is ült, mihelyt a motozásnak vége szakadt és kihallgatta a vádlottat. Személyi adatai szerint csehországi, a wischauer kerület Kreczkowitz nevű községéből való, 25 éves. Eddig nem volt semmiféle büntetése. A vádat nem ismeri el, ártatlan. Eléggé ügyesen védekezett, és tagadta, hogy az állítólagos tett délutánján nem jelent volna meg a kávéházban, a tanúk ingadoznak, nem állítják, hogy ott volt, nem állítják, hogy elmaradt. Nem tagadja, hogy aznap délelőtt mindhárom kávéházat megjárta. Délelőtt 11 órakor az Ikvahídon jelent meg Dollmayeréknél, egy kereskedősegédet keresett, aki Pestre volt indulandó, nem találta, pedig tőle akart izenni pesti hozzátartozóinak. Elment. Előző nap, mikor a Neuhoftban, a mai Erzsébet kertben térene volt, odajött hozzá Marth György, jelenleg állástalan kereskedősegéd és kérte, másnap keresse meg. Új utcai lakásán nem volt, így benézett a Rózsa kávéházba, ott egy csésze feketét ivott, és meglátva az Illustrierte Zeitung-ot, annak ²⁷⁰képeit megnézegette, onnan átment a Magyar Király kávéházba, ott megtalálta Marthot, aki közölte vele, hogy ha ott hagyáná a katonaságot, szívesen alapítana vele együtt boltot, majd ott billiárdozott.

A város kézhez kapván a vallomást, azonnal replikával szolgált. A vádlott a Dollmayer kávéházban háromnegyed óráig maradt, lecsatolta a kardját is, körbejárt, sőt a tekeórral billiárdozott is. Itt tehát nem mond igazat. Reisch szerint a pasquillos újság azon az asztalon feküdt, amely mellett a vádlott feketézett, Marth azt állítja, hogy ő csak szót értett a Neuhoftban a trombitással, nem hívta meg másnapi beszélgetésre, ezt a kávéházban sem hozta szóba a trombitás, felszólította billiárdozásra, de mivel állástalan lévén nem volt pénze, hát nem vállalkozott rá, mit a trombitás helyben hagyott, mondván, ne is csináljon adósságot. Így hát a kávésszal játszott egy csésze fekete ellenében, amit szerencsésen el is nyert. Nagyon feltűnő a városi beadvány szerint az, hogy a trombitás éppen 14-én keresi olyan nagy utánjárásal a barátait és éppen ott, ahol utána gúnyírat került elő. Azt is állítja Ruzsicska, hogy egyszer avatkozott csak bele a tanácsról szóló beszélgetésbe, mikor is Textor nevű öreg borügynök azt mondta: nem ér semmit a tanács, erre ő helyeslő megjegyzést tett. Ezt azonban Textor is tagadja, meg a megnevezett fültanúk is.

Mindamellet az kellett észrevennie a városnak, hogy a katonaság nem sok ügyet vet a gyanúokokra.

Kérését, hogy a tárgyaláson képviseltethesse magát, a katonaság elutasította, csak a szembesítéseknel lehetett ott a város kiküldötte.¹⁸⁽¹⁹³⁾ A városi iratok is engednek a 48-ból, eleinte még a vád »szerzett vagy kihordott gúnyirat«, később már csak »terjesztett«. A katonai auditor, Krauss őrnagy arra is felhívta a figyelmet, hogy ellentmondások vannak: Ruzsicska szerint az Illustrierte Zeitung-ot olvasta, Reischl kávésvallomása szerint az Allgemeine Zeitungot. Mind a kávésvallomása, mind a tekeőr készséggel módosította vallomását úgy, hogy a trombitás az Illustrierte-t olvasta. Az auditor azonban ezek után szembesítésüket nem tartotta szükségesnek. Az egyik koronatanú, a Dollmayer kávéház tekeőre, Scheda Rudolf pedig kihallgatása után megszökött Sopronból, mielőtt megeskethették volna.¹⁹⁽¹⁹⁴⁾

Így hát nem lepte meg nagyon a várost, hogy a június 17-én tartott katonai tárgyaláson nem volt elmarasztaló ítélet. A tanácsjegyzőkönyvbe pedig ez a szöveg került: »A gúnyirat készítésével vagy legalább terjesztésével vádolt Ruzsicska András hadtanácsai Ítélet következtében bizonyítékok elégtelensége miatt felmentetett.« És az ad acta szólam helyett odabiggyesztették az akkor szokásos megjegyzést: »Tudományul szolgál.«²⁰⁽¹⁹⁵⁾

Maga a vers egy példánya megvan az iratok közt. Elég gyatra elmeszülemény és nagyon zavaros. Valószínűleg célzásait akkoriban világosan értették, ma már érthetetlen. Nem tarthatjuk haladó szelleműnek az íróját sem, mert minden nyomorúság okát abban látja, hogy a tanács összeállt a zsidókkal, azok letelepedését elősegíti. Éppen a soproni tanácsról nem lehet elmondani, hogy különös pártfogásába vette volna a zsidókat, akiknek beköltözését ritkán engedélyezte. Sőt amikor szóba került »a közálomány sáncaiba törvényszerűleg leendő felvételük«, mind a választott község, mind a tanács »megtagadó vélemény«-t nyilvánított.²¹⁽¹⁹⁶⁾

Záradékol álljon itt maga a vers is:²²⁽¹⁹⁷⁾

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Soproni bonyodalmak egy gúnyirat körül 1847-ben / Der Oedenburger Magistrat in seiner wahrhaften Gestalt

271 Der Oedenburger Magistrat in seiner wahrhaften Gestalt

*Nein! Ich kann es länger nicht ertragen
Ihnen die Wahrheit zu sagen
Was für Dinge in Edenburg geschehen,
Dabey muss die ganze Stadt zu Grunde gehen.*

*Der Magistrat der Edenburger Stadt
der an seiner Bezahlung nicht genug hat
lässt sogar einen Juden sich etablieren,
Ihr Eseln! seht nicht wie er euch thut wexiren.*

*Der erste – ja – der braucht halt eine fette Gans,
zu Martini – der dumme Hans,
Dafür muss er die Bürger recht schinden,
Dammit er kann auch dann Wein dazu finden.*

*Der zweite glaubt ein Pathe der Stadt zu sein,
Darum greift er in jede seine Tasche hinein
Er will der Stadt halt ein Ziel setzen,
Darum will er von jeden den letzten Fetzen.*

*Der dritte geht nicht so stark auf das Geld,
Er denkt: mein Schwager macht Krida, dann ist nicht g'fehlt
Ich werde der Stadt etwas vorpfeifen,
Dammit Sie darnach lernen hübsch tanzen.
Er nahm sich zum Gehilfen sogar einen Juden,
Dammit er ihm zubringt die Huren,
Die letzten mag ich gar nicht nennen,
Da müsste ich offen bekennen.
Die lassen sich wie eine Maschine treiben
Damit (!) Sie nur in Ihrer Dumheit verbleiben.
Die Ja- und Na-Brüder Gott! steh mir bey
Du hast Menschen erschaffen mancherlei.
Ihr Edeln, seid ihr alle so blind oder gehörlos
oder seid ihr gegen eure Brüder so Ehrlos
Sehet ihr nicht den Armen Bürger weinen,
Ihr sollet statt seiner erscheinen
Ihm solltet seine Rechte verteidigen,
Und duldet dass auch die Eisenstrasser Beleidigen.
Schlagt Sie todt die Himmel-Hunde
Dann habt ihr den lob in jedem Munde
Da wird Euch Bürger und Fremder loben,
Dass ihr habt die Tyranney aufgehoben.
Da wird der Bürger wieder frey athmen können
und Euch als wackre Beschützer nennen.
Sehet hin wie Hunde das Wild und nicht Hunde hetzen
Der Mensch will am Menschen seine Hundezähne wetzen.
Das hat kein Narr in grossen Wan gethan
was diese Höllenbrut ersann.
um nur den Bürger recht zu unterdrücken,
thun wie die Wölfe herum blitzen,
um nur den Bürger recht auszusackeln
thun sogar ihre Häute an Juden verschachern.
Glaubt ihr unsere Haut ist wie Eselshaut wegzuschenken
Ja freilich – weil wir wie Eseln denken.
Sind das eure versprochene Bürger Rechte?
dass Euch die Tyrannen schlugen zur (?) Knechte?
Zeigt das ihr wahre Ungern und Bürger seid,
und euch von dieser Höllenbrut befreit.
Und nicht wie die Schafe beym Donnerwetter*

*thut langsam die Köpfe zusammenstecken.
Schlagt Sie tadt dann nur könntet zu Gott eure Gebet senden
und mit einem frommen – Amen – enden.*

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Faller Jenő: A brennbergi szénbányászat úttörői II. Zoller (Xavér Ferenc) (1738–1800)

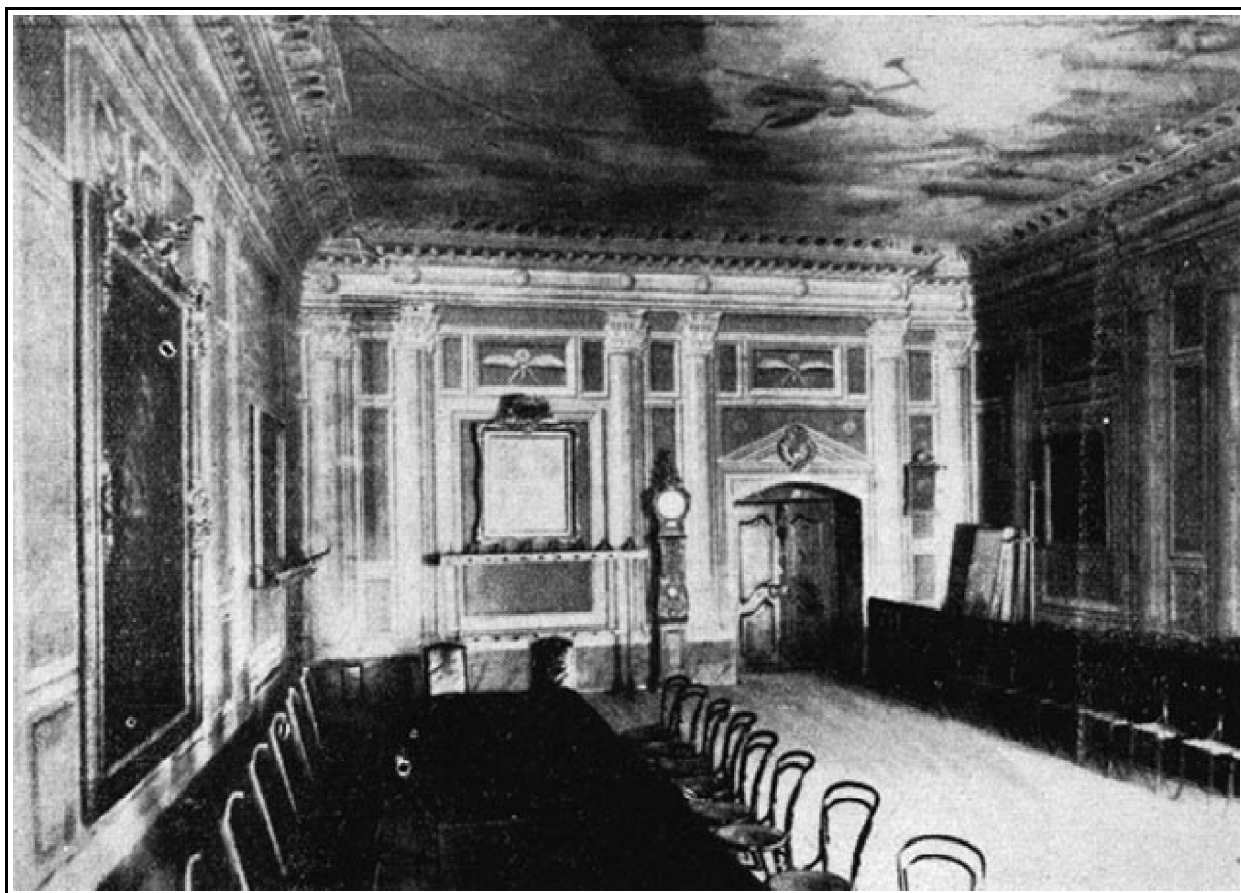
**272 Faller Jenő: A brennbergi szénbányászat úttörői
II. Zoller (Xavér Ferenc)
(1738–1800)**

Amikor a soproni magisztrátus 1768-ban megbuktatta *Terstyánszky Dániel* aknanyitását,¹⁽¹⁹⁸⁾ a következő évben Mária Terézia rendeletére, s hogy jogait megvédje, kénytelen volt maga munkába kezdeni a „*Brennender Bergen*.”

A város ekkor – mint tudjuk – *Mayer Mihály* göttweigi bányász irányításával 10 hónapig folytatta a munkát, majd miután *Morgenbesser Ferenc Antal* alsóausztriai bányabíró szakvéleménye alapján sikerült a bányászatot újból megszüntetnie, 16 évig senki sem nyult a szénhez.

Így nem csodálkozhatunk, hogy amikor 1786-ban *Zoller Xavér Ferenc*²⁽¹⁹⁹⁾ soproni órás személyében új vállalkozó jelentkezett a magisztrátusnál azzal, hogy bányászni akar, sokan úgy tekintették, mintha ő fedezte volna föl Brennberget, ahogy azt a későbbi idevonatkozó irodalom is följegyezte. Érthető ez annál is inkább, mert Zoller 1786-ban valóban új, szűz területen látott munkának, ami nagyban hozzájárult ahhoz, hogy később az igazi fölfedezővel, *Rieder János György*³⁽²⁰⁰⁾ szögkováccsal szemben úgy könyvelték el, hogy ő találta meg a szén s kezdte meg annak bányászatát.⁴⁽²⁰¹⁾ A Sopron XVIII. századvégi iparosításában jelentős szerepet játszó órás, illetve bányavállalkozó életéről és munkásságáról egyébként a következőket jegyezhetjük föl.

Zoller a svábhercegségbeli Bierlingenben született 1738-ban s 30 éves korában, 1768-ban telepedett le Sopronban mint órás. Személyi adatait onnét tudjuk, hogy Sopronba érkezése után röviddel iparendélyt és polgárjogot kért a tanácstól, mely 1768. dec. 21-i ülésén tárgyalta kérését. Atyja, *Zoller Mátyás*, a bádeni nagyherceg udvari órása volt, így mesterségét atyjánál tanulta ki, s minden valószínűség szerint – ahogy azt későbbi munkássága is igazolja ²⁷³– kitűnő szakismerettel jött Sopronba s kért, mint kisórás iparendélyt a tanácstól. A fönmaradt tanácsjegyzőkönyv szerint *Zoller*⁵⁽²⁰²⁾ kérése nem ment egészen simán, mert *Weiss*, „az egyetlen soproni kisórás”, félve a fiatal versenytárstól, mindent elkövetett, hogy megakadályozza az engedély kiadását. És valóban, annak ellenére, hogy *Weiss* nem állt nagy becsben a városban s a tanácsnak is az volt a véleménye, hogy legjobban teszi, ha visszamegy Prágába, ahonnan jött, sikerült elhalasztatnia a tanács döntését, mely azután csak 1769. márc. 1-i ülésén határozott végleg, s adta meg *Zollernek* az engedélyt mesterségének gyakorlására azzal, hogy tartozik az előírt „mesterpénzt” lefizetni s egy „remeket” bemutatni.⁶⁽²⁰³⁾

A régi soproni városháza terme Zoller Ferenc órájával (Rupprecht Mihály felvétele)

Zoller munkáját szerény keretek között kezdte, szorgalmával és becsületes munkájával azonban csakhamar megnyerte a várost, úgyhogy 1771-ben polgárjogot nyert, s letelepedése után négy évvel, 1773-ban már mint „szószóló” tagja volt a város vezetőségének is. Személyére vonatkozólag följegyezhetjük azt is, hogy Sopronba minden valószínűség szerint már nős emberként érkezett, mert a házasság anyakönyvébe esküvője nincs bejegyezve. Házasságából egyébként négy gyermeke született,⁷⁽²⁰⁴⁾ kiknek keresztszülei mind a négy alkalommal *Süsz József* tipografus-nyomdász és felesége voltak, kikhez szoros barátság fűzte a családot. Zoller mint órás szakmájában rövidesen nagy hírré tett szert s kitűnő óráit, melyeknek egy-két remekét a Soproni Liszt Ferenc Múzeum őrzi, néhány év alatt az egész Dunántúl ismerte. Így tudjuk, hogy 1772-ben készített „gyönyörű rokokódíszes, hatalmas állóórája, melyet *Sedelmayer* 274 festő aranyozott”, az egykori városházát díszítette, s a kismartoni irtalmasoknak és szombathelyi domonkosoknak is szállított állóórákat. Különösen híres volt a szombathelyi papnevelő számára készített nagy órája, „melynek óralapja fölött egy háromszögben szem volt látható, mely az inga minden lengésekor fordult egyet, valósággal kacsintott”.⁸⁽²⁰⁵⁾

Ez magyarázza, hogy szorgalmas munkával rövidesen nagy vagyonra tett szert, a régi Hátsó-kapunál négy háza is volt s általában nagy „házépítő” hírében állt.⁹⁽²⁰⁶⁾ Közismert építészti szaktudása készítette a magisztrátust arra is, hogy 1786-ban megbízta a városi építkezések ellenőrzésével, mely föladatát éveken át meglegedésre látta el.¹⁰⁽²⁰⁷⁾

Ez évben, 1786-ban kezdte meg egyébként brennbergi bányászatát is, és bár nincs rá adatunk, lehetséges, hogy éppen az akkori nagy soproni építkezések terelték Zoller figyelmét a szénre, melynek ismeretét nyugatról hozta magával s föltehetjük, hogy ő hintette el a hat évvel később megkezdett szénrel való mészs- és tégláégetés gondolatát Sopronban. Az ugyanis, hogy *Zoller* egész bányászatát az akkoriban megindult iparosságra alapozta, messzemenő következtetésekre ad lehetőséget, annál is inkább, mert *Zoller* nagy propagandát fejtett ki, hogy megkedveltesse a szén használatát. Így érte el, hogy a soproni iparosok, kik rövid idő alatt berendezkedtek a szénre, mind több és több szemet követeltek tőle, *Zoller* azonban ennek ellenére sem találta meg számítását, ráfizetett a termelésre s így munkáját, mely alig egy évig tartott. 1787-ben beszüntette.¹¹⁽²⁰⁸⁾ Hogy azonban bányáját nem adta föl teljesen, igazolja az, hogy amikor 1789. febr. 4-én *Schneider Vencel* borostyánkői bányász engedélyt kapott Sopron magisztrátusától a bányászat folytatására, *Zoller* tiltakozott az ellen, hogy *Schneider* az általa művelt bányát folytassa, mit a város vezetősége tudomásul vett és *Schneidert* új bánya nyitására kötelezte.

Munkás életének további folyásával kapcsolatban följegyezhetjük, hogy *Zoller* haladó szellemű, szabad gondolkodású, fölvilágosodott ember volt s nem titkolta, hogy híve a francia forradalomnak. Fölforgató „*jakobinus*” híre természetesen rövidesen Bécsbe jutott, s a minden forradalmi gondolattól irtózó udvari kancellária 1792. szept. 27-i levelében elrendelte az ügy haladéktalan kivizsgálását s annak végrehajtásával *Nagy Sándor* alispánt bízta meg. *Nagy* valóban gyorsan járt el, mert nyolc nappal később, okt. 5-én jelentette, hogy *Zoller* ügyében kihallgatta *Aszmann András*, *Pettkó József* és *Zuberka* (több iratban *Szuberka*. Szerző.) *Sámuel* soproni előjárókat, kik egyöntetűen azt vallották, hogy *Zoller* az ágfalvi róm. kat templom renoválási munkálatainál, majd *Marton Bartolómeus* polgármester jelenlétében a gazdasági bizottságban lázította a jobbágyparasztokat, hogy ne robotoljanak. A kancellária *Nagy* jelentését nov. 2-án megküldte Sopron város tanácsának azzal, hogy állítsa *Zollert* a városi bíróság elé, mely kivizsgálás után hozzon ítéletet.

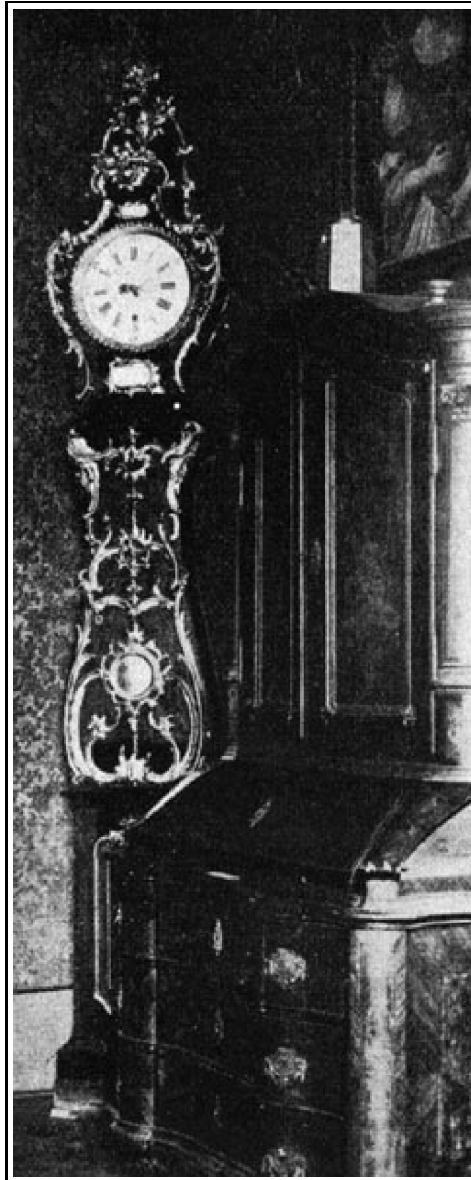
Az első kihallgatást ezután *Zoller* ügyében *Langecker Ignác* és *Bezegh János* tanácsosok folytatták le, amikor is 11 kérdésre kellett a behívott tanúknak válaszolni, kik *Kamper Jakab* és *Aszmann András* tanácsosok, továbbá *Pettkó János* városi jegyző, valamint *Schwarz Pál* ügyvéd, *Eller Mátyás*, *Török Lajos* és *Zuberka Sámuel* soproni lakosok voltak.

Ezek egyöntetűen azt vallották, hogy *Zoller* az ágfalvi templom restaurálási munkáinál, illetve a gazdasági bizottságban azt mondta a parasztnak, amikor a polgármester munkára serkentette őket, hogy „jól teszik, ha nem robotolnak” s „bolondok lennének, ha teljesítenék a robotot, hiszen saját munkájukat is el kell végezniük” és „jó lesz, ha már mind egyformák leszünk!” Vallották továbbá azt is, hogy *Zoller* azt is mondta, „hogy ha nálunk is kitörne a forradalom – 275ami be is fog következni – egyszerre minden másképp lenne!” – „Mert mi is úgy tehetnénk, mint a franciák és Sopronban minden a feje tetején állna, akár Franciaországban!”

A tanúvallomások alapján tüzte ki a bíróság *Zoller* ügyének tárgyalását 1793. jan. 15-ére, melyet *Ernst Ignác* városbíró folytatott le. A vádat *Goldner Mihály* ügyvéd képviselte, s a tárgyalásról fölvevett 20 oldalas jegyzőkönyv szerint előbb mondott tanúk a bírósági tárgyaláson is föntartották előző vallomásaikat, bár bizonyos módosítással éltek.

Zoller jól ismerhette Bécs fékezhetetlen bosszúját, nem kevésbé a feudális kispolgári beállítottságú Sopron szolgálóit, s első perctől kezdve mindent megtett a maga megmentésére. Így mindjárt, hogy komollyá vált az ügy, szorult helyzetében és mert minden valószínűség szerint tett is meggondolatlan kijelentéseket, hogy megbízhatóságát ezzel is igazolja, évi 100 Ft hadisegélyt ajánlott föl a győri kerületi kamaránál a

folyamatban lévő francia háború tartamára, emellett mozgósította jóbarátait s mindazokat, akikre számíthatott.

Zoller Ferenc órája a soproni múzeumban

Így a bírói tárgyaláson elsőnek becsatolta *Szentgáli János*, győri kerületi kamarai kormányzó 1792. nov. 14-én kelt levelét, melyben mint jó hazafinak és uralkodójához hű polgárnak, megköszöni példás pénzáldozatát, másodsor a soproni „*Uniformirte Scharfschütz Companie*” parancsnokának, *Panz* őrnagynak és 34 bajtársának, nagyrészt magasrangú volt katonatiszteknek az igazolását, melyben tanúsították, hogy Zoller, mint a század „*önkéntese*”, mindig a legkifogástalanabban viselkedett, soha a kormányzat és uralkodó ellen nem izgatott stb. Végül bemutatott egy levelet, melyben 25 előkelő soproni polgár, városi tanácsos stb. igazolta, hogy *Zoller* példás, hasznos és értékes polgára a városnak, kit meg

kell becsülni annál is inkább, mert az ellene fölhozott rágalomok rosszakaratú, irigy vádaskodások csupán, melyeknek nem szabad hitelt adni!

A bíróság ezek alapján, úgy látszik nem tudott ítéletet hozni, új bizonyítékokat keresett, mert a ránkmaradt jegyzőkönyv szerint még két hónappal később is kihallgatások folytak ez ügyben. Így tudjuk, hogy 1793. márc. 16-án *Lampl Mihály* ágfalvi, *Tevald Lukács* kópházi és *Türk József* bánfalvi bírókat is kihallgatták, kik jelen voltak a gazdasági bizottság ülésén, hol *Zoller* állítólagos kijelentéseit tette. A bírák azt vallották, hogy *Zoller* a soproni polgármester jelenlétében valóban lázította a jobbágyokat, hogy ne robotoljanak folyton, dolgozzanak maguknak is, mire a polgármester ki is jelentette, hogy ha tudta volna, hogy *Zoller* így beszél, be se hívta volna a bizottságba. Ezenkívül azonban a bírák semmi mást nem tudtak mondani *Zollerre* s ezzel kihallgatásuk végetért.

276Mindezeket összevéve a bíróság végül ápr. 17-én *Zollert* „nyolc napi polgári börtönre” ítélte („octo dierum arestum civicum subeundem judicialiter imponi”), mert bár az eljárásnak nem sikerült bizonyítani sem a helyet, sem az időpontot, ahol és amikor *Zoller* a kijelentéseket tette, sőt maguk a vádak sem igazolódtak be, mégis, mivel az idők nem alkalmasak ilyen kijelentésekre és hogy a a vádlott a jövőben mérsékelje magát s vigyázzon, mit beszél – mondja az ítélet – szükséges a büntetést meghozni.¹²⁽²⁰⁹⁾

Zoller – mint mondtam – alig egy évig folytatta brennbergi bányászatát, nagy érdeme azonban, hogy megkedveltette a szenet a soproni iparossággal. Jelentős lépés volt ez a szén használatában, melytől akkor még irtóztak, hisz’ három évvel előbb még a helytartótanács figyelmeztette a lakosokat a szén használatának veszélyességére.¹³⁽²¹⁰⁾ Így érthető, hogy amikor Sopron 1787-ben újabb bizottságot létesített a brennbergi szén kiaknázására, a bizottság azt javasolta, hogy bízza meg újból *Zollert* a bányászat folytatásával, mert az jól tudta értékesíteni a szenet az iparosok közt, ettől eltekintve egy titok birtokában van, melynek segítségével a szén használatánál jelentkező büzt el tudja venni.¹⁴⁽²¹¹⁾

Kétségtelen, hogy *Zollernek* sikerült népszerűsíteni a szenet Sopronban s ezzel nagyban hozzájárult, hogy pár évvel később, 1793-ban már komoly kezdekbe kerül Brennberg s indul meg a szakszerű bányászkodás úgy, hogy nem ok nélkül nevezte a *Magyar Hírmondó* *Zollert* a szénbányászat „áldott eszközének”.¹⁵⁽²¹²⁾ De érdekes *Zoller* szerepe a szén fejlődéstörténetében azért is, mert igazolja, hogy a szén jelentőségét minden fölvilágosodott, haladó szellemű ember azonnal fölismerte s igyekezett előbbrevinni annak használatát.

Zoller egyébként 62 éves korában, 1800. ápr. 24-én fejezte be közbecsülésben, mozgalmas, munkás életét, s a soproni Szent Mihály temetőben nyugszik.¹⁶⁽²¹³⁾

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Firbás Oszkár: Adalékok a soproni városi erdők XVIII. század eleji állapotához

Firbás Oszkár: Adalékok a soproni városi erdők XVIII. század eleji állapotához

Az erdővel borított területeket a modern erdőgazdálkodás mindig fejlődésükben szemléli. Ezért fontos annak megismerése, hogy az elmúlt századokban az egyes erdőrészekben milyen fafajok álltak és ott milyen események játszódtak le.

A soproni tanulmányi erdőgazdaság megkezdte a Sopron környéki erdőkre vonatkozó és eddig rendelkezésünkre álló adatok feldolgozását. Az anyag összegyűjtésének főmunkáját Tamás József

erdőmérnök végezte, aki maga is több évtizeden keresztül tevékenyen vette ki [277](#) részét a Sopron környéki erdők műveléséből.

Úgy gondolom, hogy minden olyan adat, ami a múltbeli erdőgazdálkodásra, erdeink állapotára vonatkozik, fontos lehet erdeink fejlődéstörténetének összeállításánál. Ezért szeretném közreadni azt a jegyzőkönyvet, amelyet 1736 novemberében készítettek és eddigi ismereteink szerint legrégebb tételes feljegyzéseket tartalmaz a soproni erdők akkori állapotáról. A jegyzőkönyvet a Tagányi Károly által szerkesztett és az 1896-os milléniumi évben megjelent Magyar Erdészeti Oklevéltár I. kötetének 697. oldalán találtam meg. A könyv hivatkozik arra, hogy az eredeti jegyzőkönyv az Országos Levéltár kincstári osztályának »Lymbus«-ában található. A jegyzőkönyv eredeti példánya azonban a Soproni Állami Levéltárban is megtalálható. A Budapestre küldött jelentés nyilván e soproninak a másolata.

A jegyzőkönyv szószerint, betűszerint az akkori írásnak megfelelően a következő:

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Firbás Oszkár: Adalékok a soproni városi erdők XVIII. század eleji állapotához / Relation van der in Monath November 1736. vorgehomenen Visitation der Waldungen.

Relation van der in Monath November 1736. vorgehomenen Visitation der Waldungen.

Nachdeme sich im allhiesig Gemeiner Stadt Waldungen von Zeit zu Zeit, ein grosser Mangel und Abgang an Brenn- und Bauholz aussert, als hat man diesen sowohl abzuhelfen, als ein Mittel zu erfinden, wie diese Wälder in künftigen Zeiten besser cultiviret und in gutem Stand gesetzt, auch dabey erhalten werden möchten vor nöthig erachtet, dieselbe in augenschein zu nehmen, und zu untersuchen, woher solcher Mangel und abgang seinen Ursprung habe, und wie man ins künftige dem besorglichen ruin in Zeiten noch vorkommen möge. Ist dannhero zu diesen Ende in gegenwart Titl. Herrn Johann Georg Krammers, als dermehlingen Herrn Bürgermeisters und denen e remio Inclyti Senatus bestelten Walt Herren, Titl. Herrn Abraham Türck, und Titl. Herrn Samuel Wischy nicht weniger Titl. Herr Frantz Petrák, p. t. Stadt-Cammerers; von seiten E. E. Gemein aber deren actualen Herren Vormünders, und des dermahligen Wirtschafters die Revision vorgehomen, und wie hernach folget befunden worden, dass

1mo Ober Loipersbach in den so genandten Tieff-Graben von beyden Seiten in der Tieffen, das junge Holz zimlich dick heranwachsse, jedennoch aber vor 10. Jahren schwerlich zum Brennholz ausgegeben werden kan, besonders wann in diesen jungen Holz, die häufigen darim stehende, und der Succretion der Eychen höchst schädliche Bürcken, Aspalten, Weissbuchen und Linden nicht ausgehauen, und dadurch dem ohnedem in der tiefen stehenden Holz Luft zum wachsen gemarcht wird.

2do Auf den so genandten ersten und anderten Riegl, wie auch im den dabey befindlichen Gräben, gibt es noch hier und dar alte überstandene Eichen, so aber der anzahl wenig, und rechter Seits des Waldes, meist Hotterbaum, hingegen liegen einige grosse Eichen Stamm, Windfalle, die andern aber gleicher grösse in zimlicher anzahl dicke, und starcke Eichen, welche von den Baurn zwar angehacket, und nur die äste davon abgestimmelt, die Stamm aber, weil sie dick und hart zu spalten, unaufgearbeitet liegen geblieben: Und so stehets es auch auf den dritten Riegl, doch mit dem Unterscheid, dass auf demselben mehr junges Holz und in sonderheit Buchen machwachsen, darunter grob eichenes Holz mit untermenget, welche aber zum Brennholz nicht gefällt werden können, ohne dass ein solcher fallender Baum, die darneben stehende, und in besten Wachsthum begriffene Bäume mit miderschlagen würde.

In dem so genandtem Sau- und Schweingraben, giebt es auch viel liegende Stamm, welche nicht anders,

alss mit absägen und spalten zu zwingen sind.

Wann aber diese liegende Stamm fleissig zusammen gesucht, und der vielem mühe ungescheuet, aufgearbeitet wurden, könnte man noch dieses Jahr, vielleicht das nöthige Brennholz daraus zusammen bringen, welches um so weniger zu unterlassen, alss wie hiernächst folget, der augenschein ausgewiesen, dass alle übrige Waldungen, welche man gemau betrachtet, nicht in stande sind, dass ohne höchstem Schaden dieselbe zum Hacken angegriffen werden können.

278 In denen hiernächst folgenden lincker Hand liegenden Hirmes, und so genandten Rümel Graben, wachsen zwar die Eychen stark heran, aber kaum eines arms dick, darunter gleichfahls viele Bürcken und aspalten befindlich, der almes Riegl, und die so genandte Bognerin hat zwar aussen herum an weg und wo der Wald Lufft hat, dann und wann 2. klüfftige Stam, 2/3. aber davon ist noch nicht klüfftig und so viel von der Loiperspecker, und agendorffer Wald.

In den Waindorffer, und Harcker Waldungen finden sich viel unnöthige Weg, durch welche das aufwachssen des Holzes verhindert, und die daran befindliche neu erwachssende Stamm durch die Bauren und fuhrleuth zu viel hundert ausgehauen worden, und weiln man denen Unterthanen ohne gewisser limitirter Zeit, zu abführung ihrer Maissen, Gelegenheit lasst in den Wald, unter den praetext in ihre da habende Maissen zu fahren, so pflegen sie in abwesenheit eines Försters, oder Waldhüters entweder gehacket frembdes Holtz mit aufzuladen, oder wenigstens in zurückfahren, an den vielenwegen die schönste Gränn auszuhaken, und mit sich hinweg zu führen, ohne dass es ein Hüttergewahr werden kan.

Ingleichen unterstehen sie sich, wenn ihnen enige Stamm Brennholz erlaubet werden, nicht von den hinterstandenen Stämmen, sondern nach ihren Beliben zu hacken, wodurch dann kelne neue Mässen aufwachsen können, weil unter den Vorwand, des noch stehenden Walds, wodoch mehr als 3/4. abgehacket, sind, das Vieh hinen getreiben, die jungen Sorossen, und also kein Wald mehr aufkommen kan, welches auch in den grossen Bauwald, und auf den Dornhäppel zu verstehen.

Wann nun aus dieser Relation erhelet, das dermahln, und bey diesen Umständen kein stehender Wald zum Brennholz ausgegeben werden kan, es seye dann mit unverantwortlichen Schaden, und dass die Noth dazu zwingen sollte, als wären

1mo die Unterthanen dazu anzuhalten, dass sie die liegende Stamm obwohl mit vieler Müh aufarbeiten, und rechte vollständige Klaffter davon auflegen, damit die Bürgerschafft darüber keine Klag haben möge.

2do Wan dieser so genandte grosse Burger Wald von dergleichen liegenden Holz gesäubert, sollen die nachstehende entweder abgestimmt, oder wo es ohne Schaden der nebenaufwachsenden Bäume geschehen kan, gar abgehacket, und diese gantze Plaga von der Viehweydung gänzlich bainig gehalten werden, damit die hervorkommende Sprossen nach und nach erwachsen, und der Wald sich wider erholen könne.

3tio Möchten künfftig die Maissen, so viel immer thunlich in einer Plaga vorgegeben werden, damil nicht nur dieselben nachwachsen, sondern von den vielen hin und her fahren, auch Viehauspannen das Wachsthum nicht möge gehindert werden.

4to In diesen abgehackten Maissen sollen weder Bürger, noch Bauren, bey aufladung des Holzes bey schwerer Straff ihr Vieh auszuspannen sich nicht unterfangen

5to Sollen die Unterhanen ihre vorgegebene Maiss längstens biss Gregory, auss den Wald abführen, damit sie nicht gelegenheit haben, unter den Praetext, ihrer noch in Wald habenden Maissen, mehr der Wayd alss

Holzabführens halber in den Wald zu kommen, oder nebst ihren eigenem Holz liegende Grän und Brennholz, so sich am Weg befindet, mit auf zulanden, oder gar stehende Bäum abzuhacken, und hinweg zu führen.

6to Solle nachmittags weder Bürgern, noch Bauren, viel weniger abend's bey schwerer Straff erlaubet seyn, in Wald zu fahren, weil zu solcher zeit die Waldhüter nicht zugegen sind, da denn nästlicher Weil das Vieh zu genüssung guter Wayd, von denenselben ausgehauet, das Holtz überklaubt, und viele hundert Klaffter hierdurch dem Publico zu Schaden verschwinden.

7mo Solle das ablegen des Holzes Garten, oder auf denen dörrfern, nicht weniger die Unterfassung 3. Klaffter auf 2. Wägen, denen die starke züg haben gänzlich, bey Confiscation des Holzes und extraordinari Bestrafung verbotten seyn; weil der Waldhüter auf 3. Klaffter 3. Waldzeichen geben muss, und wann also die dritte Klaffter untergefasst, ein Zeichen zurück behalten wird, dadurch 279 Gelegenheit gemacht wird, dass ein solcher mit den ersparten Zeichen, wenn er seine bequeme Zeit ersicht, in den Wald zu fahren, eine Klaffter aufzuladen, und mit diesen ersparten Zechen in die Stadt frey herein zu fahren.

Es sind zwar diese vorgeschlagene Mittel auch nicht zulänglich die Excessen in den Wald genugsam zu hemmen, weil die Bossheit und Schalkheit deren excedirenden fast unbeschreiblich, nicht destoweniger werden auch diese vorgeschriebene Mittel, wo nicht zu gänzlicher, dech einiger Coercition derer excedirenden nicht undienlich Seyn.

Actum Soprony in Curia per Commissionem, Anno et Die praemissis.

Az eredeti jegyzőkönyv és a Tagányi által közölt nyomtatott szöveg között lényeges eltérés nincs. Néhány rosszul másolt szó, továbbá ékezet- és vesszőhiány okoz csupán a nyomtatott szöveg fordításakor zavart.

A fordításnál természetesen az értelemszerű fordításra törekedtem. Ime a fordítás:

Mivel a helybeli közös városi erdőben időről-időre nagyobb tüzelő- és épületfahány mutatkozik, ezt egyrészt meg kell szüntetni, másrészt módot kell találni arra, hogy ezeket az erdőket miképpen lehet a jövőben jobban művelni, jó állapotban megtartani, szükséges azért kivizsgálni, hogy honnan ered ez a hiány, és a jövőben hogyan lehetne ezt megelőzni.

Ezért Johann Georg Krammer polgármester jelenlétében a szenátusból két »waldherren«: Ábrahám Türck és Sámuel Wischy, továbbá Franz Petrák kamarás a jelenlegi városgazda és a közösség nevében az érdekelt szónokok a vizsgálatot elindították és a következőket találták:

1. Felsőlépesfalva határában az ún. Mélyárokban mindkét oldalt a mélyben a fiatal állomány meglehetősen sűrűn felnövekedett, mégis azonban tíz éven belül tűzifának nehezen lesz kiadható, különösen akkor, ha ebben a fiatalosban gyakran előforduló és a tölgy fejlődésére rendkívül káros nyíreket, rezgőnyárákat, gyertyánokat, hársakat ki nem vágják, hogy ezáltal az amúgy is mélyben álló fák részére levegő jusson.

2. Az úgynevezett első és második halomnál, továbbá a mellettük levő árkokban vannak még itt-ott kimagasló öreg tölgyek, de kevés; jobboldalt többnyire határfák, ezenkívül hever néhány nagy széldöntötte tölgy törzs, azután több egyforma vastag és erős tölgy, melyeket kikezdték ugyan a parasztok, de csak legallyaszták azokat, a törzsek, mivel vastagok és nehezen hasíthatók voltak, feldolgozatlanul ott maradtak. Ez a helyzet a harmadik halomnál is azzal a különbséggel, hogy ezen több a fiatal fa és különösen bükk nő utána, közbeegyedve azonban tölgy böhöncök is állnak, melyek azonban nem dönthetők ki tüzelőfának

anélkül, hogy más jófejlődésben lévő fiatal fákat maguk körül össze ne törjenek.

Az úgynevezett Disznós árokban is van sok heverő törzs, melyekkel csak fűrészeléssel és hasogatással lehet majd megbírkózni.

Ha a heverő törzseket felkeresik, ami kétségkívül nagy fáradtsággal jár, és feldolgozzák, talán még az ezévi tüzelőfaszükségletet is össze lehetne hozni. Ez éppen olyan szükséges lenne, mint az, hogy az összes többi erdőben ne termeljenek, mert az nagy kár lenne!

A következő balkézfelől elterülő Hermes (Hirmes) és Rámel ároki erdőkben nőnek a tölgyek, de alig karvastagságúak. Itt ugyancsak sok a nyír és rezgőnyár. Az Almás halomnál és az ún. Bogenriegel (Görbehalom), kívül az út mentén, ahol az erdő levegőhöz jut, itt-ott odvas (repedékes, hasadékos) törzsek állnak, törzsük kétharmad része azonban még egészséges és ilyen sok van a lépesfalvi és ágfalvi erdőben.

A bánfalvi és harkai erdőségekben a sok felesleges út hátráltatja a fák fejlődését, és az itt található újarasradzó törzsek közül sok százat kívágnak a parasztnak és a fuvarosok, mivel a jobbágyok számára nincsen határozott időpont kijelölve, saját fájuk szállításának ürügyével bármikor mehetnek az erdőbe. Ezek az erdész vagy az erdőőr távollétében vagy idegen hasított fát szoktak felrakni, vagy visszatértükben ezen a sok úton a legszebb ágfákat (ágfaanyagot) kivágják és elviszik anélkül, hogy azt valaki is észrevehetné.

Még azt is megengedik maguknak, ha néhány törzs tüzelőfának való kivágására kapnak engedélyt, hogy nem a számukra **280**kijelölt törzsekből vágnak ki, hanem tetszésük szerint, minek következtében új állomány nem tud nőni, mert arra a területre, ahonnan háromnegyed részben kivágták a fákat, állatot hajtának be legelni, melyek a fiatal hajtásokat lelegelik. Ez vonatkozik a nagy Bauwaldra és Dornhäppelre (Tövissüveg) is.

Fentiekből kitűnik, hogy ez idő szerint és ilyen körülmények között csak a nagy szükség kényszerítheti arra a közösséget, hogy az erdőből a tüzifát kiadja.

1. A jobbágyokat arra kell szorítani, hogy a heverő törzseket feldolgozzák és valódi teljes öleket rakjanak, hogy a polgároknak ne legyen panasza.
2. Ha ez a nagy Burgerwald a heverő fáktól megtisztulna, akkor még az ott álló nagy böhönköket kellene leágazni, vagy ahol az a mellette növekvő fák kára nélkül megtörténhetik, ezeket ki kellene dönteni. Az egész környéken véglegesen meg kell tiltani a legeltetést, hogy az új sarjadzás fejlődhessen és az erdő újból magához térhessen.
3. Jövőben a vágásokat amennyire lehetséges, egy környéken kell kijelölni, nemcsak azért, hogy ezek a területek felújulhassanak, s rajtuk a fák nőjenek, hanem, hogy a sok ide-oda kocsizástól és állatkifogástól (legeltetés!) a fák a növésben se maradjanak vissza.
4. Ezekben a letarolt vágásokban súlyos büntetés mellett tilos polgárnak, parasztnak a fafelrakáskor az állatot kifogni.
5. Mindenki köteles legkésőbb Gergely napig a számára kiadott vágást az erdőből elszállítani, hogy ne legyen alkalom se a legeltetésre, se arra, hogy a saját fájuk mellett heverő ágfát és tüzifát (dorong- és hasábfát), melyek esetleg az út mellett is vannak, felrakják, vagy akár álló fákat vágjanak ki és vigyenek el.
6. Tilos délután és méginkább este polgároknak és parasztnak az erdőbe kocsival menni, amikor az örök

sincsenek ott, mivel a fákat kivágják, hogy éjnek idején az állatok kedvükre legelhessenek, a fát átválogatják és sok száz öl a köz kárára eltűnik.

7. Tilos a fának kertben vagy falvakban való lerakása; éppúgy tilos, a fa elkobzása és rendkívüli büntetés mellett, hogy az erős nagy kocsikkal rendelkezők 3 ölet 2 kocsira rakjanak fel, mert az erdőörnek 3 öltre 3 jelet kell adnia és ha valaki a harmadik ölet is felrakja, akkor egyet visszatart magának (ti. úgy, hogy két kocsira, 3 öl fát rak), így alkalma nyílik a megtakarított jellel, ha erre ráérő ideje van, az erdőbe menni újra egy öl fáért, s azzal aztán szabadon jöhet be újra a városba.

Bár ezek az intézkedések sem kielégítőek arra, hogy tolvajlásokat eléggé megelőzzenek, mert a rosszindulat és elvetemültség leírhatatlan, mégis talán, ha nem is teljes mértékben, de némileg megakadályozzák a kihágásokat.

A bizottság készítette a városházán, dátum mint az elején.

A jegyzőkönyv szövegének részletes áttanulmányozása, továbbá a jelenlegi helyzettel való összehasonlítása kívül esik jelen dolgozat terjedelmén, mégis a jegyzőkönyv egy-két lényegesebb pontjára rá kell világítani.

A XVIII. század elején Sopron városa a városkörnyéki erdők leromlott állapota miatt fahiánnyal küzd. A jegyzőkönyv bevezetéséből kitűnik, hogy azért került sor a terület bejárására és a jegyzőkönyv felvételére, mert az erdők állapota olyan siralmas volt, hogy még a szükséges évi tűzifát sem tudta szolgáltatni a város számára.

Az erdőgazdálkodás célja nagy területeken csupán a lakosság tüzelővel való ellátása, módja primitív. Tudomásunk szerint ebben az időben voltak tilos területek, ahonnan egyáltalán nem volt szabad termelni fát. Ezeket a területeket épületfa termelésre tartották fenn (Bauwald). Tehát egyszerűen kezelési, területi kérdésnek tartották a fatermelés minőségi megoldását. Sarjerdőgazdálkodás folyik az egész területen. Fellelhető ugyan a középerdő kialakításának nyoma, ez azonban inkább ösztönös, mint céltudatos tevékenységnek látszik. Mindenütt maradnak ún. hagyásfák, melyek termése bizonyosan néhány magról kelt egyeddel szaporította az erdőben található sarjeredetű fák számát. Ezek a hagyásfák azután idősebb korban betegekké váltak, ágasak, repedezettek, odvasak lettek, s végül a korhadó fákat a szél kidöntötte. Ilyen ledőlt törzsekkel van tele a várostól távolabb fekvő erdőrészek zöme. A városhoz közelebb fekvő erdőrészek kizsarlottsága minden mértéket felülmúlhatott, ha a bizottság [281](#) nem javasolta ezen erdőkből a nagy szükség ellenére sem a tűzifa kiadását. A város vezetőségének szándéka felismerhető a javaslatból: a tűzifaszükségletet a várostól távolabbi erdőkből kívánja kielégíteni. Máshonnan tudjuk, hogy a város vezetősége még tovább ment: a Köves árkon túl elterülő erdőrészt ún. Frey Waldnak – Szabad erdőnek – nyilvánította. Innen szabadon lehetett fát vinni. Májig is ez a neve az erdőrésznek. A lakosság ennek ellenére inkább a közelebbi tilos területekről hozta a fát, vállalva inkább a büntetés kockázatát, mintsem a Frey Waldból hozott fával a hosszú fuvart.

Minden polgárnak járt bizonyos mennyiségű fa. Ezt a famennyiséget tudomásunk és elképzelésünk szerint az erdészek kitermelésre kijelölték az erdőben. A kijelölt fákat ki kellett vágni és Gergely napig (Márc. 12.) el kellett az erdőből szállítani. A kijelölés az erdő egész területéről történt. A jegyzőkönyvből tudjuk, hogy sokan tetszésük szerint vágta fát az erdőben (természetesen a legszebb törzseket) és nem a számukra kijelölt fákat termelték ki, sőt a mások által már kitermelt és felrakásolt anyagot vitték el. A bizottság ezért a könnyebb ellenőrzés és kezelés miatt javasolja a koncentrált vágások bevezetését. Ime a tarvágások kialakulásának soproni módozata!

Érdekes képet nyerünk a fajok említésével. Uralkodó faj a tölgy. A harmadik halomnál a jegyzőkönyv említi a fiatal bükkállományt. Ez jelentős tény, mert a bükkállomány múltbeli jelenlétére most már írásos bizonyítékunk is van! A többi faj említése is érdekes, különösen a hársé. Hárs is több volt a múltban ezen a területen mint jelenleg.

A bizottság tagjai a Mélyárokban tisztítás és gyérítés végrehajtását tartják szükségesnek, de itt is csak azért, hogy bizonyos idő múltán a fejlődő fák tűzifát szolgáltatassanak. A gyorsan növekvő fajok – gyertyán, rezgőnyárfák – elnyomják a tölgyet.

A harkai és bánfalvi erdők állapota lehetett a legsiralmasabb közeli fekvésüknél fogva. A lakosok sok fajta módon éltek vissza a törvényes renddel. A bizottság által javasolt hét intézkedés igyekszik a kihágásoknak gátat szabni.

Egészen véve erdészeti szempontból igen jelentős a jegyzőkönyv, mert helyzetképet ad az erdők, sőt erdőrészek akkori állapotáról, összehasonlítási lehetőséget teremtve a jelenlegi helyzettel. A hét javasolt intézkedés alapjaiban nem javítja meg a erdőgazdálkodást, szervezéssel, különböző adminisztratív intézkedésekkel akarnak javulást elérni; valójában csak azt akarják biztosítani, hogy az erdők zavar nélkül szolgáltatassák a tűzifát. Már akkor felismerik azonban, hogy az erdőben a legnagyobb kárt a legeltetés okozza! A legeltetés elleni intézkedések jelentősek, különösen akkor, ha meggondoljuk, hogy 1955-ben Magyarország erdőterületének 20 százalékán folyt legeltetés. (Erdő 1956. májusi száma, 170. oldal.) Az erdei legeltetés ellen tehát több mint két évszázada folyik hiába a küzdelem.*[\(214\)](#)

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Firtos Oszkár: Adalékok a soproni városi erdők XVIII. század eleji állapotához / Felhasznált irodalom:

Felhasznált irodalom:

Soproni Állami Levéltár: Lad. XXVIII. No. 1.

Soproni Állami Levéltár: Sárközy András térképe 1789-ből.

Tagányi Károly: Magyar Erdészeti Oklevéltár I. kötet.

Sopron sz. kir. város monographiája. Régi községi jegyzőkönyvek. I. és II. köt.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Helyreigazítás

282 Helyreigazítás

A SSZ XI. évf. (1957) 1–2. számában, Csapody István: Képes herbárium a soproni múzeumban c. közleményének 122. és 123. oldalain *tördelési hiba* folytán az utolsó, kövéren szedett oszlop növénynevei egy sorral feltolódtak. Utolsó, helyesen szedett sor a 90. sorszámu. A 91. sor megfejtésében ? helyezendő el. 92. sorszám megfelelője *Malva silvestris*, s ettől számítva minden szélső sor az első oszlop eggyel lentebb szedett sorának felel meg. A 191. sorszámu növény megfejtési helyére önkényesen elhelyezett – jel törlendő.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Schram Ferenc: Adatok a Sopron

Schram Ferenc: Adatok a Sopron megyei betlehemes játékok történetéhez

Alig van Magyarországnak megyéje, melyből olyan kevés betlehemes játékot jegyeztek volna fel a gyűjtők mint éppen Sopronból. Az Arany László–Gyulai Pál szerkesztette Magyar Népköltési Gyűjtemény I. és Sebestyén Gyula összeállította VIII. kötetében egyáltalán nem találunk megyénkben gyűjtött vagy lejegyzett játékot. Nem sokkal jobb a helyzet, ha a Magyar Népzene Tára II. kötetét (Jeles napok) lapozzuk át, mindössze egyetlen játékot, – a 373. számút – találjuk a minket érdeklő területről. Az Ethnographia 1892. számú évfolyamában dr. Kovács S. János *Répevidéki népszokások* c. cikkében közöl egy betlehemest, amint ő nevezi karácsonyi misztériumot, ez azonban nem teljes leírás, még a szövegeket sem közli teljességükben, annál kevésbé a cselekményt vagy mozgásokat. A betlehemes játéknak egyik válfajfa az ún. bölcsőske, egy feljegyzésével rendelkezünk Sopron megyéből, Vitnyédről.¹⁽²¹⁵⁾ A teljesség kedvéért meg kell említenünk egy 1763-ban Dörben feljegyzett játékot, melyet Kovács István akkori iskolamester másolt be gyűjteményébe: „Karácson éjjeli multság, melyben a pásztoroknak angyal jelenése és az ő látogatások, nem különben a Szűz Máriának hozzájuk tett beszédgye” címen.²⁽²¹⁶⁾ A kéziratos gyűjtéseket is átnézve, Cikolaszigetről találunk nagyobb mennyiségű (7 db) gyűjtést, ez a terület azonban csak közigazgatásilag tartozik Sopron megyéhez, úgyhogy ezek tárgyalását ez alkalommal mellőzhetjük.

Annak ellenére, hogy a rendelkezésünkre álló adatok ilyen gyérszámúak, nem szabad azt gondolnunk, hogy Sopron megyében kevesebb a játék, illetve az alkalom a játékra, mint az ország egyéb területén, elsősorban a Dunántúlon. Több, a megyével foglalkozó írás megemlíti népszokásai közt a betlehemezést,³⁽²¹⁷⁾ innét tudjuk, hogy karácsony táján a megyének nagyon sok falujában járnak a gyerekek Jézus születését hirdetni. Mielőtt a megyénkben található játékok, különösen a bölcsőske jellegzetességeire térnénk rá, röviden be kell számolnunk a kutatás mai állásáról a betlehemest illetően.

Betlehemezésen értjük azt a népszokást, amelyben 4–5 vagy több szereplő házról-házra járva, egy kivilágított templomot hordozva legfőbb kellékként magukkal, – a betlehemi barlangot van hivatva eszünkbe juttatni, – Jézus születésének néhány jelenetét eleveníti meg, melyért valami díjazásban részesülnek. A szokás keletkezését, eredetét még nem derítette fel pontosan a tudomány, legvalószínűbbnek kell tartanunk, hogy a ²⁸³pogány népeknek a téli napforduló körüli ünneplése (amilyen nálunk a regölés) olvadt össze a katolikus egyház által a középkor folyamán a templomokban rendezett és előadott színjátékokkal, melyek többnyire a három királyok utazása és imádása körül forogtak. Természetesen a két főforráson kívül még számtalan más ér is táplálta a betlehemes játékokat, így pl. a reformáció után az iskoladráma, a farsangi szokások, a bábtáncoltatás is mind rányomta a maga bélyegét. Sokan a betlehemes leegyszerűsített válfaját látják a kántálásban, pedig a kettőt nem szabad összetévesztenünk, valószínű, hogy a kántálás többhelyütt megelőzte a tulajdonképpeni játékokat. Legrégibb karácsonyi éneknek a *Csordapásztorok* kezdetű karácsonyi éneket tarthatjuk, mely nyomtatásban az 1651-es Cantus Catholiciben jelent meg első ízben, mind szövege, mind dallama azonban arra mutat, hogy a XV. sz. elején keletkezhetett.⁴⁽²¹⁸⁾

A kántálás élő szokás vármegyénkben, több leírás is megemlékezik róla, az egyikben pl. ezt olvashatjuk: „Alig hogy bealkonyodik, kopognak az ablakon. Üde gyermeki hang hallatszik be: Szabad-e énekünyi?” Az igenlő válasza a *Krisztus Jézus született*, vagy *Mennyből az angyal* kezdetű karácsonyi énekeket éneklik.⁵⁽²¹⁹⁾ Ismétljük, ez az elterjedt szokás Sopron megyében is él a betlehemes-járással együtt, még akkor is, ha a gyűjtők ez irányban nem terjesztették ki vizsgálódásukat. Ezenkívül van azonban a megyének

egy sajtóságos karácsonyi játéka is, a fentebb már említett bölcsöske, amely az országnak csak nagyon kevés területéről bukkan fel. Vitnyéden kívül mindössze Baján,⁶⁽²²⁰⁾ Berkesden, Birján⁷⁽²²¹⁾ és Székesfehérvárról kerül elő.⁸⁽²²²⁾ A legkitűnőbb karácsonyi-játék tanulmány írójának – Benedek Andrásnak – véleménye szerint a bölcsöske a betlehemesnek egy része, a születés és a pásztorok imádása között eltelt időt mutatja be.⁹⁽²²³⁾ Cselekménye, eseménye nincsen, egész meséje mindössze annyi, hogy a szent pár ringatja az újszülött Jézust, bölcsődalt, a jelenlévő angyalok pedig üdvözlő éneket énekelnek neki. A játéknak fiú szereplője általában nincsen, ha van, akkor is csak egy: Szent József megszemélyesítője, a többi szereplők lányok, Mária és 2–4 angyal. A szokásról nem tudjuk pontosan, mikor és hol keletkezett, a jászolállítás már az ősegyházban is ismeretes volt, Nagy Konstantin után Betlehemből Rómába hozták a barlangban található eredeti jászlat, Liberius pápa (352–366) bazilikát építtetett, itt helyezték el. A templomot a jászolról nevezték el: Sancta Maria ad praesepe, ma a Maria Maggiore bazilika.

Az ezredforduló táján terjedt el az a szokás, hogy a karácsony misztériumát közelebb akarván hozni a néphez, jászlat állítottak fel a templomokban, és az éjféli mise Gloriájának (ez az evangélium szerint az angyalok éneke, mellyel hírül adták a pásztoroknak Jézus születését) eléneklése után a jelenlévő hívek a jászolhoz járultak és énekelve körültáncolták. Néhol a jászlat bölcsővé alakították át, hogy ringatni lehessen. Bizonyítja ezt a szokást az 1674-ben megjelent Cantus Catholici (Kassa) is, melynek egyik karácsonyi éneke így kezdődik: „Jer rengessük a kisdedet”. Későbbi fejlemény már, hogy a jászol köré szobrokat is állítottak, legelőször Józsefet és Máriát, majd egyre többet, királyokat, pásztorokat stb. Assisi Ferencről tudjuk, hogy Graecoban az erdő egy tisztásán állított jászolt az éjféli misére, ezen eleven állatok szerepeltek. Lassanként sor került az egyes szobrok megelevenítésére; érdekes, hogy Jézust sohasem, Máriát és Józsefet pedig sorrendben utoljára alakították élő férfiak, azzal az indokolással, hogy a bűnös ember méltatlan arra, hogy Isten szülőinek szerepét játszassa. Nehézség volt az is, hogy nők az egyház rendelkezése szerint semmiféle templomi funkciót nem vállalhattak, ²⁸⁴baj volt tehát Mária szerepével is.

Boemus leírásából elég részletesen ismerjük a játékot. Az oltárra kis Jézus szobrot tettek, fiúk és lányok körültáncolták, a felnőttek pedig énekeltek hozzá. Szokás volt az is szerinte, hogy a felállított bölcső mellé két személy ült, akik Máriát és Józsefet személyesítették meg, Mária ringatja, miközben énekl:

*„Joseph lieber Neffe mein,
Hilf mir wiegen mein Kindelein.”*

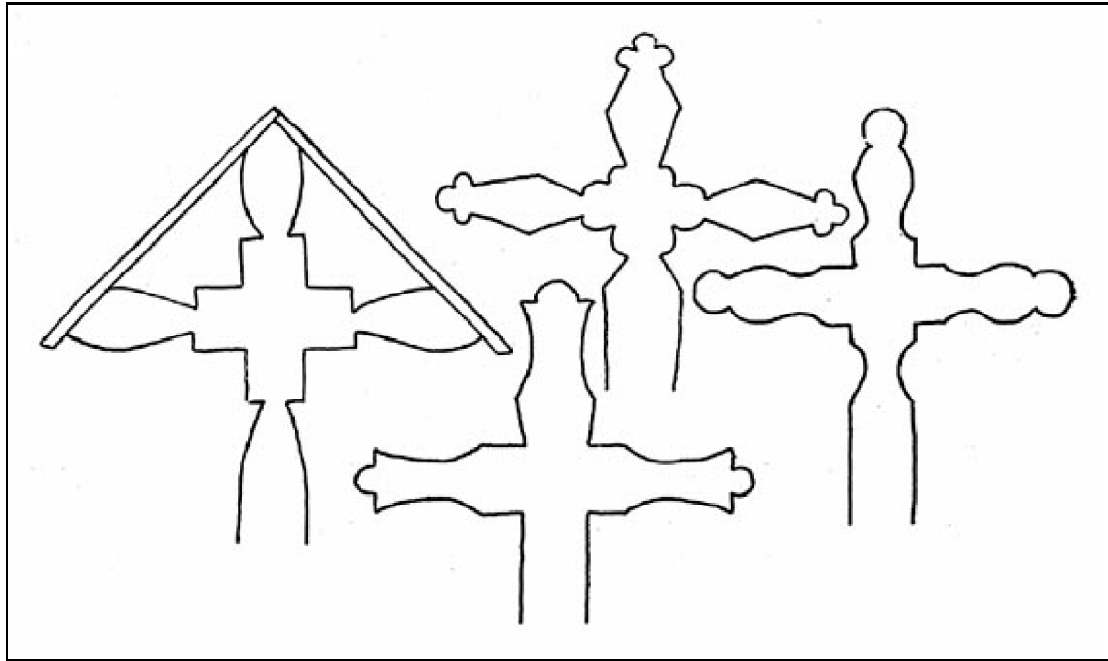
A válasz rá:

*„Gerne, liebe Muhme mein,
Ich helfe dir wiegen dein Kindelein”.*¹⁰⁽²²⁴⁾

Egy XIII. sz-i Rouenban előadott játékról részletes tudósítást kapunk; a leírás elmondja, hogy a jászolt az oltár mögött állították fel, rajta Mária szobra, a templomkapuban egy fiú énekelte az angyal szerepét, hívására öt pásztor jelent meg, akik az angyal további sürgetésére a jászolhoz vonulnak. Említi még a leírás a jászol mellett álló ökör és szamár szobrát is. Francia-, Angol- és Spanyolországban a templom előcsarnokában bábokkal játszották a születés jelenetét; a XVII. sz-ban tiltották el. Ha már a jászol a szentélyből a templomkapuba került, egy lépés volt csak, hogy a kapuból az utcára is kivigyék. Ez már a középkor folyamán bekövetkezett, amikor körmenet formájában vitték végig a jászolt, mellette eleven állatokat vezettek. Tirolban máig is fennmaradt ez a szokás, karácsony vigiliájának délutánján végigviszik a falun a jászolban fekvő Jézus szobrát, utána ugyancsak körmenetben visszaviszik a templomba, majd a

népnek adják s mindenki megcsókolja.¹¹⁽²²⁵⁾ A körmeneteken kívül (vagy azok mellett) voltak egyes csoportok is, melyek házaltak a jászollal, legalább is erre mutat egy 1300-as thüringiai helyhatósági szabályrendelet, mely büntetéssel sújtja „wer zu Winachten singet vor den Husern.” Dióhéjban összefoglalva ez lenne a jászolállítás és bölcsöske eredete és története, nincs lehetőségünk a részleteket jobban kidomborítani,¹²⁽²²⁶⁾ a nyugati analógiák alapján azonban a fejlődés menetét nálunk is nagyjából hasonlóan kell elképzelnünk; sajnos, a magyar viszonyok felderítésére nálunk még az előmunkálatok is alig történtek meg.¹³⁽²²⁷⁾ Nem szabad azonban ebből azt a következtetést levonnunk, hogy nálunk egyszerű átvétellel, nyugati eredetű szokás beplántálásával van dolgunk, ha teljes egészében nem is tekinthető a szokás magyar eredetűnek, biztos, hogy van magyarországi variánsa, mely különbözik a német vagy francia azonos szokástól. Alátámasztani látszik ezt a nézetet, – melyet Solymossy Sándor képvisel a legerősebben¹⁴⁽²²⁸⁾ – még az a tény is, hogy Baja kivételével valamennyi bölcsöske a Dunántúlról került elő. Ez magyarázható azzal is hogy a Dunántúl mentesült a török megszállás alól, legalábbis egy részében.

Az általános bevezetés előrebocsátása után rátérhetünk a vitnyédi bölcsöske-játéokra. Két leírással is rendelkezünk róla, az egyik Hajós Elemérnek a már idézett cikke, a másik a teljes játék, ezt Volly István adta közre a *Népi játékok* c. népszerűsítő gyűjteményében (II. 73 l.). Az első szerint: „leánycsoportok rendezik meg, ismétlőslányok felöltöznek tiszta fehérbe, fehér szoknyájukat kivasalják jó keményre, csillogó aranyszálakkal, gyöngyökkel és angyalszárnyakkal ékesítik fel magukat. ...Máriának öltözött lányka egy faragott bölcsőt visz, azon fekszik egy baba, a Jézuska. Ráhelyezik a bölcsőt a szoba asztalára, Mária ringatja, az angyalok körülállják és ezt éneklük: „Betlehem, Betlehem” (l. alább). Búcsúzáskor egy másik angyal, akinél korbács van, megkorbácsolja a ház népét, ²⁸⁵miközben ezt mondogatja: „Kellises ne legyen, kellises ne legyen”. Eltérő a második játék, Horváth Péter és Volly István gyűjtése, ezt teljes egészében közöljük. A dallamokat hanglemezzről saját lejegyzésünkben adjuk. Megegyezik mindkét játék a végén történő korbácsolásban, mely az ország egyéb vidékein XII. 28-án, aprószentekkor szokott történni. Lehetséges, hogy nem egyszerű kopással van dolgunk, hanem a középkor folyamán a templomokban játszott misztériumok egyik részletével, az interfectio puerorummal; egy-két középkori játékban a szereplők (Heródes katonái) körüljárnak a templomban és ütögetik a nézőket. A játékból látjuk, hogy cselekménye nincsen, mindent éneken mondanak el az angyalok. Nem tartjuk valószínűnek, hogy a vitnyédi bölcsöske önmagában álló, elszigetelt jelenség lenne (hacsak nem egyik régebbi papnak vagy kántornak a betanítása), a 25 év előtti gyűjtők nem közölnek semmit a játék körülményeiről, lehetséges, hogy ezek után kutatva újabb eredményeket, sőt újabb játéktípusokat is közölhetünk Sopron megyéből.

FAKERESZTEK a horpácsi temetőben.
Rajzolta: ÉNEKES KÁLMÁN.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Schram Ferenc: Adatok a Sopron megyei betlehemes játékok történetéhez / Vitnyédi Bölcsőske

Vitnyédi Bölcsőske

I–II kisangyal, 8–10 éves, I–II–III–IV nagyangyal, 10–15 éves leány, Szűz Mária, 10–15 éves leány, Szent József, 10–16 éves fiú. (Kísérő)

A leányok öltözete bokros ingváll, derékon keresztbekötött rojtos zselikendő (virágos vagy sávos, alapszíne pirosas), fehér, bő szoknya, alája keményített alsószoknyákat vesznek, ez adja a szép tartást. A lábon csizma. A kisangyalok haját előző este cukrosvízben mossák és befonva szárítják. A játék előtt kibontják, és a hullámos haját kifésülik a vállra. A homlokra tenyérnyi széles fehérszalagot, vagy kendőt kötnek. A nagyangyalok halványkék szalaggal szokták befonni a hajukat. A nyakon ezüstsínű gyöngy, a szoknyán 2–3 sor aranyzsinór csillog. Mária fejére sötét alapszínű, a szélein gazdagon színezett virágos, rojtos nagykendőt terítenek, amely a derekáig takarja a bőszoknyás, csizmás leányalakat. A kendőt az imára kulcsolt és olvasóval koszorúzott kezei fölött összetűzik. Szent József fején fekete asztrakán süveg van, lábán csizma. Szőrös bundát kanyarít a vállára. Juhászbötot, vagy kétméteres görbe kampót tart a kezében. A bölcsőt fából faragják, festik és a babaágygyneműre ingbe öltöztetett játékbabát fektetnek. Az I–II. angyal viszi a bölcsőt, a III. angyala csengőt, a IV. angyal a kék szalaggal díszített, fonott fűzfakorbácsot. 286III. angyal (kívül erősen csönget. Kiált): Szabad a karácsonyi köszöntőknek? I–II. angyal (félkézen fogva lógatják a bölcsőt, belépnek):

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

(A szín közepén földre teszik a bölcsőt és attól kissé hátrább húzódnak és egymástól is kissé távolodnak,

középen helyet hagynak. Összetett kézzel, előrefordulva énekelnek:

♩ = kb. 176

Betlehem kis falucska- ban, Karácsonykor éjféltáj- ban,

Fiú- isten ember lett, Mint kisgyermek szü- le- tett

*Őt nevezték Jézuskának,
Édesanyját Máriának,
Ki pólýába takarta,
Befektette jászolyba.*

*Az angyalok fõnn az égben
Mennyei nagy fényességben
Zengették az éneket:
Dicsõség az Istennek.*

(A III. angyal a játék minden éneke végén halkán csenget.)

III–IV. angyal (párosan beszélnek, szétválva jobbra és balra az I. és II. angyaltól kifelé állnak. Összetett kézzel, előrefordulva énekelnek):

$\text{♩} = \text{kb } 72$

Betle - hem, Betle-hem a te hatá- rid - ba,
 Én-ke - zett Mári - a rongyos istál - ló - ba .
 Ott ül - ven mindegy - re elhagyott ger - li - ce,
 Elké - szí - té ma - gát a bol - dog szü - lés - re.

*Öreg bojtár mondja, hogy bárány és gida készen legyen!
 Ő harmadmagával, sipos és dudással ő elmegyén.
 Mindeneknél léssen ajándékja készen
 Mivel a kisedet, mint üdvöztőnket, megtiszteljük.*

(I-II. kisangyaltól közrefogva Szűz Mária és Szent József besétálnak. A kisangyalok összetett kézzel, kétoldalt, közvetlenül a bölcső elé térdelnek. Szűz Mária és Szent József az I. és II. angyal között helyezkedik el. III-IV. angyal kissé a bölcső felé fordul, a többi előre. Mindnyájan énekelnek, Szűz Mária letérdel és két kézzel lassan ringatja a bölcsőt az ének ritmusára.)

♩ = kb 164

Betlehem városban, Rongyos is-tál- lóban, Ma szüle- tet.
 Egy szűznek méhéből, Drága szent vé- réből, Megváltónk lett.
 Kit angyal hirdetet#, Pásztor- nak jelentet#, Ki őtet
 i- mádni, És dicső- iteni, Méltóvá lett.

287 Körülötte Szent József szorgalmatoskodik,
 Hogy mit tehetessen, azon iparkodik.
 Az ökör és szamár megismeri urát:
 Ember nem ismeri világ megváltóját.

(A dallam 2. felére.)

*Azért tehát emberek, kik e világban éltek
 Dicsérjétek az Úr nevét mindörökké ammen.*

(Az ének 2. versszaka előtt Szűz Mária feláll. Folytatják az éneket, mialatt Szent József letérdel, és fél kézzel lassan ringatja a bölcsőt. Ő nem énekel, hanem mély hangon hosszan, de ritmikusan mondogatja: Aa-ludj! Aaludj! Ezt teszi az amenig.)

(Szent József feláll, I–II–III–IV. angyal körbesétál a bölcső és a körülötte álló alakok körül. Ezalatt mindnyájan énekelnek. Énekszó közben mindnyájan hódolnak. Összetett kézzel egyenként letérdelnek és előrehajolva a bölcsőben fekvőt meglehelik, megcsókolják. A hódolás rendje ez: IV., III., II., I. angyal, Szűz Mária, Szent József és végül a térdelő kisangyalok, egyik a bölcső lábához, másik a fejéhez egyszerre hajolnak csókra. Fenti dallamra éneklük:)

*Betlehembe siessünk, rongyos istállóba,
 Ott született a kis Jézus József Máriának.*

*Mindenektől elhagyatva édes megváltónkhoz,
Aki nekünk mindnyájunknak szép üdvösséget hoz.*

*Öröm könnyhullajtással essünk térdeinkre,
Hogy irgalmat osztogasson vétkes szíveinkre.
Mert ő nem néz a pólyára sem a kemény télre,
Noha jutott a hidegre ily nagy szegénységre.*

(I–II. angyal kézbeveszi a bölcsőt, és néhány rövid lépést tesz előre, a III–IV. angyal mögéjük lép, végül a kisangyalok között Szűz Mária és Szent József következnek. Mindnyájan éneklék a búcsúzóit, amelyek utolsó soraira megindulnak kifelé:)

♩ = kb. 96

Menjünk mi is Betle-hembe, Résztven-ni a nagy örömbe,
Melyet mennye-i a-tyánk, Árasztott az éjjel ránk!

288A *pásztorok is ott vannak,
Térdre hullva imádkoznak,
Ma született kisednek
Ajándékokat visznek.*

*Egyik tejet, másik sajtot,
A harmadik vaját hozott,
Amaz egy kosár almát,
Ez koszorús báránykát.*

IV. angyal (visszakanyarodik a sorból, és a nézők közül néhányat megvereget a fonott fűzfakorbáccsal. Minden csapásra ezt mondja): Kelésesek ne legyetek!

(Hármat szokott ütni egy személyre, azután „Boldog karácsonyi ünnepeket!” köszön és futva megy a többiek után.)

(Karácsony hetében minden este a Karácsonyi köszöntővel köszöntenek. A házalást december 23-án, az éjféli mise előtt(?) fejezik be. A havas utcán karjukat és fejüket meleg kendővel védik, és ezt bemenetkor az ajtóban a kísérő elveszi tőlük, távozáskor pedig sorban reájuk teríti. A kísérő valamelyik leány anyja,

rendesen az, aki a játékot tanította. A bölcsőbe vagy a perselybe tett pénzen osztoznak. Az utóbbi évtizedekben a fiúszereplőket kizárták a csapatokból és szent József megszemélyesítője nélkül járnak a karácsonyi köszöntők. A hanglemezzé száma, melyen a dallamok vannak felvéve: Néprajzi Múzeum, Gr. 6.)

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kovács József: Kis adat a balfi gyógyfürdőről

Kovács József: Kis adat a balfi gyógyfürdőről

Vajentinus Cargius gráci tanár 1593. nov. 7-én kelt levelében tudatta Lackner Ádámmal, hogy fiát Kristófot már nem találta Grácban, mert Gábelmann Miklós tanárával Itáliába utazott. Gabelmannnt neki kell visszatéréséig helyettesítenie. Ugyanakkor egészségéről is beszámolt. Egészsége napról-napra javul, mégis reméli, hogy húsvétkor Sopronba utazhat, és nyolc napig a balfi meleg gyógyfürdőt látogathatja.

»Meiner gesundheit halben schickt es sich Gott Lob von Tag Zu tag besser, verhoff auf Ostern khunfftig bey dem Herren Zu sein, vnd ein achttag des Wolfser werms badt Zu versuchen. Der Allmechtige Gott Verleich sein gnad das wier frisch vnd gesundt mogen zu samen komen.« (Vár. lev. tár. Lad. I. Fasc. II. N. 53.)

Nem kis dicsérete ez a balfi fürdőnek, hogy Carg Bálint 1594-ben – bár gyógyfürdőt máshol is találta – Grácból készül Sopronba utazni, hogy gyógyulást keressen.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Balogh István: Tóth Ágoston festmények Debrecenben

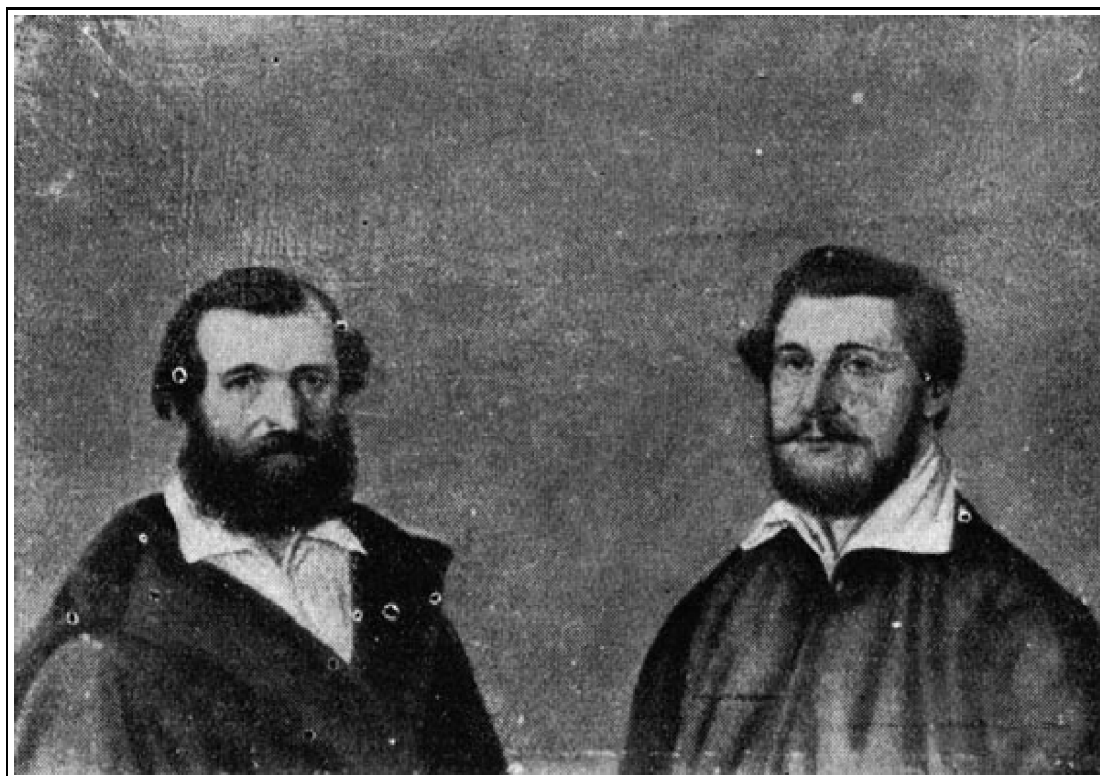
289 Balogh István: Tóth Ágoston festmények Debrecenben

A debreceni Déri Múzeum tulajdonában van két olajfestmény, amely festője személyén keresztül Sopron közönségének érdeklődésére is számot tarthat. Az egyik kemény karton papírra festett, rajta két férfi mellképe; a másik vászon, boltíves folyosóban házi sapkás, pongyolás férfi, balkezén és ballábán bilincs. Mindkét képet a soproni Tóth Ágoston, az 1848–1849. szabadságharc ezredese, a későbbi híres térképész festette az 1850-es évek elején olaszországi várfogságában a lakótársairól, kik vele együtt a szabadságharcban vitt szerepükért büntetésüket töltötték. A bilincses férfi Könyves Tóth Mihály debreceni református lelkész, Petőfi egykori barátját ábrázolja. Ugyanő van megfestve a másik képen is, Barsy József bicskei plébános társaságában, akit Windischgrätz herceg már 1848 december végén elfogatott, mivel a Kossuth Lajos által szerkesztett Pesti Hírlap munkatársa volt. Barsy József 1867 után a Magyar Tudományos Akadémia tagja is lett.

Tóth Ágoston: Könyves Tóth Mihály arcképe az olmützi várfogságban (Olajfestmény)

A három fogoly életsorsának találkozásáról [290](#)Barsy József és Tóth Ágoston is beszámolt naplójában. [1\(229\)](#) Vegyük sorra a szereplőket. Tóth Ágoston Marcaliban született 1812-ben, atyja a Széchenyi-család uradalmi ügyésze volt. A család közvetlenül a fiú születése után Sopronba költözött, és Ágoston 7 éves koráig Sopronban élt, míg nem 1819-ben magyar szót tanulni Fertőszéplakra adták. Atyja azonban Sopron művelődési életében nagy szerepet játszott, ő volt az egyik alapítója a Zeneegyletnek is. A család állandóan Sopronban élt, és élete válságos napjaiban Tóth Ágoston is gyakran tért ide vissza. 15 éves kora óta katona volt, a szabadságharc alatt a honvédséghez állott és mint őrnagy, majd alezredes Erdély védelmét szervezte Bem odaérkeztéig. 1849-ben rövid ideig a Délvidéken teljesített szolgálatot, mint ezredes. A világosi fegyverletétel után egy ideig Aradon volt fogoly, ügyének tárgyalásán 18 évi várfogságra ítélték. Büntetését Olmützben kellett kitöltenie, ahova 1850. február 24-én érkezett.

Tóth Ágoston: Barsi József és Könyves Tóth Mihály az olmützi várfogsában (Olajfestmény)

Könyves Tóth Mihály 1836-ban lett Debrecen egyik lelkipásztora. 1848-ban a felállított debreceni nemzetőrség tábori lelkésze lett, és ez év decemberéig velük volt az aradi táborban. 1859-ben több ízben nagy beszédet tartott a szabadságharc ügye mellett, emiatt a világosi fegyverletétel után halálra ítélték, de ítéletét 15 évi várfogságra változtatták. Könyves Tóth Mihály már hamarabb Olmützbe érkezett, mint Tóth Ágoston, és szobatársa volt Barsy Józsefnek, akit már a pesti Új épületben megismert. A foglyok életéről hűséges beszámolót ad Barsy József említett naplója. Ő írja, hogy Tóth Ágoston, aki már Aradon is azzal kereste az életfenntartásához szükséges pénzt, hogy fogolytársait festegette, itt is hozzáfogott a festéshez. Tóth Ágoston életrajzírója szerint legalább 50 képet festett, ezeket részben hazaküldözte Magyarországra, azok itt darabonként 15–40 forintért keltek el. De ki is sorsolták őket. Az ott élő foglyok nagyrészeről festett arcképet, és ezeket egy albumba állította össze. Sokakat életnagyságban is megfestett. Egykori bajtársaitól nem fogadott el pénzt, legfeljebb könyveket. Barsy Józseftől tudjuk azt is, [291](#) hogy a szintén velük raboskodó Rómer Flórisnál, nagynevű régészünknél sok Tóth Ágoston által festett kép maradt.

A Déri Múzeum tulajdonában lévő két képet Könyves Tóth Mihály mostoha leánya, Király Janka adományozta a múzeumnak 1906-ban. Ez a Király Janka, akit Petőfi Sándor egy tréfás szóváltás után Radikál Jankának nevezett el, 1851-ben számos debrecenivel együtt meglátogatta mostoha-apját fogságában, nyilván ezen idő körül, vagy valamivel ezután festette Tóth Ágoston a két képet, amely így a család birtokába jutott. A képeket azért adjuk itt közre, hogy felhívjuk a figyelmet e változatos sorsú, nem mindennapi tehetségű soproni ember ilyen munkásságára is.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Berecz Dezső: A soproni magyar

színháztársaság kialakulása

Berecz Dezső: A soproni magyar színháztársaság kialakulása

Kugler Alajos városi főlevéltáros két tanulmányt írt Sopron színháztársaságának, illetve színházának történetéről, főleg a soproni levéltár forrásai alapján. Adatait dr. Csatkai Endrének a soproni napisajtóban megjelent színháztörténeti cikkei és Vatter Iona munkája¹⁽²³⁰⁾ egészíti ki. Szorgos kutatásaik során a korabeli sajtó s a korabeli emlékiratok adataival gazdagították Sopron színháztörténetét, s a feladat lehetőségeit valószínűleg ki is merítették. Míg Kugler még azt írja, hogy Gocs Ede volt az első színháztársaság vezetője, akinek a társulata Sopronban játszott, és pedig 1846-ban és 1847-ben,²⁽²³¹⁾ addig Vatter Iona és Csatkai megegyeznek abban, hogy Kilényi Dániel³⁽²³²⁾ hivatásos magyar társulata 1820-ban elsőnek szerepel Sopronban, tagjai közt Dérynével és Szentpétery Zsigmonddal, 1829-ben és 1834-ben a *Dunántúli Színháztársaság* Komlóssy Ferenc⁴⁽²³³⁾ igazgatása alatt, 1838-ban Bakó Gábor 6 előadása jelenti a magyar színháztársaságot, 1841. aug. 15-től szept. 15-ig pedig Abday Sándor⁵⁽²³⁴⁾ színészei szólaltatják meg a magyar művészetét, s az ő szereplésük zárja be a szárazmalomból átalakított első soproni színház kapuját.

E kor nem túlságosan bő színháztörténeti adataiból is kiviláglik, hogy a magyar szó a kultúra világában is egyre többet követel. A német színháztársaság szerződésébe a város felveszi azt a pontot, hogy hetenként kétszer magyar színészek játszhatnak a színházban, de bevételük negyedrésze a német színháztársaságé. Csatkai az 1941-ben írt színháztörténeti cikksorozatában⁶⁽²³⁵⁾ megjegyzi, hogy ezzel az engedelménnyel egyetlen magyar színháztársaság vezetője sem élt, ellenben a magyar nemzet napszámái a téli szezon elteltével tavasszal jelentkeztek. A német színészek is érezték, hogy helyet kell adniuk a magyar művészetnek is, ez okból gyakran játszottak németre fordított ²⁹²magyar darabot, pl. Szigligeti darabjai közül a *Két pisztolyt* és a *Szökött katonát*, s ezekben a darabokban a dalszövegeket magyarul énekelték. Csatkai írja: „Így indul meg egy egészen különös korszak, a magyar színészetű német színháztársaság, amelynek hőse Kottaun Lipót derék színháztársaság vezetője volt. És ez a korszak éppen a Bach-korszakot hidalja át és 1860-ban éri el csúcspontját...”

Emellett a magyar társulatok egyre rendszeresebben keresik föl városunkat, azonban 1885-ig csak mint a német társulatok vendégei, mint albérlők, és mindig csak késő tavasszal vagy nyáron vagy kora ősszel. Ime egy példa: 1860. április 16-án a magyar színészek *A szép juhász* c. színművet játszották. A színlap⁷⁽²³⁶⁾ felső részén ezt olvassuk: „K. städ. Theater in Oedenburg. Unter der Leitung des Direktors Leopold Kottaun”. Alatta a magyar szöveg Hidassy Elek igazgató dráma- és népszínmű- színháztársaságának hatodik vendégjátékát hirdeti. A darab címe németül: Der Schöne Schäfer. A színlap magyarul közli a szereposztást és a helyarákat, a jegyváltás módjait azonban a biztonság kedvéért németül is megtaláljuk, s a színlap alján német szöveg a színlap előfizetését hirdeti s azt, hogy a bérleti díjat, 30 krajcárt Geiger színlaposztó veszi át nyugta ellenében. Aláírás: Ergebenster Leopold Kottaun Theater-Direktor.” Mellesleg megjegyezve ezen a színlapon szerepel a 10 éves Köles Lujza, akiből később a nemzet csalóánya lett.

Mindezek nem új adatok, dióhéjban történő összefoglalásuk azonban mégis szükséges annak a crescendónak felépítéséhez, amelynek csattanója: 1885.

Ugyanezen okból szaladjunk végig a Sopronban járt magyar színháztársaságok névsorán a Csatkai javított összeállítás szerint: Fekete Gábor (1842), Kétszery és Sepsy (1844), Pázmán Mihály (1845), Bács (1847), Kálóczy János (1850), Latkóczy Ferdinánd erdélyi igazgató (1851), Hidassy Elek⁸⁽²³⁷⁾ (1860), Szigeti Imre⁹⁽²³⁸⁾ pécsi igazgató (1861, 1864, 1865), Hubai Gusztáv (1861), Reszler István debreceni igazgató (1863), Laczkó és Bényei (1866). 1867-ben a Nemzeti Színház művészei szerepeltek Sopronban Szerdahelyi Kálmán vezetésével. Az igazgatók sorrendje így folytatódott: Latabár Endre¹⁰⁽²³⁹⁾ (1868,

1869), Kocsisovszky Jusztin (1870–72), Aradi Gerő¹¹⁽²⁴⁰⁾ (1873), Némethy György (1874), Némethy Borcsa (1875), Vezéry Ödön (1876), Mannsberger Jakab (1877), Geröffy Andor (1878), Beódy Gábor¹²⁽²⁴¹⁾ (1879–81), Bogyó Alajos (1882) és Jakab Lajos (1883–85). Magából a sorrendből is kitűnik, hogy az első tapogatózásokból egyre erőteljesebb törekvések válnak.

A magyar igazgatók névsorát Kugler is közli, adatai azonban különösen 1860-ig hiányosak és néhol tévesek is. Ezeket a hézagokat egészítette ki Csatkai Endre „A Soproni színház gróf Széchenyi István idejében” c. cikkében.¹³⁽²⁴²⁾ Gantner Antal könyve írásakor Csatkai adatai még nem ismeretesek, így a Kugler-féle felsorolást fogadta el. Ő is kiegészíti azonban az adatokat olyképpen, hogy 1879-től kezdve a műsoron volt darabok jegyzékét is közli. Egyébként Gantner Antal munkájának igazi jellemzésére hadd idézzem saját jegyzetét: „A soproni színház és színészet történetének érdemleges megírása hivatottabb tollra vár, szerény munkám inkább csak a soproni színház és színészet múltjára vonatkozó adatok halmazát és a színelőadások sorozatát akarta rövid összefoglalásban tárgyalni.”

²⁹³A magyar színjátszás a 60-as évektől kezdve egyre inkább erőre kap, izmosodik, egyre nagyobb tért hódít összefüggésben Sopron erőteljes magyarosodásával. El kellett múlni azoknak az időknél, amikor a magyar Thália csak a német színház jóvoltából szólhatott meg a Színház téri palotában. Hidassy Elek, aki mint láttuk 1860-ban játszott Sopronban, nagy népszerűsége miatt, ezért bátorodott fel olyannyira, hogy a várostól a téli szezonra szóló önálló szerződést kért. A város elutasította, s marad minden a régiekben. A későbbi hasonló próbálkozások (1874 és 1881) is megakadtak azon, hogy a városnak a német színházakkal kötött szerződése még nem járt le.¹⁴⁽²⁴³⁾

A fordulópont 1885-ben következik be, amikor a soproni magyar közönség kiharcolja a magyar színészet önállóságát, s a magyar színészet megszerzi a téli időszak felét. Ettől kezdve a magyar társulatok már nem a német színházzal szerződnek, hanem közvetlenül a várossal. Eleinte a téli szezon első felét, szeptembertől januárig, töltik Sopronban, később második felét, januártól virágvasárnapig, míg aztán 1906-ban Nádasdy József igazgatása alatt elérkezik az első hathónapos magyar szezon ősztől tavaszig.

Jakab Lajos, a székesfehérvári társulat igazgatója 1885. tavaszán még a német társulat vendégeként játszik Sopronban, ősszel azonban már mint az első önálló soproni társulat igazgatója tér vissza, nem kis büszkeséggel és nem csekély reménykedéssel.

Előzetes jelentésében azt írja: „Kitűzött célunk kerekded, összevágó, jó előadásokat élveztetni, változatos műsorral és a külső hatásra nézve is díszes felszereléssel, nemkülönben társadalmi tekintetben is kifogástalan magaviselettel kiérdemelni a közönség kegyét és támogatását.” A szeptember 26-i megnyitó előadás valóban országos jelentőségű ünnep volt. Erre az alkalomra Sopronba érkezett Paulay Ede, a Nemzeti Színház igazgatója feleségével,¹⁵⁽²⁴⁴⁾ a Nemzeti Színház művészei közül pedig az akkori *Sopron* tudósítása szerint: „Szigeti József a humor örökifju Nesztora, a kedves mosolyu Prielle Kornélia”, továbbá Vizváry Gyula és felesége,¹⁶⁽²⁴⁵⁾ Ujházi Ede és Bényei, a színészek központi irodájának titkára.

A megnyitó előadás nyitánnyal kezdődött. A 76. gyalogezred zenekara Kéler Béla *Rákóczi ábrándját* játszotta. Utána Ujvári Béla¹⁷⁽²⁴⁶⁾ verses, dramatizált prologusa következett, majd az *Aranylakodalom* c. dramolett (szerzője Almásy Tihamér), benne Prielle Kornélia, Szigeti József és Ujházi. A szünetben az irodalmi és művészeti kör koszorúját Bognár Géza elnök adta át Paulay Edének, aki a haladni akaró magyar színészet feladatait vázolta. Egyébként is volt babér, virág, taps és elismerés elég. Azt mondhatjuk, írja a *Sopron*, hogy a soproni magyar önmagát igyekezett felülmúlni, „mélyen gyökerezett az igazi művészet iránt való elismerés.” Végül a Jakab-féle társulat adta elő Delibes Leó a *Chatouli kastély* c.

egyfelvonásos operettjét, melynek „utcai komikuma” azonban nem keltett tetszést.

Nemzeti szempontból is, művészeti szempontból is mindenképpen nagy dolog történt. A színházi kultúra országos nagyjai és a soproni magyarság, élén az ugyancsak 1885-ben alakult *Színpártoló Egyesülettel*, összefogtak, hogy Sopronban önálló életet biztosítson a magyar színjátszásnak. És igaza volt Latkóczy Mihály¹⁸⁽²⁴⁷⁾ „Feltámadás” c. alkalmi ódájának, amikor így zengett:

*Győztél magyar művészet! már nem vagy hontalan,
Honod im városunknak meleg szívében van.
S beszéli az a könnyecsepp, mely pillámon ragyog:
Hazánknak hő szerelme, ime feltámadott!*

294A zsenge kis életre mégis vigyázni kellett. Ujházi és Vizvári még Sopronban maradt, s a következő két estén népszerű szerepekben szórakoztatta a közönséget. A többi budapesti vendég Bécsbe utazott Jókai Mór *Könyves Kálmán* c. drámájának burgszínházbéli bemutatójára. (A darab megbukott.)

November közepén újabb eseményt hirdetett a színház: Jászai Mari vendégszínházát. November 24-én játszotta *Évát*. „Az örök nő interpretációjáról csak a feltétlen magasztalás hangján szólhatunk.” – írja a *Sopron*. Különösen a IV. és V. kép során volt elemében, ahol tragikai hangot kellett megütnie. A karzatról röplapokat szórtak le, rajta Latkóczy Mihály 8 soros verse Jászairól, az emberek tapsoltak, babérkoszorúkat nyújtottak föl a színpadra. A sajtó azonban mégse volt meglegedve a közönséggel. „Csak elvétve akadt, aki a szerep sokoldalúságát méltányolta.” Úgy látszik, hogy a közönség még nem értette Madáchot. Jászai másnap Lecouvreure Adriennét játszotta (Scribe és Legouvé), harmadnap pedig Igotit svéd királylányt Jókai előbb említett történelmi drámájában. Felejthetetlen volt, írja a színházi tudósító, de ő is nagy jelentőséget tulajdonít a toalettnek, bár felrója, hogy a közönséget jobban érdekelték a parókák mint a dráma.

Alig száradt meg a Jászait magasztaló cikkek betűin a nyomdafesték, már új csillag érkezett a színházba: Blaha Lujza. Szalonkocsiban hozta a „vasparipa”, felbogozott állomás, a közönség sorfala fogadta. Az üdvözlő beszédre néhány szóval válaszolt, mondván, hogy sűgő nélkül nem tud beszélni. December 2-án a *Piros bugyellárist* játszotta, másnap az *Eleven ördögöt*, harmadnap a *Koldusdiákat*. A zsúfolásig megtelt nézőtér minden estén lelkesen ünnepelte a nemzet csalóányát, akinek operettjátékát is pajzanság, diszkrét humor jellemzi, miként a *Sopron* írja, minden ízében kitűnő, de a népszínműben hasonlíthatatlanul nagyobb. A közönség nem is fukarkodott az elismeréssel, és minden énekszámot megismételtetett.

Jakab Lajos társulata már december 16-án búcsúzott. Nagyobb sikert ért el a prózában mint az operettben. Nem is csoda, hiszen olyan kiváló prózai színésze és rendezője volt, mint Ditrói Mór,¹⁹⁽²⁴⁸⁾ aki az 1896-ban létesült Vígszínház első művészeti igazgatója lett. A soproni kritikus leginkább Ditróinét²⁰⁽²⁴⁹⁾ dicsérte naivaalakításaiért. Ennek a társulatnak volt színésze Fenyvessy Emil,²¹⁽²⁵⁰⁾ aki később szintén a Vígszínház alapítógárdájába került. A soproni újságok színházi beszámolóit gyakran kifogásolják érthetetlen, hadaró beszédét, fanyar mimikáját, himbálódzó járását. Később a kritikus kezd megbékélni vele: beszéde javul, arckifejezése is, csak még a járását kell fegyelmeznie (Timár Mihály). A *Fekete gyémántokban* már kitűnő. Jászai mellett ő alakította Ádámot, meggyőző erővel és melegséggel.

Jakab Lajos aztán már Kassára került igazgatónak. Utóda Somogyi Károly, a győri társulat igazgatója, s megkezdődik az évtizedes vetélkedés a két város közt arról, hogy a tél melyik fele legyen a győri és melyik

a soproni színházé. Mert nem minden új ám a nap alatt.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Ismeretlen adat Liszt Ferenc doborjáni kapcsolataihoz

295 Csatkai Endre: Ismeretlen adat Liszt Ferenc doborjáni kapcsolataihoz

Köztudomású, hogy Liszt Ferenc rendkívüli módon ragaszkodott szülőfalujához, Doborjánhoz, a Soprontól délre fekvő kis helységhez. Ismeretes, hogy mintegy 9 éves korában hosszú időre oda hagyta ugyan, de amikor 1810-ben télvíz idején Sopront kereste fel, vállalta a több órás kocsizást, csak hogy ismét láthassa a neki oly kedves községet. Állítólag 1848-ban Bécsből élettársával, Wittgenstein hercegnővel rándult le. Valószínű, hogy amikor 1874-ben hosszabb időt töltött Sopronhorpácson Széchenyi Imrénél, felhasználta ismét a közelséget látogatásra, ámbar ez a tartózkodás szintén télidőre esett. 1881-ben látta utoljára Doborjánt Liszt, amikor szülőházán emléktáblát lepleztek le. Közben gyakran juttatott pénzt a falunak. Az alábbiakban egy olyan levelét közöljük, amely valami módon – tudtommal – egyik helyi Liszt-megemlékezésben sem került említésre, és amely ismételt jele Liszt szülőfaluja iránt sokszor kimutatott meleg érzéseinek. A levelet a »Sopron« című lap közölte 1885. IV. 22-i számában, 11 nappal annak megírása után. A közlemény címe: »Liszt Ferenc írásbeli nyilatkozata a doborjániakhoz«:

»Örömmel veszem tudomásul, hogy Doborján lakosai egy küldöttség által meg akarják köszönni azon 500 pengő forintot, amit apáiknak 1842-ben¹⁽²⁵¹⁾ kisdedeik közös nevelésére adtam; és hogy a tőkét most céljára fordítani törekedvén, a megszerzendő ház teljes átépítéséhez megkívántató minden munkának még 1881-ben megtörtént felajánlásán kívül máig terjedő kamataival együtt készen tartják a költségekre. Örülök annak is, hogy a közoktatásügyi miniszter úr jóváhagyásával a sopronmegyei kir. tanfelügyelőség útján a megyei közigazgatási bizottsághoz az intézet számára szükséges háznak, melyben születtem, megszerzéséért, illetőleg megszerzésének közvetítéséért folyamodtak; érdekléssel nézek elébe az eredménynek s előre is köszönöm a t. megyei bizottságnak a részben teendő bölcs és hazafias intézkedését. Szívesen beleegyezem továbbá abba, hogy az intézet az én nevemet viselhesse, s ezt a kívánságot megtisztelésül fogadom. Sajnálatomat vagyok ellenben kénytelen kijelenteni afelett, hogy a derék község küldöttségét, mely mindezt előszóval is előadná, jelen betegségem és holnapután leendő elutazásom miatt, ezúttal el nem fogadhatom. Egyébiránt legyen Isten áldása rajtuk és vállalatukon. Rapos urat végül felkérem, legyen szíves e nyilatkozatomat Doborján község előljáróságával közölni. Budapest 1885 ápril 11-én Liszt Ferenc s. k.«

Liszt Ferenc régi vágya volt, hogy szülőházát a saját birtokában tudhassa. Esterházy herceg majorságához tartozott az épület, és bár folytak is tárgyalások arra nézve, hogy a nagy művész megszerezhesse a neki annyira emlékezetes házat, nem jutott dülőre az ügy.²⁽²⁵²⁾ De gyermekkert is aligha létesült a kívánt helyen. 1911-ben rendezték be ott a Liszt emlékmúzeumot, ma is annak szolgál. Hogy a fent közölt levél eredetije magyar volt-e, vagy német, bizonytalan, a beteg Liszt nyilván csak aláírta. Úgyisintén nem tudni, ki volt az a Rapos, aki közvetítőként szerepel Liszt és földijei között.³⁽²⁵³⁾

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Péczely Piroska: A Festetich majrokok lakói Sopronban 1767–68 folyamán

296 Péczy Piroska: A Festetich majorok lakói Sopronban 1767–68 folyamán

A Festetich-családnak számos belvárosi háza volt, köztük legkorábban a mai Storno háznak jutottak birtokába 1700 körül, követte ezt a mai Szt. György utca 11-es számú ház helyén állt épület, és végül 1763-ban ugyanennek az utcának egyes számú háza. A házakhoz a külvárosban majorok tartoztak, amelyekben számos, szegényebb életkörülmények közt élő soproni bérelt szállást. A soproni családtörténeti kutatás szempontjából nem lesz érdektelen e bérlők névsorát, legalább egy esztendőről, 1767 Szent Mihály napjától az 1768-as év hasonló ünnepéig megismerni. Hollender Ádám vincellér volt a gondnok és számadása szerint 663 ft-t szedett be, és ezzel igen szép jövedelmet biztosított megbízóinak. A részletes kimutatást az alábbiakban adjuk: [1\(254\)](#)

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Péczy Piroska: A Festetich majorok lakói Sopronban 1767–68 folyamán / Specification

Specification

Deren Inwohners, so in denen nachstehenden Mäyrhöfen wohnend, davon a Festo S. Michaelis 767 bis idem Festum 1768 ad Cassam bezahlten;

als

Von Braunischen Mäyrhof [2\(255\)](#) a 1^a 8er 767. bis 25 Febr.

768. v. Jährlichen 15 fl.	fl.	Xr.
1. Andreas Schälli	6	4 3/4
2. Franz Rösch	6	4 3/4
3. Michl Fruhstuck	6	4 3/4
4. Hanns Magedler	6	4 3/4
5. Caspar Bucher	6	4 3/4
6. Paul Sinabl	6	4 3/4
7. Georg Branstädter	6	4 3/4
8. Paul Staiger	6.	4 3/4
9. Ursula Lindtnerin	6	4 3/4
10. Joseph Mäyr	6	4 3/4
11. Georg Staiger	6.	4 3/4
12. Georg Pizläck	6	4 3/4

768. v. Jährlichen 15 fl.	fl.	Xr.
13. Michael Lintner	6	4 3/4
14. Thomas Lintner	6	4 3/4
15. Martin Hällitsch	6	4 3/4
16. Matias Rosonics	6	4 3/4
17. Andreas Schiller	6	4 3/4
18. Andreas Schaller	6	4 3/4
19. Paul Grossinger	6	4 3/4
20. Magdalena Rosonichin	6	4 3/4
21. Mathias Pfundtner	6	4 3/4
22. Mathias Liebenritt	6	4 3/4
23. Peter Hassiner	6	4 3/4
24. Peter Holler	6	4 3/4
25. Michael Welles	6	4 3/4
26. Theresia Schubertin v: 12 fl.	4.	-52
27. Andre Bauer v. Jährl. 14 fl.	5.	40 2/3
28. Andre Faigl v. 13. fl.	5	16 2/3
29. Paul Puschacker	6	4 3/4
	Summa	173 52 1/2

Im grossen Curial Mäyrhof ³⁽²⁵⁶⁾	fl.	Xr.
1. Michael Giefing	12,-	-
2. Egidius Haidbauer	12,-	-
3. Georg Fürst	12,-	-
4. Hanns Heller	13,-	-

Im grossen Curial Mäyrhof ³⁽²⁵⁶⁾	fl.	Xr.
5. Caspar Lui	13,-	-
6. Michl Fürst	14,-	-
7. Johann Mäschler	13,-	-
8. Wilhelm Arthoffer	13,-	-
9. Martin Gabriel	13,-	-
10. Michael Taschner	13,-	-
11. Simon Schlägl	14,-	-
12. Hanns Giefing	14,-	-
13. Frantz Fuhmann	13,-	-
14. Adam Eschenauer 4 M.	4,30	-
15. Paul Lorentz	14,-	-
16. Andreas Neiharh	14,-	-
17. Mathias Baumgartner	14,-	-
²⁹⁷ 18. Leopold Welles	14,-	-
19. Joseph Jank	13,-	-
20. Paul Fuhrmann	13,-	-
21. Hanns Hehenfürst	14,-	-
Laquain	15,-	-
Summa	284,30	-

Im Spital Mäyrhof ⁴⁽²⁵⁷⁾	fl.	Xr.
1. Christoph Fux	12,-	-
2. Mathias Gamel	11,-	-
3. Xtian Pitter	12,-	-

Im Spital Mäyrhof ⁴⁽²⁵⁷⁾	fl.	Xr.
4. Hanns Hurkics	12,-	-
5. Georg Burg	13,-	-
6. Ander Bribaum	10,-	-
7. Leopold Leb	10,-	-
8. Mathias Bauer	12,-	-
9. Frantz Bader	11,-	-
10. Hanns Schürtz	12,-	-
11. Mathias Nikerin	11,-	-
Summa	126,-	-

Edlinger Mäyrhof ⁵⁽²⁵⁸⁾	fl.	Xr.
1. Jacob Poór	13,-	-
2. Mathias Post	12,-	-
3. Mathias Pejkovics	12,-	-
4. Hanns Schrantz	12,-	-
5. Andre Fischer	11,-	-
6. Susanna Pfeillerin	12,-	-
7. Sebastian Fürst	12,-	-
Summa	84,-	-

Summarium	fl.	Xr.
Aus den Braunischen Mäyrhof	173,52	-
Curial Mäyrhof	284,30	-
Spitall Mäyrhof	126,-	-

Edlinger Mäyrhof	84,-	–
Summa Szum	668,22	–

Dass gegenstehende Sechs Hundert Sechtzig acht gulden 22 1/2 Xr: von ob specifirten Mäyrhofs Zünsungen richtig pro 768. eingekommen, wird hiemit attestirt.

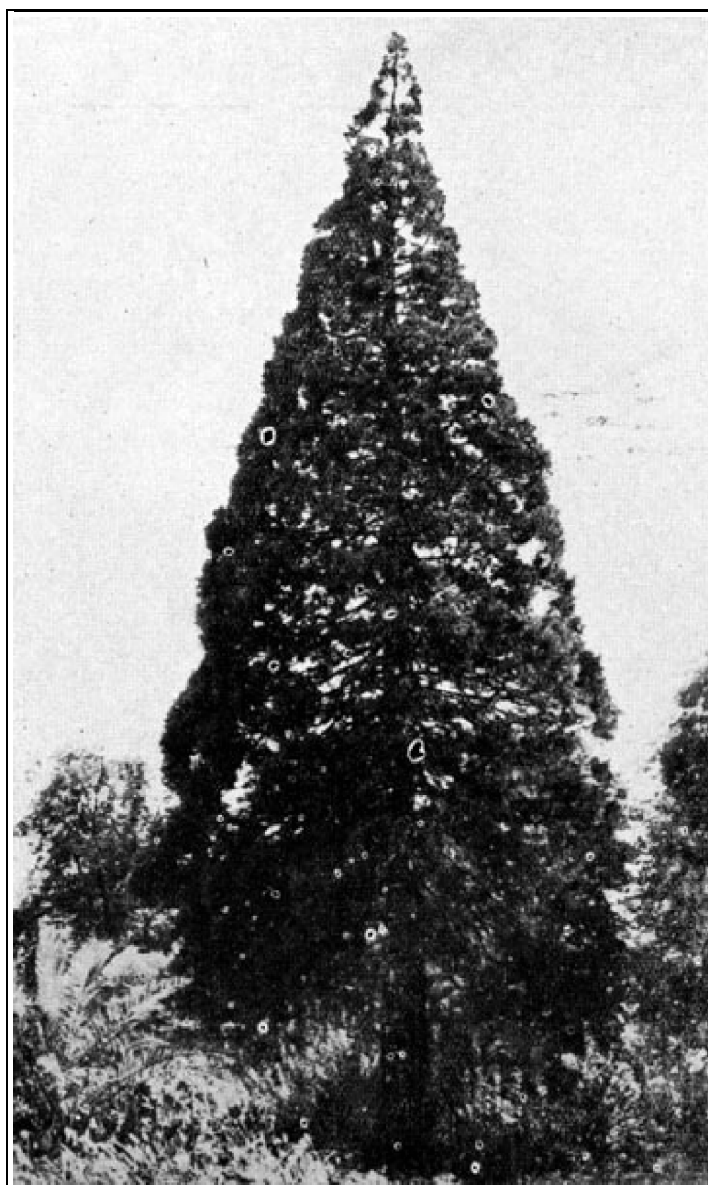
Ödenburg den 31. Xbr. 768.

Adam Hollender
als Weinzirl

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csapody István: A soproni mammutfenyő

Csapody István: A soproni mammutfenyő

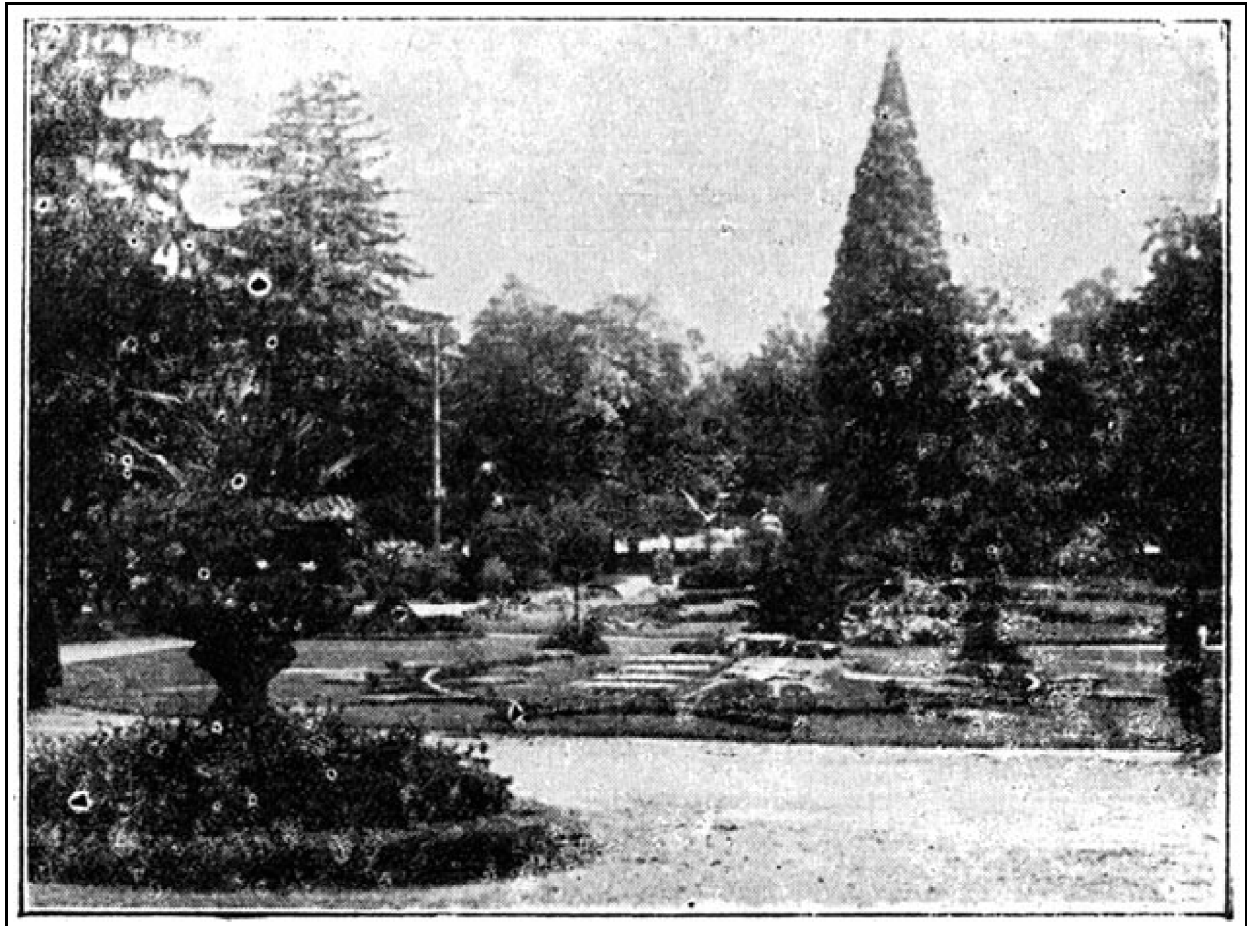
A külső városképből messzire kimagaslik egy nagyméretű fenyő kúpos alakja. Az Erzsébet-kert *mammutfenyője* ez, amelyet hazája és méretei után *kaliforniai óriásfenyőnek* is hívnak. [*Sequoia gigantea* Dcne; *Wellingtonia gigantea* Ldl.; *Sequoia wellingtonia* Seemann.; újabban *Sequoiadendron giganteum* Buchholz. Leírását l. bármely dendrológiai kézikönyvben, így Krüssmann-nál (1955.).] Hazája Kalifornia, a 38. szélességi fok alatt, a Sierra Nevada nyugati részében 1450–2000 m. magasságban. Méretei és kora alapján a növényvilág óriásai közé tartozik. Eredeti termőhelyén ugyanis *H. Molisch* szerint eléri a 4–5000 életévet, és a 142 m. maximális magasságot. A „Grizzly giant” nevű példányt pl. 4 000 évesre becsülték, magassága 70 m., kerülete 31 m. volt. A „Csillagkirály” 500 társával együtt a 109 méteres magasságot érte el. Az „Erdők apja” nevű fa 105 méter magasságú, és 36 m. kerületű volt, mikor az első világháború előtt tűzvész martaléka lett. *H. Mayr* átlagosan 102 méteres óriásokról tesz említést, s meglehetősen amerikai ízű adat annak az 1853-ban kivágott példánynak [298](#)története, amelynek kitermeléséhez 5 napon át 25 ember volt szükséges. Kétségkívül az a példány, amely a British Museumban 1335 évgyűrűt mutat fel, vagy amely a New-York-i Museum of Natural History-ban van és a Kr. e. 550. évben csírázott ki, már a kisebbek közé tartozik. Az elmondottaknál is szemléletesebb azonban az a kép, amelyet a Sequoiáról *Raoul France* fest, mondván „Keresztül hajtottunk a fán, amely az út felett emelkedett. Kocsink egészen belefért és mi széles kapu alatt állottunk. Roppant gyökerei mindkét oldalon lenyúltak és magas koronája tele volt virággal, mintha a fát semmi baj nem érte volna.”

(Csanády Etele felvétele)

Európába **Krüßmann** szerint 1853-ban hozták először. Azóta Nyugat- és Közép-Európában – rossz telepíthetősége ellenére – gyakran ültetik. Különösen a múlt század 60-as éveiben divatozott benépesíteni vele a parkokat s feltehető, hogy ezen divat hatására került sor hazánkban [299](#) is ültetésükre. Szép példányok vannak Szarvason, Balaton-felvidéken és Nyugat-Dunántúl számos helyén. Megyénkben Nagycenk és Eszterháza dicsekedhetnek ilyen szép példányokkal; a kapuvári Várkertben 1930-ban kipusztult 35 éves Sequoiráról pedig fényképen kap képet az olvasó. Sopronban a Zettl-lőver, Zergényi-lőver, Botanikus-kert stb. példányai mellett országosan is a legszebb az Erzsébet-kert öregebbik mamutfenyője. 1956-ban mért adat szerint magassága 28 m, mellmagassági átmérője 92 cm. Korát biztosan jelenleg megállapítanunk nem lehet, de *Dahner Samu* ny. városi főkertész szíves adatközlése alapján hozzávetőlegesen megközelíthető. Ő ugyanis emlékszik arra, hogy kertészinas korában, úgy 14 éves

lehetett, amikor az akkor fiatal, méteres fácskát kiültették a belső kertből a mai helyére. Figyelembe véve azt a körülményt, hogy a mammutfenyő fejlődése éppen az első években rendkívül lassú s csak később erőteljes, a példány korát kiültetéskor legalább 10 évesnek felvéve, ma 80–85 évesnek tarthatjuk. Ezt alátámasztja egyébként az a megfigyelés is, hogy átmérője 90–100 év körül a méteres mellmagassági átmérőt már meg szokta haladni. Ha elfogadjuk *Krüßmann* azon állítását, hogy Európában 100 évnél idősebb példányok nincsenek, az Erzsébet-kertit nemcsak a legszebb alakú, de egyik legöregebb példánynak is tarthatjuk.

A mammutfenyő az Erzsébet-kertben

A kétségkívül értékes fájú mammutfenyő sokkal nagyobb gazdasági jelentőséget érdemel, mint amivel ma rendelkezik. Kívánatos volna erdőgazdaságainknak Nyugat- és Dél-Dunántúl vonatkozásában a kérdést komoly megfontolás tárgyává tenni. De ettől függetlenül is a 300 már meglévő óriásokat kímélni, ápolni, védeni kell. Az 1928/29. évi nagy fagy és a háborúk viszontagságait sikerrel elkerülve, az Erzsébet-kerti mammutfenyő különös figyelmet és szeretetet érdemel.

Különösen hangsúlyoznunk kell ezt napjainkban, amikor ismételten előfordul, hogy üdülők, kamaszok, dolgozók megrongálják a fa törzsét és mit sem törődve a fát körülvevő védő korláttal, a fa törzsét megfaragják, kövekkel dobálják. Utóbbi nyilván abból a téves nézetből fakadóan teszik, hogy kérge gumitartalmú és »visszarúg«. Kérjük az illetékeseket, elsősorban az Erzsébet-kert dolgozóit, hogy világosítsanak fel minden jóhiszemű embert, a megrögzött károkozókat pedig adják át a hatóságoknak.

(Fényképei: Magyar Művészet. 192. Kiss László: Fenyők.)

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Dobner Ferdinánd, a könyvbarát

Csatkai Endre: Dobner Ferdinánd, a könyvbarát

Sopron könyvbarátainak sora már a középkorban kezdődik, a Soproni Szemle meg is emlékezett már róla egyik korábbi évfolyamában.¹⁽²⁵⁹⁾ Most a régi könyvbarátok számát eggyel gyarapítjuk. Ez a személyiség Dobner Ferdinánd, Sopron egyik polgármestere. Általában Lackner Kristóf mellett a város egyik múltbeli nagyságának tartják, és ha szerepét a város külső fejlődésében vizsgáljuk, kétségtelenül párdarabot ad is a másik kiválóság, Lackner működéséhez. Ez a 17. század első három évtizedében működött, amaz kerek száz évvel később. Mindkettő igen korán helyet kap az öregek között a városházán; Dobner 1698-ban már városbíró és a 18. század első évében polgármester; erre a tisztségre, akár Lacknert, többször visszahívja a polgárok bizalma. Lackner falfestményekkel díszítette korának városházát, Dobner alatt új városháza épült, ezt azonban stukkóval ékesítették; a belső dísz dolgában Dobner Leitner Szervác szobrasszal egy nagyobb feszületet faragtatott, amely ma a múzeumban látható. Lackner íróként is működött, Dobner is forgatta a tollat, csak elődjével szemben nem kedvelte a színjátékot, és míg Lackner a diákság számára több latin darabot is írt, Dobner a korabeli piétista irányhoz hajolt, amelynek magyar képviselője, Bárány Péter azt írta 1711-ben a komédiáról: »Nálunk ugyan, Istennek hála, ezek szűkebbek«. ²⁽²⁶⁰⁾ Lackner könyvtárából fennmaradt egy kötés, amelybe a tulajdonos címerét és nevét préselte a könyvkötő, ezt az ún. superexlibriszes könyvkötést később a Ritter krónika kötésére használták fel, jelenleg szintén a soproni múzeum tulajdona. Dobner könyvbaráti mivoltáról tulajdon naplója értesít, amely legújabban került a soproni levéltárba, sajnos, csak az utolsó kötet, 1725-től írójának haláláig, 1730-ig. Olvassuk benne 1727. július 27-ről, hogy Pilgram ev. papnak újonnan megjelent két énekes- és imakönyvét Schrap's könyvkötőnél csinosan, aranymetszéssel bekötötte. Egyébként szorgalmasan kölcsönözgetett is könyvet, főleg Pilgramtól, Serpilius paptól és Dietrichstein grófnőtől, fel is írta gondosan a naplójába a címekeket emlékeztetés céljából; a sok énekes könyv, halotti beszéd, vallásos munka közt akad Macchiavellitől is könyv.

1727. május 30-án feljegyzí, hogy valami Bauhoferné után 2 ft-t örökölt. Ezt az összeget az árvának, Ferdinánd fiúnak, ajándékozta, hogy vegyen rajta magának szép könyvet, mit is a gyermek, egyébként Dobner keresztfia, udvarias köszönetnyilvánítással vett tudomásul.

Érdekes, hogy Dobner utolsó feljegyzése 1730. január 31-ről és február 5-ről szintén könyvkölcsönzésről szól. Egészen körülményes módon megírja, hogy az említett első napon Mátyás nevű inasától visszaküldte Detrichsten grófnőnek egy fólió nagyságú teológiai könyvét, és feljegyzí azt is, hogy benne volt egy Ecce homo kép is. A második nap szintén egy ³⁰¹vallásos tárgyú könyvet küld vissza ugyanoda, ki nem felejtván a belétt szépen festett halálfejes képet, és ugyanaz napon este még egy könyvet küld vissza, és későbbi pörpatvarok elkerülése végett felírja, hogy Mátyás János lakájnak adta át. A következő napokon Dobner meg is halt.

Mint egyébként a város szépítője is megérdemli Dobner utólagos elismerésünket, mert alatta hársfával ültették körül a vár árkat; amikor a Szentháromság-szobor a városháza közelébe került, Dobner eltávolíttatta mellőle a kőtert.³⁽²⁶¹⁾ Még városbíró korában hozta a tanács azt a határozatot, hogy a külső utak mentét is fásítani kell, és a facsemeték rongálóit súlyos büntetés várja.⁴⁽²⁶²⁾

Mindamellét Dobner személye nem tartozik a várostörténet előnyösen megítélhető alakjai közé. Protestáns létére a Habsburgoknak törhetetlen híve volt, és a várospolitikára is ráerőszakolta a labanc színezetet. Egy verse, a császárhűségétől szinte csöpögő sorokkal nyilván kéziratban is nagyon elterjedt, szövegét a Csányi-krónika tartotta fenn. Mikor a kurucok Bottyán apó vezérletével 1706 elején már szinte benyomultak a városba, Dobner szidalmaira a császári katonaság mégis helytállt, pedig már éppen egéruat

keresett, hogy elhagyja a várost, a lakosságot pedig a császár ígéreteivel lelkesítette a végső harcra. Így maradt Sopron labanc, pedig mint korabeli jó erősség a kurucok birtokában, tán megfordította volna a további harcok kimenetelét. Hogy a császári ígéretekből semmi sem lett, az szinte természetes, bár még a küzdők unokáira is kiterjesztette a kilátásban levő sok jót. Dobner azonban két aranyláncot is kapott Bécsből, I. Lipóttól. Büszke is volt rá nagyon Dobner, ahogy könyveire is. Mindkettőt megtekintette későn született fiának keresztapja, Albert kulmbachi herceg, aki Sopronban volt ezredes. A hódolat szinte émelyítő szavakat sugallt Dobner naplójában a tolla alá: »Der theure Prinz zu mir auf meiner armen Stuben zu kommen mich ohnwürdigen gewürdigt, auch meine weinge Bücher in der Cammer angesehen und Se. Durchl. die 2 kostbaren Gnaden Ketten Leopoldi Magni gloriosissimae memoriae gewiesen und Seine Durchl. selbte in den Hochwürd. Haenden gehabt.« (A drága herceg engem, méltatlant arra méltatott, hogy hozzám jött szegényes szobáimba, a kamrában kevés könyvemet megtekintette és a legdicsebb emlékezetű nagy Lipót két drága kegyelmi ajándékláncát őfőméltósága vette és Őfőméltósága nagyságos kezében tartotta.) (1725 április 22.)

A főméltóságos látogatás azonban nem sok áldást hozott sem a keresztfiúnak, sem a láncoknak. Hasztalan viselte a gyermek keresztapja nevét. Dobner Albert katona lett, de fiatalon elesett Mária Terézia egyik csatájában. Dobner Ferdinánd halála után az özvegy férjhez ment, és rossz körülményei miatt 1757-ben elzálogosította az egyik aranyláncot. A tanács felszólította, hogy váltsa ki. Az özvegy azt válaszolta, hogy majd ír a fiának, Albertnek a dolog elintézése miatt.⁵⁽²⁶³⁾ Hogy aztán mi lett a két lánc további sorsa, bizonytalan; a könyvtárnak sincs semmi nyoma.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Péczely Piroska: Apró színháztörténeti adat Sopronból (1768)

Péczely Piroska: Apró színháztörténeti adat Sopronból (1768)

A SSz. 1941-es évfolyamának 326. lapján Csatkai Endre színháztörténeti adatok kapcsán megemlíti, hogy a 18. század közepén a színészek alig élveztek valamelyes társadalmi megbecsülést. Az egyház például ugyan eltemette a meghalt színészt, de egyébként csak az utolsó kenetet adta meg neki. Az anyakönyvekben ³⁰²nemegyszer még a nevét sem jegyzik fel ilyen elhunyt kóborlónak. Csatkai a soproni anyakönyvekből az 1756-os év egyik adatát említi fel, továbbá 1786-ból is felhoz ilyen esetet. Hasonló adatot szolgáltat a keszthelyi Festetich-levéltár egy kis számadása a család soproni épületeinek anyagában.¹⁽²⁶⁴⁾ A Braun-házról szól a kis cédula, amelyet a gondnok, Sipkovits-Tóth vaskereskedő állított ki az e házban lakó színészeiről, akit azonban – bár rendszeren megfizetett – nem nevez néven, csak úgy említi, hogy egy komédiás: »Das ein Comediant, der in Braunischen Haus 2 Zimmer und 1 Kuchl von 4. aug. bis 6. 7bris 768. Bewohnte und den Zins wochentlich a 1 fl. mit fünf gulden zur Herrschaftl. Cassam ein zahlte, welches Bezeuge hiemit.

Ödenburg den 6=7bs.768. Id est 5 fl.

Joseph Tóth Sipkovits
Eisenhaendler.«

Vértes-Vatter Ilona soproni színháztörténetéből tudjuk, hogy 1768. augusztus 6-án Sopronban a híres Berner Félix igazgató kezdte meg előadásait gyermektársulatával, amelyhez felnőttek is csatlakoztak. 22

előadást tartottak és szeptember 5-én befejezték a játékot,²⁽²⁶⁵⁾ tehát pontosan, ahogy az elhallgatott nevű színész bérlete tartott. A szóban forgó ház valószínűleg a mai Szt. György utca 1-es számú, amely 1763-ban került Festetich Kristóf birtokába. Hozzá tartozott a mai Halász utcai általános iskola helyén állt major, amelyet Preinerisch-nek hívtak; valószínűleg valami Braun, vagy Preiner lehetett a ház és major közös tulajdonosa, a név rajta ragadt. Itt tehát nyilván a házról és nem a majorról van szó, annyival is inkább, mert Tóth-Sipkovics is 1763-tól fogva 1771-ig benne lakott.³⁽²⁶⁶⁾

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Firbás Oszkár: Tűzifa elosztás a polgárok között az 1593. évben

Firbás Oszkár: Tűzifa elosztás a polgárok között az 1593. évben

Den 8. Februarii.

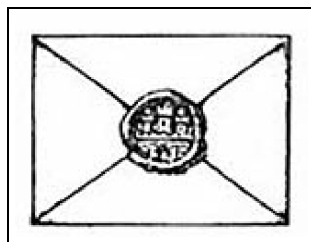
Die herrn Viervndczwanziger in namen einer gantzen geman umb ain holtz imm Dudlesswald angehalten.

Verabschid: In ansehung der bösen weg, will ein E. Rath yedem 24.4 Klaffter, yedem burger inder Statt 3. yedem haussäsigen in der vorstatt 2. vnd yedem stewartmässigen holden 1. klaffter bewilligt haben. Wer aber mher oder grösser klaffter hackhen wurde, oder lenger holtz als ingemain, soll gestrafft werden, darczu soll mann nit allain, dass klifftig, sonder auch dass unklifftig holtz hackne, also dass er auff ein klaffter nur 10. bürdtel hacken möge.

Fordítás: A huszonnégyek az egész közösség nevében a Dudlesz erdő fájáért kérést intéztek.

Határozat: Tekintettel a rossz útra, minden huszonnégyesnek 4 ölet, minden városi polgárnak hármat, minden elővárosi köztulajdonosnak kettőt és minden adózó zsellérnek egy öl fát engedélyez a tekintetes tanács. Aki azonban több, vagy nagyobb ölet, vagy hosszabb fát fog kivágni, mint rendesen, azt meg kell büntetni. Ezután nemcsak odvas fát, hanem egészséges (fiatal) fát is vágjanak fel úgy, hogy csak 10 rözse (kéve) legyen egy ölben!

Soproni Állami Levéltár: 1591–1593. évi tanácsjegyzőkönyv. Eredeti.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Schwarz József: Goldmark Károly soproni kapcsolatai levelei alapján

Schwarz József: Goldmark Károly soproni kapcsolatai levelei alapján

Goldmark Károly, aki Keszthelyen 1830-ban született, később mint neves komponista sem feledkezett meg arról a városról, amelyben először került közelebbi kapcsolatba életének éltető elemével, a zenével. Édesapja később Keszthelyről Sopronkeresztúrra került. A 13 éves Goldmark innen járt be gyalog, hóna alatt a hegedűvel a Zeneegyesület zeneiskolájába, Eypeldauer tanár hegedűóráira. Három vizsgaelőadáson is közreműködött, mégpedig 1843. okt. 22-én, 1844. ápr. 30-án és végül 1847. máj. 2-án, ez utóbbin mesterének szólóhegedűvariációit adta elő. Innen útja Bécsbe vitt, ahol orvosbátyjától remélt támogatást tanulmányai folytatásához. A későbbi években azonban még visszatért Sopronba, mint színházi hegedűs.

Amikor 1889. dec. 15-én a megújhodott és megerősödött Zeneegyesület ünnepi hangversennyel kívánta megünnepelni fennállásának 60. évfordulóját, a zeneiskola most már világhírű volt növendékét, Goldmark Károlyt is meghívták. Ő azonban budapesti hangversenye miatt nem tehetett eleget a meghívásnak. A Russ-család birtokából került a Liszt Ferenc Múzeumba a másolata annak a levélnek, amelyben köszönetet mond a meghívásért. »Annál is inkább sajnálom ezt a találkozást – írja – mivel az Önök jubileuma számomra is valamifajta jubileum, az emlékezés szép és csendes ünnepe.« A továbbiakban megemlékezik zenetanulói éveiről, valamint első fellépéséről. Ez, mint tudjuk, 1843. okt. 22-én zajlott le. »Biztosítom Önt, tisztelt Uram, hogy az egzisztenciám szülőhelyével az Ön egyesületével való szíves együttérzésemet megőrzöm, és mindenkor kész vagyok annak érdekeit támogatni. Kiváló tisztelettel egyesületének nyilván legöregebb növendéke: Goldmark Károly.«

A levelet itt közöljük: »10/12 889, Hotel de France, Wien. Hochgeehrter Herr!

Ihrer freundlichen Einladung kann ich leider nicht Folge leisten, da ich am 18-ten meine neue Prometheus-Ouverture im philharmon. Concert in Budapest dirigiren (muss) und gerade am 15-ten die erste Orchester-probe habe. Ich bedaure dies Zusammentreffen um so lebhafter als Ihr Jubilaeumsfest auch für mich eine Art Jubilaeum »ein schönes, stilles Fest der Erinnerung« gewesen waere. – Ich habe an eben dieser Musikschule im Jahre 1842 meinen ersten Musikunterricht bei dem tüchtigen Geigenlehrer Eipeldauer begonnen, und im Winter 1843 (möglich 42/43) trat ich in einem Musikvereins-Concert als Geiger zu *erstem* Male vor die Öffentlichkeit. Sie werden es mir nun glauben, wie gern ich dieses schöne Fest mitgefeiert haette; so muss ich (aber) bloss danken.

Nehmen Sie die Versicherung, geehrter Herr, dall ich diesem Ihren Vereine, der Geburtsstaette meiner künstlerischen Existenz herzliche Sympathie bewahre, und (dass) ich stets gern bereit sein würde, seine Interessen zu fördern.

Mit vorzüglicher Hochachtung zeichnet wahl als der *aelteste* Schüler Ihres Vereines

Ihr sehr ergebener Carl Goldmark.«

Goldmark a későbbi évek folyamán meleg baráti viszonyban állt a Russ-családdal. Erről tanúskodik a következő levél, amelyet a családfőhöz, Russ Nep. Jánoshoz intézett: »Unterach am Attersee. 7/8 905 Meine verehrten Freunde!

Das Sie daran gedacht haben, mir die Programme der Carlsbader Curkapelle zu senden, war eine grosse Liebenswürdigkeit, eine echt Russische (aus Oedenburg). 304 Seien Sie herzlichst bedankt. Sie hat mich im doppelten Sinne erfreut: dass man soviel von mir spielt und dass meine lieben Freunde daran gedacht haben, mir die Freude zu machen. Ich befinde mich augenblicklich bei Freunden hier für einige Tage zu Besuch und befinde mich wohl. Laege mein liebes Oedenburg (im Sommer) mir nicht so entfernt haette ich es und die Freunde daselbst gerne wieder besucht. So aber muss ich mich darauf beschraenken Sie alle herzlich zu grüssen.

Ihr treu ergebener Carl Goldmark.«

Boriték: »Hochwohlgeboren

Herrn J. N. Russ Commercialrath

Oedenburg
Ungarn«

Azaz röviden összefoglalva: »Nagyon kedves volt Öntől, hogy a karlsbadi zenekar műsorát elküldte nekem, valódi Russ-i gondolat (Sopronból). Szívélyesen köszönöm. Kettős öröm volt számomra az, hogy műveim közül annyit játszanak és kedves barátaim ezzel örömet akarnak nekem szerezni. Ha az én kedves Sopronom és ottani barátaim nem volnának oly távol, akkor a nyáron meglátogattam volna őket. Így tehát csak szívélyesen köszönhetem Önöket.«

Egy harmadik levél, amelyet a milánói Ricordi-zeneműkiadó céghez intézett, egy érdekes mozzanatot árul el Goldmark művészi fejlődésének idejéből. A levél Scholz János, külföldön élő soproni származású neves gordonkaművész ajándékként Svájcból került a múzeum birtokába.

»Gmunden 27/10 1913

Egregio caro Signor Ricordi!

La piu grande impressione della mia giuventu (19. anni) stata l'opera l'Ernani, rappresentata a Ödenburg Ungheria, 1849 (era nel orchestro) da quel tempo ho venerato molto quel grande ingenio fin oggi.«

Amint tehát írja: ifjúságomnak legnagyobb élménye – ebben az időben a 19 éves Goldmark, mint hegedűs ült a színházi zenekarban – Verdi operájának, az Ernáninak soproni előadása volt 1849-ben. A levélből kitűnik, hogy a Ricordi-cég valószínűleg egy készülő Verdi-kiadáshoz kért Goldmarktól néhány bevezető sort. Találójában és kifejezőbben aligha írhatott volna Verdi muzsikájáról.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Csatkai Endre: Bruckner Anton levele a soproni Czeglédi Gyulához

Csatkai Endre: Bruckner Anton levele a soproni Czeglédi Gyulához

Bruckner Anton (1824–1896), az osztrák zenetörténet nagyja eléggé ismeretlen még Magyarországon, nagy szimfóniái hatalmas készültséget kívánnak és hosszúságuk miatt fárasztóak is a hallgatók számára. Megrázó, monumentális részek váltakoznak bensőséges, szinte Schubert-i dallamokkal nála. Sopronban még egyetlen darabját sem adták elő nyilvánosan, de Budapesten is csak ritkán szerepelt eddig.

Mégis volt némi kapcsolata Sopronnal Brucknernek Czeglédi Gyula hajdani egyházi karnagy révén. Czeglédi Pakodon született 1851-ben, Sopronban az ifjabb Kurzweil utóda lett a Szent Mihály templomban a karnagy polcon, foglalkozott zeneszerzéssel is,¹⁽²⁶⁷⁾ de nagyobb jelentősége van előadói szereplésének: feleségével, Patzil Ellával, a fejledező Irodalmi és Művészeti Körben számos alkalommal közreműködött, azonkívül zenetanítói működése is szép eredményekkel járt. A konzervatóriumot Bécsben végezte el, ott ismerkedett meg Brucknerrel, aki valószínűleg tanára is lehetett. ³⁰⁵Az alábbi levél tanúsítja, hogy köztük a viszony szíves, baráti volt, és hogy *Bruckner a soproni meghívást szívesen fogadta*:

»Lieber Freund!

Ich kenne diesen Herrn nicht, kann mich auch nicht an seinen Namen erinnern. Komme aber von München, wo meine 7. Sinfonie mit grösstem Enthusiasmus der je in Odeon war, aufgenommen wurde. Das Werk wurde als das bedeutendste symphonische seit Bethovens Tod erklärt. So auch December u. Jänner in Leipzig u. Holland etc. Wo sind d. schönen brünetten Damen vom Hr. Wein-Fabrikanten? Wohl schon alle verhehlicht? Nicht wahr? Ich sah dieselben einmal in Reichenau. Sehr soll es mich freuen, Oedenburg einmal zu sehen. Danke für die Einladung. Ihr Wien 23. März 1885

A. Bruckner²⁽²⁶⁸⁾«

A címzése »Sr. Wolgeboren Herrn Julius Czeglédi Regenschori in *Oedenburg* Ungarn«. Egy lap, mindkét oldalán írott, végig sajtókezdő, borítékával együtt.

A levél Czeglédi Gyula ma is Sopronban élő zongoraművész és előadó fia, Czeglédi Gyula ajándékából került a soproni Liszt Ferenc Múzeum birtokába (Adattár 66. szám).

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Kovács József: Tanügyi vonatkozású soproni magyar levél 1643-ból

Kovács József: Tanügyi vonatkozású soproni magyar levél 1643-ból

Lackner Kristóf két végrendeletében jelentős összeget hagyományozott török rabságban sínylődő magyar foglyok kiváltására, szegény polgárlányok kiházasítására, tehetséges soproni ifjak egyetemi tanulmányaira. Hosszú időn keresztül sokan részesedtek ebből a nagylelkű és hasznos alapítványból. A városi levéltár Litera Lackneriana okmányanyagában számos ilyen kérvény maradt fenn. Az iratokon olvasható a tanács jegyzőjének utasítása arra nézve, hogy mekkora összeget ad a »Tiszteletre méltó Tanács« a kérelmezőnek. Az itt említett iratok között találtam meg a magyar iskola tanítójának, Sárfői Miklósnak 1643-ban kelt kérését. Sárfői Miklós azt kérelmezi a tanácstól, hogy az iskolai istállóból válasszanak le egy kis szobát iskolai és magán céljaira. Ugyanakkor Dr. Obele árva fiára fordított költségeinek megtérítését is kéri. Az okmány külzetén Sárfői latin címzése található, ugyanitt a városi jegyző közli a tanács határozatát Gabriel

Stockingerrel, a Lackner-hagyaték gondnokával. Az irat versoján az alábbi szöveg található:

»Humillima Supplicatio Ad Generosi Circumspecti et Amplissimi Domini Consulem, Judicem, et caeteros Senatores Liberae. Regiaeque Civitatis Soproniensi Dominos et Patranos mihi magnopere observandos.

Generosi Circumspecti et Amplissimi Dominus Consul, Judex, et caeteri Senatores, Domini et Patroni mihi magnopere observandi Salutem á salutis authore, et felicitatem praecor, et mea Servitia demisse commendo. Ha molestus nem lenék, és meg nem bánthanam Uraságtokat, alázatosan kérném, méltóztassék az iskolánkban az istálobol egy kiczin szobát építtetni. Bizonyára Uraságtokat (látván az közönséges építést) nem busitana, de igen szükséges pro privatis, et etiam alys negotys scholasticis. Nem sok kölczég mégyen reáira, az födele meg Vagyon, még maradék kövekis Vannak. Ennekfölötte mivel az Istenben elnyugot Doctor Obele árva fia, (kivel Uraságtok tét io tétéményeket az Isten kétség nélkül megtéretj) egy esztendő fölöt egy 306fertaly esztendeig Volt nálam, illendlö Volna ez kiczin időröl nemis emlékezmem, de mivel magamis fogyatkozot állapattal Vagyon, Ha Uraságtok Valamit is akarattýából praestal az tartásért ez fertaly e3tendöre io néven veszem, és meg igyekezem más képpen is tehetségem 3erint 3olgálni. Istennek kegyelmes gondviselése alá ajánlom Uraságtokat kegyes és Atyai Választ Várván

Generosi Domini Vestri

Servitor Paratissimus

Nicolaus Sárfőy

Scholae Hungaricae

Moderator
Manupropria.«

»Herr Gabriel Stockinger solle au3 seinen. Ihme anuerthrauten Lackhnerischen Verwaltung inuermelten Supplicanten, in gebettenes Kostgelt von wegen eines Ehrsamen Raths paar bezahlen so Ihr für richtige Ausgab ins khünfftig passirt werden solle.

Signatum Oedenburg in Senatu die 6 Juli Anno 1643.

N: 10 fl. kai3.«

(Városi lev. tár. Lad. I. Fasc. II. N. 79/4.)

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Kovács József: Esterházy Miklós levele malmáról

Kovács József: Esterházy Miklós levele malmáról

1632 februárjában Sopron város tanácsa levelet kapott Esterházy Miklós palatinustól. Esterházy Miklós, ki magát levelében jóakaró barátnek és szomszédnak nevezi, (Amicus et Vicinus benevolus) az után érdeklődik, hogy kire hagyta »3egéni Lakner Uram« a birtokukon fekvő malmát. A levél a városi

levéltárban található, (Lad. I. Fasc. II. N. 64) szövege a következő:

Prudentes et Circumspecti domini Amici et Vicini nobis obseruandissimi Megh haluán 3egéni Lakner Uram, vgi uagyion tuttunkra hofi bizonios dispetiot is twt maga javairol, amint azon testamentumában mi felwlünk is emlékezet ré3 3erint, kit exequaltis kegyelmetek, Miuel penig az minemü Malma it az mi territoriumunkban uolt, mint disponált legien arrol, nem tudjuk, 3ükség volna penig értenünk, kegyelmeteket 3eretettel kérjük, Irassa le in ea parte az Testamentumot, auagi adja tuttunkra kinek hatta legien es mint az malmot, hofi ahoz képest tudhassuk miis protectionkat azon Io3ágon tartanunk, kit kegyelmetektül keduesen ue3ünk Isten kegyelmetekkel.

In(!)Kis Marton 22 Febr 1632
Earundem Dominationum Vestrarum

Amicus et Vicinus benevolus
Comes N Esterhazy

Lackner Kristóf végrendeletében megemlékezett Esterházy Miklósról, és fiáról is. A palatinusra aranyozott kancsóját, fiára, Istvánra egyéb ajándékok mellett az írókészletét hagyta.

»Herrn Palatino Nicolaus Eszterház ein Vbergulte khandl so getriben Ihr Gnaden Sohn Hern Stephan Eszterhazy Zway halbenne Vnndt thails vergulte khrenschis, ein khristallen Salzfa3 mit einem Teckhl Vnndt Vergult, Item meinem schreibZaig, so ein hangende Rais Uhr (uti óra) hatt.»

(Vár. lev. tár. Lad. I. Fasc. II. N. 54.)

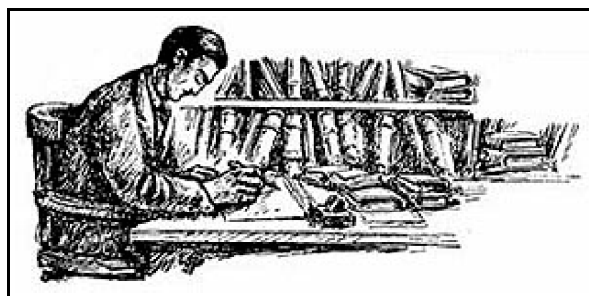
307Lackner Kristóf mindkét végrendeletére jellemző a bölcs megfontoltság és célszerűség. A vulkapordányi malmot első végrendelete szerint (1629. jún. 20.) élete végéig felesége használhatta, annak halála után maradt volna a kórházra. Azonban Lackner Kristóf első felesége uránál előbb halt meg. Második végrendeletében (1631. nov. 19.) Lackner a malmot kifejezetten, mint maga kiemeli, szabad akaratából, az ispotály szegény lakóira hagyta.

»Meine Müll Bei Proderstorff an der Wulka, soll allzeit bei dem Spital alhier armen laiten, Vmb merere Vnndt pe3ere Vnderhalt dahin ichs auch fray will verschafft haben, verbleiben.«

(Városi lev. tár. Lad. I. Fasc. II. N. 55.)

Lackner Kristóf ex-librise

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 15. 100 éves-e Sopronban a Lottó?

15. 100 éves-e Sopronban a Lottó?

A Kisalföld idei március 20-i számában ilyen című névtelen cikk jelent meg: *100 dukát arany büntetés a ferblíjátékosnak. Százéves Sopronban a Lottó.* Engem az utóbbi alcím érdekel. Tudomásom szerint a lottó külföldön már a 17. században ismeretes volt; úgy találom, hogy túlságosan késői a cikkben közölt dátum, és nyilván korábban mint a Bach-korszak – 1857 ugyanis arra esik – folyt Sopronban is a lottójáték.

Barcsay Lászlóné

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 16. Nem száz, hanem majdnem kétszázéves Sopronban a Lottó.

16. Nem száz, hanem majdnem kétszázéves Sopronban a Lottó.

Tudakozódó olvasónknak igaza van, az újság cikkének címe nem fedi a történelmi igazságot. Minden lexikonban elolvasható, hogy a lottót Genuában találták ki, eredetileg városi tanácsok választásánál tippeltek vele. 1620-ban kezdődött ott a mai értelemben vett lottó. Mária Terézia Bécsben 1752-ben létesítette, és 1787-ig különböző arisztokraták kezén volt az igazgatása és jövedelme. II. József óta lett állami jövedék.

Természetes, hogy Bécs közelsége folytán Sopron is hamar megismerkedett a vonzó újdonsággal. 1764. február 6-án Rasp János György neje megveszi az Új utca 25. számú házat, férjének mestersége lottó-árus volt (Lotterie-Einnehmer). Ez tehát a lottójáték első ismert feltűnése, elég hamar a bécsi kezdet után. Ekkoriban még nem nagyon kedvelték Sopronban, Rasp is eladósodik és 1774-ben hitelezői kezén van a ház, a következő évben pedig eladásra kerül. Egyébként kicsike épület volt, míg 1944/45-ben a bombázások alkalmával el nem tűnt.

Bár már állami volt ekkor az intézmény, Sopronban megtűrték más sorsjátékokat is, persze ott nagyobb tételek nem szerepeltek. 1800-ban két kucséber is él a városban (Tjk. 382. sz. végzés). 1803-ban kiderül, hogy az ónöntők a sörmérőben vasárnaponként kis korsócskákat sorsolnak ki. Úgy derült rá fény, hogy az egyes mesterek sorrendet állapítottak meg, de nem mindegyik tartotta meg, ily súrlódás kapcsán aztán a tanács 1805-ben megszüntette ezt a sorsolást (Tjk. 1803:1359, 1803:943). Még 1819-ben is megpróbálta egy ónöntő a dolgot, de megtiltotta neki is a tanács (Tjk. 1465). Ekkor már erélyesebben gátat vetettek mindenféle »maszek« sorsolásnak: így mikor egy tiszt a kaszinóban egy orosz típusú kocsit (Ballonwagen)

akart kijátszani, maga a bécsi lottó-igazgatóság kért vizsgálatot, amelyből kiderült, hogy 200 darab 3 forintos jegyet adott ki a sorsoló (Tjk. 37). 1834-ben Kalmár György lehetett az egyik lottóárus, a Szivárványhoz címezte boltját a Várkerületen (ma már a helye van csak meg: a bomba 1944-ben szétzúzta a házat), árult benne illatszert és mindenféle különlegességet, ködedényt, megfért vele a lottó is. Kalmár kérte a tanácsot a mondott évben, hogy idegen lottóárusokat tiltson ki a városból. Meg is történt (Tjk. 2324). Jótékony célú sorsolás, úgy látszik, szabad volt. A Honművész jelenti 1834-ben és 1839-ben, hogy első ízben 4000 sorsjegyet adtak ki 10 ezüst krajcárjával a női kézimunkákból álló gyűjtemény kisorsolására, 1839-ben pedig 180 kézimunka szerepelt; hasonló áron 5000 sorsjegyet bocsátottak ki. »Százanként sereglettek az emberek« – írja a folyóirat. Így hát érthető, hogy ha ekkora volt az érdeklődés Sopronban a sorsolás iránt, a tanács sem tartotta elegendőnek 309 az akkor már kettőre szaporodott lottóárusok számát, és hozzájárult Graf György kéréséhez, hogy dohányos boltja mellett ő is árulhassa a sorsjegyeket, boltja amúgy sem volt a versenytársak közelében, aztán 19 éve már polgára lévén a városnak, és 2000 pengő forint értéket is felmutatván, biztosítékot is nyújtott (Tjk: 988).

Nem is kívánt aztán idegen sorsjátékkal törődni a derék városi vezetőség. 1843-ban nem kisebb személyiség mint Mária Dorottya, a nádor felesége, tehát fenség fordult a városhoz, hogy a Budapesti Asszony Egyesület sorsjegyeit terjessze. Volt a tanácsnak egy különleges papírkosara, egyszerűen kimondta: »A választott községgel véleményadás végett közlendő«, ez annyit jelentett, hogy vagy szóba sem került, vagy ha igen, napirendre tértek felette. Valami előszele a demokráciának azért végigsuhant a bejegyzésem, mert »Mária Dorottya asszonyságnak« nevezi József nádor hitvesét.

A Bach-korszakra és a további időkre – a lottó 1897-ben szűnt meg – a cikk megadja a felvilágosítást. 1957 tavaszán az IBUSZ kirakatában ugyanis érdekes művelődéstörténeti kiállítás volt látható Thier László gyűjteményéből (kár, hogy a sorozat olyan hamar véget ért), a kérdéses című híradás az újságban ezt ismertette, és mivel az anyag túlnyomóan az 1850-es évektől fogva került bemutatásra, keltezte későre a címet.

Csatkai Endre

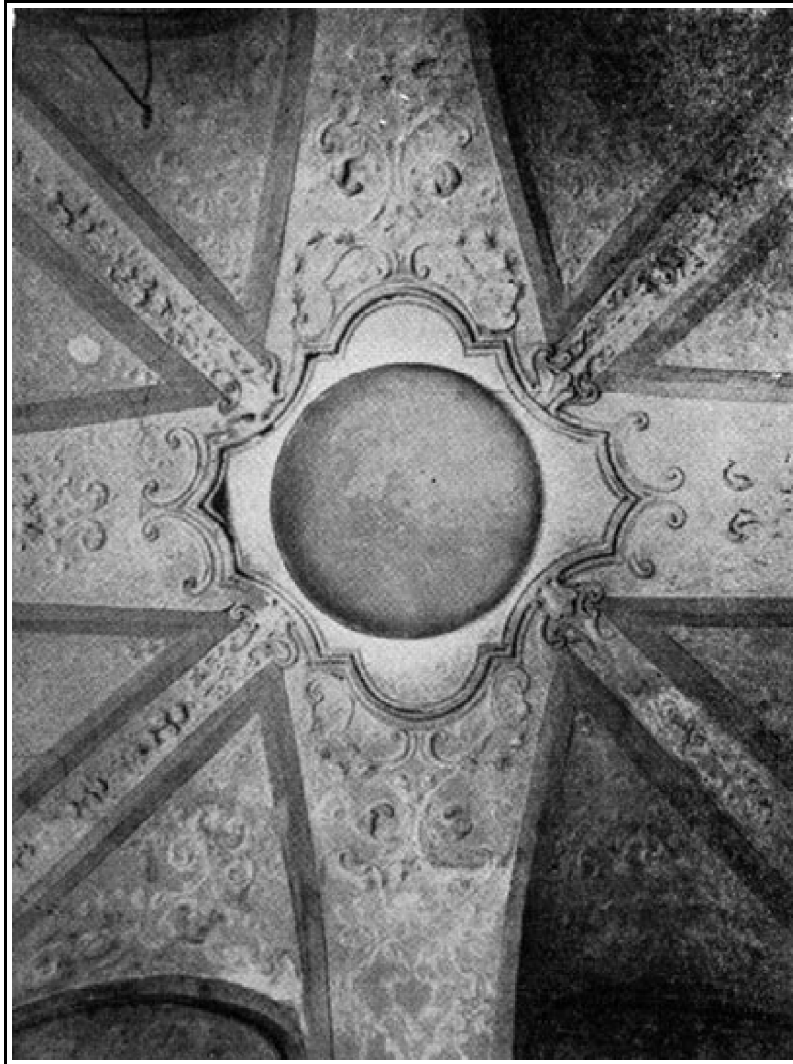
1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 17. Fel lehetne-e használni a Kecse-patak völgyében található kvarcot ipari célokra?

17. Fel lehetne-e használni a Kecse-patak völgyében található kvarcot ipari célokra?

Régi térképek nyomán sikerült Brennbergben még felhasználható szénrétegek nyomára jutni. Kérdés, hogy másféle ásványi kincseket nem lehetne-e még felkutatni Sopron környékén, amelyek az idők folyamán feledésbe merültek. Állítólag Sopron környékén található olyan kvarc, amelyet üvegyártásra lehetne felhasználni. Hiszen köztudomású, hogy 1800-ban alapítottak is itt üveghutát, amely azonban hat-hét év után megszűnt, de az egykori lapok szerint színes és színtelen üveget gyártottak benne. Az üvegyártás lehetősége később is felmerül. Petőfi későbbi pártfogója, Schaetzel Mihály ügyvéd foglalkozott a gondolatával. Payr Sándor egyik róla írt cikkében említi, hogy a rákosi határban a meggyesi út mentén talált megfelelő anyagot, ami könnyen lehetséges, hiszen 1860-ban, ahogy éppen a S. Sz. 1956. évfolyamának a 179. lapon olvashatjuk, a győri püspök rákosi kastélyában üvegfestő műhelyt rendezett be. Magam az 1826-os évre találtam adatot, hogy a Várison (Városliget) kvarcot vizsgálnak üvegyártásra, sőt az említett Schaetzel a Kecse-patakban, nyilván a völgyében kíván üveghutát létesíteni (Tanácsjegyzőkönyv 2253. 2688. sz. végzés). De a gondolat tovább kísért. Sopronból Pápára és onnan

Herendre szakadt egy Stingl Vince nevű kártyafestő, az utóbbi helyen kőcserépgyárat alapított, és nyilván gyermekkori emlékei alapján 1837-ben arra kérte a soproni tanácsot, hogy a Kecske-patak völgyében itt-ott szabadon fekvő kvarcot összegyűjthesse és elvitethesse. A tanács ekkoriban mindenből pénzt facsart ki, bérbe adta a szederlevél vagy a festékanyagot tartalmazó erdei növények szedését, de ezúttal nem nagyon figyelt az esetleges pénzforrásra, beleegyezését adta, csak a városi erdőmester útján figyelmeztette az erdőőröket, hogy Stingl a kövek összeszedésénél és elszállításánál az erdő fáiban ne tegyen kárt. (Tanácsjegyzőkönyv 939. sz. végzés.) Úgy látszik azonban Stingl sem nagyon törte magát a gyűjtésért, és csak két év múlva, azaz 1839-ben jelentkezett, hogy öt fuvarra való kvarcot vitetne el. Erre már a kapzsi tanács is észbe kapott. Mivel éppen azon a ponton volt, hogy az alomszedést az erdőben szintén bérbe adja (Tanácsjegyzőkönyv 4065. sz. végzés), de ebből mégsem lett valami, így hát Stingl Vincét kötelezte, hogy egy fuvar után 30 krajcárt fizessen, amiből az akkori különleges pénzárték szerint a végösszegben 2 ft. 30 krajcár lett (bécsi értékben). 1840-ben Fischer Móric és társa, a herendi porcelángyár tulajdonosai tesznek ajánlatot néhány fuvar csillámpalára az eddigi áron. Meg is kapják az engedélyt (Tjk. 3253. sz. végzés). 1844-ben a helybeli Kalmár György edényárusnak mint helybélinek csak 24 krajcárt kell egy fuvarért adnia, vesz is mindjárt három rakományt (Tjk: 1084). 1845-ben Fischer Lőrinc, a pápai kőedénygyáros két fuvar **310**kérelemmel, ismét 30 krajcár egy kocsirakománynak az ára (Tjk: 1512), így a következő évben Kalmár jelentkezik, és bár bejelenti, hogy a pápai gyár számára lesz a »kovakő«, olcsóbb áron, 24 krajcárért kapja a keresett ásványt. Ismét csak két székéről van szó (Tjk: 4541). Ha tehát 100 évvel ezelőtt ennyire kapós volt a Kecskepatak völgyének ez a jellegzetes ásványa, méltán kérdezhetjük, hogy jelen gyáriparunk nem tudná-e szintén hasznosítani.

Csatkai Endre

Stukkós mennyezet a lerombolt soproni városházán (?)
(Rupprecht M. felvétele)

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 18. Ismeretlen stukkómennyezet a régi városházáról?

18. Ismeretlen stukkómennyezet a régi városházáról?

A Soproni Liszt Ferenc Múzeumban Rupprecht Mihály régi fényképész számos felnagyított felvételét őrzik, köztük a lebontott városházáról is. Ezek között van a mellékelt kép eredetije is, egy igen szép barokk stukkómennyezet. Megállapítható, hogy ma városunkban nincs ilyen műemlék, de nem igen ismeretes a környéken sem. Mithogy Rupprecht annak idején kiváló érzékkel örökítette meg a lerombolásra ítélt épületet, így a városházát kívülről, sőt nagytermét és annak mennyezetét is, felvetődik a kérdés, nem ugyanennek az épületnek része-e a mennyezet. Feltehetően lépcsőházi részlet. Paur Ivánnak köszönhetjük a

városház egyes részleteinek, sajnos csak nagyon szűkszavú leírását. (Die Städtewarhzeichen und das Rathaus in Ödenburg, 311Ödenburger Zeitung 1881 I. 16). A lépcsőházzal ennyit olvashatunk: »Wir-kungsvoll ist die Decke des Stiegen hauses in Stucco ausgeführt.« A képen kivehető magas ablakvégzések valószínűsítik, hogy itt tényleg a régi városháza lépcsőházi mennyezetéről van szó, amelyet 1712–14-ben készített a külön elszámoló könyv szerint Finale János stukkóművész. Ha beigazolódna teljes bizonyossággal a kép eredete, akkor tehát, bár maga a szép alkotás nincs már meg, legalább képét és mesterét ismernők. Tán a legidősebb nemzedékhez tartozó soproniak emlékeznek e műemlékre és feltevéseinket elfogadják.

Csatkai Endre

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 19. A posztósok kallójáról készült kép.

19. A posztósok kallójáról készült kép.

17. Gantner Antal »A régi Sopron« (Sopron 1938.) című könyve 43. oldalán egy, a soproni posztósok kallóját ábrázoló vízfestmény reprodukcióját közli. Miután a kép erősen lemezhibás, kérem azokat, akik az eredeti vízfestmény vagy egy arról készült jó reprodukció hollétéről tudnak, azt velem vagy ebben a rovatban, esetleg személyesen közölni szíveskedjenek.

A vízfestmény valószínűleg kisebb méretű, a kallónak egy bástya előtt álló, lombos fákkal félig eltakart vízimalomszerű épületét ábrázolja.

Dávidházy István

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 20. Hozzászólások a Lenin körút és Előkapu rendezési tervéhez.

20. Hozzászólások a Lenin körút és Előkapu rendezési tervéhez.

Folyóiratunk 1956. évfolyamában (156–165. lap) Csemegi József ismertette Riedlmayer Gyula tervezetét a soproni Lenin körút és az Előkapu rendezésére. Olvasóink, de azon túl is, a lakosság és Sopron barátai körében élénk visszhangot keltett a cikk, főleg az Előkapu rendezésének terve. Egynéhány írásbeli hozzászólást is kapott szerkesztőségünk, és ezeket szívesen közöljük abban a reményben, hogy a kérdés végleges megoldása előtt még több hozzászólást juttatnak hozzánk közlésre, így a legsikerültebb kivitelhez segítséget adhatunk az illetékeseknek.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 20. Hozzászólások a Lenin körút és Előkapu rendezési tervéhez. / I.

I.

A szóban lévő két terv közül az Előkapué szerencsésen egyesíti magában egy – a város lakosságától is szorgalmazott – átjárás megoldását, a műemlékek fokozottabb bemutatásával, változatos körüljárásukban, ahol a kapuhoz csatlakozó, eddig eltakart várfal is megjelenik a néző szemei előtt. Az Előkapu egykori

állapotára is felvilágosítást kap az itt járó látogató, a tervezett térszint süllyesztése útján, akár a feltárandó alapfalmaradványoknak a mai utcaszintre felemelése és itt elkülönülő (vörös almádi-kő) jelzésével. Ezek olyan részletek, melyeket a tervek kivitele során lehet véglegesen kialakítani, a feltárás eredményeitől függően.

Ami az Előkapu félkörös alaprajzú, mai, legkülső védőművének bemutatását jelenti, ez is tisztán bontakozik ki a tervben, bár a soproniak részéről az övező üzletbódék eltávolítása többek ellenzésével találkozott, ahogyan erről egyik soproni műemlékbizottsági ülésen – melyen szerencsém volt résztvenni – meggyőződhettem.

És e kérdésnél érkezünk el a városrendezési tervjavaslatok mindegyikét érintő, illetve alkotó soproni központi problémához, melyet megkerülni nem volna helyes. Minden olyan építésznek, akinek az a feladata, hogy egy műemléki együttest – akár annak biztonsági, szerkezeti, akár egészségügyi – további fenntartása szempontjából vizsgáljon felül, elkerülhetetlenül be kell avatkozni, ha segíteni akar. Az összes világhírű középkori városmagokban – Rómában, Párisban – elkerülhetlenné vált a magas halandóságú, egészségtelen városrészek szanálása, bármilyen veszteséget jelentettek festői szempontból a római tevereparti részeknek eltűnése, vagy a párisi zsúfolt lakónegyedek kiritkítása és levegőhöz juttatása.

A korszerű műemlékvédelem, mint tudjuk, ma már mindinkább az építészeti együttesek védelmét veszi célba, felismervén azt, hogy ezek még hívebben tükrözik egy-egy kor társadalmának alkotó módszereit, szerkezeti tudását, és mindazt, amit az együttest alkotó műemlékben külön-külön becsülünk.

A városokat ért nagy háborús pusztítások is sok országban fokozottan irányították az együttesekre a figyelmet. Kiev, Novgorod, Varsó, Gdansk műemléki együttese, a 30 csehországi védett város és ezek helyreállítási tervei mind ilyen munkák, melyekkel [312](#)párhuzamosan fektettük le mi is a budai vár védett műemléki együttesének jövőbeli kialakításához szükséges építészeti tennivalókat.

Tudjuk, hogy a műemlékek barátai között sokan vannak, akik számára a műemlékekkel kapcsolatos »építészeti tennivaló« rossz hangzású, és ennek mégcsak említésére is végveszélyt érezve élesen ellenkeznek. Ellenkezésük abból indul ki, hogy a múltban gyakran tapasztalt hibákat a műemlékek területén legtöbbször az ilyen beavatkozások váltották ki. Ha tehát elkerüljük a beavatkozást, elkerüljük a hibákat is. Az ilyen okoskodás szerint Sopron országosan elismert szép városkép: együttese fennmaradása annak köszönhető, hogy évszázadok alatt kialakult műemlékekhez nem engedtek hozzájárulni. Ahol mégis beavatkozás történt (Új városháza építése) meg is lett a baj, felbomlott a szép kép. A feladat tehát abban áll: elhárítani minden beavatkozást.

Egy műemléket fenn lehet tartani eredeti állapotában. Legfeljebb, ha mai használatában nem lehet az eredetét követni, és ez az eredeti használata az egész jellegéhez nagyon szervesen hozzátartozik, akkor is be lehet mutatni az egészet, mint múzeumot: régi malom, füstös konyha, főúri palota stb. Más a helyzet azonban egy egész városrésznél, melyben sokrétű élet van. Az igazi műemlékvédelem ezt az életet nem kívánja kiölni a műemlékegyüttesből, pedig az előbb említett túlságosan merev álláspont ide vezet. Helyesen csak akkor járunk el, ha a mai élet számára megkeressük és meg is valósítjuk a megfelelő életkeretet a régi környezetben is. Ez az eljárás biztosíthatja egyedül a régi együttes tartós fennmaradását. A »nem hozzájárulni« elv a műemléki együttesre halálos, mert végsőkéig tart fenn egy olyan ellentmondást, mely ezután a lehetetlen körülmények közé kényszerítettek teljes elfordulásával végződhetik. Nem kívánható meg ma már senkitől, hogy egészségtelen, levegőtlen, nedves, világítatlan lakásokban lakják. A műemléki együttes tartós fennmaradását tehát azok szolgálják, akik megkeresik: melyek azok a módok,

amelyek a régi épületben is lehetővé teszik a korszerű igények kielégítését. Itt érkezünk el az elkerülhetetlen építészeti beavatkozáshoz. A zsúfoltságot, levegőtleniséget ugyanis csak a sűrű beépítés lazításával, a fölös számú udvari szárnyak lebontásával lehet elérni. A nedvesség ellen különféle szigeteléssel, a jobb világítás miatt lakás- és műhely-, ill. raktár-cserékkel, átcsoportosításokkal lehet védekezni. Közben mód van az épületek esetleges régebbi részeinek feltárására, bemutatására, itt-ott, főként a századfordulóban végzett elrontó átalakítások megszüntetésére, a műemlék eredeti állapotának visszaállítására.

Mindez szükségképpen építészeti beavatkozással jár, mely abból a megfontolásból indul ki: éppen a műemlékegyüttes féltő és előrelátó gondossága kívánja tőlünk azt, hogy a műemlékeket a mai élet számára alkalmassá tegyük, és közben felhasználjuk mindazokat a tudományos és művészi módokat, amelyeket a korszerű műemlékvédelem ma nyújtani képes. Ezzel a munkájával mód kínálkozik arra is, hogy a városban eddig vakolat alatt lappangó, rejtett történeti értékeit felfedjük, és történeti-művészi értékét fokozzuk.

Az építészről, aki ilyenkor beavatkozik, mindenesetre ma már sokkal többet várunk, mint azelőtt. Ma már nem elég a lelkesedés egyedül. Azt várjuk tőle, hogy a város együttesével, keletkezése körülményeivel a többi városrészekkel való összefüggéseivel elmélyülten foglalkozzék, ismerje az összes régi korok társadalmainak művészeti, technikai alkotó módszereit és jegyeit, sőt ezeken túlmenően a helyi sajátosságokat is. Legyen a mai követelményeknek kitűnő ismeretében, és rendelkezze művészi érzéssel ahhoz, hogy az elmondott vezető szempontokat javaslata során helyesen érvényesíthesse. Az így készített javaslata – mely a város műemléki együttesében beavatkozást jelent – legyen harmóniában a város esztétikai, történeti és gazdasági vonatkozásaival.

Természetes, hogy az építész terve készítésekor eklektikusan jár el. Nem indulhat ki abból, hogy a meglévő állapot a legjobb, amely semmiféle változtatást nem tűr. Meg kell keresnie, ki kell *válogatnia*: melyek a szép utcai homlokzatok, melyek a szerénységük mellett is igazak, amelyek egymással különböző stílusok esetén is harmónikus sorozatot alkotnak, és melyek azok, amelyek e harmóniát felbontják?

313 Melyek azok az egészségtelen, rozoga udvari szárnyak, amelyek bontásával a belváros lakói több levegőhöz juthatnak? Melyek viszont azok a jelentős egységű udvarok, melyeknek elvesztése az együttes építészeti értékét csökkentené, tehát fenntartásuk kívánatos. A tervezőtől várjuk annak a mérlegelését, hogy mit tart a történeti-esztétikai értéktöbblet városképi elérésére bemutatandónak, kiemelkedőnek, és viszont miben látja ezek megjelenítésének akadályát.

Már Sopron városképi és műemléki vizsgálata idején – melyet Csatkai Endre és Füredi Oszkár 1951/52-ben végeztek – ilyen szempontokból néztük a belvárost, és e szemléletnek a vizsgálatban hangot is adtunk. Szervesen fejlesztette szerintünk tovább e gondolatokat Riedlmayer Gyula építész, akinek a budai várban végzett műemléki munkái és a szóbanforgó soproni tervei is bizonyítékai annak, hogy kellő érzékkel és gyakorlattal rendelkezik az összetett építőművészeti feladat megoldásához.

Csemegi József véleményével egyetértésben szerény véleményem az, hogy az Előkapura vonatkozó terv helyes, nemcsak az Előkapu egykori alaprajzi helyzetének bemutatásával és az átjáró megoldásával, de az egykori kerek védőmű maradványait övező avult üzletek bontásával együtt. Elképzelhetetlen műemléki szempontból az, hogy ezeket az ócska üzletszkevényeket ma újrakészítsük eredeti formájukat, a hevenyészett kivitel kínosan leutánozva, és ezzel »régi-festői« környezetet biztosítsunk itt, aminek régisége 30/40 év. A festőiséget az ide helyezendő leereszthető vászonföltetőkkel, színes vászonernyőkkel is meg lehet tartani, és ezzel a Várkerület piaci-üzleti jellegében vélt hiányt ki lehet tölteni azok számára, kik igénylik. A terv nyomán várható új kép történeti értéke és az Előkapu alaprajzával kiegészülő együttese

élménykeltő hatást ad az eddig nehezen elképzelhető városkapuról, ahogyan az még a 17. században is állott, az említett üzletszekrényeknél mindenesetre történelmibb időkben és tömeggel, és talán festőibben is.

Ami a másik tervet illeti – a Lenin körút más szakaszainak helyreállítására – azzal is egyetértek. Helyes az, hogy az tervezet bizonyos foghíjak megszüntetését javasolja, és olyan kiemelkedő tömegeknél a tetőszék átalakítása, esetleg egy emelet lebontásának előirányozása, melyek révén egységesebb keretet kap ez a széles körút, mely Sopron belvárosát övezi, és evvel a város méltóbb üzleti útvonalhoz jut, melynek egysége megszünteti azt a zavart, mely a kapitalizmus korszakának üzleti versenyében keletkezvén, többi városainkban is legtöbb kárt okozott, az eddig az ideig egységes régi képet felborítván. E tényt különösen bántónak érezzük Sopron máshol oly nyugodt, harmonikus városképei közepette.

Lehet, hogy a Csemegi által becsesnek tartott üzletszekrények némelyikének fenntartására a Lenin körúton a tervező vállalkozni fog a részletes tervek megvalósítása során, az is valószínű, hogy homlokzatainak egyike-másika a beépítési program változásával, ill. alakulásával együtt módosul. Ezek részletes bírálata nem lehet cél itt, de nem is döntő, mert az épületek főtömegei és nyílásritmusuk a legfontosabbak az egész kép harmóniájának egysége szempontjából.

A tervhez szükséges – már említett – mérlegelés bizonyos értékítélet nélkül elképzelhetetlen. Ebben az értékítéletben segítségül fognak jönni a korszerű műemlékvédelem hazai és külföldi példái: az, hogy a régi részeket tudományosan föltárjuk, a zsúfolt részeket fellazítjuk, a foghíjakat megszüntetjük, kis, látszólag jelentékteleneknek tűnő részletekre is súlyt helyezünk (lámpák, utcaburkolat, padlásablakok, kéményfejek stb.), a szebb városkép elérésére. A meglévő környezethez alkalmazkodó új épületeknél természetesen nem fogjuk sem a szomszédos, sem más régi ház formáit ismételni (archaizálás), hanem nyugodt nyílásritmusban mai homlokzatot építünk.

Fentiek előrebocsátása mellett fontosnak tartjuk, hogy a tervvel kapcsolatos értékítélet egyéni maradjon. Sokféle mérlegelés lehetséges ugyanis, és sokféle javaslat, de ha azokat *mind* megvalósítani kívánnánk, vagy mindegyikből valamit, akkor a tervet – még a legtetszősebb részletek összeválogatása után is – olyan kompromisszumos megoldássá silányítanánk, mint ahogyan az fővárosunkban az 1920–1945 közötti években történt. Óvakodjunk a tervek sterilizálásától, mely sok szakáccsal addig főzné azokat, míg eredeti ízük, zamatuk nyoma is elillan belőlük.

Gerő László

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 20. Hozzászólások a Lenin körút és Előkapu rendezési tervéhez. / II.

314II.

A szóbanforgó terv csak az első részlete volt a Sopron műemlék útvonalaira vonatkozó homlokzatrendezési terveknek. Azóta a „Városterv”, ill. Riedlmayer Gyula elkészítette az egész Lenin körút, valamint a Széchenyi tér, Hátsókapu és a Szt. György utca keleti oldalának hasonló terveit is. Ezeknek a terveknek jelentősége abban rejlik, hogy egységes irányelveket adnak meg az épületek felújításánál, valamint az üzleti portálok helyreállításánál. A tervek lépésről-lépésre való következetes szem előtt tartása már eddig is figyelemre méltó eredményekre vezetett és biztosítja, hogy Sopron belső körútja hazánk egyik legjelentősebb műemlékútvonala lesz.

Az Előkapu és a Lenin körút között Wälder József az 1905-ben készített szabályozási tervben új utca

megnyitását tervezte a Lenin körút 16. sz. épület lebontása árán.

Szerencsére a terv nem valósult meg. Az 1939. évi városfejlesztési terv elveti a Wälder-féle szabályozási tervet és kimondja, hogy a műemlékszerű belső városmagot meg kell őrizni és az elrejtett, hozzá nem férhető történeti és művészeti emlékeket fel kell tární. Már ez a terv is előírta a várfalak hozzáférhetővé tételét.

A cikk azt írja, hogy az Előkapu környéke rendezésének gondolatát a közlekedési szükséglet vetette fel, és vele egy csapásra megoldhatóvá válik a közönség részéről régóta áhított átjáró.

A történelmi hűség kedvéért azonban még meg kell említeni, hogy az Előkapuhoz a Lenin körút 16. sz. házhoz át vezető átjáró már korábban – a műemlékvédelmi bizottság 1953. szeptember 23-án hozott javaslata alapján – valósult meg. Persze hátra van még az átjáró kikövezése és parkosítása. A műemlékvédelmi bizottság 1955. január 26-án megtartott ülésén Riedlmayer Gyula ismertette fenti rendezési tervét. A Lenin körút homlokzatrendezési tervét – kivéve az Előkapu 11. sz. házhoz épített ún. »bódésor« bontását – egyhangú helyeslés fogadta, csupán azt állapította meg a bizottság, hogy a meginduló felújítási munkáknak nem szabad a homlokzatok helyreállítására szorítkoznia, hanem a legelső feladat az életveszélyek kiküszöbölése és a lakások korszerűsítése. A bódésor lebontása ügyében a vélemények eltérőek voltak. A bizottság műtörténész és művész tagjai, így dr. Csatai Endre, Horváth József, Storno Miksa, Szakál Ernő, Faller Jenő a bódésor megtartása mellett foglaltak állást azzal az indokolással, hogy ezek a legrégebb bódék, amelyeket a 18. század elején a városfalhoz hozzáépítettek, továbbá, hogy figyelembe kell venni a soproniak érzelmi szempontjait és tradícióit is. A bizottság műszaki tagjai, így Boronkai Pál, Hargitai Nándor, Mentés Imre, Tompos Ernő és Winkler Oszkár rámutattak arra, hogy a bódék rendkívül rossz állapotban vannak, a földemeket a házigomba támadta meg. Így felmerül az a kérdés, helyes-e azokat úgy helyreállítani, amilyenek mostan? Ha a régi építészeti stílusban építjük fel őket, a műemlékhamisítás hibájába esünk. Leghelyesebbnek látszik az alternatív megoldásokat kidolgozni. Winkler Oszkár modellek készítését javasolta, Bán Attila az Építészeti Tanács részéről hangoztatta, hogy a Tanács »Sopron műemléki és városképi vizsgálata« során javasolta a bódésor eltüntetését, mert a jelenlegi állapot fenntarthatatlan. A megújítás viszont műemlékhamisítás lenne. Akármilyen építészeti jó megoldást találnának is, nagyon furcsa tömeges belső térkialakítás lenne az eredmény, ami a városképnek nem válna a javára és eggyel szaporítanánk a műemlékhamisítások számát. A bizottság végeredményben a bemutatott terveket elfogadta, kivéve az Előkapu előtti részen lévő bódésor elbontását, amelyre vonatkozóan a bizottság kérte a városi tanács végrehajtó bizottságát, készítsen a 2 lehetséges megoldásra gipszmodelleket. Sajnos, a végrehajtó bizottság erre nem talált fedezetet.

Csemeginek azzal a véleményével, hogy a 32. sz. földszintes ház oromzatkiépítését az emeletráépítésnél meg kellene tartani, nem értek egyet. Szerintem ez a megoldás közel lenne a műemlékhamisításhoz és emellett zavarná a Riedlmayer javasolta nyugodt városképet. A bódésor kérdésének megnyugtató megoldására a műemlékvédelmi bizottság részéről javasolt gipszmodell elkészítését javaslom.

Boronkai Pál

**1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 20.
Hozzászólások a Lenin körút és Előkapu rendezési tervéhez. / III.**

315 III.

Az Előkapu rendezési tervéhez:

Mind az 1597. évi, mind az 1760 körüli J. G. Trost-féle felvételi rajzokból megállapítható, hogy az Előkapunál volt egy külön felvonóhíddal ellátott előerőd (Barbacan), valamint egy fallal kerített előudvar. Ennek keleti sarkán Trost rajzai szerint lőrészekkel ellátott félkörű rondella van feltüntetve, minden épülettel való kapcsolat nélkül, tehát ez a szabadon álló fal magassága nem lehetett nagy. Ugyanezen rajz szerint a rondella külső falsíkjához és »g« betűvel jelölve támaszkodik »der buch laden«, vagyis Schrabbs Gottlieb, utóbb Jentsch András könyvesboltja, és közvetlen melléje sorakozik hamarosan a többi bódé, melyek 1779-ben már mind léteznek. (Lásd Thirring G. »Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig« a 35–36 oldalon.) Az Előkapu 13. számú ház, ugyanott (de a 2. oldalon) csak 1784 óta szerepel, tehát a bódék mind a mögöttük lévő ház építése *előtti* időből származnak. Így ezek a bódék adták a régebbi utcaképet és nem a mögöttük álló ház, mely nagyon jól beleilleszkedett az adott viszonyokba, és sem a földszinten, sem az első emeleten, eltekintve két kisebb nyílástól, melyek valószínűleg régi lőrészek nyomai, albaknyílással erre az oldalra nem bírt soha. Tekintetbe kellett tehát venni az építetőnek a csak néhány négyszögöl területtel rendelkező, és már meglévő különálló birtoktestekre épült bódékat.

Éppen a Soproni Szemle 1956. 2. szám 162. és 163. oldalán közölt ábrák összehasonlításából azt látom, hogy mennyire káros lenne a bódékat eltávolítani. A félköralakú rondellából felnőtt vastag, csupasz félhenger, mely építése óta soha nem volt ily tolakodóan látható, valamint a melléje csatlakozó sivár falfelület szinte agyonnyomják a finomvonalú művészi Várostartornyot. Térbővítés (teresedés) itt teljesen felesleges, és különös, hogy ott, ahol a bombázások révén keletkezett tér, vagyis a Szent György utca és Új utca torkolatában, annak újbóli beépítése van tervezve. A kis üzletbódék kiképzése már természetszerűleg olyan, hogy nem az ajtó- vagy kirakatkeretek és cégtáblák révén hatnak, és nem is ezekben van a bódék fölötté fontos utcafépí jelentősége, hanem kizárólag tömeghatásukban, különösen a nagyon is szembetűnő, erősen tagolt tetővonallal. Szerintem éppen e bontás elleni állásfoglalás hathatós alátámasztását szolgálja az előttünk fekvő terv, hisz egy régi, jellegzetes, az élet évszázados fejlődését illusztráló igen jó hatású, festőies utcafépítől fosztaná meg Sopront, megváltoztatása teljesen felesleges és nagyon sajnálatos lenne.

A Lenin körút 34. számú ház második emeletének lebontását és a szomszédos 32. számú üzletbódének evvel egy magasságra való felhúzását jónak tartom azzal, hogy a padlástér ne képeztesse ki felfalazással és benne köralakú vagy másformájú nyílásokkal, hanem közvetlen az ablakok fölötti főpárkányra kerüljön a fődélszék, talán kissé meredekebb tetőhajtással, természetesen régi alakú tetőablakokkal. A Lenin körút 28. számú üzletbódé lebontását indokoltnak látom, azonban úgy, hogy a szomszédos 26. számú házzal azonos párkánymagasságot kapjon, de *külsőleg kifejezést nyerjen az is* (más ablakkeret, más színezés, más vakolás, vagy egyéb módon), hogy eredetileg két különálló épület volt, s így *láthatólag* megmaradjon az apró bódételek nyoma az utókorra is. Ugyanezt ajánlanám különben a 32-es bódételek és egyéb hasonló összevonások esetében is.

Storno Miksa

**1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 20.
Hozzászólások a Lenin körút és Előkapu rendezési tervéhez. / IV.**

IV.

Nézetem szerint az Előkapunál lévő boltocskák eltüntetése Riedelmayer Gyula terve szerint nagy veszteséget jelentene a városkép dolgában. Nincs soproni festő, aki ne örökítette volna meg a jellegzetes

házcsoportot háttérben a Tűztoronnyal. Kétségtelen, hogy ha nem volna jellegzetes és ecset alá kívánczó részlete városunknak, nem kedvelnék annyira művészeink. Maga a Soproni Szemle szerkesztő bizottsága sem választott más soproni részletet borítólapja számára, mint éppen ezt. A nemrégiben elhunyt Ágoston Ernő számos alkalommal vissza-visszatért erre a motívumra, valahányszor könyvek címlapját kellett elkészíteni, sőt néhány éve a soproni műbarátok számára is fába metszette. Szinte olyan véteknak tűnik fel e részlet kíméletlen elpusztítása, mintha a Tűztoronyra fenné valaki a fogát.

316De ha a történelmi fejlődést nézzük, akkor is ragaszkodnunk kell e házikók fenntartásához. A hajdani Várkerület belső övezete úgy keletkezett, hogy a várfalon kívül eső várárok mentén állították fel a helyi kereskedők és iparosok bódéikat, a helyért a városnak némi bért fizettek; hogy mekkorák voltak ezek a bódék, arról éppen a most szóbanforgó házikók adnak fogalmat, mert nagyjából a régi elrendezés szerint állnak ma is. Közvetlenül a kiszögellő kerek bástya mellett álltak, és a számadáskönyvben a bérek fizetésénél külön csoportban sorolták fel a tulajdonosokat (von der Rundeln bey den vordern Thor). A helypénzt fizető iparosok és kereskedők felsorolása 1691-ig pontosan névszerint történt, 1690-ről hiányzik a számadáskönyv, 1689-től visszamenőleg 1676-ig, a nagy tűzvészig sommásan adja a számadáskönyv a fizetett összegeket. Korábbi időkre nem nyúltam még vissza, de feltehető, hogy a bódék még jóval korábban is megvoltak. Thirring Gusztáv a soproni háztulajdonosokról írt nagy munkájában e házaknál korábbi telekkönyvek híján csak 1779-ig tudott visszamenni, a számadáskönyvek nyomán azonban 1692-ig eljuthatunk. A legszűkebb boltocskában (nemrégén órásbolt volt) a Tűztorony irányában 1698-tól kezdve a Schrapcs könyvkötő család árusította a könyveket, megelőzően Michel Zakariás, aki a városnak madártávlati képét is megrajzolta és rézbe vésette. A következő kis boltocskában, ahol nemrégiben paprikát árultak, valaha édesebb portéka is került eladásra; legelsőnek a Lassgallner kereskedő család nevét sikerült kihálaszni, majd 1721-től az Ulrich, 1746-tól a Wilfing név kerül elő, 1779-ben a mézeskalácsos Angermayer család veti ott meg a lábát (a továbbiakat lásd Thirringnél). A nagyobbacska (volt Schiller) bolt helyén a XVIII. század második feléig két házikó is állt, itt az Eschenhorn, Schreyner nevek kerültek elő, 1754-ben a Schiller-család kezdi meg a birtoklást hosszú évtizedekre. A következő két kis boltocskában főleg lisztet árultak molnárajaink. Az innensőben eredetileg Müller paplanos kínálta portékáit megvételre, 1698-tól fogva a Hartmann, Janoch, Schäffer családok, 1774-től fogva Tschurl molnár nevét olvashatjuk, az utolsó, Klier ékszerész hajdani boltocskájában a legkorábbi tulajdonos Steiner bádogos volt, később vaskereskedő, 1729-től a Kund családé, 1751-től a különböző neveken (Krailingner stb.) szereplő Greilinger molnárcsaládé.

A terv el akarja tüntetni a további házak közé beágyazott kis házikókat, po. a 32-es számot is; annak is ugyanaz a fejlődése mint a többieké, és szintén 1692-ig ismeretesek tulajdonosai.

Riedelmayer tervének egyébként ama részeit, amelyek a mára átörökített épületeket nem érintik, így a várkapu, felvonóhid helyének megjelölését, szívesen fogadom.

Csatkai Endre

**1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 20.
Hozzászólások a Lenin körút és Előkapu rendezési tervéhez. / V.**

V.

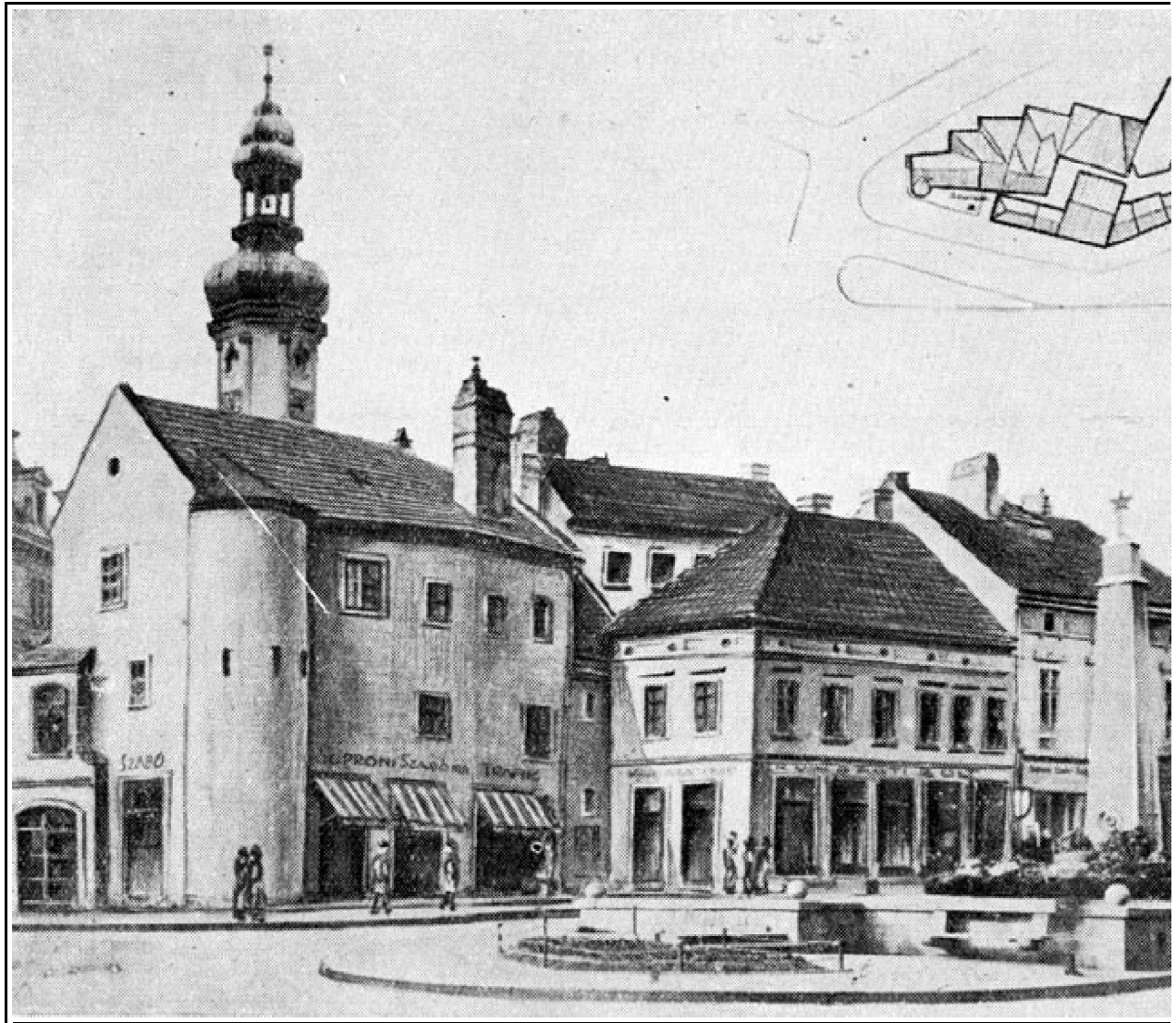
Mint az Előkapu környék és Lenin körút északi szakaszának rendezését tervező építész, szeretnék röviden válaszolni, nemcsak a Csemegi József ismertetésében felvetett kérdésekre, hanem a terv elkészülte óta

tudomásomra jutott soproni elismerésekre és kifogásokra is.

Elöljáróban ismertetnem kell a tervezés során legfontosabbnak tartott alapelveket. Műemléki környezet városrendezési terveinél elsősorban három tényező fontosságát kell számbavenni: helytörténeti értékelés, műemléki értékelés, városképi-esztétikai értéktöbblet vagy csökkenés a javasolt rendezés eredményeként. E három speciális szemponton kívül természetesen gondoskodni kell a nem műemléki területen is érvényes egyéb előírások és szabályok figyelembevételéről is (gazdaságosság, üzemeltetés, forgalom stb.). A végleges álláspont azonban csak a három alapvető szempont alapos és részletes tanulmányozása, egymással való összehasonlítása és értékelése határozható meg s a terveknek az így leszűrt álláspontot kell rögzítenie.

Vizsgáljuk ezek szerint a szempontok szerint először az Előkapu környékének kialakítására készített javaslatot, illetve annak vitatott részeit. Az átjáró környezetének kialakítását, a várostorony előtti erődfal rendszer esetleges fellelhető maradványainak tervezett bemutatását általában helyesnek tartják mind a szakemberek, [317](#) mind a városukat szerető soproniak. Komoly vita alakult ki azonban az Előkapu 11. sz. műemléképületre ragasztott bódésor (Lenin körút 36–42.) javasolt lebontásának kérdésében.

A soproniak egy részének véleménye szerint a bódésorozat – mai düledező mivoltában is – a városképnek igen jelentős része, hozzátartozik a város romantikájához és elbontása mindenképpen veszteség lenne. Az ún. Karner-ház második emeletének lebontását és a mellette lévő földszintes üzletház egyemeletesre való kiépítését ők is helyeslik. A bevezetőben említett három alapvető szempont beható mérlegelése után – műemléki szakemberek bevonásával és a Műemléki Főhatóság jóváhagyásával – javaslatom a bódésor lebontása. Kétségtelen, hogy az omladozó bódésor mai állapotában romantikus megjelenésű, ez a romantika azonban nem tartható fenn. Amennyiben a bódék fenntartásáról gondoskodni akarnánk, úgyszólván mindegyiket le kellene bontani és újra építeni a meglévő fényképek és adatok alapján. Az újjáépített bódék pedig – rendbeszedett tetőzetükkel, újjávarázsolt kirakatszekrényükkel, hullámbádog redőnyeikkel aligha nyújtják azt a hatást, amit mai állapotukban szeretnek rajtuk. Emellett az így nyert kép erősen hamisítás jellegű lenne. Sopron történetében – és általában a magyar építészet történetében – szokatlan és egyedülálló eset lenne értéktelen, düledező bódékat elsőrangú műemlékként óvni és újjáépíteni, – újjáhamisítani.

Ridelmayer Gyula módosított tervezete

Helytörténeti szempontból vizsgálva a kérdést ugyancsak nemleges álláspontra kell helyezkednünk. Kétségtelen, hogy a korai barokk korban az előkapui erődfalakhoz már hozzáépítettek vászon-, deszkasátrakat és később téglabódékat, erről levéltári adatok is vannak. Ez a helytörténeti érdekesség mégsem jelentheti azt, hogy itt [318](#)sérthetetlen területen járunk, hiszen a Lenin körút belváros felőli zárt sorú beépítése ilyen bódésorok összevonásából, telekkapcsolásokból alakult ki, kisebb részben a XVIII., nagyobb részben a XIX. században. Az apró telekosztások megőrzésének véleményem szerint nem itt van a helye, hanem az Előkaputól nem messze lévő Lenin körút 58. és 64. sz. telkeknél, ahol a 160 cm és 320 cm széles homlokzati vonalú telkek helytörténetileg érdekes és ritka példája a városképbe illeszthető módon bemutatható.

Az Előkapunál a műemléki és városképi szempontok véleményem szerint a bódésor elbontását indokolják. Az Előkapu 11. sz. épület északkeleti sarkán álló kerek toronyszerű építmény Trost XVIII. századi és id.

Storno Ferenc 1861. évi helyszínrajza szerint az Előkapu-erődrendszer sarokbástyájának felhasználásával épült. Az elbontott városfal-kapu szárkövének indítása az épület délkeleti sarkánál még ma is látható. Ha a helytörténeti szempontokat tekintjük elsődleges fontosságúnak, akkor is indokoltabb a középkori erődfalak bemutatását helyezni előtérbe a múlt század utolsó éveiben készült bódékkal szemben. (Az ismertetéssel együtt megjelent, a tervezett elgondolást ábrázoló retusált fényképnek az Előkapu 11. sz. épületre vonatkozó része azóta már tárgytalan, mert az épület földszintjén a legújabb elképzelések szerint a Lenin körút felé üzletsor kapna helyet. Így a kirakatnyílások és a felettük elhelyezendő színes vászon ellenzők hatásukban a régi sátrak és bódék hangulatát kissé visszaidéznék.)

Csemegi József a Lenin körút 32. és 28. sz. földszintes épületek portáljának elbontását kifogásolja. Javaslatomban csupán elvi álláspontot fejtettem ki, amely szerint a földszintes épületek helyére a szomszédos épületekkel harmonikus főpárkány- és gerincmagasságú egyemeletes épület alakítandó ki. A portálok megtartása vagy elhagyása az épület magasépítési terveit készítő építész részletfeladata lesz. Megtartása véleményem szerint nem lényeges.

Kifogásolja Csemegi József a Lenin körút 37. sz. épületére javasolt emeletráépítést. Helyette a szomszédos Ikvahíd u. 1. sz. épületről kívánná inkább a második emelet lebontását. Számbavéve Sopron várható lakástermelését, úgy vélem, helyesebb minél több emeletráépítést és minél kevesebb emeletbontást s ezzel kapcsolatban lakásmegszüntetést javasolni. Ez nemcsak gazdaságosabbnak, hanem reálisabbnak is látszik. Az épületek homlokzatára vonatkozólag a javaslatához tartozó műleírás bevezető része felhívta a figyelmet arra, hogy a javaslat csupán a sok lehetséges megoldás egyikét adja. A végleges megoldás mind a homlokzatok, mind a kirakatportálok esetében részletes, elmélyedő tervezői munka eredménye kell legyen, ezt majd a részletekkel foglalkozó építésznek kell megoldania.

Hogy egy javaslatnak melyek a jó és melyek az elvetendő részei, legtárgyilagosabban akkor lehet lemérni, ha azok megvalósulnak, és a használatban alakul ki a következő nemzedék bírálata. Utódainknak szemléletét már nem fogják befolyásolni a megszokott, talán néha – indokolatlanul – kedvesnek tartott, valójában bántó városképek.

Riedlmayer Gyula

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 21. Soproni krónikáinkról.

21. Soproni krónikáinkról.

Csatkai Endre egy 1926-ban megjelent közlésében 32 soproni krónikáról adott hírt.¹⁽²⁶⁹⁾ Ezt követően a Soproni Szemle 1937–1944-ig a már addig megjelent 2 publikáció mellé újabb 3 forrásértékű soproni krónikát és egy fontos soproni naplót adott ki.²⁽²⁷⁰⁾ Köszönet és hála illeti meg azokat a gyűjtőket és közgyűjteményeket, melyek a soproni krónikák egy részét napjainkig gondosan megőrizték. Elszomorító azonban, hogy több magánkézben volt krónikának ma már legfeljebb a címét ismerjük csak.

Addig is, amíg a szövegkiadások további folytatására gondolhatunk, számba kell vennünk a meglévő krónikákat. Erre a soproni krónikák eddigi sorsa is int. Több soproni krónikánk is csak a tudós Gamauf Teofil másolatában maradt fenn, azonban ezek a másolatok is elkerültek Sopronból. Thier László bibliográfus és műgyűjtő mutatta meg nekem Gantner Antal kézírásos feljelentésvázlatát. Ebben Gantner

azért ³¹⁹tett panaszt, mert a háborús események folyamán a Kaszinóban tárolt gyűjteményéből egyebek mellett több értékes, kiadatlan soproni krónika is eltűnt.

A soproni krónikák megőrzésére nemcsak kisebb-nagyobb forrásértékük, hanem a soproni ember hagyomány-tisztelete is kötelez minket. Ez a következő feladatokat állítja eléink:

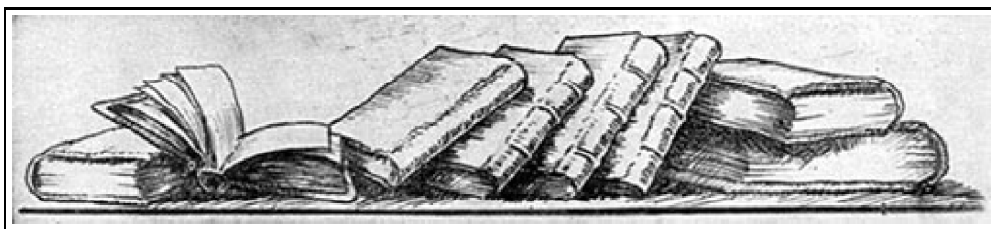
1. Össze kell gyűjteni a ma is meglévő krónikák pontos jegyzékét és lelőhelyét.
2. Azokról a krónikákról, amelyeket nem közgyűjteményben őriznek, fényképmásolatokat kell készíteni.
3. Az így összegyűjtött szövegeket a tudományos szövegekölés elvei alapján kiadásra kell előkészíteni.

Segítsen ebben a szép munkában a soproni helytörténet minden igaz barátja. Értelítsék a Soproni Szemle szerkesztőségét, ha lappangó vagy esetleg ismeretlen krónikáról hallanak, illetve valamit tudnak.

Kovács József

Fertőd (Süttör) Paúr-síremlék
(Csatkai Endre felvétele. 1934)

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Jávorka Sándor: *Kitaibel Pál*
Akadémiai Kiadó, Bp. 1957. 213. o. + 41 kép.

Jávorka Sándor: *Kitaibel Pál*
Akadémiai Kiadó, Bp. 1957. 213. o. + 41 kép.

A felejthetetlen emlékeztető flórakutató és sokoldalú természettudós hazánkfia, a Sopron megyei Nagymartonban (ma Mattersburg) 200 esztendővel ezelőtt született Kitaibel Pál életének és munkásságának kritikai értékelése ez a könyv. Belőle nemcsak a botanikus szakember és a természettudományt kedvelő nagyközönség okul, hanem mindenki, aki a Kárpátoktól övezett medence messze Európába kisugárzó kultúrhatása iránt fogékony. A Kiadó által rendkívül gondosan kiállított mű lapjairól meglevenedik az egész kor, melyben a »magyar Linné« élt és működött (1757– 1817), az elődök és a kortársak, s az a nagyszabású életpálya, amely Kitaibel Pált máig is nemcsak a hazai botanika, de az egész magyar kultúrhistoria egyik legkimagaslóbb alakjává avatják.

A Kitaibel pályafutásával foglalkozó fejezet nem csupán az életrajzi adatok gazdag tárháza, hanem jellemkép egy egyenes, nyíltszívű, szerény, szorgalmas és sokoldalúan képzett lángész arcképe. Ha hiteles képmása nem is maradt fenn (1829. és 1863-ban megjelent arcképei állítólag nem hitelesek!), az avatott tollú, tudós szerző Kitaibel cselekedeteiből, megnyilatkozásaiból, eddig közöletlen leveleiből, kortársak vallomásaiból minden képmásnál maradandóbb emléket állít nagy elődjének. Szinte úgy érezzük a következő fejezetek, amelyek Kitaibel életművét megalapozó felfedező útjairól (III. fej.), nagy művéről, az *Icones Plantarum Rariorum*-ról (IV. fej.), herbáriumáról (VI. fej.), a botanikán kívüli más tudományágakban elért eredményeiről (VII. fej.) és a kortársiakról (VIII. fej.) szólnak, mind ennek az igaz képmásnak megrajzolását segítik elő.

Túl szerénynek kell tartanunk Jávorka Sándor professzornak azt a megállapítását, hogy »újabb szempontok, kritikai méltatás, az akkori közállapotok vázolója, a Kitaibel herbáriumában és naplóiban található érdekesebb megjegyzések és néhány újabban előkerült Kitaibel-dokumentum azok, amelyekkel Kitaibel működésének és korának jellemzéséhez e munkában hozzájárulhat. A könyv ennél sokkal több. Betetőzése mindannak, amit Kitaibelről eddig írtak. Ahogyan a Kitaibel Pál által megkezdett magyar flórakutatás közel két évszázadát is Jávorka Sándor koronázta meg a Magyar Flórával (1925), ugyanúgy a Kitaibelről szóló irodalom legteljesebb és legszebb termését is Jávorka Sándor tette le a magyar szak- és olvasó-közönség ünnepi asztalára. S vajon található volna-e Kitaibel méltóbb krónikást? Jávorka Sándor rokonlélek, ki nemcsak nagy évfordulókon, de a munkás hétköznapiokon is ápolta a vitathatatlanul magyar géniusz haladó hagyományait. Tollából jelenik meg 10 éven át (1926–1936) 477 oldalon Kitaibel virágosnövényeinek, majd később harasztjainak feldolgozása. 1935-ben az *Iconographia Flóra Hungarica* nagyszabású munkáját is Kitaibel emlékének szenteli, s neki köszönhetjük a *Nomenclator Kitaibelianus*-t,

amely függetlenségként szakközönségünk számára tartalmazza Kitaibel növényeinek végső megfejtését. A munka tudományos értékét növeli, hogy Tokody László múzeumigazgató közreadja a Kitaibel által gyűjtött ásványok és kőzetek jegyzékét. Szomorú 321sors, magyar bánat, hogy miként egykor Kitaibel sírja elveszett, ásványgyűjteménye is 1956. októberében tűz martalékává vált. Így Tokody összeállítása az egyetlen abból a Kitaibel hagyatékból, amely a Magyar Nemzeti Múzeum Ásvány- és Kőzettárának osztályrésze volt.

Amikor a német nyelvű összefoglalóval is ellátott, és elsősorban az osztrák kollégák érdeklődését joggal felkeltő munkát elolvastuk, egyik méltatójának gondolata jutott eszünkbe: »Nevét, ha Angliában születik, bizonyára a Föld felfedezői között olvassánk, mert azonban a sors Magyarországot jelölte ki tanyájául, hazánk természetvilágának lett annál megbecsülendőbb felfedezője«.

Csapody István

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Lajtha László: Sopronmegyei virrasztó énekek. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1956. 623 lap.

Lajtha László: Sopronmegyei virrasztó énekek. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1956. 623 lap.

A »Népzenei monográfiák« sorozat negyedik köteteként a Zeneműkiadó 1956-ban megjelentette Lajtha László Sopronmegyei virrasztó énekek c. munkáját. A terjedelmes mű a Sopron megyei népzenei kutatások során összegyűjtött halotti virrasztó énekeket rendszerezi és bocsátja a nyilvánosság elé. Azt mondhatjuk, hogy az utolsó órában került a sor a gyűjtésre; akik még ismerik, éneklék ezeket a dallamokat, holnap talán már elhaltak.

A kötetet hosszabb előszó vezeti be, amelyben a szerző behatóan foglalkozik a virrasztás szokásának kialakulásával, részleteivel. A természeti népek hitvilágának két alappilére ismerhető fel e népszokás mélyeiben: egyrészt a jó, segítő, valamint a gonosz, ártó szellemekben való hit, másrészt a túlvilági életbe vetett bizalom. Valószínű, hogy még a kereszténység előtti időnek ősi hagyománya maradt ránk a halotti virrasztás szokásában. Az egyes községek, tájak virrasztó szokásainak imertetése színes képet vetít az olvasó elé a falu népének régen olyan sokat jelentő és érdekes szokásáról. Számos példát idéz a szerző a különböző községekből: Mihályiban, Fertőszentmiklóson, po. a virrasztást éjfélig az asszonyok tartották, éjfél után hajnalig a férfiak; Pinnyén, Sarródon, Nagylózson, Gyórón férfiember vagy egyáltalán nem járt virrasztóba, vagy csak igen ritkán, akkor is inkább csak, ha a gyászoló család tagja volt. Ezzel szemben Röjtökmuzsajon, Sopronhorpácson, Fertőhomokon, Hidegségen férfiak és nők vegyesen virrasztottak hajnalig: mind megannyi színes változata a népszokásnak.

Bővebben foglalkozik még az előszó az előénekes szerepével. Szinte hierarchikus rang volt régente a faluban. Nála van a legtöbb énekeskönyv, írott szövegfüzet, amelyeket még elődjétől örökölt. A gyűjtés fontos részét képezte ezeknek felkutatása, anyaguk feldolgozása. A leggyakrabban Illyés István 1693-ban megjelent, 1868-ban és 1874-ben újból kiadott példányai kerültek elő, a talált dallamok tehát több évszázad anyagát ölelik fel.

A kort és a származást illetően a dallamok sokfélék. A gregorián világából jövő recitáló zoltárdallamoktól a XVI. század históriás énekein át a múlt század népies műdaljellegű és az utolsó évtizedek divatos

dallamaiig mindenből találunk példákat. A kötet nem lép fel azzal az igénnyel, hogy az anyagot teljesen kimerítette és az egyes dallamok kapcsolatait maradéktalanul feltárta, ehhez nem lett volna elég a három év munkája. A dolog természeténél fogva azonban a teljesen kimerítő kutatás sem változtathatná meg lényegesen a most közreadott eredményeket. A bemutatott dallamok teljes kielégítő képet adnak a megye virrasztó énekeiről.

A 262 közölt dallam elrendezése a szöveg szerint történt. A szótagszám szerint való beosztáson belül 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 szótagos sorok, valamint recitáló és egyéb nem virrasztó jellegű, de halotti virrasztás alkalmával énekelt dallamok még külön csoportosulnak a sorok szerint azonos dallamok (háromsoros nyolcasok, négy soros nyolcasok, vegyes nyolcasok, háromsoros tizesek, négy soros tizesek, vegyes tizes sorok stb.). A világosan tagolt elrendezést szerencsésen egészíti ki a nagyobb dallamcsoportok esetében a dallamnak régi, énekeskönyvekben (Illyés, Maróthi, Bozóky, stb.) közölt ősalakja és a gyűjtött dallamváltozat partitúra-alakban történő [322](#) közzéte. Gondos munkával gyűjtötte össze a szerző az egyes dallamok szöveg- és dallamvariánsait. Ezeket a kötet a megfelelő dallamok, illetőleg szövegek után közli. A kottapéldák után a részletes zenei jegyzet következik. Áttekinthető táblázatok csoportosítják az azonos ritmusú dallamokat a lelőhely megjelölésével, ugyanígy a kadencia (főzárlat), valamint a sorok szerint is. A szoroson vett zenei részt a dallam sorrendjében vett részletes zenei jegyzetek zárják le. Ezeket a szerző munkatársa, Tóth Margit írta. Az egyes dallamok rokoni kapcsolatainak, dallam- és ritmusbeli jellegzetességeinek közzéte nagy segítséget nyújt a további kutató munka számára.

Ezek után bő szövegjegyzet következik Erdélyi Zsuzsa tollából. A szövegkutatás elsőrendű fontosságának felismerése csakhamar kitűnt a gyűjtés során. A régi énekeskönyvben böngésző énekes hamar rámutatott egy-egy énekre: »ezt tudom«, míg dallam előéneklésével csak a legritkább esetben lehetett azt az énekes emlékezetében felidézni.

A vándorszöveg és kötött szöveg problematikáját közelebbről is megvilágítja a szövegjegyzet. Nemegyszer azonos szótagszámú és strófaszerkezetű szövegeket különböző falvakban más és más dallammal énekelték az énekesek. Ez a jelenség arra vall, hogy vagy több régi szöveget ismertek még a századforduló előtti időben, amelyek azonban nem szerepeltek a XVI–XVII. századi vallásos költészetünkben, vagy több XVI–XVII. századból eredő szöveg élt a nép ajkán, amely a fent jelzett időben lassanként kiveszett.

Az említett Illyés-kiadvány mellett más forrásokat is figyelembe vett a gyűjtés. Ezeknek dallam- és szövegértéke nagyrészt messze elmarad az Illyés-anyag mögött. Ezek között az énekesek kézzel írott és nemzedékek által megőrzött szövegfüzeteit kell megemlíteni. A gyűjtőmunka során feldolgozott helységek neve és a dallamokat előadó énekesek életrajzi adatainak ismertetésével zárul a kötet.

Az egyelőre még csekély számú népzenei monográfiák sorozatában ez a munka fontos helyet foglal el. Jelentős azért, mert olyan földrajzi területről ad nagyszabású folklorisztikai képet, amelyről eddig csak kisebb munkák szóltak. De jelentős ezenfelül azért is, mert a sok helyütt már kipusztult, általában pedig kihalóban, vagy romlásban levő népszokás maradványait gyűjti össze. A szerző írja: **»Nem tiszta népzene, paraszt-zene talál az olvasó ebben a könyvben. Ha azt mondom: folklorizálódott zene-történelem, úgy érzem, néha azt is mondhatnám, hogy zene-történelemmé vált folklore«.** Mi is úgy érezzük, hogy a kitűnő gyűjtemény minden dallama a nép történelem-alkító erejét, művészet-alkotó talentumát hirdeti.

Schwarz József

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Garas Klára: A magyarországi festészet a 17. században. Bp. Akadémiai Kiadó. 206 p. III. tábla.

Garas Klára: A magyarországi festészet a 17. században. Bp. Akadémiai Kiadó. 206 p. III. tábla.

Garas Klára könyvét a magyar művészettörténeti tudomány nyereségének tartom. Természetszerű kívánság az és nem is újkeletű, hogy legyen már egyszer teljesen átfogó művészettörténetünk, ez azonban csak megbízható részletmunkákon épülhet fel. Az eddigi próbálkozásokban, amelyek a most már egy részében megjelent nagy magyar művészettörténetet megelőzték (Divald, Péter), éppen a Garas Klára tárgyalta kor került ki a legösztvérebbe, sőt az az általános felfogás alakult ki, hogy ahol nincs, ott hiába keresünk. Ez az előlegezett sikertelenség is nyilván sokakat visszatartott tőle, hogy az említett korszakot alaposan feldolgozzák.

Szerzőnk bátran vállalkozott rá, és a latin közmondás szerint segítette is a szerencse, mint bátor vállalkozót. Az eddig jelentkező pár sor vagy fehér folt helyébe új színekkel pompázó fejezetet kapott a művészettörténet. Nagy és számos évet felörlő kutatás eredménye ez, és a szerző kiváló érdeme, hogy ügyesen rátalált a megfelelő forrásra, a kimeríthetetlen anyagra, amely oklevéltárakban, történeti folyóiratainkban lappangott. Az emlékanyag és forrásanyag ügyes összefonása kitűnő módszer, az biztos, hogy nagy fáradtsággal jár, de gyümölcse nemcsak a szerzőnek hozott elismerést, hanem a magyar és egyúttal külföldi szakirodalomnak sok új eredményt, a fiataloknak remélhetően ösztönzést. A felfedezett anyag minősége sokszor természetesen **323**nem megrendítően kiváló, de Garas Klára itt is biztos ítélettel emeli ki, ami fontos és ügyesen magyarázza meg, miért gyengébb ez vagy amaz. Megmagyarázza, hogy miért éppen legjobb művészeink vándoroltak külföldre; sokszor az okfejtés éppen egyszerűségével és igazságával hat.

A soproni kutatást is nagyban érdekelheti a könyv. Városunkon kívül szó esik Boldogasszonyról, Bükről, Fraknóról, Kaboldról, Kismartonról, Lajtaszentgyörgyről, Lorettomról, Stotzingről, Rusztról; környékünk 17. századbeli anyaga tehát eléggé bőségesen szerepel.

Magától értetődik, hogy bár rendkívüli körültekintéssel készült a munka, egyes pontokon még bővítendő az anyag. Itt elsősorban a vallásos egyesületek emlékkönyveire gondolok, amelyeknek lapjait vízfestéses címerek és alakos ábrázolások népesítették be. Alkalmassint kolostorokban és zárdákban készültek a képek. Ilyen könyve volt a kismartoni ágostonrendi apácáknak már a 17. század végén, egyes lapjai ismeretesek is, hasonló volt az odavaló ferenceseknél, lehet, hogy valamivel későbbi; 1698-ból való a soproni jezsuitáké. Valószínű, hogy ez a szokás nem csupán a mi vidékünkre korlátozódott. Bizonyára apácák készítették azokat a kis vízfestéses képecskéket, amelyeket névnapra, vagy más alkalmi megemlékezésésképpen küldtek a főrangúak egymásnak. Szerzőnk a 45. lapon kissé lekicsinylőleg szól ugyan róluk, de magam több szép darabot láttam, közöttük kivált egy szent Orsolya-kép, valószínűleg Esterházy Orsolya arcvonásaival és hátlapján ezzel a felirattal: „kinek kívánok sok-sok Pall napját ernie megh... 1669-ben ottani kiednek kepett... kinek szeretettel szolgáló felesége Groff Esterhas Ursula”. Mikor ezt a darabot 1935 körül a kismartoni Wolf-múzeum magánkézből megszerezte, az Esterházy-család levéltárosa említette, hogy a hercegi levéltárban sok ilyen köszöntő kép ismeretes.

A metszetek közvetítő szerepéről a szerző megemlékszik a 35. lapon, de szívesen vettük volna, ha nemcsak egy tárgykörre szorítkozik, hanem megpróbálja világi festészetre is kibontani a kérdést. Akkor nyilván

rájön a Nádasdy Ferenc kiadta Mausoleum c. képeskönyv nagy szerepére, amely a magyar vezérek és uralkodók elképzelt arcképeit hozza; megtalálja benne a bicsei és kismartoni falfestmények előképét. Aligha hiszem, hogy a Mausoleum lenne a későbbi munka. Így még keltezési időpontot is kaphatunk.

Egynémely kisebb fogyatékoság abból származik, hogy a szerzőnek nem volt módjában minden érintett műemléket személyesen láthatni, és ez természetes is, különösen mivel számos tárgyalt hely nincsen már hazánk területén. Így aztán kénytelen volt a szerző átvenni vitatható adatokat is. Aki azonban csak készített összeített topográfiaát, nagyon jól tudja, mennyi nehézséget okoz az, ha a szerző nem járhatja be az ismertető terület minden zugát. Ha ezt megtehetette volna, akkor alig írja Garas Klára, hogy a soproni jezsuiták templomának, a Dómnak stukkói az 1650-es évekből valók, mert hiszen a rend csak 1674-ben jutott a templom birtokába, és csupán 1676 után kezdett hozzá a templom átalakításához. Ugyanúgy tévedésbe ejtette városunk domonkos kolostorának refektóriumára nézve a forrás. A közlések ugyanis a rend letelepülésének évét még a 17. századra teszik, helyesen, de a mai rendház nem volt az első lakóhely, és a stukkók a 18. század derekán készültek csak (22.127. lap). Úgy rémlik nekem, hogy a lorettomi Peregrinus-kápolna freskói is csak a 18. századból valók és nem a tárgyalt időből, hiszen a szent tisztelete is 1725 után kezdett csak terjedni. A stotzingi történelmi kép, mellékesen szólva eléggé gyatra festmény, ugyan 1683-ból való eseményt ábrázol, de egy 1745-ben lezajlott ünnepről szóló kép párdarabjaként készült, tehát hasonlóan nem kerülhet a könyvben szóba. Ezeket a kis hibákat persze elkerülheti a szerző, ha megadatott volna neki, hogy mindent szemügyre vehet; apró szeplők a nagy művön csupán, amelynek folyamatos és kellemes stílusa szívesen kínálatja magát olvasásra a szakembernek és nagyközönségnek egyaránt. Azt hiszem, a stílus egyhangúsága ellen való küzdelem késztette a szerzőt, hogy ugyanarra a fogalomra egymás mellett szerepeltet idegen és magyar szavat. Ez főleg a kópia-másolat zsáner-életkép szópárokánál tűnik fel ugyanazon a lapon. Sajnos, a magyar művészettörténelmi irodalom már-már kiküszöbölhetetlenül használja a képmás vagy arckép helyett a portrét. Szerzőnknel feltételezhető, [324](#) hogy azért történik, még hozzá elég gyakran, mert szabadulni akar a szöveg egyhangúságától, mégis azt hiszem, hogy jobb lenne, ha e tekintetben is rábízná magát helyes magyaros nyelvérzékére, és ne féltene stílusát a jó magyar életkép, arckép, képmás és másolat esetleg kissé gyakoribb ismétlésétől.

1920 óta, a Hekler-iskola a művészettörténelmi irodalomban szorgalmazta, hogy a külföldi neveknél a keresztnév kerüljön előre. E téren azóta is nagy a zavar, mert po. nem egy idegen származású művész teljesen megmagyarosodott. Mért írunk po. Stephan Dorfmeistert? Ugyanezen a joggal Karl Lotzot is kellene írunk. Szerzőnk is szenved ettől a bizonytalanságtól. Előre írja a vezetéknevet Stadler esetében (31. lap), aki pedig meghonosodott, vagy a magyarországi születésű Kupetzkynél (bár azt hiszem, bátran elhagyhatjuk ennyire ismert és e néven egyedül szereplő művésznél a keresztnévet), viszont magyarosan nevezi nevén a nagyszabeni Stranoviust, és persze helyesen a lőcsei szászokat, bár ki tudja, beszéltek-e egyáltalán magyarul.

A könyv újítást hoz a használhatóság terén, kibővített helymutatót, névmutatót és felette gazdag könyvészetet kapunk. Kevésbé jó a képanyag. Biztos, hogy a fényképezést nehéz feladat várja, amikor elhomályosodott freskót kell felvennie, de tán akadtak volna használhatóbb felvételek, az első képeken jóformán csak fekete foltok jelentkeznek.

Egészben véve Garas Klára könyve kiemelkedő gyarapodása fellendülő művészettörténelmi irodalmunknak. Hogy egypár apró-cseprő hibát felemlítettünk, az csak azért történt, hogy a remélhető második kiadásban ezek a kívánalmak és hibácskák mérlegelésre kerülhessenek.

Csatkai Endre

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Rittsteuer, Josef: Die Klosterratsakten über des Burgenland (Burgenländische Forschungen, Heft 30), Eisenstadt 1955.

Rittsteuer, Josef: Die Klosterratsakten über des Burgenland (Burgenländische Forschungen, Heft 30), Eisenstadt 1955.

Mikor II. Miksa császár, nálunk I. Miksa néven király, végigvizsgáltatta az alsóausztriai kolostorokat, a vizitátorok, azokat erkölcsi és anyagi mélyponton találták. A viszonyok javítására a császár 1568-ban – eleinte főleg világiakból álló – szervezetet állított fel, melynek feladata a kolostorok és plébániák anyagi körülményeinek felülvizsgálata volt; csakhamar azonban a vallási és erkölcsi kérdések is felszínre kerültek. A fraknoi és kismartoni uradalom, mint akkoriban császári birtok, szintén e szervezet hatáskörébe került, amely körülmény gyakran jogi vitákra adott alkalmat a kolostori tanács és a vidék egyházi főhatósága, a győri püspök, illetőleg annak soproni helytartója között. A 16. század vége felé a két említett uradalom lakosságának túlnyomó része, kivéve a nemrégiben betelepült horvátokat, Luther hívei vagy flaciánus volt. A császári földesúr erélyes intézkedésekkel próbálta alattvalóit visszatéríteni, azok pedig makacsul ragaszkodtak vallási meggyőződésükhöz, így különösen a fertőféhéregyházi (Donnerskirchen) flaciánusok, kik tanúvallomás szerint kijelentették, hogy inkább engedelmeskednek a töröknek, mint a császárnak.

Rittsteuer említett munkájában a kolostori tanács Észak-Burgenlandra vonatkozó összes okmányait tartalmi kivonatban közli, mégpedig helységek szerint elrendezve. Az 1580–1620 közötti ellenreformáció minden mozzanata élénk tárul e jelentések, levelek, személyeskedő és árulkodó panasziratok zárt sorából. Az olvasót szinte közvetlen benyomásként érinti a fraknoi, kismartoni és nezsideri járás jobbágyainak mindennapi élete. A közölt oklevélkivonatok Sopronnak nemcsak helytörténeti és művelődéstörténeti kutatóit érdekli, hanem a néprajzos számára is új forrásokat tárnak fel. A soproni környék korábbi történetírói (Payr, Mohl, Csatkai) Wiedemann Theodor: Reformation und Gegenreformation etc. című nagy művének közvetítésével már nem egyszer felhasználták az akták egyes adatait, a teljes kiadással jó alkalom nyílik a fontos kútfő teljes kihasználására.

M. G.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Lieder, Reime und Sprüche der Kinder im Burgenland. Gesammelt und herausgegeben von Adalbert Riedl und Karl M. Klier. Eisenstadt. 1957. 320 p.

325Lieder, Reime und Sprüche der Kinder im Burgenland. Gesammelt und herausgegeben von Adalbert Riedl und Karl M. Klier. Eisenstadt. 1957. 320 p.

Az új gyűjtemény nagy jelentőségű a szakirodalomban. Míg a régebbi gyűjtemények nagyjából csak a Burgenland északi részeit dolgozták fel és kottapéldákat nem hoztak, addig az új kiadvány szerzői tudományos gondossággal rendszerezték és kottapéldákkal hozzák az egész tartomány területéről összegyűjtött anyagot. Nagy erénye a munkának, hogy mellőzött minden olyant, ami már számtalan kiadványban és képes kalendáriumban is megjelent. A közlés világos elrendezése mellett megemlítenő,

hogy bővebb leírások magyarázzák meg az egyes játékok és rigmusok mozzanatait.

Az újonnan gyűjtött gazdag anyag mellett szép számmal találunk példákat a Sopronban, valamint szűkebb környékén az elmúlt 100 év alatt összeszedettekből. Gruber Tóbiás és Bünker Rajnald 1900 előtti gyűjtése mellett Schwarz Frigyes 1913-ban megjelent „Soproni német gyermekdal” c. munkája is felhasználásra került.

Mint minden néprajzi munkára, erre a gyűjteményre is áll az a megállapítás, hogy szinte az utolsó órákban jegyezték fel a gyűjtők a nép ajkáról a dalokat, rigmusokat és játékokat. Munkájukkal nagy szolgálatot tettek a tudománynak és a népnek. A feledéstől megmentik és átadják az új nemzedéknek a pusztulás és romlás fenyegette üde népszokásokat.

Schwarz József

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Káldor Márton–Várnai Péter: Goldmark Károly élete és művészete. Művelt Nép. 1956. 261 lap. Várnai Péter: Goldmark Károly élete képekben. Zeneműkiadó, 1957.

Káldor Márton–Várnai Péter: Goldmark Károly élete és művészete. Művelt Nép. 1956. 261 lap. Várnai Péter: Goldmark Károly élete képekben. Zeneműkiadó, 1957.

Rövid időközben két nagyobb munka is jelent meg tehát Goldmarkról, a jelentős magyar származású zeneszerzőről, mintha a második könyv utolsó képeinek vádját akarná a magyar zenetörténet helyreigazítani, mely kép ti. a magyar Goldmark-irodalom szegényes állagát mutatja be három füzetrel. A két szerző írta Goldmark-életrajz első része »regényes«, ezt Káldor neve jelzi, a könyvnek a Kiadó írta bevezetése ezzel a jelzővel meg is adja neki a menlevelet. Élénk, vonzóan megírt, de apró-cseprő hibák miatt nem volna tanácsos megbízható életrajzszámba venni. Csak egy kis példa: amikor a szerző a bécsi sikerek után a soproni színház zenekarában »cincogó« fiatal művészt alaposan lehordatja hajdani soproni mesterével, Eipeldauer Antallal, akkor ez a muzsikus már rég Soprontól távol élt, ha ugyan élt, tébolyult lélekkel. A 131 lapra terjedő első rész után Várnai Péter a 134–261. lapon részletesen fejtegeti Goldmark korát és kitűnően beleilleszti a mester életművét. A könyvnek ez az igazán értékes része. Különösen jól sikerült az opera fejlődésének tömör és mégis közérthető összefoglalása. A másik könyvecskét Várnai Péter egyedül írta és állította össze. Itt a szöveg csak 41 lapnyi, a könyv többi része a képek gazdag és érdekes sora, amely Goldmarknak a magyarsághoz való viszonyát domborítja ki. Sopront hat kép idézi. Természetszerűleg a helyi irodalomban egyébként meglehetősen kidolgozott soproni éveket a második munka csak futólag említi.

Cs. E.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Dienes András: A legendák Petőfije. Magvető 1957. 279. lap.

Dienes András: A legendák Petőfije. Magvető 1957. 279. lap.

Ez év nyarán jelent meg Dienes András Petőfi emlékeit összegyűjtő munkája a fenti címmel. Nagyon messzemenő gondossággal és fáradságos munkával – bejárva azoknak a helyeknek nagy részét, ahol Petőfi

rövid élete alatt megfordult – gyűjtötte össze az eddig iratlan személyes élmények emlékeit, amelyeket már apáról fiúra átörökítve Petőfi óta a harmadik nemzedék őriz és ápol. A még élő Petőfi-rokonok, az egykori szomszédok, ismerősök, barátok és ellenfelek, katonapajtások, zsellérek és polgárok, jómódú vidéki iparosok, »hétszilvafás« nemesek unokáinak kegyelettel őrzött, elevenen élő emlékeit szólaltatja meg a könyv az emlékezők szavaival. 132 Petőfi-emlékezést olvashatunk 21 helységről. Az emlékezések színes, eleven tájleírásokkal, elérhető irodalomtörténeti adatokkal kiegészítetten, a költő vándorlását követve kerülnek az olvasó elé.

326A szerző előszavában az eddigi Petőfi-emlékkutatást ismerteti tömör összefoglalásban; említi, hogy teljességre, az összes Petőfi-emlék összegyűjtésére nem vállalkozhatott. Egyébként sem az irodalomtörténet feladata az ilyen mondák összegyűjtése, rendszerezése és közzététele: a szellemi néprajz a hivatott gazdája a Petőfi-mondáknak, és az hivatott a gyűjtésre és kiadásra. Nem is az volt a célja a szerzőnek, hogy az ilyen természetű anyag összegyűjtését elindítsa, segítse a »százados szándék« megvalósítását és amíg nem késő, megmentve a költőnek egyre halványuló és pusztuló emlékeit. Munkáját a nép mondta tollba, a szerző csak a jegyző volt, vallja magáról a mű írója.

Ilyen gyűjtemény olvasásakor felvetődik az a kérdés, hogy az adatoknak van-e irodalomtörténeti jelentőségük, amelyeket az elbeszélők emlékezései szolgálnak? Természetesen nem sok; az irodalomtörténeti kutatást alig viszik előbbre, vagy egyáltalában nem. Ezt a szerző is elismeri előszavában.

A hagyomány nem halhatatlan. Az iratlan emlékezések adatai a szemtanúk ismereteiben még reálisak és döntőek lehetnek, de a harmadik nemzedék elhomályosuló pillantása már nem sok felhasználható életrajzi vagy irodalomtörténeti érdeklődésre számítható adatot hordozhat. Az emlékezők egy évszázad távolából, őseiktől örökölve mondták el az emlékeket, ezzel a történet hitele, frissesége, igazsága mondai elemekkel bővül és sok esetben használhatatlanná válik. Ebből a szempontból az elvégzett hatalmas kutatás nem áll arányban az eredménnyel. Természetesen helyet kell adni annak az igazságnak is, hogy a hőst nem kizárólag az általa létrehozott életmű jellemzi, hanem a haza és a nép eleven emlékezete, az »együgyűek szóbeszéde«; az előbbi ércszobor, hideg márvány, az utóbbi, a nép emlékezete babérszörű az ércszobor talapzatán. Nem lehet benne kétség, hogy Dienes munkája ezt a feladatot teljesítette: egy koszorúval több van Petőfi mauzóleumán.

Sopron több Petőfi-emlékkel szerepel a könyvben: Laehne Vilmos, Csatkai Endre, Németh Sámuel és a Ruhmann-család mondja el öröklött emlékeit a városunkban katonáskodott költőről. Azonban Petőfi soproni tartózkodása az összegyűjtött és közreadott emlékekkel nem lett világosabb, ismereteinkhez semmit sem tett hozzá a könyv. Egyetlen érdeklődésre számítható adat az, hogy Petőfi szeretett volna a helybeli líceumba iratkozni, miután a katonáskodástól itt szabadult, azonban nem nyert felvételt. Hiteles-e ez az emlék? Bajos ma eldönteni. A kérdés továbbra is csak kérdés marad, legfeljebb az olvasó kíváncsisága lett nagyobb.

A dicséretre méltó szándék, az elvégzett hatalmas munka értékessé teszi Dienes könyvét; nemcsak annyit jelent, hogy a Petőfi-irodalom egy újabb kötetel gyarapodott, hanem hogy Petőfi ismét közelebb került az olvasóhoz annak ellenére is, hogy ismereteinket adatszerűleg nem bővítette.

Simkovics Gyula

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Sopron bibliográfiája 1956

327 Sopron bibliográfiája
1956

Adatszolgáltatók: Csapoly István, Csatkai Endre, Gyulay Zoltán, Mollay Károly.

Rövidítések: GYSH = Győr-Sopronmegyei Hírlap. SSZ = Soproni Szemle. SEDL = Soproni Egyetem Bánya-, Földmérő és Erdőmérnök Hallgatók DISZ Szervezetének Lapja.

Kérjük olvasóinkat, tegyék közlésekkel teljesebbé bibliográfiánkat! Az 1944-től kezdődő közlésekből kimaradt anyagot későbbi számaink egyikében közöljük, tehát pótlásokat is szívesen veszünk.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Sopron bibliográfiája 1956 / I. Természettudományok

I. Természettudományok

Baráth Zoltán: Hazai Eunymusainkról. Botan. 1956. 235–250. lap.

Bánlaki Sándor: 25 éves a Sopronhorpácsi Növénynevelési és Növénytermesztési Kutató Intézet. Természet és Társadalom. 1956. I. 1. szám 23–26. lap.

Bánlaki Sándor: Növénynevelési és Növénytermesztési Kutató Intézet Sopronhorpács. Jövendő. 1956. IX. 86–89. lap.

Csapoly István: A soproni természetvédelem múltja, jelene és feladatai. SSZ 1956. 230. lap.

Csapoly István: Természetvédelmi feladataink. SSZ 1956. 156. lap.

Főző Géza: A soproni vidék gyümölcseinek származása, nevük eredete. SSZ 1956. 17. 1.

Győrfi János: A biológiai védekezés problémái. Erdőmérnöki Főiskola Közleményei. 1956. 73–80. lap.

Győrfi János: Erdészetileg fontosabb téli araszolólepkék elősködő darazsai. Az Erdőmérnöki Főiskola Közleményei. 1956. 1. füzet 89–95. lap.

Győrfi János: Nadelholzzapfen und Nadelholzsamen-Schädlinge und ihre Parasiten. Acta Agronomica. 1956. 321–373. lap.

Gyulay Zoltán: Az iváni „légkőésés” 1841-ben. SSZ 1956. 116. lap.

Haracsi Lajos, Igmándy Zoltán: A csertapló előfordulása lombfáinkon. Az Erdőmérnöki Főiskola Közleményei. 1956. 1. füzet 72–87. lap (előfordulások Sopronban, Sopronkövesden, Ágfalván).

Igmándy Zoltán: Adatok a Kárpátmedence Polyporaceae főrájához. (Griffolssea Sopronban) Botan. 1956. 306. lap.

- Igmándy Zoltán*: Fagyrepedés okozta károk erdeinkben. Erdőmérnöki Főiskola Közleményei. 1956. 2. füzet. 81–101. lap.
- Jablánczy Sándor–Firbás Oszkár*: Soproni hegyvidéki erdők vízrajzi felvétele. Erdő. 1956. 1. szám.
- Jeanplong József*: Flóraelemek szerepe a flórahatárok megvonásában Északnyugat-Dunántúlon. Botanikai Közl. 1956. 261–66. lap.
- Kárpáti Zoltán*: Die Florengrenzen in der Umgebung von Sopron und der Florendistrikt Laitaicum. Acta Botanica Ac. Sc. Hungaricae. Tom. II. Fasc. 3–4. 1956. 281–307. lap.
- Nemky Ernő*: Néhány teratológias és rendes jelenség fás növényeken. Erdőmérnöki Főiskola Közleményei. 1956. 3–19. lap.
- Pagony Hubertusz*: A nyárdugványok álgesztesedése. II. Az Erdőmérnöki Főiskola Közleményei. 1956. 1. füzet 98–123. lap (Nagylózson végzett kísérletek).
- Sedlmayr Kurt*: Poliploid Beta répákról. Botanikai Közl. 1956. 201–6. lap.
- Tallós Pál*: Érdekes és újabb florisztikai adatok a Bakonyban és Magyarország egyéb tájairól. (Oxalis corniculata stb. a Noricumban.) Botanikai Közlemények. 1956. 313–314. lap.
- Tompa Károly*: Az erdei fenyő 1955. évi magtermése Sopron környékén. Erdőmérnöki Főiskola Közleményei. 1956. 127–141. lap.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Sopron bibliográfiája 1956 / II. Társadalmi tudományok

328 II. Társadalmi tudományok

- Angyal Endre*: Bothár Dániel, a filológus, a nevelő és ember. SSZ 1956. 86. lap.
- Angyal Endre*: Egy szlovén tudós a Fertőről. SSZ 1956. 56–79 p.
- Barsi Ernő*: Liszt Ferenc és zenei életünk mai problémája. Jövendő. 1956. IX. 49–56. 1.
- Becht Rezső*: Bolgár Imre. SSZ 1956. 378. lap.
- Becht Rezső*: A soproni táj felfedezése. Jövendő. 1956. IX. 78–85. lap.
- Benedikt, Heinrich*: Die Botschaft des Fürsten Anton Esterházy in Neapel (Jänner 1751 bis November 1752) Mitteilungen des Institutes für Österreichische Geschichtsforschung. 1956. 64. Band Heft 1–2. 34–67 lap.
- Berecz Dezső*: Vojtkó Pál. SSZ 1956. 183. lap.
- Bélay Vilmos*: Egy 1687-ben Nürnbergben megjelent könyv Sopronról. SSZ 1956. 264. 1.
- Borsa Gedeon*: Adatok a XVIII. századi kismartoni nyomdáról. M. Könyvszemle. 1956. 2. szám 138. lap.
- Borsa Gedeon*: Frankovith Gergely. Az Orsz. Orvostörténeti Könyvtár Közleményei. 1956. 3. füzet.

- Böcskei László*: Régi bodonhelyi népszokások. A Néprajzi Múzeum Adattárának Értesítője. 1956. 1–2. szám 86–89. lap.
- Burger Alice*: Lovas-sírkövek Pannóniában az i. u. I. századból. Archaeologiai Értesítő. 1956. 191–7. (borbolyai, gyalókai, soproni sírkövekről).
- Csatkai Endre*: 100 évvel ezelőtt halt meg Bezerédj István. GYSH 1956. IX. 2.
- Csatkai Endre*: A képmutogatók. SSZ 1956. 347. lap.
- Csatkai Endre*: A sabbathalis végnapjaiból. SSZ 1956. 171. lap.
- Csatkai Endre*: Győr és Sopron kulturális kapcsolatai a múltban. Jövendő. 1956. IX. 67–70.
- Csatkai Endre*: Miskolci könyvkötő-legények Sopronban. A Miskolci Hermann Ottó Múzeum Közleményei. 1956. XII. 52–53. lap.
- Csatkai Endre*: Petz Aladár. SSZ 1956. 185. lap.
- Csatkai Endre*: Struglitz József. SSZ 1956. 383. lap
- Csatkai Endre, Dercsényi Dezső*: Sopron és környéke műemlékei. II. kiadás. Bp. 1958. Akadémiai Kiadó. 672 lap.
- Csemegi József*: A soproni Lenin körút és az Előkapu rendezési terve. SSZ 1956. 156. p.
- Dercsényi Dezső (szerk)*: A magyarországi művészet a honfoglalástól a XIX. századig. Bp. 1956. Képzőművészeti Alap (Említve Árpás, Balf, Borsmonostor, Csorna, Fertőd, Fertőrákos, Fraknó, Hidegség, Kabold, Kismarton, Kópháza, Loretto, Sopron, Sopronbánfalva, Sopronhorpács és Sopronkeresztur műemlékei).
- Darvas István*: Adalékok Lunkányi János életrajzához. SSZ 1956. 216. lap.
- Domonkos Ottó*: A nagycenki „hegybéli Ártikukusok” 1817-ből. SSZ 1956. 56–7. lap.
- Domonkos Ottó*: Conto 1855 A Méltóságos Gróf Széchenyi István Ur Ő Excelentziája Nagy Czenki Gazdasághoz Bognár munka. Néprajzi Közlemények. 1956. 280–1. lap.
- Domonkos Ottó*: Kováts árjegyzés (1848-ból, Pusztacsaládról) Néprajzi Közlemények. 1956. 276. lap.
- Eckhart Ferenc*: A bécsi udvar jobbágypolitikája 1764–1790-ig. Századok. 1956. (a 74–78. lapon Sopronkereszturról van szó.)
- Ehgartner, Wilhelm*: Anthropologischer Befund der Schädel aus Deutschkreuz. Archaeologica Austriaca. Heft 19/20. 1956. 105–7. lap.
- Entz Géza*: Műemlékvédelem Sopronban. SSZ 1958. 360. lap.
- Faller Jenő*: Sopron város Balf környéki szénkutatói az 1850-es évek második felében. SSZ 1956. 302. lap.

- Faragó Mihály*: A Hanság jövője. Élet és Tudomány. 1956. 43. szám.
- Fehér Géza*: A Dunántúl lakossága a honfoglalás korában. Archaeologiai Értesítő 1956. 1. szám. 25–38. lap.
- Gábor István*: A nemes hagyományok ápolása. Látogatás a soproni Berzsenyi Gimnáziumban. Magyar Nemzet. 1956. V. 13.
- 329** *Gimes György*: Érdekes régi díszlettervek kerültek elő. Művelt nép. 1956. III. 4. (a kismartoni Travaglia Péter és Maurer Károly vázlatkönyvei).
- G. M.*: Társadalmi bíráló az Orsolya téri ált. iskolában. Soproni Műszaki Szemle 1956. II. 1. szám.
- Gyapay Dénes*: Éledő városok. Belkereskedelem. 1956. 13. szám.
- Gyulay Zoltán*: A soproni műszaki egyetemi karok 10 éve. SSZ 1956. 81. lap.
- Gyulay Zoltán*: On the 22-th Anniversary of Mining Engineer training in Hungary. Bányamérnöki és Földmérnöki Karok Közleményei 1956. 22. lap.
- Harmuth A. A.*: Beschreibung des Neusiedler Seewassers samt seinen medizinischen Eigenschaften als Bad von dem Doktor der Medicin József Kis 1797. Volk und Heimat 1956 Nr. 14.
- Házi Jenő*: A városi kancellária kialakulása Sopronban. SSZ 1956. 202. lap.
- Huszár Lajos*: A XV. századi soproni pénzverés kérdése. Numizmatikai Közlöny 1955–56. 36–39. lap.
- Jáki Gyula*: Csapody István dr. SSZ 1956. 385. lap.
- Jávorka Sándor*: Magyar parkok. Élet és Tudomány. 1956. 25. szám (Lakompak, Sopronkeresztur, Fertőfehéregyháza és Kismarton parkjainak képe).
- Kárpát János*: Liszt Ferenc öröksége és a magyar zenetudomány. Társadalmi Szemle. 1956. 9. szám 78–86. lap.
- Kiss Rudolf*: A Wilhelm Pieck-gyár 60 éves történetéből. GYSH 1956. VIII. 18. (Egyed, Farád, Nagycenk említése).
- Koncsek László*: A bécsi és a sopronmegyei ellenforradalom kapcsolata 1919-ben. SSZ 1956. 97. lap.
- Kovács Ágnes*: Népmesegyűjtés. Bp. 1956. (A sopronmegyei gyűjtések bibliográfiája: Rábaköz, Szilsárkány, Potyond, Szilsárkány, Sopron).
- Kresz Mária*: Magyar parasztviselet. Bp. 1956. Akadémiai kiadó. 234. lap + 94 tábla.
- Lajtha László*: Sopronmegyei virrasztó énekek. Bp. 1956. Zeneműkiadó. 623. lap.
- László Ernő*: Pollák Miksa. SSZ 1956. 90. lap.
- László Gyula*: Bartók Béla soproni kapcsolatairól. SSZ 1956. 280. lap.
- Lázár Jenő*: A magyarországi korai vaskor történetének kérdései. Antik tanulmányok. Studia Antiqua.

1956. 1–2. szám (sok soproni, sopronmegyei és burgenlandi vonatkozással).
- Maár Margit*: Népi orvoslás Sopronban és környékén. SSZ 1956. 193, 289. lap.
- Major Jenő*: A XIV. század végi Sopron topográfiájának néhány kérdése. SSZ 1956. 122. lap.
- Major–Mollay–Verbényi*: Az Ödenburg név történeti magyarázatával kapcsolatos vitáról. SSZ 1956. 318. lap.
- Mészáros Tibor*: A soproni vita kapcsán. Népművelés. 1956. 7. szám.
- Miskolczi László*: Milyen legyen a korszerű falusi ház? Élet és Tudomány. 1956. 23. szám. (Fertőszéplak képével)
- Mollay Károly*: Fráng. Magyar Nyelv. 1956. 78–9. (jogi terminus magyarázata soproni adatokkal).
- Mollay Károly*: Germanisztika és magyar nyelvtudomány. Paizs- emlékkönyv. Bp. 1956. 667–73. lap (a soproni nyelvjárásról, középkori adatokkal).
- Mollay Károly*: Sopron a középkor végén. SSZ 1956. 31. lap.
- Molnár Géza*: Két évszázad főiskolánk történetéből. SEDL 1956. január 1–2. szám.
- Mócsy András*: A rabszolgatartás alakulása Pannóniában a principátus időszakában. Archaeologiai Értesítő 1956. 139–51. lap (Soproni, sopronkörnyéki, hegykői és borbolyai feliratokról).
- Mócsy András*: Két Silvanus-oltár Sopronkőhidáról. SSZ 1956. 175. lap.
- Nováki Gyula*: A sopronkörnyéki régészeti kutatások feladatai. SSZ 1956. 256. lap.
- Nováki Gyula*: Árpádkori lakóház Répcevisen. Archaeologiai Értesítő 1956. 1. szám. 51–2. lap.
- Nováki Gyula*: Scarbantiából Savariába vezető római kori út. SSZ 1956. 175. lap.
- Nováki Gyula*: Soproni hegyek természeti emlékei. Természetjárás 1956. 7. szám.
- Nyitray Elek*: A szénrel való tégláégetés megindulása Sopronban. SSZ 1956. 263. lap.
- 330** *Ohrenberger, Alois*: Zwei Gräber aus der Spätphase der Glockenbecherkultur in Deutsohkreutz... ein Beitrag zum Problem des Typus Ragelsdorf–Oggau–Sarród. Archaeologica Austriaca. 1956. Heft 19–20. 98–105. 1.
- Őrszigethy Frigyes*: Ötven éves a soproni fotóklub. Fotó 1956. júliusi szám.
- Pális Pál*: Ég a Hany. Jövendő 1956. IX. 45–7. lap.
- Palla Ákos*: A veszprémi puteus leprosorum. Az Orsz. Orvostörténeti Könyvtár Közleményei 1956. 2. füzet (említi a küllői leprás kutat).
- Pap Károlyné*: József Attila és Pap Károly. Uj Hang 1956. 6. szám. 41–43. lap.
- Peéry Rezső*: A Soproni Szemle körül. Népművelés 1956. 7. szám.

- Prokopp Gyula*: A fertőrákosi üvegfestőműhely és Wilfing József. SSZ 1956. 179. lap.
- Radnóti Aladár*: A rómaiak Pannóniában. Bp. (1956) Nemzeti Múzeum (Említi az egyedi kancsót és a soproni Liszt Ferenc Múzeum rómaikori anyagát).
- Radó Ferenc*: Soproni zenei élet a felszabadulást követő 10 évben. SSZ 1956. 367. lap.
- Rajeczky Benjámín*: Bartók Béla népdalgyűjtése Sopron megyében SSZ 1956. 281. lap.
- Rittsteuer, Josef*: Einsiedler, Einsiedlerklöster und Einsiedeleien. Volk und Heimat. 1956. No. 14. (említi Lékát, Köhalmot, Pörgölényt stb.)
- Roth Ernő*: A Soproni Állami Levéltár héber kéziratairól. SSZ 1956. 319. lap.
- Schmidt Leopold*: Burgenländische Volkskunde 1951–1955. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Heft 11.) Eisenstadt 1956. 104. lap + egy térkép.
- Schmidt, Leopold*: Burgenländisches Maskenbrauchtum des 16. Ihs. Burgenländische Heimatblätter 1956. 108–9. lap.
- Schram Ferenc*: Egy régi magyar nyelvű betlehemes játék. Ethnográfia. 1956. 294–8. 1.
- Schram Ferenc*: Seemayer Vilibald. SSZ 1956. 284. lap.
- Schwarz József*: A Szent György Dómtemplom barokk orgonája. SSZ 1956. 350. lap.
- Sodró László*: A sopronkörnyéki őskori vaskohászatra vonatkozó eddigi kutatásokról. SSZ 1956. 335. lap.
- Storno Miksa*: Középkori részletek külvárosi lakóházakon. SSZ 1956. 261. lap.
- Strauss József*: Ifjúsági mozgalmak és szervezetek egyetemünk történetében és szerepük egyetemünk oktató-nevelő munkájában. SEDL 1956.1–2. szám.
- Sümeghy Dezső*: Liszt Ferenc és Sopron megye kapcsolatai SSZ 1956. 276. lap.
- Szabolcsi Bence*: Liszt Ferenc estéje. Bp. 1956. Zeneműkiadó Vállalat. 122. lap.
- Szeberényi Lehel*: Egy város felfedezése. Csillag 1956. 8. szám 328–36. lap.
- Szeberényi Lehel*: Soproni jegyzetek. Művelt Nép 1956. V. 23.
- Székelly Zoltán*: A huszitizmus és a magyar nép. Századok 1956. 3. szám (sok soproni adattal).
- Szolga Ferenc*: Sopron történeti nevezetességei között. Szegedi Egyetem. 1956. VII. 25.
- Takáts Endre*: Javaslatok a soproni helytörténeti kutatások megindítására. SSZ 1956. 256. lap.
- Takáts Kálmán*: Sopron város és megye felszabadulása 1945-ben. SSZ 1956. 1. lap.
- Tardos Tibor*: Soproni üdvözlés. Nők Lapja 1956. V. 10.
- Terestyéni Ferenc*: Kis János nyelvének egységesítő hatása a magyar irodalmi nyelvre a XIX. század első

harmadában. SSZ 1956. 43., 147. lap.

Thier László: Liszt Ferenc soproni hangversenyei és műveinek nyilvános előadásai 1820–1956. SSZ 1956. 354. lap.

Thier László: Mozart-vonatkozások.Sopron zenetörténetében 1793–1956. SSZ 1956. 51. 1.

Tilkovszky Lóránt: Még egyszer a Soproni Szemlééről. Népművelés 1956. 9. szám.

Tompos Ernő: A Lábás-ház megújítása. SSZ 1956. 73. lap.

Tyihomirov A.: A magyar építészet ősi emlékei. Szovjetkultúra 1956. májusi szám (soproni benyomásairól).

Varga Lajos: Breuer György. SSZ 1956. 84. lap.

Várnagy Györgyné: Szélfegyzetek a soproni jegyzetekhez. Művelt Nép 1956. IV. 3.

Verbényi László: Iparostanulók magyarul tanulnak. SSZ 1956. 77. lap.

Verbényi László: Néhány megjegyzés az Ödenburg-vitához. SSZ 1956. 141. lap.

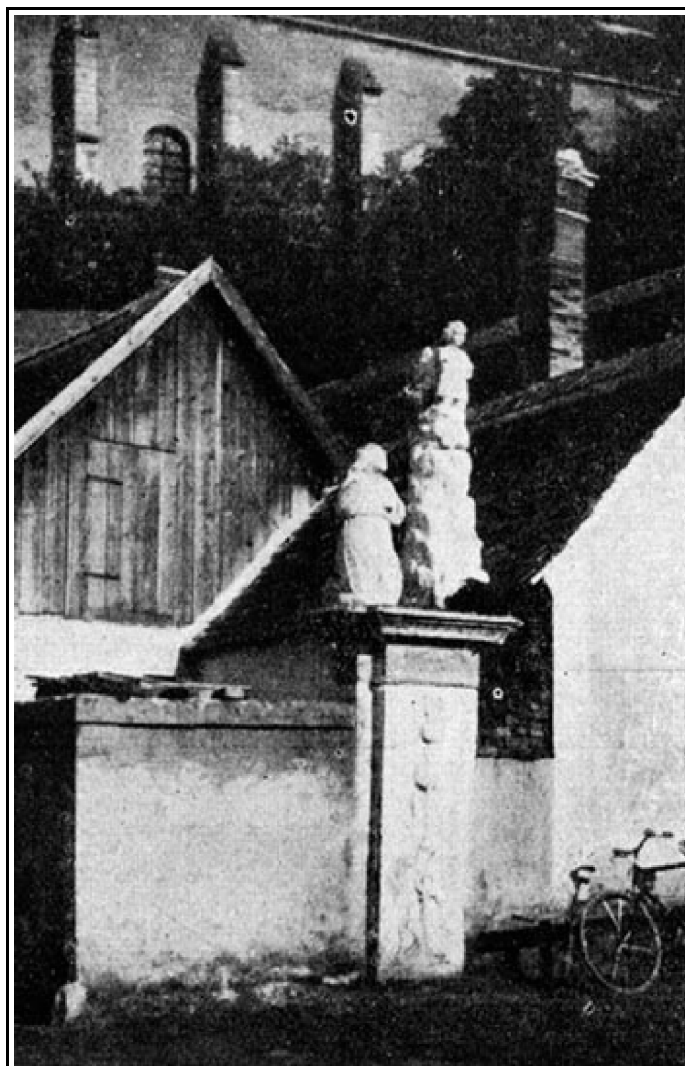
Vincze Edit: A magyarországi szociáldemokrata párt megalakulása és tevékenysége a kilencvenes években. Századok 1956. 128. lap (Ihrlinger szerepe), 136. lap (szakegylet Sopronban, sztrájk Brennbergben).

331 *Vitányi János*: Leonóra és Manrico sikere Sopronban. Színház és Mozi 1956. 13. szám (a Trubadur előadása).

Ybl Ervin: Ybl Miklós. Bp. 1956. Képzőműv. Alap (Nagycenk 28–9. lap és 43–4. kép).

Névtelenül: Mi történt az utolsó két hónapban Sopronban? SEDL 1956. szeptemberi szám. Sopronnak tovább kell fejlődnie! GYSH 1956. VI. 3. (a VI. 2-i vita anyaga).

Vor 2000 Jahren, Bergbauland Burgenland. Ereies Burgenland 1956. V. 20. (Réczény, Pecsényéd, Csáva, Nagymarton, Hanság stb.).

Sopronbánfalva. A kálvária egyik stációja (1667) az eredeti helyén
(Csatkai Endre felvétele)

332 Fertőszéplak. Szent Anna-szobor

Részlet a Gazda utcából (Wieden)

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56)

**333 A SOPRONI SZEMLE
TARTALOMJEGYZÉKE
(1937–1944, 1955–56)**

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / A Soproni Szemle első tíz évfolyamának 1937–1944, 1955–1956) cikkei és szerzői

335 A Soproni Szemle első tíz évfolyamának 1937–1944, 1955–1956) cikkei és szerzői

A Soproni Szemle befejezte első tíz évfolyamát. Szükséges, hogy akár a kortárs, akár a későbbi kutató eligazodjék ebben a hatalmas, tudományos kincsesbányában. Ezért készült a mutató. Az anyag sokrétű: a cikkeket tehát a könnyebb eligazodás céljából 24 csoportra osztottuk, amelyeket ez az első lap tüntet fel. Utána következik e csoportokon belül a cikkek felsorolása. Két esetben, az életrajzoknál és a könyvismertetéseknel, nem a szerző neve áll elől. Az évjáratoknál a két első számjegyet elhagytuk. Az

illusztrált cikkeket a végén csillaggal jelöltük. Hogy egyes szerzők működését is át lehessen tekinteni, névjegyzéküket is közöljük, ellátva azzal a római számjeggyel, amely csoportban munkássága olvasható. Végül azoknak a képeknek jegyzékét találjuk (megjelenésük sorrendjében), amelyek nem a cikkek illusztrációi, hanem önállóan kerültek közlésre.

Szolgáljon e kis munka a tudományos kutatás segítségére, de egyúttal legyen ítélőszék Sopron írói és barátai számára is.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / A tárgycsoportok jegyzéke

A tárgycsoportok jegyzéke

- I. Általános cikkek Sopronról és módszertani tanulmányok a helyi történetre nézve
- II. Helytörténet
- III. Statisztika
- IV. Ipar és kereskedelem
- V. A soproni városrendezés kérdései
- VI. Régészet
- VII. Építészet
- VIII. Képzőművészet, iparművészet
- IX. Színház- és zenetörténet
- X. Múzeumi közlemények
- XI. Szépirodalom és tudományos irodalom
- XII. Nevelésügy
- XIII. Széchenyi Istvánra és családjára vonatkozó cikkek
- XIV. Néprajz
- XV. Természetrájz és a Fertő tó
- XVI. Bányáügy, vasút
- XVII. Életrajzok és megemlékezések
- XVIII. Soproni könyvtárak, magángyűjtemény
- XIX. Eseménynapló

- XX. Sopron bibliográfiája 1937–
XXI. Az olvasó kérdez, az olvasó közöl
XXII. Krónikák és naplók
XXIII. Könyvbírálatok
XXIV. Szerkesztőségi közlemények

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / I. Általános cikkek Sopronról és módszertani tanulmányok a helytörténetre nézve

336. Általános cikkek Sopronról és módszertani tanulmányok a helytörténetre nézve

- Becht Rezső*: A szülőváros felfedezése. 39–1
Becht Rezső: Az én városom. 37–3
Becht Rezső: Sopron és a soproniak. 42–105
Becht Rezső: Soproni évszakok. 38–1, 118, 179, 267*
Becht Rezső: Város és erdő. 39–189
Maár Károly és Mollay Károly: A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai. 38–273, 39–273
Mihályi Ernő: Gondolatok Sopronról. 43–1
Mollay Károly: A régi és az új Soproni Szemle. 55–5
Mollay Károly: A soproni városi okmánytár margójára. 43–261
Mollay Károly: A Táj és Népkutató Központ kiállítása. 39–85
Mollay Károly: Egyháztörténet és helytörténet. 42–215
Mollay Károly: Újabb szempontok a helytörténetírás műveléséhez. 43–161
Mollay Károly és Weger Imre: A sopronmegyei Kultúratlasz közleményei. 42–76, 146
Soós Imre: A községhatár múltja és a magyar földrajz. 38–314
Soós Imre: A sopronmegyei községtörténetírás forrásai. 39–153, 204
Takáts Endre: Javaslatok a soproni helytörténeti kutatások megindítására. 56–64
Weger Imre: Néprajztérképek módszere. 41–299*

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944,

1955–56) / II. Helytörténet

II. Helytörténet

- Bélay Vilmos*: Egy 1687-ben Nürnbergben megjelent könyv Sopronról. 56–264*
- Bors András*: Emlékeim a soproni Kommünről. 55–33*
- Csatkai Endre*: A soproni Pruzsinszkyak. 37–70
- Csatkai Endre*: A soproni utcanevek történetéhez. 37–58
- Csatkai Endre*: A városi mosóhely (Waschstatt). 38–169
- Csatkai Endre*: Batthyány Lajos miniszterelnök Sopronban. 40–382
- Csatkai Endre*: Egykorú tudósítás Sopron 1705. évi ostromáról. 39–259
- Csatkai Endre*: Egy soproni városplébános mint hazaáruló. 40–130
- Csatkai Endre*: Ferenc József látogatása Nagycenken. 40–45
- Csatkai Endre*: Korai kísérlet Sopronban a gázvilágítás bevezetésére. 39–181
- Csatkai Endre*: Laudon táborszernagy Sopronban. 41–146
- Csatkai Endre*: Lőportorony a Szent Mihály templomnál. 44–33
- Csatkai Endre*: Rudolph Ágoston házjegye a Szeder utcában. 39–344
- Csatkai Endre*: Sopron egészségügye és népművelése az 1919-es Tanácsköztársaság idején. 55–A 105*
- Csemegi József*: Prédikált-e Kapisztrán János a soproni bencés templom kőszószékéről. 42–70*
- Erdélyi Tibor*: Francia tábori postahivatal Sopronban. 56–187
- Fábricius Endre*: Milyenek látta Sopron városát egy huszárkapitány 1847-ben? 43–278
- Fábricius Endre*: Sopron és a Napoleon-i háborúk. 39–137*
- Gereben Béla*: Sopron idegenforgalma a felszabadulás tíz esztendejében. 55–A 149
- Hauer-Conrád Arnold*: A soproni báró Hauer család leszármazásához. 41–241
- Házi Jenő*: A soproni plébániai iskola. 39–103
- Házi Jenő*: A soproni polgárjog megszerzésének története. 41–269
- Házi Jenő*: A városi kancellária kialakulása Sopronban. 56–202*
- Házi Jenő*: Benedek Lajos táborszernagy levele Rupprecht Kálmán hadnagyhoz. 42–92
- Házi Jenő*: Néhány adat a Felsőszopori Szily-család történetéhez. 38–11

- Házi Jenő*: Schlippergasse. 37–104
- Heimler Károly*: Adatok a soproni 48-as emlékmű keletkezéséhez. 37–280*
- Horváth Tibor Antal*: A horpácsi prépostság. 41–45
- Kapuy Vitál*: Adatok a Königsberg dülönév történetéhez. 38–97
- 337** *Kapuy Vitál*: Egered. 38–124
- Koncsek László*: A bécsi és Sopron megyei ellenforradalom kapcsolata 1919-ben. 56–97*
- Kovács Gábor*: Szélmalom volt-e eredetileg a Szélmalom-laktanya? 56–187
- Maár Károly*: Hol állott Rov vára? 37–194
- Major Jenő*: A XIV. század végi Sopron topográfiájának néhány kérdése. 56–122
- Major Jenő*: Az Ödenburg név keletkezésének háttere. 55–68
- Major Jenő–Mollay–Verbényi*: Az Ödenburg név történeti magyarázatával kapcsolatos vitáról. 56–318
- Mollay Károly*: Az Ödenburg név keletkezéséhez. 55 A 69
- Mollay Károly*: Adalék Sopron régi helyrajzához. 38–263
- Mollay Károly*: Adatok a soproni ispotály történetéhez. 42–29
- Mollay Károly*: Az 1622. évi soproni belvárosi térkép magyarázó szövege. 42–151
- Mollay Károly*: Harka nevééről. 55–138
- Mollay Károly*: Sopron a középkor végén. 56–31
- Mollay Károly*: Sopron és a magyar nyelv ügye. 40–129
- Mollay Károly*: Sopron vármegye középkori történelmének nyelvészeti és történeti kérdései (Szélfjegyzetek Beliczky János könyvéhez) 39–232
- Mollay Károly*: Soproni élet a XV. század második felében. 414–109, 153
- Mollay Károly*: Sopron város 1530. évi pecsétje. 43–64, 150*
- Németh Sámuel*: Deccard János Kristóf leírása a Sopronon átfutó patakokról. 43–271
- Németh Sámuel*: Hogyan tette le 1744-ben Russ Kristóf polgármester a decretális eskeküt? 43–148
- Németh Sámuel*: Mértékletességi egyesület Sopronban, 1619. 40–207*
- Névtelen*: Sagittarius-löver. 40–284
- Payr Sándor*: Zinsendorf és Sinzendorf grófok Sopronban. 37–87*

- Radó István:* Adat az 1812-i soproni bortermésről. 39–260
- Rátz Ottó:* Idegenek a régi Sopronról. 39–84
- Ruhmann Jenő:* Ihász Dániel szerepe az olaszországi magyar emigrációban. 42–233*
- Ruhmann Jenő:* Soproni fiúból olasz tábornok. 43–259
- ry:* Deák Ferenc soproni városatyja. 37–71
- Soós Imre:* Adatok a sopronmegyei középbirtokok XVI. századi történetéhez. 37–259
- Storno Miksa:* Adatok a Soproni Önkéntes Tűzoltóegyesület történetéhez. 43–68
- Tompos Ernő:* A soproni Bencéstemplom jótevő családjának kérdéséhez. 40–30*
- Tompos Ernő:* Címeres pecsétek, különös tekintettel a polgári címerekre. 42–42, 126, 177, 270*
- Takáts Endre:* Sopronmegyei jobbágylevelek a XVIII. századból. 55–18
- Takáts Kálmán:* Sopron város és megye felszabadulása 1945-ben. 56–1*
- Verbényi László:* Adalék a magyar nyelv terjedésére Sopronban. 41–62
- Verbényi László:* Családi feljegyzések és a várostörténet (Lewinszky-cs.) 41–67
- Verbényi László:* Néhány megjegyzés az Ödenburg-vitához. 56–141
- Verbényi László:* Különös hang a régi Sopronról. 39–343
- Vörös Károly:* Az 1826. évi kapuvári parasztmozgalom. 55–A 80*
- Zügn Nándor:* Néhány szó Kapuy Vitál Egered c. tanulmányához. 38–318

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / III. Statisztika.

III. Statisztika.

- Pötschacher Rudolf:* Sopron sz. kir. város idegenforgalma. 38–101
- Thirring Gusztáv:* Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez. 40–293*
- Thirring Gusztáv:* Az első soproni népszámlálás. 37–11
- Thirring Gusztáv:* Sopron halandósága II. József korában. 39–255
- Thirring Gusztáv:* Sopron népessége a XVIII. század elején. 37–161
- Thirring Gusztáv:* Sopron népessége 1939-ben. 41–51

Thirring Gusztáv: Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt. 38–186

338 *Thirring Lajos*: Sopron népessége 1941. január végén. 41–89

Thirring Lajos: Sopron vármegye községeinek újabb népfejlődése. 42–276

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / IV. Ipar és kereskedelem

IV. Ipar és kereskedelem

(Lásd Múzeumi közlemények is!)

Csatkai Endre: A sárgaréz-öntő céh Sopronban. 42–149

Csatkai Endre: A soproni késgyártók. 55–141

Csatkai Endre: Az első soproni cukorgyár sorsa. 41–244

Csatkai Endre: Két soproni feltaláló. 38–98

Csatkai Endre: Langreiter hercegi mechanikus és Sopron városa. 40–283

Csatkai Endre: Lorettói óra a soproni orsolyita zárdában. 38–168

Csatkai Endre: Régi soproni harangöntők relief-mintái. 38–98

Csatkai Endre: Soproni iparosak, mint az elkobzott sopronkereszturi Nádasdy-kastély becsüsei 1762-ben. 38–100

Csatkai Endre: Soproni harangöntők művei a budapesti Rókus kápolnában. 38–318

Dávidházy István: A soproni és ebenfurti posztós céh kallózási szerződése 1811-ből. 55–129

Domonkos Ottó: A soproni gombkötők céhszabályzata 1633-ból. 55–118

(*Lederer Gyula*): Mit jelent a Jenotten szó? 40–285

Storno Miksa: A soproni kulcsleletek alakváltozásai. 40–233*

Storno Miksa: Régi pecsétnyomók. 43–242*

Thier László: Adatok a dőri fazekascéh történetéhez. 55–143

Thirring Gusztáv: Adatok a soproni céhekről a XIX. század első felében. 41–172

Udvardi Lakos János: Adatok a soproni kereskedelmi testület múltjához. 40–239, 332*

Verbényi László: Az első soproni könyvesbolt. 39–80

Verbényi László: A második soproni könyvesbolt. 39–175

Verbényi László: Terv soproni iparegylet alapítására 1848-ban. 39–259

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / V. A soproni városrendezés kérdései

V. A soproni városrendezés kérdései

Boronkay (Bergmann) Pál: Sopron városfejlesztési terve. 39–211

Boronkay (Bergmann) Pál: Sopron városrendezésének kérdései. 40–74

Csemegi József: A soproni Lenin körút és az Előkapu rendezési terve. 56–156*

Hárs György: Csákányút a Belvárosban. 40–94*

Schindler András: Sopron közüzemi politikája. 42–154, 257

Schindler András: Városszéli telepítés. 40–11

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / VI. Régészet

VI. Régészet

(Lásd Múzeumi közlemények alatt is!)

Banner János: Néhány sopronkörnyéki őskori leletről. 43–248*

Bottyán Árpád és Nemeskéri János: A sopronbánfalvi ásatás. 42–304

Gallus Sándor: A zárt település nyomai Sopron környékén. 37–140*

Lauringer Ernő: A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában. 37–45*

Lauringer Ernő: A soproni városi múzeum legújabb római-kori sírköletei. 37–199*

Lauringer Ernő: Bella Lajos. 37–81*

Massalszky Miklós: Volt-e Julianus Apostata császár Sopronban? 40–267*

Mócsy András: Két Silvanus-oltár Sopronkőhidáról. 56–175*

Nováki Gyula: A soproni Várhely ásatásának története. 55–131

Nováki Gyula: A sopronkörnyéki régészeti kutatások 10 éve. 55–A 143

Nováki Gyula: A sopronkörnyéki régészeti kutatások feladatai. 56–256

Nováki Gyula: Scarbantiából Savariába vezető római-kori út. 56–175*

Nováki Gyula: Újabb adat a sopronkörnyéki őskori vaskohászatra. 55–A 136*

Romwalter Alfréd: A Hallstatt–La Tène korbeli vaskohászat Sopron környékén. 39–51*

339 *Romwalter Alfréd:* Római korú sajtolt üveg Sopronból. 37–120*

Romwalter Alfréd: Sopronban lelt ókori salakok és téglák. 37–224

ry: Attila köve, Attila-kút. 40–44

Sági Károly: Adatok a pannóniai civitások területének és etnikumának kérdéséhez. 55–A 43*

Sodró László: A sopronkörnyéki őskori vaskohászatra vonatkozó eddigi kutatásokról. 56–335*

Storno Miksa: A római amfiteátrum és nemeseum Sopronban. 41–201*

Storno Miksa: Római-kori leletek Sopron belvárosából. 38–221*

Szőke Béla: IX. századi sírok Sopronkőhidán. 55–A 55*

Varga Lajos: Adat a Scarbantiából vezető rómaikori út topográfiájához. 56–387

Vendel (Vendl) Miklós: Egy soproni római kemenceboltozat téglájának közettani vizsgálata. 37–229

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / VII. Építészet

VII. Építészet

Csatkai Endre: A dénesfai gróf Cziráky-kastély. 40–32*

Csatkai Endre: A fertőrákosi püspöki kastély. 39–249*

Csatkai Endre: A gróf Szapáry-kastély Bükön. 38–248*

Csatkai Endre: A nagylózsi báró Solymossy-kastély. 40–262*

Csatkai Endre: A röjtöki kastély. 40–113*

Csatkai Endre: A simasági kastély. 39–159*

Csatkai Endre: A virtsológi Rupprecht-kastély Sajtoskálon. 41–141*

Csatkai Endre: A zsirai (gyülevizi) kastély. 39–70*

Csatkai Endre: Három klasszicista építész. 42–114*

Csatkai Endre: Iván, Nagygeresd, Sajtoskál. 41–53*

Csatkai Endre: Mikor épült az ágfalvi katolikus templom? 38–169

- Csatkai Endre*: Sopron megyei kastélyok. 40–378*
- Csatkai Endre*: Széchenyi műemlékek Nagycenken. 39–316*
- Csemegi József*: A Keresztelő Szent János tiszteletére épült kápolna Sopronban 45–15*
- Csemegi József*: Sopronbánfalva középkori templomai. 38–196*
- Entz Géza*: Műemlékvédelem Sopronban. 56–360*
- Énekes Kálmán*: A sopronhorpácsi kastély. 38–305*
- László Ernő*: A peresznyei gróf Berchtold-kastély. 38–157*
- László Ernő*: Németkeresztur vára. 38–93*
- Levárdy Rezső*: Id. Storno Ferenc pannonhalmi működése. 39–35*
- Mollay Károly*: Műemlékvédelmi kiállítás Budapesten. 55–A 167
- Storno Miksa*: A fertőbozi Gloriett. 43–280*
- Storno Miksa*: Az ágfalvi ev. templom tornya. 43–282*
- Storno Miksa*: Az Új utca 16. számú ház helyreállítása. 55–139*
- Storno Miksa*: Középkori részletek külvárosi lakóházakon. 56–261*
- Storno Miksa*: Néhány Sopron megyei régi templomról. 40–17*
- Tompos Ernő*: A Lábas-ház megújítása. 56–73*

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / VIII. Képzőművészet, iparművészet

VIII. Képzőművészet, iparművészet

(Lásd az ipart és kereskedelmet is!)

- Csatkai Endre*: Adatok a soproni grafika történetéhez. 42–308
- Csatkai Endre*: Adatok a soproni műpártolás történetéhez 41–65
- Csatkai Endre*: A Tűztorony régi falfestményei. 42–148
- Csatkai Endre*: Bécsben lappangó Dorfmeister festmények. 40–148
- Csatkai Endre*: Dobiaschofszy Ferenc bécsi festő művei Sopronban. 38–168
- Csatkai Endre*: Ehrlinger János soproni rajztanár. 38–317

- Csatkai Endre*: Ismeretlen soproni kártyafestő a XIX. század elején. 39–178
- Csatkai Endre*: Kinek a műve a soproni régi színház oromcsoportja? 41–314*
- Csatkai Endre*: Klieber József szobrász és a soproni régi kaszinó oromzata. 39–170*
- 340** *Csatkai Endre*: Újabb adatok Kugler Ferenc szobrász családjáról. 37–69
- Csatkai Endre*: Markó Károly sopronmegyei vonatkozásai. 43–265*
- Csatkai Endre*: Művész szerzetesek és iparművészek a soproni kolostorokban a XVII–XVIII. században. 38–337
- Csatkai Endre*: Schiller József vallásos tárgyú képe. 38–100
- Csatkai Endre*: Sedlmayer András soproni festő 38–100
- Csatkai Endre*: Sopron művészeti élete 1938. szeptember–1939 szeptember. 40–374*
- Csatkai Endre*: Szent László király ereklyéje Sopronban. 41–324
- Csatkai Endre*: Unterberger Ignác barokkfestő sopronmegyei vonatkozásai. 40–374*
- Csemegi József*: Egy ismeretlen soproni Madonnaszobor. 39–10*
- Csemegi József*: Középkori közlámpások Sopron területén. 41–185*
- Csipkés Kálmán*: Lappangó Dorfmeister portrék. 40–284
- Csipkés Kálmán*: Régi soproni egyházi ruhák. 38–235*
- Csipkés Kálmán*: Szakál Ernő legújabb műalkotásai. 44–53*
- Csipkés Kálmán*: Szakál Ernő Széchenyi plakettje. 41–324*
- Csipkés Kálmán*: Újabb soproni műalkotások. 42–224*
- Cs. K.*: Szakál Ernő sikere. 42–151
- Géfin Gyula*: Adalékok Sopron művészettörténetéhez. 41–123*
- Horváth József*: A Seemann-házaspár művészete. 41–127*
- Kolb Jenő*: Egy újonnan felfedezett ifjúkori Steinacker-kép a Fővárosi Képtárban. 43–264*
- Kolb Jenő*: Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban. 38–52*
- Lauringer Ernő*: Sopron sz. kir város emlékérméi. 43–6*
- Németh Sámuel*: Egy érdekes csavaros érem a soproni ev. líceum éremtárában. 37–188*
- Prokopp Gyula*: A fertőrákosi üvegfestőműhely és Wilfing József. 56–179*

Storno Miksa: Adatok a soproni festészet történetéhez. 37–210, 38–23*

Storno Miksa: Andrea del Pozzo egy magyar vonatkozású művéről. 44–97*

Storno Miksa: A Storno-család magángyűjteménye. 42–184*

Storno Miksa: Soproni városrészletek 1852-ből. 41–126*

Takács Menyhért: Modern világnézet, modern művészet. 44–101

Thier László: Sopron megyei adalék a holicai fayance magyarországi elterjedéséről. 40–44

Weinberger G. Adolf: Ifj. Storno Ferenc. 38–241*

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / IX. Színház- és zenetörténet

IX. Színház- és zenetörténet

Angyal Endre: Sopron barokk színháztörténetéből. 39–144

Berecz Dezső: Frankenburg Adolf harmadik felesége. 41–280*

Berecz Dezső: Kodolányi János: Földindulás. 39–262

Csatkai Endre: Adat Csorna zenei múltjához. 41–147

Csatkai Endre: A soproni színház ruhatára 1800-ban. 38–170

Csatkai Endre: Artner Teréz, Weigl József, Beethoven. 40–383

Csatkai Endre: Az első magyar nyelvű szereplés a Liszt Ferenc Zeneegyesületben. 41–63

Csatkai Endre: Az első magyar soproni színelőadás (1792) szereplőinek levélváltásából. 42–37

Csatkai Endre: Bartók Béla soproni szereplései. 55–A 119*

Csatkai Endre: Egy zenei csodagyermek az 1840-es években. 41–66

Csatkai Endre: Festetich Ignác, mint a soproni színház pártolója. 42–93

Csatkai Endre: Juhász Gyula daljátéka a soproni színpadon 1912-ben. 55–142

Csatkai Endre: Nagycenki zeneélet az 1850-es években. 43–152

Csatkai Endre: Régi soproni színlapok magántulajdonban. 40–42

Csatkai Endre: Soproni zeneszerző a XVII. században. 39–180

Csatkai Endre: Struglitz József. 56–583*

- Csatkai Endre*: Színházi meghívó 1819-ből. 40–383
- Csatkai Endre*: Színháztörténeti adatok a soproni anyakönyvekben. 41–326
- 341** *Gárdonyi Zoltán*: Egy esztendő muzsikája. 39–261
- Gárdonyi Zoltán*: Megemlékezés Altdörfer Viktorról. 40–53*
- Jandek Gusztáv*: Wohlmuth János 1689. évi ún. Stark-féle virginálkönyve. 55–86*
- Kapi-Králik Jenő*: A soproni Stark-féle virginálkönyv 1689-ből. 37–205*
- László Ernő*: Színdarab Mozart zenéjével a soproni színpadon. 56–187
- László Gyula*: Bartók Béla soproni kapcsolatairól. 56–280*
- Radó Ferenc*: Soproni zenei élet a felszabadulást követő 10 évben. 56–367*
- Rajeczky Benjámín*: Bartók Béla népdalgyűjtése Sopron megyében. 56–281
- Ruhmann Jenőné*: Adatok a soproni Mozart-kultuszhoz és a házi hangversenyek történetéhez. 56–187
- r. y: Liszt Ferenc névnapi ajándéka. 37–71
- Schwarz József*: A Szent György Dómtemplom barokk orgonája. 56–380*
- Sümeghy Dezső*: Liszt Ferenc és Sopron megye kapcsolatai. 56–276*
- Thier László*: Adatok a soproni zenekultúra történetéhez. 40–26, 99*
- Thier László*: Kurzweil Ferenc templomi karnagy. 42–200
- Thier László*: Liszt Ferenc soproni hangversenyei és műveinek nyilvános előadásai 1820–1956. 56–354*
- Thier László*: Mozart-vonatkozások Sopron zenetörténetében. 56–51*
- – Sopron színháza 1943-ban. 44–37
- Sopron színházi gyűjteménye. 44–97

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / X. Múzeumi közlemények

X. Múzeumi közlemények

(Lásd még Régészet, Képzőművészet)

Csatkai Endre: A soproni Liszt Ferenc Múzeum tíz éve a felszabadulás után. 55–A 134*

Csipkés Kálmán: A gyűjtemények új elrendezése. 39–168

- Csipkés Kálmán*: A múzeum Széchenyi-szobája. 39–338*
- Csipkés Kálmán*: A Városi Múzeum soproni borászati emlékei. 41–129*
- Csipkés Kálmán*: Céhedényeink. 41–223*
- Csipkés Kálmán*: Gyűjteményeink gyarapodása az 1939. esztendőben. 40–38*
- Csipkés Kálmán*: Gyűjteményeink gyarapodása az 1940. esztendőben. 41–57*
- Csipkés Kálmán*: Gyűjteményeink gyarapodása az 1941. esztendőben. 42–89*
- Csipkés Kálmán*: Gyűjteményeink gyarapodása az 1942. esztendőben. 43–58*
- Csipkés Kálmán*: Gyűjteményeink gyarapodása az 1943. esztendőben. 44–28
- Csipkés Kálmán*: Néhány régi városházi emlékünkről. 40–370*
- Csipkés Kálmán*: Régi bábsütő emlékeink. 40–106*
- Csipkés Kálmán*: Régi soproni cégérek. 39–242*
- Csipkés Kálmán*: Soproni órakiállítás. 37–124*
- Csipkés Kálmán*: Sopron sz. kir. város múzeumának céhládái. 43–136*
- Csipkés Kálmán*: Újabban szerzett régi órák. 38–246*
- Csipkés Kálmán*: Üveg- és kerámia kiállítás Sopronban. 38–85* 1955–A 146*
- Domonkos Ottó*: A soproni Liszt Ferenc Múzeum 10 éve a felszabadulás után.
- Lauringer Ernő*: A soproni Városi Múzeum térképgyűjteménye. 42–16*
- L. E. és Cs. K.*: A Városi Múzeum gyarapodása 1937-ben. 38–160*
- Nováki Gyula*: A soproni Liszt Ferenc Múzeum 10 éve a felszabadulás után 55–A 143*

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / XI. Szépirodalom és tudományos irodalom

XI. Szépirodalom és tudományos irodalom

(Lásd az Életrajzokat is!)

Angyal Endre: Lackner Kristóf és a barokk humanizmus kezdetei. 44–1

Becht Rezső: Bolgár Imre. 56–376*

Benkő László: A Bánk bán soproni vonatkozásai. 42–212

Benkő László: A soproni Nemes Magyar Társaság. 40–62

Berecz Dezső: Frankenburg arcvonásai. 55–A 114

Berecz Dezső: Moller Ede. 39–328*

342*Berecz Dezső*: Vojtkó Pál. 56–183*

b. d.: A Frankenburg Irodalmi Kör működése. 39–172, 40–372, 44–36

Csatkai Endre: Apró soproni adat Dukai Takács Juditról. 43–70

Csatkai Endre: Frankenburg Adolf keresztszülei. 39–80

Csatkai Endre: Gyóni Géza tevékenysége a soproni Kultúrában. 42–216

Csatkai Endre: Ihász Imre diákkori emlékkönyve. 42–94

Csatkai Endre: Ismeretesek-e a soproni nyomdászat korábbi korszakaiból naptárak? 39–93

Csatkai Endre: Ismeretlen soproni történetíró. 37–69

Csatkai Endre: Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban. 38–132

Csatkai Endre: Rákosi Jenő szerkesztői pályájának kezdetei Sopronban. 43–61

Csatkai Endre: Soproni diákverselők a XVII. század derekán. 55–75*

Csatkai Endre: Virág Benedek soproni vonatkozásai. 55–147

Csatkai Endre: Vörösmarty Mihály soproni kapcsolatai. 55–A 124

Cs. Katona Imre: Körösi Csoma Sándor soproni barátja és iskolatársa. 55–A 127

Erdélyi Tibor: Pontz János krónikája. 56–187

Gombos László: Egy múlt századbeli soproni diák tréfás verse. 43–282

Hamar Gyula: Gamauf Teofil feljegyzései Kis Jánosról. 41–291*

Hamar Gyula: Régi soproni tudósok. 43–255

Lenky Jenő: Király József Pál. 39–24*

Mollay Károly: Gugelweit János a soproni Virágének lejegyzője. 39–178

Németh Sámuel: Egy soproni ábrándos történetíró: Borgátai Szabó József. 41–95

Petz Aladár: Frankenburg Adolf győri elődei. 55–A 116

Péczely Piroska: Virág Benedek soproni ismerőse. 56–288

Rajczy Mária Mechtilda: Csepreg irodalmi múltja és népköltészeti hagyományai. 43–77, 171*

Roth Ernő: A soproni Állami Levéltár héber kéziratairól. 56–319*

Ruhmann Jenő: Rotaridesz Mihály soproni kapcsolatai. 44–19

Ruhmann Jenő: Torkos László. 39–101*

Szerkesztő: Becht Rezső kapta idén a TESZ Hűségérmét. 42–93

Szerkesztő: Gamauf Teofil arcképe. 42–97

Terestyéni Ferenc: Kis János nyelvének egységesítő hatása a magyar irodalmi nyelvre a XIX. század első harmadában. 55–43, 147*

Thier László: Heimler Károly irodalmi működése. 55–160

Verbényi László: A Bunker-kéziratok sorsa. 38–167.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / XII. Nevelésügy

XII. Nevelésügy

Gyulai Zoltán: A soproni Műszaki Egyetemi Karok 10 éve. 56–81*

Házi Jenő: A soproni plebániai iskola. 39–103

Legény János: A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolákban 1867 előtt. 44–41, 117

Németh Sámuel: A soproni diákkorradalom 1848-ban. 42–13

Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782. 55–99*

Németh Sámuel: Fridelius János. 41–238

Németh Sámuel: Hajnóczy Dániel. 41–234

Németh Sámuel: Ribini János. 41–321*

Németh Sámuel: Wietorisz Jonathán, a soproni ev. líceum rektora. 42–300

Roller Kálmán: Az Erdőmérnöki Főiskola tíz éve. 55–A 131*

Romwalter Alfréd: A Soproni Nyári Egyetem. 40–41

Schneller Edit: Az első soproni felsőbb leányiskoláról. 43–65*

Vargha Ferenc: A hatéves Soproni Nyári Egyetem. 43–151

Vargha Ferenc: Az ötéves Soproni Nyári Egyetem. 41–327

Vargha Ferenc: Jelentés a Soproni Nyári Egyetem VII. évéről. 44–38

- Verbényi László*: Adalék a reális irányú nevelés történetéhez. 42–309
- Verbényi László*: Adalék a francia műveltség terjedésére Sopronban. 41–245
- 343** *Verbényi László*: Adalék az idegen nyelvű oktatás terjedésére Sopronban. 55–142
- Verbényi László*: Adatok Sopron iskolaügyének múltjához. 38–315
- Verbényi László*: A soproni ev. líceum bezárása 1849-ben. 41–243
- Verbényi László*: A soproni rajziskola története. 38–203, 300, 39–58, 116, 195, 40–3
- Verbényi László*: A testületi nevelés nyomai Sopronban a kereskedelmi tanonciskolák megindulása előtt. 41–32
- Verbényi László*: Ehrlinger János magánrajziskolája Sopronban 1817–20. 38–261
- Verbényi László*: Gondolatok a székesfővárosi iparrajziskola kiállításán. 38–167
- Verbényi László*: Iparostanulók magyarul tanulnak. 55–77
- Verbényi László*: Pestalozzi tanítványa Sopronban. 55–128
- Verbényi László*: Plébániai jellegű iskola Sopronban a XIX. században. 42–198
- Verbényi László*: Révai Miklós és Sopron. 38–262

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / XIII. Széchenyi Istvánra és családjára vonatkozó cikkek

XIII. Széchenyi Istvánra és családjára vonatkozó cikkek

- Csatkai Endre*: Soproni apróságok Széchenyi naplóiban. 39–339
- Csatkai Endre*: Széchenyi-műemlékek Nagycenken. 39–316*
- Csipkés Kálmán*: A múzeum Széchenyi-szobája. 39–338*
- Darvas István*: Adalékok Lunkányi János életrajzához. 56–216*
- Énekes Kálmán*: A sopronhorpácsi Széchenyi-kastély. 38–305*
- Klempa Károly*: Gróf Széchenyi István levelei gróf Festetich Taszilóhoz. 43–114
- Lauringer Ernő*: Széchenyi István gróf az érmészetben. 39–302*
- Lauringer Ernő*: Széchenyi István gróf szülőháza Bécsben. 38–144*
- Névtelen*: Adalékok a soproni Széchenyi-irodalomhoz. 39–359
- Östör József*: A cenki Széchenyi-szobor költségeit ki viselte? 41–241

- Östör József*: Széchenyi István és Sopron. 42–1*
- Östör József*: Széchenyi és vármegyéje. 41–251
- Östör József*: Tévedések, ferdítések. 39–274
- Östör József*: Valóban Canovától van-e a cenki Beatrice-szobor? 41–239
- Radó István*: A soproni Széchenyi könyvtár. 39–340
- Radó István*: Széchenyi orvosa, a volt soproni diák és mások. 42–217
- Thier László*: Széchenyi- emlékek. 39–309
- Thirring Gusztáv*: A Széchenyi-család soproni házai. 39–289*
- Thirring Gusztávné*: Emlékek viharos időkből: amikor a Széchenyiek megszerették Sopront. 40–57
- th*: A Széchenyi-család soproni házairól. 40–385

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / XIV. Néprajz

XIV. Néprajz

- Csatkai Endre*: A képmutogatók. 56–347*
- Csatkai Endre*: A sabbathalis végnapjaiból. 56–171
- Csatkai Endre*: Soproni vonatkozású kis szentképek. 42–306*
- Csipkés Kálmán*: Vitnyédi fejfák. 40–253*
- Domonkos Ottó*: A nagycenki Hegybéli Articulosok 1817-ből. 56–67*
- Domonkos Ottó*: A soproni Liszt Ferenc Múzeum 10 éve a felszabadulás után. Néprajz. 55–A 146*
- Hajós Elemér*: A rábaközi népviselet. 41–174*
- Hajós Elemér*: Karácsonyi és újévi népszokások a Rábaközben. 41–25
- Kárpáti Sándor*: Népdalgyűjtés Sopron vármegyében. 37–147
- Kokas Kálmán*: A szanyi népviselet. 38–309*
- Legány Dezső*: Kapuvár népviselete. 38–256*
- Maár Margit*: Népi orvoslás Sopronban és környékén. 56–193, 289*
- Missuray-Krug Lajos*: Hany Istók, a rábaközi regék hőse. 43–24*

Mollay Károly: A burgenlandi német népi színjátékok kérdéséhez. 41–63

Mollay Károly: Még egyszer a burgenlandi német színjátékokról. 41–147

Neubauer Elemér: Ágfalvi népviselet. 39–162*

344*Névtelen*: Sopron megyei népviseletek I. Kapuvár. 38–162*

Rajczy Mária Mechtilda: Csepreg irodalmi múltja és népköltészeti hagyományai. 43–77, 171*

Rajeczky Benjámín: Bartók Béla népdalgyűjtése Sopron megyében. 56–281

Sandy Dezső: Csornai népviselet. 39–76*

Schram Ferenc: Seemayer Vilibald. 56–284*

Storno Ferenc: Régi soproni borsajtók, hordók és mércékről. 40–358*

Thier László: Adalék a dőri fazekascéh történetéhez. 55–143.

Varga Gyula: A sabbathalis előfordulása Kismarján. 56–388

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / XV. Természetrájk és a Fertő tó

XV. Természetrájk és a Fertő tó

Angyal Endre: Egy szlovén tudós a Fertőről. 56–79

Breuer György: A Sopron megyei madárvárták. 37–173*

Csapody István: A soproni természetvédelem múltja, jelene és feladatai. 56–230*

Csapody István: A sopronkörnyéki flóra elemeinek analízise. 55–A 20*

Csapody István: Gombocz Endre. 55–153

Csapody István: Természetvédelmi feladataink. 57–166

Csatkai Endre: Az iváni léghöesés. 41–145

Csatkai Endre: Marsigli természettudós soproni kapcsolatai. 41–146

Firbás Oszkár: Védjük erdei forrásainkat! 56–390

Főző Géza: A soproni vidék gyümölcseinek származása, nevük eredete. 56/17*

Főző Géza: Soproni gesztenyések. 38–148*

Főző Géza: Sopron vidékének gyümölcsei. 43–118

- Gombocz Endre*: Kitaibel Pál Sopron megyei útja. 37–111
- Gombocz Endre*: Sopron környékének néhány újabb érdekes növénye. 37–150
- Győrfi János*: A soproni erdők rovarkárosítói. 42–55, 131
- Győrfi János*: Sopron és környékének rovarfaunája. 40–314
- Győrfi János*: Sopron környékének cincérféléi. 44–74*
- Győrfi János*: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái. 55–A 1*
- Gyulay Zoltán*: Az iváni „légkőésés” 1841-ben. 56–116
- Heimler Károly*: Loew András. 41–138
- Heimler Károly*: Loew Károly Frigyes. 41–139
- Kárpáti Zoltán*: Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén. 38–74
- Kárpáti Zoltán*: Sopron környékének fontosabb gyógynövényei. 41–38, 195
- Kotsis Tivadar*: Barlangok a tómalmi erdőben. 40–101*
- Kotsis Tivadar*: Bécsi-dombi barlang. 41–133*
- Kotsis Tivadar*: Szárhalmi üregek. 41–318
- Kotsis Tivadar*: Vulkán volt-e a harkai csúcs? 41–147
- Leitner József*: Az énekes hattyú újabb előfordulása a Fertőn. 40–58*
- Leitner József*: Bredeczky Sámuel. 38–66
- Leitner József*: Deccard Kristóf János. 41–136
- Lovass Gyula*: Beudant és Sopron megye. 39–81
- Maár Margit*: Népi orvoslás Sopronban és környékén. 56–193, 289*
- Mika Ferenc lásd Varga Lajos.
- Szádeczky-Kardos Elemér*: Sopron vármegye Zsira környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája. 37–245, 38–103
- Varga Lajos*: Hat év előtti osztrák vita a Fertő tó sorsáról. 39–121*
- Varga Lajos*: Nagyméretű darázsfészkek a soproni Felső-Löverekből. 39–4*
- Varga Lajos*: Néhány adat a Fertő tó német részének halászati viszonyairól. 44–30
- Varga Lajos és Mika Ferenc*: A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán. 37–24

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / XVI. Bányaügy, vasút

345XVI. Bányaügy, vasút

Cs. E.: Hol voltak Sopron vármegyében valaha szénbányák? 39–93

Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződése 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig. 55–49*

Faller Jenő: Sopron város Balf környéki szénkutatói az 1850-es évek második felében. 56–302*

Kubinszky Mihály: 80 éves a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút. 55–A 129

Nyitrai Elek: A szénvel való tégláégetés megindulása Sopronban. 56–263

Reményi Viktor: Brennbergbánya szociális fejlődése. 41–1*

Vajk Artur: A brennbergi szénbányászat és a bécsi hajózható csatorna. 40–221*

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / XVII. Életrajzok és megemlékezések

XVII. Életrajzok és megemlékezések

(A szerző neve zárójelben)

Altdörfer Viktor (Gárdonyi Zoltán) 40–53*

Bella Lajos (Lauringer Ernő) 37–81*

Bolgár Imre (Becht Rezső) 56–378*

Bothár Dániel (Angyal Endre) 56–86

Bredczky Sámuel (Leitner József) 38–66*

Breuer György (Varga Lajos) 56–84*

Csapody István (Jáki Gyula) 56–385*

Deccard Kristóf János (Leitner József) 41–136

Fehér Dániel (Varga Lajos) 55–A 152*

Fridelius János (Németh Sámuel) 41–238

Gantner Antal (Csatka Endre) 55–153*

Gombocz Endre (Csapody István) 55–A 153
Hajnóczy Dániel (Németh Sámuel) 41–234
Heimler Károly (Becht Rezső) 55–2*
Heimler-Károly (Leitner József) 55–13
Hillebrand Jenő (Nováki Gyula) 55–152
Kaleschiák Péter (Bán János) 42–86
Lauringer Ernő (Augusztinovicz Elemér) 55–A 157*
Loew András (Heimler Károly) 41–138
Loew Frigyes (Heimler Károly) 41–138
Lunkányi János (Darvas István) 56–216*
Moller Ede (Berecz Dezső) 39 328*
Payr Sándor (r. j.) 38–102
Payr Sándor (Wiczián Dezső) 38 113*
Petz Aladár (Cs. E.) 56–185
Pollák Miksa (László Ernő) 56–90
Ribini János (Németh Sámuel) 41–321*
Romwalter Alfréd (Vendel Miklós) 55–148*
Ruhmann Jenő (Csatka Endre) 55–151*
Seemann házaspár (Horváth József) 41–217*
Seemayer Vilibald (Schram Ferenc) 56–824*
Serpilius János (Németh Sámuel) 43–271*
Storno Ferenc (Weinberger G. Adolf) 38–241*
Struglitz József (Csatka Endre) 56–383*
Széki János (Horváth Zoltán) 55–A 159*
Thirring Gusztáv (r. y.) 39–256
Thirring Gusztáv (Heimler Károly) 41–74*
Thirring Gusztáv (Cs. K.) 41–331

Thirring Gyula (Névtelen) 40–386

Torkos József (Németh Sámuel) 42–141*

Torkos László (Ruhmann Jenő) 39–101*

346 *Vojtkó Pál* (Berecz Dezső) 56–183*

Wietorisz Jonatán (Németh Sámuel) 42–300

Zsirai Miklós (Mollay Károly) 55–A 161

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / XVIII. Soproni könyvtárak, magángyűjtemények

XVIII. Soproni könyvtárak, magángyűjtemények

Berecz Dezső: Sopron színházi gyűjteménye. 44–97

Csatkai Endre: Könyvgyűjtés, régiséggyűjtés a régi Sopronban. 38–132

Németh Sámuel: A soproni evangélikus líceum könyvtárának érdekességei: inkunabulák, unikumok. 38–289*

Radó István: A soproni Széchenyi könyvtár. 39–340

Storno Miksa: A Storno-család magángyűjteménye. 42–184*

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / XIX. Eseménynapló

XIX. Eseménynapló

1938–319

1939–94

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / XX. Sopron bibliográfiája 1937

XX. Sopron bibliográfiája 1937

1937–77, 158, 285

1938–108, 175, 325

1939–98, 186, 269

1940–47, 288
1941–69, 246, 333
1942–102, 203
1943–74, 269
1955–161, A 167
1956–93, 392

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / XXI. Az olvasó kérdez, az olvasó közöl

XXI. Az olvasó kérdez, az olvasó közöl

Hol voltak Sopron vármegyében valaha szénbányák? 39–93
Ismeretesek-e a soproni nyomdászat korábbi korszakaiból naptárak? 39–93
Ismeretesek-e Pálmai Károlynak életrajzi adatai és képei? 39–94
Pontz János soproni krónikája. 56–187
Francia tábori postahivatal Sopronban 1809. 56–187
Szélmalom volt-e eredetileg a Szélmalom-laktanya? 56–187
Színdarab Mozart zenéjével a soproni színpadon. 56–187
Adatok a soproni Mozart-kultuszhoz és a házi hangversenyek történetéhez. 56–287
Virág Benedek soproni ismerőse. 56–288
Adat a Scarbantiából vezető római kori út topográfiájához. 56–387
A sabbathalis előfordulása Kismarján. 56–388
Mi a Neuhoft elnevezés hiteles eredete? 56–389
Honnan származik az Erzsébet-kert német elnevezése, a Neuhoft? 56–389
Védjük erdei forrásainkat! 56–390

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / XXII. Krónikák és naplók

XXII. Krónikák és naplók

Id. és ifj. Petz Dániel krónikája. 39–133. (Közzéteszi Csatkai Endre)

Payr György és Payr Mihály krónikája. Az 1943-as évfolyam melléklete. (Közzéteszi Heimler Károly)

Fiedler János Reichardt Kis krónikája. Az 1943-as évfolyam melléklete. (Közzéteszi Hamar Gyula)

Zadjeli Slachta Etelka soproni naplója. Az 1943-as évfolyam melléklete. (Közzéteszi Csatkai Endre)*

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / XXIII. Könyvbírálatok

347XXIII. Könyvbírálatok

Acta Savariensia (L-r E-ő). 43–156

A Magyar Királyi Áll. Felső Építőipariskola 1938/7. tanév szünidei felvételei. X. füzet. (ry). 38–264

A Magyar Történeti Intézet Évkönyve 1942 (Házi Jenő). 42–153

A Magyar Telefonhírmondó és Rádió Soproni Nap c. közvetítése. (r. j.) 1942–310

Angyal Endre: Dunántúli szellem. (br) 42–311

A Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség Emlékkönyve. (Benkő László) 38–266

Barb Alphons: Ősi vastermelés nyomai a mai Burgenlandban (Romwalter A.) 38–173

Bay Ferenc: A győri Városi Közkönyvtár évkönyve. (Thier László) 39–266

Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. (Csatkai Endre) 39–345

Bányászati, kohászati és erdészeti felsőoktatásunk története. (ry) 39–183

Becht Rezső: Soproni évszakok. (Varga Ferenc) 39–181

Belitzky János: Sopron vármegye története. (Mollay Károly) 39–92, 354

Benkő László: A falukutatástól a nemzetnevelésig. (Mollay Károly) 43–268

Boháty Róbert: Zwischen Dur und Moll. (br) 43–285

Boldizsár Iván: Magyarország. Úti könyv. (Mollay Károly) 55–A 163

Breiner, Leopold: Mein Liederbuch. (rj) 37–284

Csapody Csaba: Esterházy Miklós nádor. (Mollay Károly) 42–152

Csatkai Endre: A soproni harangöntés és tűzoltószerkegyártásának története (ry) 42–311

Csatkai Endre: A soproni szappanosok és gyertyamártók története. (Mollay Károly) 42–98

Csatkai Endre: Régi soproni házak, régi soproni családok. (br) 37–74

Csatkai Endre: Sopron. (Becht Rezső) 55–159

Csatkai Endre: Sopron vármegye műemlékei. (rj) 37–74

Csatkai Endre–Dercsényi Dezső: Sopron és környéke műemlékei. (Zádor Anna) 55–155

Cseri Péter: Három elbeszélése. (Tóth Ferenc) 43–73

Csizmadia Andor: A magyar városi jog. (Szenczi Vilibald) 41–151

Dercsényi Dezső: I. Csatkai Endre.

Dénes Jenő: Csepreg település földrajza. (Soós Imre) 39–90

Dorozsmay János: Akinek nem inge, ne vegye magára. (rj) 42–99

Dorozsmai János: Ferde magyar tornyok között. (rj) 40–131

Dubovitz István: A magyar földrajzi irodalom 1940-ben (ry) 42–312

Durach, Moritz: Das Grenzland als Erzieher. (Verbényi László) 38–336

Erdélyi Tibor: Aki velem nincsen, ellenem van. (rj) 42–226

Erdőmérnöki Főiskola Közleményei. 1955/56. (Kovács Gábor) 56–189

Eröss István: A ciráki körjegyzőség és plébánia története. (Csatkai Endre) 44–39

Elő Dezső: Sarród monográfiája. (R. K.) 37–155

Felföldi János: A soproni poncichter. (ry) 37–157

Fitz József: Gutenberg. (rj) 41–68

Gantner Antal: A soproni színház és színészet története. (Mollay Károly) 42–99

Gergye Béla: Egyedül. (rj) 38–336

Géfin Gyula: A szombathelyi székesegyház ismertetése. (Névtelen) 43–74

Gombocz Endre: A Kir. M. Természettudományi Társulat története. 1841–1941. (Varga Lajos) 41–148

Gosztonyi Gyula: Pécs műemlékei. (L. E.) 43–267

Győrfi János: Adatok a fűrészdarazsak erdészeti jelentőségéhez. (Varga Lajos) 39–350

Haltenberger Mihály: Budapest városföldrajza. (Leitner József) 43–158

Házi Jenő: Gúnyvers a soproni asszonyokról 1595-ből. (Mollay Károly) 42–226

Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. (Mollay Károly) 40–45

- Házi Jenő*: Sopron sz. kir. város története. II. rész 5. kötet. (Mollay Károly) 39–87
- Házi Jenő és Augusztinovicz Elemér*: Sopron a régi magyar irodalomban (rj) 37–154
- Heimler Károly*: Sopron belvárosa. (Mollay Károly) 40–46
- 348***Heimler Károly*: Sopron topográfiája. (br) 37–75
- Heimler Károly*: Kunstdenkmäler der Stadt Sopron. (Csatkai Endre) 42–97
- Horak, Karl*: Burgenländische Volksschauspiele. (Mollay Károly) 41–69
- Horváth Antal*: A csornai konvent hiteles helyi működése. (Mollay Károly) 43–268
- Horváth Antal*: A csornai premontrei prépostság commendátorai a XVI–XVII. században. (Maár Károly) 42–225
- Huszár Lajos*: Soproni iskolai jutalomérmek a XVII. századból. (Cs. E.) 39–267
- Imrédi-Molnár László*: Tóth Ágoston. (Th. GJ) 39–268
- Jászai József*: Rábatamási község múltja és jelene. (Mollay Károly) 43–71
- Jordán Károly*: Calculus of finite differences. (ry) 40–287
- Joós Sándor*: A kovász éneke. (rj) 40–288
- Joós Sándor*: Porszemek. (Cs.) 38–107
- Kapi-Králik Jenő*: Karácsonyi ének. (Gárdonyi Zoltán) 39–353
- Kapi-Králik Jenő*: Térj magadhoz, drága Sion. (G. Z.) 38–173
- Kálmán Béla*: A bősárányi gyékényszövés és szókincse. (Mollay Károly) 43–285
- Keglevich Jánosné grófnő*: Naplói a reformkorszakból. (Sylt) 38–181
- Kertész János*: Ezer tanulmány az Ezer Tó országáról. (ry) 40–132
- Kertész János*: Széchenyi faluja, Nagycenk. (ry) 42–102
- K'niezsa István*: Magyarország népei a XI. században. (Mollay Károly) 38–265
- Koch*: Jelek könyve. (Cs. E.) 42–101
- Koenig, Otto*: Wunderland der wilden Vögel. (Varga Lajos) 41–149
- Kokass Lajos*: Rábaközről Rábaköznek. (rj) 38–106
- Kolb Jenő*: Régi játékkártyák. (Mollay Károly) 40–46
- Kosáry Domonkos*: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba. (Mollay Károly) 55–A 162

- Koválovsky Miklós*: Gombocz Miklós. (Mollay Károly) 56–190
- Kónya Lajos*: Hazug éjszaka. (rj) 39–353
- Kónya Lajos*: Te vagy-e az? (or) 38–107
- Kónya Lajos*: Úti sóhaj. (br) 37–76
- Kőszeghy Elemér*: Magyarországi ötvösjegyek. (Cs. E.) 38–106
- Kuszák István*: Gyermek a lanton. (rj) 42–227
- Lám Friderich–Missuray-Krug, Ludwig*: In meinen Herzen baut ihr Nest die Stille. (Mollay Károly) 42–228
- Lestyán Sándor*: A százéves Soproni Takarékpénztár. (Östör József) 42–225
- Litschauer, G. Fr.*: Bibliographie zur Geschichte, Landes- und Volkskunde des Burgenlandes. III. (Mollay Károly) 39–92
- Maár Gizella*: A soproni szőlőművelés és szókincse. (Mollay Károly) 43–267
- Machatsek Lucia*: Frankenburg Adolf. (rj) 39–89
- Magyar Kultúrszemle. (Névtelen) 39–92, 269
- Manninger Vilmos*: A sebészet diadalútja. (Névtelen) 38–171
- Mechle József*: Sopron a festő szemével. (br.) 39–353
- Meller, Béla*: Erlebtes und: Erdachtes. (+) 38–107
- Mende házaspár*: 16 soproni kép linóleummetszetben. (hj) 39–185
- Missuray-Krug Lajos*: A búzakalász legendája. (rj) 37–76
- Missuray-Krug Lajos*: A Fabricius-ház meséi. (rj) 37–75
- Missuray-Krug Lajos*: Otthon. (rj) 37–284
- Missuray-Krug Lajos*: Rónaviz. (Mollay Károly) 42–100
- Missuray-Krug Lajos*: Társphár. (Mollay Károly) 39–266
- Mollay Károly*: Középkori soproni családnevek. (Verbényi László) 39–87
- Mosca, Rodolfo*: Le relazioni internazionali del regno d'Ungheria. (Mollay Károly) 43–286
- Mosca, Rodolfo*: L'Italia e la questione dell Ungheria Occidentale. (Mollay Károly) 39–351
- Móra Mihály*: Házassági kereseti jog. (ry) 43–59
- Németh Sámuel*: A soproni ev. líceum küzdelme a magyar tannyelvért a Bach-korszakban. (Névtelen)

40–286

349 *Németh Sámuel*: A soproni evangélikus líceum küzdelme a nyilvánossági jogáért a Bach-korszakban (rj) 39–264

Németh Sára: Kolbenheyer Móric. (Cs. E.) 38–265

Németh Zoltán: Kis János szerepe kora irodalmi életében. (rj) 41–332

Notter Antal: Emlékkönyv. (ry) 43–159

Nyugati Őrszem. (ry) 38–337

Ollram Ferenc: Csorna település- és gazdaságföldrajza. (ry) 41–68

Payr Sándor: Zrínyi prókátorja. (rj) 37–153

Pásztor Lajos: A magyarság vallásos élete a Jagellók alatt. (Mollay Károly) 41–151

Radó István: Sopron város közkönyvtárában őrzött Széchenyi könyvtártöredék címjegyzéke. (ry) 42–98

Rapaics Judit: Ligeti Antal. (Cs. E.) 38–265

Révay József: Séták a római Magyarországon. (Cs. K.) 44–100

Romhányi Károly: A magyar könyvkötés művészete a XVIII–XIX. században. (Csatkai Endre) 38–106

Rozsondai Károly–Sümeghy József: Sopronbánfalva. (Leitner József) 38–104

Rónay Mária: Nyári élmény. (br) 43–73

Schaeffer, Emil: Béla Meller, wie ich ihn kannte. (ry) 43–159

Schmidt, Leopold: Burgenländische Volkskunde. (Mollay Károly) 56–190

Scholtz, Edmund: III. Geschichte der ev. Geimende Ágfalva–Agendorf. (H. Gy.) 39–92

Somogyváry Gyula: A város és a sárkány. (rj) 39–182

Soós Imre: Ősi rábaközi parasztnemzetségek. (Mollay Károly) 38–334

Soproni Elek: A kultúrsarok gondjai. (ry) 40–386

Soproni és Sopron megyei Kalendárium. (rj) 43–287

Soproni Helikon. (Br) 43–284

Soproni Műszaki Szemle. (László Ernő) 56–190

Szabó Jenő: Lövér. (rj) 43–70

Szádeczky-Kardoss, Elemér: Geologie der rumpfungarländischen Kleinen Tiefebene. (Varga Lajos) 39–347

- Szántó Irén*: Császár község plébániatemploma. (Csatkai Endre) 42–101
- Szekendi Ferenc*: A Hanság és a Fertő lecsapolási kísérleteinek története. (V. L.) 38–171
- Széll Sándor*: Városaink neve, címere és lobogója. (K. J.) 42–230
- Szűcs Jenő*: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. (Verbényi László) 56–91
- Természet és állatvédelem. (Névtelen) 39–92
- Thier László*: Közlemények magángyűjteményéből. (ry) 40–287
- Thier László*: Scarbantia-könyvek. (ry, Mollay Károly) 38–174, 333
- Thier László*: Sopron im Spiegel alter Drucke. (ry) 38–106
- Thirring Gusztáv*: A soproni idegenforgalmi statisztika és a város idegenforgalma. (Leitner József) 37–283
- Thirring Gusztáv*: A soproni polgárság vagyoni és birtokviszonyai II. József korában. (ry) 40–131
- Thirring Gusztáv*: Magyar László élete és tudományos működése. (Leitner József) 37–282
- Thirring Gusztáv*: Sopron házai és háztulajdonosai. (L-r E.) 41329
- Thirring Gusztáv*: Sopron város a XVIII. században. (Mollay Károly) 39–263
- Thirring Gusztávné*: Újabb adatok a magyarországi Waisbecker-család történetéhez. (Házi) 37–156
- Tíz írás a nyomdászatról. (ry) 43–74
- Tóth János*: Így épít a vasi nép. (ry) 38–385
- Tóth Zoltán*: Magyar történeti bibliográfia. (Mollay Károly) 55–A 163
- Turisták Lapja. (Legány Dezső) 39–184
- Undi Mariska*: Rábaközi csipkés kendők. (Cs. K.) 44–100
- Ungarische Staedtebilder. (rj) 44–99
- Varga, József*: Die Wandorfer Bergkirche. (Cs. E.) 38–172
- 350** *Voit Pál*: Régi magyar otthonok. (Cs. K.) 44–100
- Wagner Richárd*: A Világegyetem és a Föld. (L. J.) 42–229
- Zádor Anna és Rados Jenő*: A klasszicizmus építésze Magyarországon. (Csatkai Endre) 43–285

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / XXIV. Szerkesztőségi közlemények

XXIV. Szerkesztőségi közlemények

Beköszöntő. 37–1

A negyedik évfolyam elé. 40–1

Beköszöntő. 55–1

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / Névmutató

Névmutató

(a római számjegy a közleményeknek azt a csoportját jelzi, amelyben az illető munkatársnak írása jelent meg)

Angyal Endre IX. XI. XV. XVII.

Augusztinovicz Elemér XVII.

Banner János VI.

Bán János XVII.

b. d. XI.

Becht Rezső I. XI. XVII. XXIII.

Benkő László XI. XXIII.

Berecz Dezső IX. XI. XVII. XVIII.

Bélay Vilmos II.

Boronkay Pál V.

Bors András II.

Bottyán Árpád VI.

b. r. XXIII.

Breuer György XV.

Csapody István XV. XVII.

Csatkai Endre II. IV. VII. VIII. IX. X. XI. XIII. XIV. XV. XVII. XXII. XXIII.

Cs. E. XVI. XVII. XXIII.

Csemegi József II. V. VII. VIII.
Csipkés Kálmán VIII. X. XIII. XIV.
Cs. K. VIII. X. XVII.
Cs. Katona Imre XI.
Darvas István XIII. XVII.
Dávidházy István IV.
Domonkos Ottó IV. X. XIV.
Entz Géza VII.
Erdélyi Tibor II.
Énekes Kálmán VII. XIII.
Fabricius Endre II.
Faller Jenő XVI.
Firbás Oszkár XV.
Főző Géza XV.
Gallus Sándor VI.
Gárdonyi Zoltán IX. XVII. XXIII.
Gereben Béla II.
Géfin Gyula VIII.
Gombocz Endre XV.
Gombos László XI.
Győrfi János XV.
Gyulay Zoltán XII. XV.
Hajós Elemér XIV.
Hamar Gyula XI. XXII. XXIII.
Hauer-Conrad Arnold II.
Hárs György V.
Házi Jenő II. XII. XXIII.

Heimler Károly II. XV. XVII. XXII.

h j XXIII.

Horváth József VIII. XVII.

Horváth Tibor Antal II.

Horváth Zoltán XVII.

Jandek Gusztáv IX.

Jáki Gyula XVII.

Kapi-Králik Jenő IX.

Kapuy Vitál II.

Kárpáti Sándor XIV.

Kárpáti Zoltán XV.

Klempa Károly XIII.

Kokass Kálmán XIV.

Kolb Jenő VIII.

Koncsek László II.

Kotsis Tivadar XV.

Kovács Gábor II. XXIII.

Kubinszky Mihály XVI.

Lauringer Ernő V. VIII. X. XVII.

László Ernő VII. IX. XVII. XXIII.

László Gyula IX.

L. E. X. XXIII.

Legány Dezső XIV. XXIII.

Legény János XII.

Leitner József XV. XVII. XXIII.

Lenky Jenő XI.

Levárdy Rezső VII.

Lovass Gyula XV.
Maár Károly I. II. XXIII.
Maár Margit XIV. XV.
Major Jenő II.
Massalszky Miklós VI.
Mihályi Ernő I.
351*Mika Ferenc* XV.
Missuray-Krug Lajos XIV.
Mollay Károly I. II. VII. XI. XIV. XVII. XXIII.
Mócsy András VI.
Neubauer Elemér XIV.
Németh Samu II. VIII. XI. XII. XVII. XVIII.
Nováki Gyula VI. X. XVII.
Nyitray Elek XVI.
o. r. XXIII.
Östör József XIII. XXIII.
Payr Sándor II.
Pöttschacher Rudolf III.
Prokopp Gyula VIII.
Petz Aladár XI.
Péczely Piroska XI.
Radó Ferenc IX.
Radó István II. XIII. XVIII.
Rátz Ottó II.
Rajczy Mária XI. XIV.
Rajeczky Benjámín IX. XIV.
Reményi Viktor XVI.

r. j XXIII.
R. K. XXIII.
Roller Kálmán XII.
Romwalter Alfréd VI. XI.
Roth Ernő XI.
Ruhmann Jenő II. XI. XVII.
Ruhmann Jenőné IX.
r. y. II. VI. IX. XVII. XXIII.
Sandy Dezső XIV.
Sági Károly VI.
Schindler András V.
Schneller Edit XII.
Schramm Ferenc XIV. XVII.
Schwarz József IX.
Soós Imre I. II. XXIII.
Storno Ferenc XIV.
Storno Miksa II. IV VI. VII. VIII. XVIII.
Sümeghy Dezső IX.
Szádeczky-Kardoss Elemér XV.
Szenczy Vilibald XXIII.
Szerkesztő XI.
Szőke Béla VI.
Sylt XXIII.
Takács Menyhért VIII.
Takáts Endre I. II.
Takáts Kálmán II.
Terestyéni Ferenc XI.

th XIII.

Thier László IV. VIII. IX. XI. XIII. XIV.

Th. G. XXIII.

Thirring Gusztáv III. IV. XIII.

Thirring Gusztávné XIII.

Thirring Lajos III.

Tompos Ernő II. VII.

Tóth Ferenc XXIII.

Udvardi Lakos János IV.

Vajk Artur XVI.

Varga Ferenc XII. XIII.

Varga Gyula XIV.

Varga Lajos VI. XV. XVII. XXIII.

Vendel Miklós VI. XVII.

Verbényi László II. IV. XI. XII. XXIII.

V. L. XXIII.

Vörös Károly II.

Weger Imre I.

Weinberger G. Adolf VIII. XVII.

Wiczián Dezső XVII.

Zádor Anna XXIII.

Zügn Nándor XV.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE TARTALOMJEGYZÉKE (1937–1944, 1955–56) / Nem szorosan a cikkekhez tartozó képanyag

Nem szorosan a cikkekhez tartozó képanyag

(Főképpen soproni városrészletek)

Háromház tér. 37–10

Bástyatorony az Előkapu közelében. 37–72

Erődítmény a Várostorony és Előkapu közti bástyaszakaszon. 37–73

A ferenciek kertjének kapuja. 37–151

A Szentlélek templom környéke a XVIII. század végén. 37–152

Bástyarészlet a várostorony mellett. 37–287

A Szt. Mihály templom. 37–288

Részlet a Szent Mihály-kapu környékéről. 38–288

Az Ikva patakot áthidaló rácsos ívek a külső várfal vonalában a Patak utca táján. 40–61

Festőház (Faerberhaus vagy Inselhaus). 40–67

A Bécsi utca 10. sz. ház a födélzék átalakítása előtt. 40–73

Részlet a Szélmalom utcáról. 1863. 40–93

Az Erzsébet-kert környékén levő régi malom udvarrészlete. 1863. 40–220

Az Erzsébet-kert környékén levő malom udvarának képe. 1863. 40–285, 292

352A mai Schaffer-ház helyén állt két épület (Várkerület). 41–52

Soproni házaspár 1861-ben. 41–108

Ikvaparti részlet a városi pásztorházzal a Patak utcában. 41–122

Máriacelli- vagy Fehérkereszt a Bécsi út mentén. 1861. 41–135

Az Ösvény utca 1854-ben. 42–69

A Szélmalom utca részlete e század elejéről. 42–75

Patak utcai részlet. 1854. 42–125

Ikvaparti részlet. 42–140

Szent János kápolna az Előkapunál. 42–183

A Brückl-torony. 42–199

Csányi János soproni krónikás háza. 42–185

A Bécsi kapu a XIX. században. 43–254

Az egykori Rupprecht-féle cukorfinomító Sopronban. 44–116

Sopron látképe. 55–4, 48, 58, 63, 67, 74, 118, A 19. A 73
A Szentháromság szobor környéke. 55–17, 56–283, 362
A Fehér Ló. 55–139
A Tűztorony környéke. 55–85
Új utca 16. 55–139
A bánfalvi Mária Magdolna templom. 55–A 42
A papréti tornacsarnok. 56–15
Gótikus zárókő a Szt. Mihály templombán. 56–33
Házjegy a Szt. György u. 1. sz. ház udvarán. 56–35
Széchenyi tér. 56–50, 185, 192
Háztömb az Előkapunál. 56–157
Régi színház. 56–56
Lenin körút. 56–165
Előkapu. 56–63–162
Orsolyatemplom. 56–170, 186
Látkép 1880 körül. 56–90
Mária-oszlop. 56–170
Pihenő kereszt. 56–123
Szt. Mihály templom. 56–186
Szt. Jakab kápolna. 56–127
Bástya a kultúrház helyén. 56–188
Pékkereszt. 56–129
A régi városháza. 56–188
Tornapajzs a bencés a bencés templomban. 56–203
Lénárt kereszt. 56–204
Lunkányi-ház. 56–219
Lenin körút 7. 56–262

Balfi utca 15. 56–263
Újteleki utca 18. 56–264
Rézmetszetű városkép 1686. 56–266
Domonkos templom 56–286
Rokokóház a Bécsi utcában. 56–301
Új utca. 56–334
A kultúrház. 56–359
Goldmark emléktáblája. 56–375
Lerombolt ház a Domonkos utcában. 56–377
Balf. 56–151, 306, 311, 313
Fertőrákos. 56–182
Fertőszentmiklós. 56–121
Liszt Ferenc szülőháza Doborjánban. 41–24
Rábaközi földnép. 55–A 151
A lövői bíró. 55–A 168
A lövői kisbíró. 55–A 168
Parasztasszonyok. 56–70
Simasági parasztleány. 56–70
Zsirai paraszt. 56–72
Magyar népviselet. 56–172
Horvát népviselet 56–173
A Soproni Szószedet egy lapja. 56–207
Loew Frigyes felszólítása az ország botanikusaihoz. 56–255
Műmelléklet. Horváth József: Mi lesz Veled? 1956.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

VÁROSUNK LAKOSSÁGÁNAK MINDEN IGÉNYÉT KIELÉGÍTIK
AZ
IPARCIKK KISKERESKEDELMI VÁLLALAT SZAKÜZLETEI

KÖZKEDVELT A
SOPRONI SÖRGYÁR
KÉSZÍTMÉNYE
A KIVÁLÓ
VILÁGOS
BARNA
KINIZSI
SÖR

SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT

SOPRON

TELEFONSZÁMOK: 191, 192, 193, 627 ÉS AZ ÜZLET: 699

A SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT DOLGOZÓI
jóminőségű hentesáruk készítésével járulnak hozzá
AZ ÉLELMISZERIPAR FEJLŐDÉSÉHEZ

Hátulsó utca 2–4. szám alatt megnyílt a HÚSIPAR HÚSÜZLETE, ahol naponta friss hentesáru kapható
bőséges választékban.

A SOPRONI SZÁLLODA ÉS VENDÉGLÁTÓ VÁLLALAT

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással, szeretettel várja *kedves vendégeit*.

Üzemei:

PANNÓNIA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

TURISTA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

a Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és
kirándulóhely

KERTVÁROSI VENDÉGLŐ:

a kertváros kedvelt kirándulóhelye, árnyas kerthelyiséggel

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lővérek kedvelt nyári vendéglátóüzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESPRESSÓ:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

GYÖNGYVIRÁG – CIKLÁMEN – PETTYES

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagylaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és a strandokon

LÁTOGASSA MEG ÜZEMEINKET!

GYŐR-SOPRON MEGYE TANÁCSÁNAK IDEGENFORGALMI HIVATALA, SOPRON
KEZELÉSÉBEN

IBUSZ

MÁV HIV. MENETJEGYIRODA FIÓKJA

MINDENFÉLE UTAZÁSI ÜGYBEN KÉSZSÉGGEL ÁLL AZ UTAZÓKÖZÖNSÉG
RENDELKEZÉSÉRE!

SOPRON, ÓGABONA TÉR 8. SZ.

TELEFON: 55. SZ.

TISZTASÁG: félegészség

Saját egészsége érdekében látogassa a több káddal bővített hőlégfürdővel korszerűsített

VÁROSI FÜRDŐT

FÜRDŐVÁLLALAT

SOPRONI POSZTÓ- ÉS SZŐNYEGGYÁR

Sopron, Baross út 24.

GYAPJÚSZÖVETEK

TAKARÓK
MŰSZAKI SZÖVETEK
BÚTORSZÖVETEK
SZŐNYEGEK

SOPRONI PAMUTIPAR

SOPRON, SELMECI UTCA 15–17 SZÁM
TELEFON 298 SZÁM

PAMUTSZÖVŐGYÁR

SOPRONI RUHAGYÁR

SOPRON, RÁKÓCZI UTCA 6

Kiváló eredményeivel négyszer szerezte meg
AZ ÉLÜZEM CÍMET

38 „SZAKMA KIVÁLÓ DOLGOZÓJA”

kitüntetést nyert dolgozója van, műszaki és fizikai dolgozói közül 23 főt a
„KÖNNYŰIPAR KIVÁLÓ DOLGOZÓJA”
kitüntetéssel jutalmaztak

Jelvényes kiváló dolgozóinak száma: 76

Kimagasló eredményt értek el az alábbi dolgozók:

SZABÓ JENŐ
GOMBÁS ANTAL
GULLNER ANTALNÉ
HÓDY JÁNOS
SZALAI MÁRIA
KRAMERHOFFER ANTAL
POKRÓCZ ERZSÉBET
TEKLER IMRÉNÉ
KALMÁR RÓZSI
PALOTAI MÁTYÁS
KLEPOCH ERNŐ
DÉNES JÓZSEFNÉ

Kisipari minőségű munka hozott és saját anyagból

SOPRONI SZABÓSZÖVETKEZET

Férfi és női méretes részlegek

*Lenin krt. 83. Telefon 659
Köztársaság utca 20. Telefon 661
Színház utca 29. Telefon 26
Majorköz 1. Telefon 663
Mátyás kir. utca 20. Telefon 146
Köztársaság utca 8. Telefon 349*

Átalakítás, vasalás, fordítás

MÉRTÉKUTÁNI OSZTÁLY:

LENIN KÖRÚT 71.

GUMIJAVÍTÁSI OSZTÁLY:

LENIN KÖRÚT 67.

SOPRONI CIPÉSZ SZÖVETKEZET

FIÓKOK:

KOSSUTH U. 2.

BÉKE ÚT 35.

JAVÍTÁSI ÁTVEVŐHELY: LENIN KÖRÚT 65. SZ.

A SOPRONI FODRÁSZ SZÖVETKEZET

KORSZERŰSÍTETT, HIGIÉNIKUS TERMEIBEN GONDOS ÉS FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM

Lenin körút 90. sz.

TELEFON: 317

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárak készítése, javítása

MOTORJAVÍTÓ ÜZEM

Botond utca 1. szám

Telefon: 524

Megbízható, gyors, biztos szerviz

SOPRONI JÁRMŰGYÁRTÓ

SZÖVETKEZET

KÖZPONTI IRODA:

RÁKÓCZI UTCA 27.

TELEFONSZÁM: 319

BOGNÁR-, KOVÁCSÜZEM

RÁKÓCZI UTCA 27.

Kézikocsi, szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás

AUTÓKAROSSZÉRIA KÉSZÍTÉS

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru üzlete

Torna u. 1.

Telefon 43

Szolgáltató részlege

Lenin krt. 94.

Telefon 71

Női és férfi pulóverek

Kuligánok kötése gyapju és pamut fonalakkól

Szemfelszedés – Himzés

Előnyomás

Nylonharisnya átkötés

Minőségi munkával!

OLVASD TERJESZD

A

SOPRONI SZEMLÉT!

SOPRONI FÉSŰSFONALGYÁR

Gyártelep:

SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZÁM

TÁVBESZÉLŐ: 50

Budapesti Iroda:

BUDAPEST, v., SZENT ISTVÁN TÉR 16. SZ. – TÁVBESZÉLŐ: 328-722

CSEPEL AUTÓGYÁR ALKATRÉSZGYÁRA SOPRON

GYÁRTMÁNYAI:

„Csepel” 300

*ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLŐMŰ*

„RÁBA” GÉPKOCSI
MOTOR
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
SEBESSÉGVÁLTÓMŰ

„Csepel” 130
*ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLŐMŰ*

A szakma kiváló dolgozói:

CSABAI MIHÁLY
esztergályos

NAGY JENŐ
marós

KOCZÁN LÁSZLÓ
esztergályos

UDVARDI ALAJOS
esztergályos

SOPRONI
LAKATOSÁRUGYÁR

SOPRON, CSENGERI UTCA 30–32

Gyártmányai:
ZÁRAK, AJTÓK ÉS ABLAKPÁNTOK, ÉPÜLETVASALÁSOK, FÜSTCSÖVEK, SÜTŐK stb.

É. M.

SOPRONI ÉPÜLETASZTALOSIPARI VÁLLALAT

Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

Gyárt:
Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

Gyártelep:

232

SOPRON, BAROSS ÚT
Telefon: 370, 471, 372

SOPRONI VAS- ÉS SZERELŐ KISIPARI SZÖVETKEZET

*vállal rádiójavítást,
gyermekkocsijavítást,
bádogos, vízszelési,
lakatos, esztergályos, géplakatos,
villanyszerelő, motortekercselő munkákat.*

SOPRON – ÓGABONA TÉR 16.

SOPRONI FÉMTÖMEGCIKK KISIPARI SZÖVETKEZET

VÁLLAL:

edényjavítást, mindennemű bádogosmunkát, nikkelezést, hegesztést, lakatos- és esztergályozási munkákat

KÖZPONTI TELEP:

SOPRON, RÁKÓCZI UTCA 39. SZÁM

A Soproni Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat

FŰSZER
CSEMEGE
ÉDESSÉG
DOHÁNY
TEJ ÉS HÚS
BOLTJAI

a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára állnak

SOPRON ÉS VIDÉKE

KÖRZETI

FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA:

ÖTVÖS UTCA 3

A körszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kisgépek, védőszerek, műtrágya stb.

A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzó, permetezőgépek, burgonyazúzó stb.

Soproni Tűgyár

SOPRON, CSEPEL UTCA 3

KÜLÖNFÉLE TŰÁRUK, KÁRPITOS DÍSZSZEG, CIPŐKARIKÁK, FŰZŐSZEMEK,
BŐRSZEGECSEK,
MEZŐGAZDASÁGI GÉPALKATRÉSZEK, KÉSÁRUK, KÜLÖNFÉLE KÉZISZERSZÁMOK
KÉSZÍTÉSE

KIVÁLÓ DOLGOZÓK A SOPRONI TŰGYÁRBAN:

VARGA IZABELLA

csomagoló

TAMICS LÁSZLÓNÉ

csomagoló

CSISZÁR JÓZSEF

beállító lakatos

KRÁNIXFELD LAJOSNÉ

gépmunkás

POLÁK DEZSŐ

beállító lakatos

KOVÁCS GYÖRGY

gépmunkás

LÁSZLÓ JÓZSEF

beállító lakatos

TAMÁSI KÁROLY

galvanizáló

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

Vállal:

kőműves

ács

tetőfedő

épületasztalos

szobafestő

mázoló

címfestő

dukkozó

üvegező

üvegcsiszoló

**kályhás
parkettás
MUNKÁKAT**

Központi telep és iroda: Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 318 és 327

Üveges részleg: Lenin körút 22 – Telefon: 326

Soproni Asztalos- és Faipari KSZ

Sopron, Vitnyédi u. 13 – Telefon: 704

**asztalos
kárpitós
festő, mázoló
javító
játék
iparművész**

RÉSZLEGEIVEL

a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

HÁLÓSZOBÁT, KOMBINÁLTSZEKRÉNYT, REKAMIÉT, SEZLONT, KONYHABÚTORT
és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízlésben
kivitelben

Vállal:

CÍMTÁBLAFESTÉST, BÚTORMÁZOLÁST ÉS MINDENNEMŰ JAVÍTÁST

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban kaphatók a Soproni
Kiskereskedelmi V. üzleteiben

FINOMMECHANIKAI JAVÍTÓ VÁLLALAT

Sopron, Mátyás király út 5 szám

**VÁLLALJA
RÁDIÓK, ÓRÁK
MÉRLEGEK
ÍRÓGÉPEK
SZÁMOLÓGÉPEK
FÉNYKÉPEZŐGÉPEK
MOTORKERÉKPÁROK
VASALÓK
ORVOSI MŰSZEREK**

**MÉRŐMŰSZEREK
ESERNYŐK STB
JAVÍTÁSÁT**

valamint

BOROTVÁK, OLLÓK, KÉSEK, STB. KÖSZÖRÜLÉSÉT

TAKARÉKOSKODJUNK A GÁZZAL,
akkor kisebb lesz a gázzámla és jobb lesz a gáznyomás!

*Felvilágosításért
és panasszal forduljunk
A GÁZMŰHÖZ*

Táncsics Mihály u. 12. Telefon 254

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Ödenburger) Rundschau.
Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.
Lokalhistorische Quartalschrift.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HIRDETÉS / Aus dem Inhalt

Aus dem Inhalt

Winkler, Oskar: Vorschlag zur Weiterentwicklung der Stadt Sopron.

Gerő, Ladislaus: Festung Sopron – Festung Bern.

Raab, Martin: Aus der Vergangenheit des Judentums in Sopron.

Nováki, Julius: Germanische Gräber in Hegykő.

Csatkai, André: Eine Flugschrift gegen den Soproner Stadtrat im Jahre 1847.

Firbás, Oskar: Beiträge zum Zustande der Soproner Wälder im 18. Jh.

Csatkai, André: Anton Bruckners Brief an Regenschori Czeglédi.

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / MUNKATÁRSAINKHOZ!

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21x29) cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg a 20 gépelt oldalt.

2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljük.) 3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket (pl. SSZ = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazunk.

4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSZ VII. 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.

5. A nagyobb cikkekhez lehetőleg idegen nyelvű kivonatot is mellékeljünk!

1957. XI. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / OLVASÓINKHOZ!

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

A folyóiratra a Soproni Szemle kiadóhivatalánál (Sopron, Tanácsháza) vagy a 285.930 számú csekk számlán lehet előfizetni. Előfizetési díj évi 48 forint, amely negyedévi részletekben is fizethető. Egyes szám ára 16 forint. Kettős szám ára 32 forint. Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae Széchényiano-Regnicolaris. Vol. I–III. Sopronii 1814–15. – Javarészt Széchényi F. eredetileg Nagycenken felállított könyvtárából kerültek a Széchényi Könyvtárba. A Nemzeti Múzeumnak 1818-ban juttatott Széchényi soproni házában lévő könyvtára, melynek egy részét soproni magánkönyvtárak beolvasztása adta (v. ö. Csatkai E.: Régi soproni könyvgyűjtők, könyvesboltok és olvasókabinetek. M. Könyvszemle 1939, 55. 1.), kéziratok anyagból inkább csak okleveleket foglalt magában (v. ö. Kollányi F.: A. M. N. Múzeum. Bp. 1905, 419. 1.). Az oklevelek a XX. század 30-as éveiben az Orsz. Levéltárba tétettek át.

2 (Megjegyzés - Popup)

Az állomány egyes részéről tájékoztató nyomtatott katalógusok: Codices latini medii saevi. Recensuit Bartoniek E. Bp. 1940; Kéziratok források az Orsz. Széchényi Könyvtárban (1789–1867). Bp. 1950. (Válogatott anyag.)

3 (Megjegyzés - Popup)

Az Orsz. Széchényi Könyvtár magyar nyelvű újkori kötetes kéziratainak katalógusa. I–III. Bp. 1956.

4 (Megjegyzés - Popup)

4. Quart. Germ. 192., 91 folio (29 üres l.). – Előző tulajdonosai: Literáti Nemes Sámuel (Sopron, 1841), majd Jankovich Miklós. Az OSZK-ba 1852-ben került.

5 (Megjegyzés - Popup)

5. Kiadását Kovács József készíti elő, Mollay Károly közreműködésével. Gamauf kivonatai nyomán már többen használták.

6 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 605., 31 f. – Az OSZK 1850 előtti, ismeretlen provenienciájú szerzeménye.

7 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 191., 92 f. – Jankovich M. gyűjteményéből.

8 (Megjegyzés - Popup)

L. lejjebb. 193. 1.

9 (Megjegyzés - Popup)

Verzeichnus Etlicher Historien, so von den 1670 Jahr her geschehen Ihn den Königreich Vngern, vnd absonderlich bey vnser Statt Oedenburg, welche ich Hanns Tschány zur sonderlicher Nachricht den Nachkömlingen hab auff geschriben. Fol. Germ. 346., 141 f.

10 (Megjegyzés - Popup)

Hanns Tschány's Ungrische Chronik vom Jahre 1670 bis 1704. A M. Akadémia Tört. Bizottmánya megbízásából (kiadta) Paúr Iván. (M. Tört. Tár. V.) Pest 1878. Paúr a közlésben teljes hűségre törekedett, de kiadása sajnálatosképpen nem mentes a helytelen olvasásoktól és sajtóhibáktól. – A krónikából kivonatot adott közre Gantner A.: Török-tatár-kuruc világ Nyugatmagyarországon... c. munkájában (Sopron 1934.), forrásra való hivatkozás nélkül, valószínűleg Paúr kiadása alapján. A legtöbb soproni történetíró gyakran idéz az utóbbiból.

11 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 1002., ff. 9–16. – A Fol. Germ. 1002. jelzetű kézirat-kolligátum Horvát István hagyatékából való részben Gamauf T. kezén is átment iratokat foglal magában. Az egykori könyvtárostól, aki csak az első három darab tartalmát vette figyelembe, *Den Pauliner-Orden ungarischer Provinz betreffende Akten* címet kapta. A fenti iraton kívül még 9 más soproni vonatkozású iratot találunk a kéziratban. Ezekről külön szólunk, a tartalmuknak megfelelő helyeken.

12 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. I. k. Sopron, 1917, 479. 1.

13 (Megjegyzés - Popup)

A szöveg egyik, Gamauf által készített másolata mellett (Quart. Germ. 285/III, ff. 117^v–124^r) a következő megjegyzést találjuk: Aus den Papieren des sel. Herrn Senators Daniel Hochholzer mitgetheilt erhalten, von seinem H. Schwieger Sohn Michael Schwarz, Pred. im Rechnitz (Rohonc, Vas m.). Schade, dass kein Autor angegeben. Übrigens st dieser Bericht noch vom J. 1681 selbst. A másolásnál történt elírások és a közös hiányok nyilvánvalóvá teszik, hogy az OSZK kézírata azonos a Hochholtzer-féle példánnyal. Ezt bizonyítja egyébként a kéziraton látható, Gamauf kézírására valló („1681. 24. April. Magistrat”) jelzés is.

14 (Megjegyzés - Popup)

Payr i. m., 479–80. 1.

15 (Megjegyzés - Popup)

Acta Diaetalia Anni 1681... conscripta collecta per me S. I–II. k. A volt soproni líceumi könyvtárban Eb 1–Lc 1 jelzeten szereplő kéziratának a II. világháború folyamán nyoma veszett. (Pröhle Jenő szíves közlése.)

16 (Megjegyzés - Popup)

Németh S.: Serpilius János, Sopron városbírája és országgyűlési követe 1681-ben. SSZ 1943, 271–277. 1.

17 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 1043., 6 f. – Ismeretlen provenienciájú; az OSZK 1850 előtti szerzeménye.

18 (Megjegyzés - Popup)

„...aber nach abgelegtem Eyd ist H. Serpilius vom dem Kaiserl. Comanissario H. Gregorio Bavesitz in arrest, alwo Er noch dato ist, ohne einzige angedeutete Ursach geschaffet” (f. 6).

19 (Megjegyzés - Popup)

Paúr kiadásában 95. 1.

20 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 97. 1. – V. ö. Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron 1939, 249–252. 1.

21 (Megjegyzés - Popup)

Az eredeti kézirat hollétét nem sikerült megállapítanom. A számomra hozzáférhető, Sopron történetével foglalkozó irodalomban a Relation megemlékezésével nem találkoztam.

22 (Megjegyzés - Popup)

Hans Georg Ritter's Oedenburger Chronik zur Geschichte der Rákóczy-schen Belagerung im Jahre 1704. Hg. von Iwan Paúr. Oedenburg 1874. – A krónikának Thaly Kálmán által gondozott újabb kiadása (Monumenta Hungariae Historica. XXVII. k. Történelmi naplók 1663–1719. Bp. 1875, 433–607. 1.) szintén nem az eredeti kézirat, hanem egy, 1815-ben vett másolat alapján készült.

23 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai E.: Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban. SSZ 1938, 141. 1.

24 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Kovachich M. Gy.: Sammlung kleiner, noch ungedruckter Stücke, in welchen gleichzeitige Schriftsteller einzelne Abschnitte der ungarischen Geschichte aufgezeichnet haben. I. Bd. Ofen 1805, LII. 1.

25 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 697/I, ff. 58–143.

26 (Megjegyzés - Popup)

Schicksale der Stadt Oedenburg während der Rákóczyschen Unruhen vom Jahre 1703 bis 1716. beschrieben von Johann Georg Ritter, Bürger daselbst. Oct. Germ. 9., 58 f.

27 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 190., 18 f. (Az 1. folián, szintén XVIII. sz.-i kéztől, rövid földrajzi-történelmi feljegyzés Sopron városáról.) – Kubinyi Péter ajándéka 1823 előtt.

28 (Megjegyzés - Popup)

Paúr kiadásában 76–84. 1.

29 (Megjegyzés - Popup)

Kovachich M. Gy. i. m., 446–460. 1. – A *Sammlung kleiner, noch ungedruckter Schriften(!)... I. Band. c.*, Fol. Germ. 696. jelzetű kéziratban megtaláljuk a Kovachich által a kiadás céljaira készített másolatot is (ff. 121–129.). Cenzurái példány, 1805. évszámmal, cenzori javítások nélkül. – Ugyanebben a kötetben található (ff. 131–136.) a *Diarium Deputatorum Soproniensium ad Diaetam Anni 1593. c.* német kéziratnak a soproni városi levéltár eredeti példányáról készült másolata, melynek szövegét Kovachich idézett művének 277–287. lapjain adta közre.

30 (Megjegyzés - Popup)

L. fent, 190. 1.

31 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf T.: *Denkwürdigkeiten von Oedenburg. X. Theil*, 213–496. 1. Az evangélikus egyet. egyház budapesti levéltárában; jelzete V. 110/b.

32 (Megjegyzés - Popup)

Kezdete (f. 26): Anno 1704. Den 17-tein Januari nachmittag um 3 Uhr ist der erste rebellische Schwarm von den zusammen rottirten Franz Rákóczi'schen Trouppen bey unserer Stadt Oedenburg angekommen... Vége: Den 19. Januari (1720) ist die alte verwittibte Kaiserin Eleonora Magdalena Theresia gestorben, und den 22. dito darauf zu den Capucinern öffentlich begraben worden.

33 (Megjegyzés - Popup)

Unger György (1652–1679) 1676-tól 1678-ig a wittenbergi egyetem hallgatója volt.

34 (Megjegyzés - Popup)

Unger Mátyás születési és halálzási éve nem derül ki a feljegyzésekből. Első felesége Komáromi Éva, második felesége Thulman Borbála.

35 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Quart. Germ 115., f. 1^r és Quart. Germ 116., f. 1^r. – A biblia *Dobner* Lajos, az Unger-családdal rokonságban lévő soproni polgár útján került Pozsonyból Sopronba.

36 (Megjegyzés - Popup)

Diarium Joachimi Unger Psoniensis, ab anno 1598 usque 1673 (helyesebben: 1652; az Unger J. halála utáni, 1673-ból való adatot harmadik felesége elhalálzásáról nyilvánvalóan már más kéz toldotta hozzá az eredeti kéziratban). Német nyelvű. Quart. Germ. 115., 1 f. – 2. *Auszug dus dem Journal Johannis Liebergott, gewesten Pressburger Burgers* (1679). Magában foglalja Unger György 1644-től 1679-ig terjedő feljegyzéseinek másolatát is. Quart. Germ. 116., 1 f. – 3. *Diarium Mathiae Unger Soproniensis ab Anno 1674* (helyesebben: 1657) *usque 1723* (helyesen: 1713). Német nyelvű. Quart. Germ. 113., 4 f. (Unger Mátyás kivonatosa közli sógora, Vittnyédy Pál családi feljegyzéseit is. Utóbbinak eredeti *Album*-a is megvan egyébként az OSZK-ban, Qct. Lat. I35. jelzeten. Benne Unger Mátyástól is találunk, 1700-ból,

sajátkezű bejegyzést.)

37 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 116, f. 1^r.

38 (Megjegyzés - Popup)

Oct. Germ. 129., 44+3 f. – Horvát István hagyatékából.

39 (Megjegyzés - Popup)

Sokat volt távol Soprontól. Útjai, a közeli környéken kívül, Pozsonyba, Szombathelyre, Kőszegre, Pestre, Bécsbe, Grácba vezettek. 1803-tól minden évben több hetet töltött Horvátországban, közelebről meg nem nevezett helyen.

40 (Megjegyzés - Popup)

„Verwichenen Sonnabend, als am 19, dieses, starb Dosler, Pfarrer zu Groisbach, welcher (bey seiner Versetzung dahin zum Pfarrer) dieses Journal anfieng (f. 16^v).

41 (Megjegyzés - Popup)

Riedl Károly kéziratai közül valónak gyanítja az egykori feldolgozó a *Stenographische Regeln* (1806) c., azonos írású kéziratot is. Oct. Germ. 130., 6 f. Feljegyzés a borítólapon: Videntur esse reliqua MSS. Caroli Riedl ExCapitanei, Sopronii quondam degentis. – Szintén Horvát István hagyatékából. – A *Stenographische Regeln* c. kézirat Danzer János Gáspár: *Das allgemeine System der Stenographie des Herrn Samuel Taylor... angewendet auf die Deutsche Sprache... von J. Danzer K. K. Hauptmann... Wien 1801. c. munkája 7–17. lapjának másolata. L. Hajnóczy Iván: A Taylor-gyorsírás hazánkban. Bp. 1935, 5. 1. (A kiadványra Traeger Ernő volt szíves felhívni figyelmemet.) Hajnóczy Iván Riedlnek tulajdonítja a kéziratot; fenntartásra, amellyel a borítólapon olvasható feljegyzés él, nem tér ki.*

42 (Megjegyzés - Popup)

Riedl életrajzi adatai: Csatkai Endre leveléből Traeger Ernőhöz, Sopron, 1955. II. 14. (OSZK Levelestár), és Traeger E. szíves szóbeli közlése.

43 (Megjegyzés - Popup)

Arra a feltevésre, hogy a napló katonai személytől származnék, sem nyújt a szöveg minden kétséget kizáró bizonyítékot. Az egyéb feljegyzések között elszórt, katonai dolgokra vonatkozó közlések nem olyan természetűek, hogy csak hivatásos katona tollából eredhetnének. Apró értesülések ezek, amelyeket egy, városa garnizonjának mozgalmas élete iránt érdeklődő, katonai körökkel esetleg közelebbi kapcsolatban álló polgári lakos is feljegyzésre érdemesnek tarthatott.

44 (Megjegyzés - Popup)

Kis János Emlékezései. 2. kiad. Bp. 1880, 266. 1.

45 (Megjegyzés - Popup)

Néhány helyen egyéni chiffre-írással is jegyez le egy-egy szót vagy mondatot.

46 (Megjegyzés - Popup)

Fal. Germ. 1124., 419. f. (ff. 399–419 üres). – Vétel 1896-ban, ifj. Schuster Károlytól. Ismertette Csatkai Endre Sopronvármegye 1923. XI. 11. és Pukánszky Béla Deutsch–Ungarische Heimatblätter 1932, 345. 1.

47 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 984., 169 f. – Adolf Obrist, Wien gyűjteményéből. Vétel 1935-ben.

48 (Megjegyzés - Popup)

SSZ 1937, 69. 1.

49 (Megjegyzés - Popup)

A soproni városi (most állami) levéltárban fennmaradt négy középkori kórház-számadást Házi Jenő adta közre Sopron sz. k. város története c. művében (1420: II. 2, 306–313. 1.; 1436–37: II. 3, 53–63. 1.; 1438–39: II. 3, 94–108. 1.; 1439: II. 3, 108–112. 1.). Az ev. egyetemes egyház budapesti levéltárában lévő 1489–90. évi számadást Mollay Károly fedezte fel és adta közre, a soproni ispotály 1585. évi vagyonösszeírásával együtt, Adatok a soproni ispotály történetéhez címen (SSZ 1942. 29–36. 1.).

50 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 1217., kis-ívrét, 34 f. (f. 8 üres); vízjegy: kétfejű sas; fvk. – 1924. évi szerzemény.

51 (Megjegyzés - Popup)

Kivonatát l. Gamauf T.: Denkwürdige Begebenheiten der Stadt Ödenburg... Quart. Germ. 285/VI, f. 233.

52 (Megjegyzés - Popup)

Sopron sz. k. város monographiája. (Kiadta Póda Endre.) I. Sopron, 1890, 42. 1. (1593. évi községi jegyzőkönyv, 5. pont.)

53 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 1162., kis-ívrét, 31 f.; vízjegy: kétfejű sas két változatban; fvk. – Vétel Nagy Zoltántól, Tát (Esztergom m.), 1902-ben. – Artner Farkas 1613–16-ig volt „templomatya”. 1631-ben polgármesterré választották. Meghalt 1633-ban. L. Payr i. m. I, 287. és 305. 1.

54 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Házi J. i. m. II. 5, III, és V. 1.; ua.: Sopron középkori egyháztörténete I. Sopron, 1939, 32–33. és 333. 1.

55 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf T. i. m. Quart. Germ. 285/I, f. 56^r.

56 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf kezéhez került régi iratok eredetét illetően v. ö. Csatkai E.: Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban. SSZ 1938, 142. 1.

57 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf T. i. m. Quart. Germ. 285/II, f. 65. – Rövidebb kivonat: uo. I, 56^r.

58 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 774. 21 db., 38 f. – Jankovich M. gyűjteményéből. – Az iratok közül 17 Sopronban eszközölt borvásárlásokról szól, 3 pedig Cseklészen, Bazinban és Szt. Györgyön vett borokról tanúskodik.

Lehetséges, hogy itt is soproni polgárok terméséről van szó, mivel Sopron tekintélyes határán kívül a soproniaknak a volt Szentgyörgyi és Bazini grófok birtokain is voltak szőlők, (l. Sárközy Irén: Sopron kereskedelme a középkorban. Bp. 1938, 15–16. 1.). Csak egy irat (ff. 17b–18) esik kívül a kolligátum általános tartalmán: a hadipénytár bizonylata Däumler György volt érsekujvári kapitány özvegyének kifizetett összegéről, 1626. júl. 5.

59 (Megjegyzés - Popup)

Die Krönung der Kaiserin Eleonora M. Theresia zur Königin von Ungarn betreffende Kostendokumente. Quart. Germ. 580., 2 db, 2 f. – Jankovich M. gyűjteményéből.

60 (Megjegyzés - Popup)

A Den Pauliner-Orden ungarischer Provinz betreffende Akten c kolligátumban. Fol. Germ. 1002., ff. 17–18.

61 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 221., 49 f. (csonka). – Jankovich M. gyűjteményéből.

62 (Megjegyzés - Popup)

Dillner Erhard, D. Simon mester fia, 1670-ben született (f. 18^r). Az 1715-ös összeírás szerint háznélküli bérlakó (l. Thirring G.: Sopron városa a XVIII. században. Sopron, 1939, 298. 1.). Csak segéd lehetett, mert 1720-ban nem szerepel a soproni kötélverő mesterek között (l. uo., 106. 1.).

63 (Megjegyzés - Popup)

A soproni kötélverőcéhre vonatkozólag l. Winkler E.: A soproni céhek története a XV–XIX. században. Sopron, 1921, 9., 21. 1.; Koller G.: A soproni céhek életéből a XVI. században. Sopron, 1915, 17. 1. és több lapon. Dielner (Tullner) Simon köteles 1685-ben lett polgár, a piaci sátrak közt 1695–1731. e nevén szerepel egy bódé, majdnem tózsomszédja volt ugyanez időben Rosenfellner András és később Tóbiás. (Csatkai Endre közlése.)

64 (Megjegyzés - Popup)

Közölte Juhász István: Szemelvények a Bezerédj-család történetéből. Bp. 1940, 12–13. 1.

65 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 96., 4 f. – Jankovich M. gyűjteményéből.

66 (Megjegyzés - Popup)

A kéziratban idézett lapszámok nem egyeznek azonban a nyomtatott szöveg lapszámaival. Windisch K. G. egyéb publikációiban a Sopron megyéről szóló részt még egyszer, esetleg más lapszámmal kiadva nem találtam. Lehetséges, hogy kéziratunk írója Windisch előttünk ismeretlen kéziratot feljegyzését használta. (Az írás nem Windisché.)

67 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei. 1953. I. kiadás 127 lap.

68 (Megjegyzés - Popup)

Hofer, Paul: Die Wehrbauten Berns (Burg Nydegg und Stadtbefestigung vom 12. bis zum 19. Jh. Bern, 1953, 104 l. szöveg, 62. kép, 1 térkép).

69 (Megjegyzés - Popup)

Mollay, Karl: Scarbantia, Ödenburg, Sopron (Archiv. Europae Centro-Orientalis 1943–1944).

70 (Megjegyzés - Popup)

Az utóbbi említése 1278-ban. Az ugyanakkor említett Nagyboldogasszony templom is közelebb volt a területhez, és a belváros falain kívül állt 1533-ban történt lerombolásáig (a Mária oszlop helyén).

71 (Megjegyzés - Popup)

Házi Oklevéltár I. 1. 1.

72 (Megjegyzés - Popup)

Házi Oklevéltár I. 1. 7.

73 (Megjegyzés - Popup)

Házi Oklevéltár I. 1. 10.

74 (Megjegyzés - Popup)

Po. Esztergom: kir. népek, vendégek, érsek stb. V. ö. Gerő: Magyar városképek, Bp. 1953.

75 (Megjegyzés - Popup)

Csányi. Sopron műemlékei. VII.

76 (Megjegyzés - Popup)

Gerő: Magyarországi várépítés. 241. lap.

77 (Megjegyzés - Popup)

Szücs: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp. 1955, lap: »a XV. század első évtizedeiben adja meg azt a nagy fellendülést«. V. ö. a magyar várak külsőtornyos típusának kialakulása idejével (Magyarországi várépítés 247. lap).

78 (Megjegyzés - Popup)

A gyakori átépítés általános jelenség a városok és várak esetében. (V. ö. Magy. várép., Szigliget várával.)

79 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. rész 1. kötet 250, 263. lap.

80 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. rész 3. kötet, 368. lap.

81 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. II. rész 4. kötet 233. lap, 6. kötet 209. lap. V. ö. Szücs: i. m. 146. lap.

82 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. rész 5. kötet 388. lap.

83 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. rész 6. kötet 16. lap.

84 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. II. rész 6 kötet 373. lap.

85 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. rész 7. kötet 173, 176. lap.

86 (Megjegyzés - Popup)

Mindez természetesen csak egy teljes szelvény ásatásával volna bizonyítható.

87 (Megjegyzés - Popup)

Eredetije a Bécsi Hadilevéltár Térképt. Ugyanitt 1622. évi metszet hasonlóan ábrázolja a várat.

88 (Megjegyzés - Popup)

A külső kapusoros falának külső falából csekély maradvány került elő legújabbban (1955) a Storno-ház előtt, az Előkapú és Lenin krt. között készített átjárónál.

89 (Megjegyzés - Popup)

1783-ban. Csatkai E. szíves közlése.

90 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Magyar Várép. id. m.

91 (Megjegyzés - Popup)

I. 122. old.

92 (Megjegyzés - Popup)

182. old.

93 (Megjegyzés - Popup)

Maier Jenő: Hozzászólás a Sopron és körny. c. kv-höz (Településtud. Közl. 1953. XII. 104. old. rotapr.).

94 (Megjegyzés - Popup)

Radnóti Aladár által végzett 1949. évi ásatás a lebontott zsinagóga helyén (Templom u. 23.).

95 (Megjegyzés - Popup)

Az *Előkaput* XVIII. századra kialakult formájában Johannes Georgius Trost kőművesmester 1754 előtti időből kelt rajza rögzíti. Kaputornyáról 1409-ben olvasunk először. A kaputorony, a vele kapcsolatos híd, valamint előudvarok védelmi berendezésének együtteséről id. Storno Ferenc 1861-ben készült felvételi rajza ad tájékoztatást. A *Hátsókaput* pedig 1823-ban bekövetkezett lerombolásáig ismert formájában 1648-ban építették ki. A kapuk rekonstrukcióival legújabbán Redlmayer Gyula építész foglalkozott.

96 (Megjegyzés - Popup)

A várfalak ez időben szokásos magassága 8–9 m, tehát a kiugrás nem nevezhető csekélynek.

97 (Megjegyzés - Popup)

Hofer id. m. 40. old.

98 (Megjegyzés - Popup)

A város felé azért építették nyitottan a tornyokat, nehogy azokat az ostromló – esetleg elfoglalva – a város ellen felhasználhassa.

99 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Sirisaka Andor: Magyar közmondások könyve. Pécs 1891. 254. 1.

100 (Megjegyzés - Popup)

Entz Géza: Gótikus udvarház Alsóórsön. Művészettörténeti Értesítő V., 1956. évfolyam, 131. 1.

101 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Vajkai Aurél: Présházak és pincék a XVIII. századtól a Balaton északi partján. Ethnographia LXVIII. 1956. évf. 57. 1.

102 (Megjegyzés - Popup)

Tóth János: Falusi épületek fejlődése a nyugati végeken. Dunántúli Szemle VII., 1910. évf. 246. 1. Vö. Herman Ottó: A magyar ősfoglalkozások köréből Budapest, 1899. 65. 1.

103 (Megjegyzés - Popup)

Magyarság néprajza I, 217. Bátky Zsigmond: Kémény és kemence. Néprajzi Értesítő XIX, 1927. évf. 11–12. 1.

104 (Megjegyzés - Popup)

Szilády Zoltán: Erdély régi tűzhelyei. Néprajzi Értesítő X. évf. 9–12. 1.

105 (Megjegyzés - Popup)

Istvánffy Gyula: A palócok lakóháza és berendezése. Néprajzi Értesítő XII, 1911. évf. 5. 1. Pápai Károly: A palóc faház. Ethnographia IV, 1893. évf. 22–23, 1.

106 (Megjegyzés - Popup)

Magyarság néprajza I, 217. 1.

107 (Megjegyzés - Popup)

Tóth János: i. m. 246. 1.

108 (Megjegyzés - Popup)

A kémények középkori fejlett formáira utal Vajkai Aurél, Néprajzi Értesítő XXXII, 1940. évf. 315. 1. 38. jegyzetben.

109 (Megjegyzés - Popup)

Barabás Jenő: Népi építkezés Hódmezővásárhelyen a XVIII. században. Ethn. LXV. 1954. évfolyam 474. 1. A sövénykémények készítését Felsőtiszahátról írja le Magyarság néprajza I, 217–218.

110 (Megjegyzés - Popup)

Nagyváthy János: Magyar Gazdatiszt. Pest 1821. 70. 1. (A kiemelés tölem való. D. S.)

111 (Megjegyzés - Popup)

Károlyi Antal és társai: A magyar falu építésze. Bp. 1955. 24. skl.

112 (Megjegyzés - Popup)

Barabás i. h. – V. ö. a sajtóvámosi ház sövénykéményének elhelyezésével, Károlyi i. m. 92–93, 98–99. 1. Érdekes régi adat fakémények megtiltásáról Székesfehérvár 1689-i rendtartásában: »Az nemes tanács azon légyen, azmint nemzeti Vászossi Lőrinc uramnak is, ittvaló főharmincadosnak hagyva vagyon, hogy az fakemenyeket, melyek csak tűzfészkek és sárral vannak tapasztva, városi büntetés alatt lerontassák és azhelyett téglából kiki építsen.« Érdekes viszont, hogy Berzsenyi Dániel »A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól« c. művében a kéményes konyhák ellen kel ki: »Melyekre nézve csak azt jegyzem meg, ahogy a kéményes konyhákat koránt sem kell szaporítani, mert a tapasztalás mutatja, hogy a füstös avagy kéménytelen konyhák által igen ritkán történik tűzi veszedelem, a kémények által pedig nagyon is gyakran. De nagyon hasznosok a füstös konyhák annyiból is, mert azokból a füst megjárván a háztető minden táját, azokat majd romolhatatlanokká erősíti, a hélat legjobb húshal – és sajtűfűstölővé teszi. – S azonkívvül a meleg fűstös konyha igen egészséges téli szobául is szolgál.

113 (Megjegyzés - Popup)

Entz: i. m. 130. 1.

114 (Megjegyzés - Popup)

Szombathely Állami Levéltár: Árvaszéki iratok, fasc. 7. nr. 2.

115 (Megjegyzés - Popup)

U. o. a számadás 10., 21, és 23. tétele.

116 (Megjegyzés - Popup)

U. o. fasc. 7. nr. 6.

117 (Megjegyzés - Popup)

Göcsei Imre: Kapuvári Rábaköz földrajza. Szeged 1913, 21, 48. 1.

118 (Megjegyzés - Popup)

Vályi András: Magyarország leírása. II, 370. (Idézi Göcsei is.)

119 (Megjegyzés - Popup)

Gantner Antal: Bombák és kartácsok, Sopron 191 körül. 37. 1.

120 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre adata.

121 (Megjegyzés - Popup)

Göcsei: i. m. 28. 1.

122 (Megjegyzés - Popup)

Gantner: i h.

123 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Domonkos Ottó: A soproni Liszt Ferenc Múzeum tíz éve a felszabadulás után: néprajz. Soproni Szemle IX, 1055. évf. 147. 1. Az eredeti feljegyzések megtalálhatók a Szombathelyi Savaria Múzeum néprajzi kéziratárájában (K-78. kötegben) és a soproni múzeumban.

124 (Megjegyzés - Popup)

Néprajzi Értesítő XXXII, 1940. évf. 315. 1.

125 (Megjegyzés - Popup)

Sopron sz. kir. város monographiája I. köt. 18. o. 1537. évi közs. jkv. 4. szakasz.

126 (Megjegyzés - Popup)

Pollák: A zsidók története Sopronban. 1896. VI. fejezet.

127 (Megjegyzés - Popup)

Spitzer és Abelle.

128 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Áll. Ltár (Sopronmegyei Ltár) Izr. anyakönyvi másodlatok.

129 (Megjegyzés - Popup)

A soproni zsidók 1941-ben szétszórt könyvei közül előkerült és Krausz Arnold soproni rabbi birtokában lévő, ismeretlen (valószínűleg Zimmerman József) feljegyzőtől származó, héber kézírásos könyvből.

130 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Pollák 1928-ban megjelent kiadásából.

131 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Statisztikai Közleményekből.

132 (Megjegyzés - Popup)

A soproni egyesült izr. hitközség birtokában levő gettózási lajstromból megállapítva.

133 (Megjegyzés - Popup)

Közöttük voltam én is. Dr. Fischmann Bernát, volt soproni ügyvéd mondta el nekem Auschwitzban, ahol 1944. ápr. 30-án összetalálkoztunk, hogy többedmagával azért vitték Budapestre a Mosonyi utcai rendőri

fogdába, mert egy városi választáson a szociáldemokrata párt listáján póttagjelölt volt.

134 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Áll. Ltár 7792. sz. 1944. ápr. 22., 50.500/1941. K. K. M. sz. rendelet.

135 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 13648., 100/IX. 1941. sz.

136 (Megjegyzés - Popup)

1944. máj. 10-i rendelet 120 magyar és 35 külföldi író műveinek eltiltásáról.

137 (Megjegyzés - Popup)

Vitéz Kolozsváry Borcsa Mihály jún. 15-én a Kartonlemezgyár telepén.

138 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944 máj. 26-i, XXXI. évf. 118. sz.

139 (Megjegyzés - Popup)

1944. .máj. 16-án a belügyminiszter felhívást intézett a keresztény társadalomhoz, hogy a félreértett rendeletek alapján vagy »túlzott emberbaráti szeretetből« magukhoz vett zsidó vagyontárgyakat 7 napon belül szolgáltatassák be.

140 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Áll. Ltár 10116., 100 IX. 1944.

141 (Megjegyzés - Popup)

uo. 13083–85., 100/IX. 1944.

142 (Megjegyzés - Popup)

Többek közt: Kohn Árminné 78 éves Várker. 107. sz., dr. Schiller Jenő gyermekorvos Várker. 135. sz., dr. Molnár Vilmos csornai orvos, stb.

143 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Áll. Ltár 10491. polgm. 353. főisp. sz. 100/IX. 1941. sz.

144 (Megjegyzés - Popup)

Újsághír ápr. 5-én.

145 (Megjegyzés - Popup)

Werndorfer Miksa közléséből.

146 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Áll. Ltár 10935., 14378. és 17345. 100/IX./192., továbbá 16043. 100/IX. 207. 1914. sz.

147 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 100/IX./73. 1944. sz.

148 (Megjegyzés - Popup)

Sopronban még 15 nő és 3 férfi élő tanú van, akik ezt átélték.

149 (Megjegyzés - Popup)

Sopron Áll. Ltár 15105. 100/IX. 4. és 316. 1944. sz.

150 (Megjegyzés - Popup)

Bohenzky és Gellis Gyuláné családok.

151 (Megjegyzés - Popup)

Rotter Ernő Acsalag, dr. Balassa István Csepreg, Wolf Zoltán Sopronszécseny és Kopstein Béla Sopron családtagjaikkal együtt.

152 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Áll. Ltár 15174. 100/IX./163. 1944. sz.

153 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 100/IX./40. 1944. sz. jegyzék a törölt zsidó iparjogosítványokról.

154 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 14378. és 15603. 100/IX./147. 1944. sz.

155 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 15613. 100/IX./150. 1944. sz.

156 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 15997. 100/IX. 1944. júl. 27.

157 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 11891. II. 100/IX. 1944. jún. 30.

158 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 100/IX./152. 1944. sz.

159 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 100/IX./183. 1944. sz.

160 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1945. jan. 30-i évf. 23. számában hír: 300 olajfestményből több mint 200 elkelt.

161 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Áll. Levéltár. 3825. 100/IX. 351. 1944. sz.

162 (Megjegyzés - Popup)

1944. dec. 6-án és 1945. márc. 4-én.

163 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Egyesült Izr. Hitközség tagjegyzékéből összeállítva.

164 (Megjegyzés - Popup)

* A cikk Dr. Kovácsics Sándor egyet. m. tanár, aranydiplomás orvos nagyobb önéletrajzi művének (»Orvosi életközlem a népegészségügy szolgálatában«) egy részlete.

165 (Megjegyzés - Popup)

I. Bóna: Die Langobarden in Ungarn, Acta Archaeologica. 1956. Tomus VII. Fasciculi 1. XXX. 2–3.; XXXIX. 2.; XLVII. 2.; LIII. 3–4.; LIV. 4.

166 (Megjegyzés - Popup)

2 Jan Filip: Praveke ceskoslovensco. Praha 1948. 314–315. Tab. 43. (17).

Valamennyi idézett csehnyelvű cikk magyarra fordítását Szőke Bélának, a közölt rajzokat pedig Sterbenz Károlynak köszönöm.

167 (Megjegyzés - Popup)

J. Kudrnác: Pohrebiste z doby stehováni národu v Klucove. Archeologické rozhledy. 1852. 109–112, 124–128.

168 (Megjegyzés - Popup)

J. Kudrnác: Dalsi hroby z doby stehováni národu z Klucova. Archeologické rozhledy 1953. 459–464, 472–474, 481.

169 (Megjegyzés - Popup)

L. Kovrig Ilona: Adatok az avar megszállás kérdéséhez. Archaeológiai Értesítő 1955. 30–44. VIII., X., XII.

170 (Megjegyzés - Popup)

L. Kovrig Ilona i. m. X. 4–6. XII. 1.

171 (Megjegyzés - Popup)

I. Bóna i. m. 204. Abb 16. XXX. 1.

172 (Megjegyzés - Popup)

Török Gyula: A kiszombori germán temető helye népvándorláskori emlékeink között. Dolgozatok (Szeged) 1936. 101–154. LXI. 244. LXVI. 310.

173 (Megjegyzés - Popup)

I. n. 190. o.

174 (Megjegyzés - Popup)

Mollay Károly tanulmánya a „Sopron és környéke műemlékei” c. kötetben, 86. o.

175 (Megjegyzés - Popup)

Nevét a Lenin körút 25. sz. alatti ház udvarán elhelyezett emléktábla is megőrökíti. Lásd még Bán J.: Sopron újkori egyháztörténete, 367., 379. o.

176 (Megjegyzés - Popup)

Beytraege zur Topographie des Königreichs Ungern. Wien. 1805. IV. kötet. 136. lap. „Spannung, Klatschsucht und Neid.”

177 (Megjegyzés - Popup)

Travels from Vienna through Lower Hungary. Edinburg, 1818.

178 (Megjegyzés - Popup)

Emlékiratok. Pest, 1868. I. kötet 190. lap és köv.

179 (Megjegyzés - Popup)

Vahot Imre: Magyarföld és népei. 1848. I. füzet. 11–12. lap.

180 (Megjegyzés - Popup)

1851. január 16. 1631. lap.

181 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Gúnyvers a soproni asszonyokról 1595-ből. K. l. ny. az Archivum Philologicum 1842. évi II. füzetéből.

182 (Megjegyzés - Popup)

Az 1940 körül még Purtschy Gottlieb (Tómalom utca 11.) birtokában levő krónika említi. Úgy tudom, más krónikák hallgatnak róla.

183 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 161. lap.

184 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 3733. számú végzés.

185 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1847., 1034. sz. végzés.

186 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1390. sz. végzés.

187 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 838., 1495. sz. végzés. 941. A „tápszegények” számára 487 ft. gyűlt össze. A rumfordi leves 1800 táján lett divatos, nevét Rumford angol fizikustól, feltalálójától kapta. A Pressburger Zeitung 1802. a 6. szám mellékleteként ismerteti 4 lapon. Eszerint árpakásából, krumpliból, borsóból, húsból (többnyire apróra vágott marhaveséből) állott, amelyhez hazai fűszereket, sót, majorannát, petrezselymet, foghagymát, vöröshagymát és kockára vágott (piritott) kenyeret adtak. Különleges tűzhelyen készítették el, amelyen egy nagyobb és két kisebb katlanban főtt meg a rendkívül táplálónak és aránylag olcsónak nevezett étel.

188 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1847. 1495. sz. végzés.

189 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1847., 2194., 2261., 2574., 2630., 3013. sz. végzés. Ezek alapján kérésemre Takáts Endre levéltáros volt szíves az ügy teljes aktasorát Fasc. XVII. No. 4707. alatt kikeresni és feldolgozásra átadni. A testes köteg a–o jelzésekkel kb. 20 aktát tartalmaz, köztük a kihallgatások jegyzőkönyveit.

190 (Megjegyzés - Popup)

Ekkoriban még nemigen lehetett ismeretes ez az ital Sopronban, mert a jegyzőkönyv zárójelben megmagyarázza a szavat: „Kaffe mit sehr wenig Milch”.

191 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 2194. sz. végzés.

192 (Megjegyzés - Popup)

Az említett kötegekben az n jelzésű darabban.

193 (Megjegyzés - Popup)

Az ügyiratok közt az 1 jelzésű május 19-i kelettel.

194 (Megjegyzés - Popup)

Kihallgatása délutáni órákban történt, mikor is, valamely érthetetlen okból, esküt nem volt szabad kivenni belőle, másnapra azonban odább állt már. Egyébként szerinte a trombitás a gúnyirat megtalálása napján délután is megjelent a Dollmayer kávéházban.

195 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1847., 3013.

196 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1847., 4793. sz. végzés.

197 (Megjegyzés - Popup)

Talán a vasúti társaságra gondol, amely a kisajátított földekért csak nagy huzavona után adott kárpótlást.

198 (Megjegyzés - Popup)

L. bővebben Faller Jenő: A brennbergi szénbányászat úttörői. Tersztyánszky Dániel. Soproni Szemle, XI. (1957.) évf. 1–2. sz. p. 124–127.

199 (Megjegyzés - Popup)

Zoller nevét a Soproni Állami Levéltár összes aktái Zollernek írták, amivel szemben a Soproni Városplebániahivatal 1789–1810. évi halotti anyakönyvébe, IV. köt. p. 70–70. Zollner néven van bejegyezve s találkozunk Zöllér név írással is. L. Sincerus (Payr Sándor): A brennbergi bánya fölfedezése. Sopron 1916. (Különlenyomat a Soproni Napló 1916. dec. hó 10-i számából. p. 5.)

200 (Megjegyzés - Popup)

L. bővebben: Faller Jenő: Rieder János György soproni szögművész, hazánk első szénbányásza. Bányászati Lapok. 9 (87) 1954. évf. p. 377–378. Ugyane címen megjelent a Győr-Sopronmegyei Hírlap X. (1954) évf. 62. számában.

201 (Megjegyzés - Popup)

Így találjuk Bruckner Lajos Soproni Krónikájában is, amit Sincerus (Payr Sándor) is átvett előbb idézett munkájában (p. 5–6.): „Bruckner Lajos Soproni Krónikája Zöllér Ferenc soproni óramesternek tulajdonítja a bánya fölfedezését, aki 1753-ban azon a helyen találta volna az első széndarabokat, hol később vendéglő (az Ó-brennbergi. Szerző!) épült.” Ugyanígy írja Gantner Antal: Soproni Krónikás Naptár. 1913. című könyvében. p. 117. – Így találjuk a „Denkwürdigkeiten der Königlich Freistadt Oedenburg, sowie auch sämmtlicher Umgebung. Ein erläuterndes Beiblatt zu Sigmund Harosy's Zeichnung derselben. München 1841.” című füzetben. p. 9–10. De egész érdekes módon a Soproni Városplebániahivatal 1789–1810.

évekre vonatkozó halotti anyakönyvébe (IV. köt. p. 70–70.) Zoller halálozási bejegyzéséhez is valaki utólag ceruzával odaírta, hogy „Entdecker der Brennberger Kohle”. Mindez téves, hisz Zoller 1768-ban telepedett le Sopronban, a brennbergi szénlőfordulást pedig már 1753 óta ismerjük.

202 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Bürgerbuch XI. 1764–1779. p. 134., valamint Fasc. XIV. No. 5250. Dr. Csatkai Endre: Régi soproni házak, régi sorponi családok. (1936) című munkájában „Zoller Ferenc soproni órás Mária Terézia korában” címen külön fejezetben szól Zollerről (p. 23–28) s úgy ebben, mint „Sopron és környéke műemlékei” című művében (p. 119) azt írja, hogy Zoller „vallomása szerint Pürlingen-ben született s atyja a badeni nagyhercegi udvari órása volt”. Nyilvánvaló, hogy Pürlingen – a helyes Bierlingen helyett – svábos elírásként került a levéltári följegyzésbe, melyből dr. Csatkai adatát vette.

203 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Rath- und Gemeinprotokoll A. 1768. p. 300 és Rath- und Gemeinprotocoll A. 1769. p. 43.

204 (Megjegyzés - Popup)

Ezek: Mária Klára, szül. 1772. szept. 9-én, Anna Mária, szül. 1773. szept. 11-én, Mária Borbála, szül. 1774. dec. 3-án, s Ferenc Xavér József, szül. 1776. márc. 16-án. L. Soproni Városplebániahivatal. Prot. Baptisati et Copulatorum. A. 1767–1780. p. 116. 140.

205 (Megjegyzés - Popup)

L. Dr. Csatkai Endre: Régi soproni házak, régi soproni családok. (1936) p. 23–24.

206 (Megjegyzés - Popup)

L. Dr. Csatkai előbb idézett munkáját, hol a régi Hátsó-kapunál lévő házát írja le részletesen. Vö. még Sopron és Környéke című művét, p. 167.

207 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Protocollum senatorium liberae regiae Cittis Soproniensis pro Secundo Semestri Anno 1786. p. 1486.

208 (Megjegyzés - Popup)

L. uo. p. 1953. 2529. és Fasc. XI. No. 121.

209 (Megjegyzés - Popup)

A Zoller-féle ügygel kapcsolatosakat l. a Soproni Állami Levéltár. Fasc. XIV. No. 5250. és Fasc. XVII. No. 270. iratokban találjuk.

210 (Megjegyzés - Popup)

Erre Petz Dániel Soproni Krónikája szerint az adott okot, hogy 1783. nov. 24-én Schätzl Sámuel Bécsi-utcai lakásán 16 éves fia, két legénye és inasa a szén gázaitól megfulladtak. Petz följegyzése szerint

ugyanis ezek négyen egy szobában aludtak s lefekvéskor egy edénybe szemet raktak s azt meggyújtották. Természetesen álmukban megfulladtak, amit a város szénellenes lakói erősen kihasználtak a szénnel való tüzeléssel szemben. Az esetnek országos híre volt. L. Soproni Állami Levéltár. Petz-féle Krónika. 1779–1839. Kézirat. Vö. még: dr. Csatkai Endre: idősebb és ifjabb Petz Dániel Krónikája. 1779. Soproni Szemle IV. (1940) évf. p. 152.

211 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Fasc. XI. No. 121. Vö. még dr. Bán Imre: A brennbergi kőszénbányászat története 1759-től 1792-ig. Bány. és Koh. Lapok. LXIX. (1936) évf. p. 113.

212 (Megjegyzés - Popup)

L. Magyar Hírmondó. 1794. II. köt. p. 466.

213 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Városplebániahivatal. Liber mortuorum. IV. 1789–1810. p. 70–70. 1800. ápr. 24-i bejegyzést: „Herr Franciscus Xaver Zollner. Bürg. Uhrmacher-Meister. Herzwassersucht. Alt 62.” Temetését Wachtler Pál, a Szt. Mihály templom plébánosa végezte.

214 (Megjegyzés - Popup)

* Ezúton kell köszönetemet kifejezнем Takáts Endre főlevéltárosnak. Tirnitz Józsefnek és Emmer Józsefnek útbaigazításaikért, a fordításnál adott nagyfokú segítségükért és hasznos tanácsaikért.

215 (Megjegyzés - Popup)

L. Volly István: Népi játékok I–III. (Budapest, 1938) II. 73.

216 (Megjegyzés - Popup)

Közzétette és ismertette Schram Ferenc: Egy régi magyar nyelvű betlehemes játék. Ethnographia 1956. 264.

217 (Megjegyzés - Popup)

3 Pl. Eröss István: a ciráki körjegyzőség és plébánia tört. Győr 1943. Csatkai Endre: A színpad 1936.

Hajós Elemér: Karácsonyi és újévi népszokások a Rábaközben. Soproni Szemle, 1941. 25.

Élő Dezső: Sarród monográfiája Bpest, 1937. 88. stb.

218 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Schram Ferenc: Adalékok népénekeink és népdalaink szövegének összefüggéséhez. Néprajzi közlemények 1956.

219 (Megjegyzés - Popup)

Hajós Elemér i. h.

220 (Megjegyzés - Popup)

Néprajzi Értesítő 1906. 54. Kovács Antaltól és Ethnographia 1923. 180. Gyórfi Istvántól.

221 (Megjegyzés - Popup)

Berze Nagy János: Baranyai magyar néphagyományok I–III. Pécs 1.27 és 45.

222 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Népköltési Gyűjtemény I. 47 Török Károly és Volly i. m.

223 (Megjegyzés - Popup)

Benedek András: Les jeux hongrois de Noel. Folia Ethnografica 1950.

224 (Megjegyzés - Popup)

Boemus J.: De moribus, legibus et ritibus omnium gentium. Lib III. c15.

225 (Megjegyzés - Popup)

Geramb V.: Deutsches Brauchtum in Österreich. Graz 1926.

226 (Megjegyzés - Popup)

12 A kérdésnek legújabb összefoglalása Leopold Kretzenbachertől: Weihnachtskrippen in Steiermark, Wien 1953. Böven tárgyalja Stirián kívül egész Európát is.

L. még: Schram Ferenc: Betlehemes játékaink. Múzeumi füzetek 1956.

227 (Megjegyzés - Popup)

A templomi (elsősorban háromkirály) játékokra vonatkozóan a magyar viszonyokra tájékoztatót kapunk: Karsai Géza: Középkori vízkereszti játékok. Pannonhalmi főiskola évkönyve. Pannonhalma, 1943.

228 (Megjegyzés - Popup)

A betlehem a népmisztériumokban és a dráma történetében. Egyetemes Philologiai Közlöny 1894.

229 (Megjegyzés - Popup)

Barsy József: Utazás ismeretlen állomás felé 1849–1856. Olcsó könyvtár 715–730. sz. Irmédi Molnár László: Felsőszopori Tóth Ágoston élete és működése. Bp. 1938. Tóth Ágoston naplója a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában van. Másolatát a Liszt Ferenc Múzeumban őrzik.

230 (Megjegyzés - Popup)

A soproni német színészet története 1841-ig.

231 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai szerint csak annyi állapítható meg, hogy Gocs valóban pályázott a soproni színházra, de ittlétére nincsen adat.

232 (Megjegyzés - Popup)

Helyesen: Dávid. Családi neve: Kocsis. Katonából lett színész. Legfőbb szerepe: Hamlet és Moor Károly. Társulatával az egész országot bejárta. 1852-ben tragikus körülmények közt halt meg.

233 (Megjegyzés - Popup)

1797–1860. Jogászból lett színésszé. Társulatát Dunántúl nyugati megyéi állandósították és Kisfaludy Sándort tették meg főigazgatónak. Ez a társulat adta elő Sopronban 1829. szeptember 29-én Kossuth *András és Béla* c. darabját. Komlóssy később a kassai társulatot vette át, majd a Nemzeti Színház rendezője lett. Darabokat is írt. Színjátész társaságához tartozott Hivatal Anikó (1814–1891) is, aki később id. Lendvai Márton felesége, 1834-től a Nemzeti Színház tagja. Frankenburg Adolf miatta szakította félbe győri tanulmányait s a társulat után szegődött. Hivatal Anikó a Nemzeti Színház 1867. évi vendégjátéka alkalmával ismét szerepelt a soproni színpadon.

234 (Megjegyzés - Popup)

1800–1882. Drámai színész.

235 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopronvármegye.

236 (Megjegyzés - Popup)

Gantner Antal közli a *Soproni színház és színészet történetében*.

237 (Megjegyzés - Popup)

Előbb huszártiszt volt. Második férje Prielle Kornéliának, aki játékidéje alatt Sopronban is fellépett Szigligeti *Cigányában* és a *Bánk bán* első soproni előadásán, mint Melinda. (Csatkai.)

238 (Megjegyzés - Popup)

1831–1902. Jeles színész. 1868-tól kezdve a Nemzeti Színház tagja.

239 (Megjegyzés - Popup)

1812–1873. Előbb jogász Debrecenben. Kedvelt tenorista és érdekes vidéki színigazgató. A magyar énekes színészet fejlesztésében szerzett érdemeket. A szólásmondás szerint még a fából is tudott hangot facsarni. (Színészeti lexikon.)

240 (Megjegyzés - Popup)

Ugyancsak neves igazgató. Főleg Szegeden és Budán működött.

241 (Megjegyzés - Popup)

1841–1905. Kassán, Győrött, Szegeden, Budán játszott. Érdemes drámai színész. Darabokat is fordított.

242 (Megjegyzés - Popup)

Megjelent az Új Sopronvármegye 1941. szept. 27-iki Széchenyi emlékének szentelt számában.

243 (Megjegyzés - Popup)

Kugler.

244 (Megjegyzés - Popup)

Adorján Berta, a Nemzeti Színház tagja.

245 (Megjegyzés - Popup)

16 Szigeti Jolán, Szigeti József leánya. A Nemzeti Színház naivája.

246 (Megjegyzés - Popup)

Az áll. reáliskola franciaszakos tanára. Később Budapestre került. Több fővárosi lap munkatársa. Szatirákat, vígjátékokat és nyelvészeti tanulmányokat írt.

247 (Megjegyzés - Popup)

1857–1906. Tanár. Latin műfordító. Tanulmányai is ismertek.

248 (Megjegyzés - Popup)

Családi nevén: Himmelstein. Leginkább klasszikus szerepeket játszott. 1887-től kezdve a kolozsvári nemzeti színház igazgatója, ott rendezett drámatörténeti és Shakespeare ciklusokat. Neve a Vígszínház fénykorával forrt egybe.

249 (Megjegyzés - Popup)

Eibenschütz Mari. Kiváló naiva. Játszotta Júliát, Desdemonát, Melindát és népszínműszerepeket is. A kolozsvári színház tagja.

250 (Megjegyzés - Popup)

1859–1924. A Vígszínház nagyjai közé tartozik. Sok jó alakítása közül az Ocskay brigadéros és a Svengali a legemlékezetesebb.

251 (Megjegyzés - Popup)

Valószínűleg elírás 1840. helyett.

252 (Megjegyzés - Popup)

Harich János: Liszt Ferenc családja és az Esterházy hercegek. Bp. 1924. 13. lap 1848-ban és 1853-ban került szóba a vétel.

253 (Megjegyzés - Popup)

Esetleg R. József (1814–1894) óvónőképző intézeti igazgató? Szinnyei: Magyar írók XI. 556.

254 (Megjegyzés - Popup)

A Balatoni Múzeum adattára 571.359. 2. szám. Keszthely.

255 (Megjegyzés - Popup)

A Halász utcában, a mai általános iskola helyén állt major, amelyről Festetich Kristóf így emlékszik meg végrendeletében: „A belső városban levő házat és a Fischer utczában majort, amelyeket közönségesen Prainerisch Wirtschaftnak szoktak nevezni, b. Wickenburg maradékitól szereztem” (Szabó László: A herceg Festetich-család története. 128. lap). E majort alakították át 1817-ben kaszárnnyává, ahol Petőfi is katonáskodott.

256 (Megjegyzés - Popup)

A ma is Festetichnek nevezett major az Ógabona tér végződésénél. Az utóbbi időben a lakások száma benne 28 volt. (Heimler: Sopron topográfiaja. 1936. 113. lap.)

257 (Megjegyzés - Popup)

Ma Halász u. 44. Eredetileg a kórházé volt, a Festetichnek mintegy 50 évig birtokolták, a 19. század elején már más kezekbe ment át. 1837-ben az első soproni gyermekkert számára megvették a telek felét (Thirring: Sopron házai és háztulajdonosai. Sopron 1941. 195. lap és Csatkai Endre közlése.)

258 (Megjegyzés - Popup)

Ma a Végfordulat 8. és 10-es számú háza. Eredetileg a gazdag Edlinger borkereskedőé volt (Thirring id. m. 227. lap). Ennek csódtömegéből vette Festetich Kristóf 1765 (Csatkai Endre közlése).

259 (Megjegyzés - Popup)

1938. 132. Csatkai: Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban.

260 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A pietismus paedagogikája. Pozsony. 1908. 104.

261 (Megjegyzés - Popup)

A Geiger Márton és Michel János kéziratos krónika szerint. (Soproni Levéltár.)

262 (Megjegyzés - Popup)

Városi monografia. Sopron, 1890. 230.

263 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 14. lap. Kittel soproni orvosnál volt zálogban.

264 (Megjegyzés - Popup)

A Balatoni Múzeum adattárában 57. 1359. 1. szám.

265 (Megjegyzés - Popup)

A soproni német színészet története 1841-ig. Bpest 1829. 12. lap.

266 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre szíves közlése.

267 (Megjegyzés - Popup)

Két kottája a soproni Liszt Ferenc Múzeumban. 1. Jubiláris dalok. Bp. Eberle. 2. Bicycle (!) Polka. (A soproni kerékpáros egyesületnek ajánlva.) Bécs. Eberle.

268 (Megjegyzés - Popup)

Azért némi érintkezése volt a soproni zeneéletnek Brucknerrel. 1931. március 8-án ünnepelte a bécsújhelyi Singverein fennállásának 50. évfordulóját, mely alkalommal előadták vendégdalososok közreműködésével Bruckner utolsó nagy művét, az F-moll misét. Részt vett benne a soproni Liszt Ferenc Zeneegyesület énekkara Klafszky Henrik, Bauer Nándor és Marcsek Tibor betanításában, továbbá a Szent Mihály templom énekkara Struglitz József és Kóh Ferenc vezetésével.

269 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Két ismeretlen soproni krónika a kismartoni Wolf múzeumban. Sopron vármegye 1926. XI. 4.

270 (Megjegyzés - Popup)

2 Hans Tschányi's Ungarische Chronik. Pest 1858.

Hans Georg Ritters Oedenburger Chronik. Sopron 1874. Ritter krónikáját Thaly Kálmán is közölte. Magyar Tört. Eml. Bp. 1875. II. 27.

Mindkét krónikát Paur Iván rendezte sajtó alá.

A Soproni Szemle a következő krónikákat, illetve naplót adta ki: Petz Dániel krónikája. Sopron 1940. Sajtó alá rendezte Csatkai E. Payr György és Mihály krónikája. Sopron 1942. S. a. r. Heimler Károly.

Fiedler János kis krónikája. Sopron 1943. S. a. r. Hamar Gyula.

Slachta Etelka soproni naplója. Sopron 1943. S. a. r. Csatkai E.